



Tilburg University

Persoonlijke snippers

Oei, T.I.

Publication date:
2011

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Oei, T. I. (2011). *Persoonlijke snippers*. Wolf Legal Publishers (WLP).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

PERSOONLIJKE SNIPPERS

Prof.dr. T.I. Oei

PERSOONLIJKE SNIPPERS

Prof. dr. T.I. Oei



Persoonlijke Snippers

T.I. Oei

ISBN: 978-90-5850-707-5

Dit boek is een uitgave van:

Wolf Legal Publishers (WLP)

Postbus 31051

6503 CB Nijmegen

Tel: 024 355 19 04

Fax: 084 837 67 00

E-Mail: info@wolfpublishers.nl

www.wolfpublishers.com

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de door de Auteurswet 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd (waaronder begrepen het opslaan in een geautomatiseerd gegevensbestand) of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De bij toepassing van artikel 16B en 17 Auteurswet 1912 wettelijk verschuldigde vergoedingen wegens fotokopiëren, dienen te worden voldaan aan de Stichting Reprorecht, Postbus 882, 1180 AW te Amstelveen. Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken op grond van artikel 16 Auteurswet 1912 dient men zich tevoren tot de uitgever te wenden. Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten of onvolkomenheden. Meent u dat u de rechten heeft op bepaalde informatie en heeft de auteur u per abuis geen recht gedaan? Neem dan contact met ons op.

Inhoudsopgave

Voorwoord - Guus Gerssen	1
Voorwoord - Erik Bulten	3
Voorwoord - Jaap Ubbels	5
Testimonial - David N. Weisstub	9
Verantwoording Persoonlijke snippets	13
Het gevangeniswezen als psychiatrisch zorgsysteem	15
Concluderend.....	19
Het goede gesprek en de therapeutische relatie	21
Inleiding	21
Het Dodo Verdict	22
Empathie, respect en authenticiteit inmiddels overal verkrijgbaar	23
Waaróm werkt het eigenlijk?.....	23
Het goede gesprek in het dagelijks leven.....	24
Het goede gesprek in de therapeutische situatie	25
Besluit.....	26
Veranderingen in de context van de PJ-rapportage	27
Inleiding	27
1. Context.....	27
1.1 Accentverschuivingen.....	27
1.2 Effectieve en efficiënte ketensamenwerking.....	29
1.3 De sterkere verankering van de kwaliteit en de positie van de deskundige.....	30
2. Consequenties voor de rapportage en rapportagebemiddeling door het NIFP.....	31
2.1 Verbreding en verdieping van het onderzoek pro justitia.....	31
2.2 Doorlooptijden als uitdrukking van ketensamenwerking.....	32
2.3 Positie van de gerechtelijk deskundige	32
2.4 Concrete gevolgen voor de rapportagebemiddeling.....	33
3 Vooruitblik.....	34
3.1 In logistieke zin.....	34
3.2 In de rapportage	34
3.3 In de strafrechtelijke context	35

Aangehaalde literatuur	36
Kunst, leven en geluk	39
De grootheid van Lance Armstrong.....	43
‘Effect van psychotherapie bij depressie overschat’	45
Besef van eigen waarde is onvoldoende om hulp te vragen	47
De zaak Juliën C.	47
Bijstand van een advocaat	47
Afstand van een advocaat door Juliën C.	48
Constatering van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis bij weigerig gedragsdeskundig onderzoek	49
Bijstand.....	51
Voorbedachten rade.....	51
Psychiatrisch onderzoek	51
Madame Bovary* **	55
Taboe dat rust op zelfmoord verdwijnt niet snel	59
Isaiah Berlin, een man uit duizenden	61
Hoop doet leven?	65
Diagnostiek van persoonlijkheidsstoornissen, zeker die van de borderliner is moeilijk	67
Inleiding	67
Onderzoek van Theo Ingenhoven	67
<i>Samenvatting van zijn bevindingen</i>	67
Een excerpt van een klinisch vignet van een persoon met borderlineverschijnselen die haar coach (en psychoanalyticus) op de hoogte stelt	69
Psychoanalyse als zelfondernemende actie.....	71
Ontroering bij verscheiden.....	73
Verwerken aangedane leed kan ook traumatisch zijn	75

Risicotaxatie bij inter-persoonlijk geweld!.....	79
Gebrek aan aansprekend contact	81
Ouderdom en afscheid nemen.....	83
Erkenning en waardering door de generaties heen van belang.....	85
Op zijn manier, en in zijn tempo	89
Eigen verantwoordelijkheid nemen, en toch tegen de uitspraak van de rechter ingaan.....	91
Afscheid nemen, een proces dat niet voorbij gaat.....	93
In hoeverre is het onderzoeken van specifieke menselijke eigenschappen abject?	95
Geloof houdt de mens overeind	97
Hoge bomen vangen veel wind.....	99
De moraliteit en de filosoof.....	101
Stress vergroot kans op ziekte van Alzheimer?.....	107
Het delen van het onbewuste met een ander, zoals napraten	109
Enkele associatieve overwegingen naar aanleiding van een drievoudige zelfmoord.....	111
Is geloofswaanzin behandelbaar?.....	115
Rolverwarring van de deskundige.....	119
Interview	119
Commentaar	119
Oordeel.....	120
Religieuze waarden	120
Fantast	121
Samir A.....	121
Joran van der Sloot.....	121

Tragedie.....	122
Het veilig uiten van extreme angstgevoelens als haat en woede, sorteert niet alleen in opluchting, maar kan door voortschrijdend inzicht ook verdraagzaamheid in de hand werken.....	125
Strafrecht afgestemd op de persoon van de dader én slachtoffer.....	129
‘Klinisch dode’ vrouw ontwaakt in ziekenhuis.....	131
Er is nog veel te doen aan de bewustwording van onze diepste wensen.....	135
Is de natuurwet een vanzelfsprekend gegeven?.....	139
Gemengde teams van ouderen en jongeren verhogen productiviteit.....	143
Opleiding	143
De paranoid-schizoide positie van Melanie Klein	145
Promotie over acute stress en wat cortisol niet al kan bewerkstelligen.....	149
Over smaak valt niet te twisten.....	151
Wie heeft er gelijk in een debat over de waarde van langlopende behandelingen met psychofarmaca? - Een proeve van zelfkennis	155
Voorwaarts richting gericht forensisch beleid over behandelingen en behandelplannen	161
Verstroosting	165
De waarheid van de vrije wil en wat niet al.....	167
De betrouwbaarheid van wetenschappelijke verslagen en de invloed van het onbewuste en ons brein, wanneer moet worden gepresteerd.....	171
Hier ben ik het nu helemaal mee eens	175
Beter is de vijand van het goede.....	177
Abstract.....	177

Terugkeer in de samenleving	181
Verevening van gevoelens van dankbaarheid, schuld en schaamte	183
Grenzen aan wat mensen behoren te weten	187
Problemen stellen is één, het bevredigend oplossen ervan is twee.....	193
Moed en pionierszin kan de cultuur doen veranderen.....	199
Opdonderen	199
God komt.....	199
Spijt	200
Moet je altijd je geweten volgen?.....	203
Waar een wil is, is een weg.....	205
Motivatie.....	205
Overgewaardeerd	205
Persoonlijkheid	205
Het monisme is een mooi ideaal, maar telt soms alleen maar verliezers.....	209
Ontspanning als mogelijkheid tot inspanning.....	211
Hoe een onbewuste frustratie kan voeren tot een meesterwerk.....	213
Elkaar de maat nemen	219
Ambivalenties en collusies in relaties	223
Wij zullen doorgaan... ..	227

VOORWOORD

Guus Gerssen¹

Begin tachtiger jaren ontmoette ik Karel Oei, een collega verbonden aan de Utrechtse universiteit. Zelf was ik werkzaam in een groot psychiatrisch ziekenhuis in Amersfoort, op de opnameafdeling. Het bleef niet bij een functionele kennismaking.

Karel onderscheidde zich direct door veelzijdigheid, een onuitputtelijke wetenschappelijke belangstelling en ook persoonlijke interesse in de ander.

Al snel zag hij de mogelijkheid om informatie van onze opnameafdeling te gebruiken voor zijn life-event onderzoek (1986).

Vervolgens ging ieder zijns weegs. Karel volgde ik op afstand, inmiddels was ik zelf inspecteur GGZ geworden. Echter het contact bleef. Gemeenschappelijk was de wederzijdse interesse voor het vak en de persoonlijke belangstelling voor elkaar. Karel's palet aan vaardigheden en kundigheden breidde zich steeds verder uit.

Toen ik na mijn pensionering in 2004 ging werken als freelancer in de forensische psychiatrie om te rapporteren, kwam ik Karel weer vaker tegen.

Hij bleek zich ontpopt te hebben tot een vooraanstaand forensisch psychiater in Nederland, met een leerstoel in Tilburg en een scala aan circuits ten behoeve van kennisoverdracht, waar ook dit boekje met korte miniatuurtjes, door Karel 'snippers' genoemd, een bewijs van vormt. Het is opnieuw een beeld van warme bewogenheid, zoals we dat van hem kennen.

Ik hoop dat jij, Karel, nog vele jaren in goede gezondheid, samen met je vrouw, op je rijk geschakeerde loopbaan mag terugkijken. Wij weten allemaal dat je toch, zij het anders ingevuld, voorlopig actief zult blijven en gelukkig voor ons zullen we je gewoon blijven ontmoeten in een nooit eindigende dialoog.

¹ Guus Gerssen, psychiater
Voormalig Directeur Behandeling Psychiatrisch Centrum Nijmegen
Voormalig Inspecteur GGZ Gelderland

VOORWOORD

Erik Bulten¹

Snippers, zo noemt Karel Oei enkele van zijn vele bijdragen aan de psychiatrie in het algemeen en de forensische psychiatrie in het bijzonder. Snippers, ook wel snijdsels, spaanders, beetjes, flarden of kleine stukjes genoemd.

Dat Karel zijn bijdragen aan het professionele en wetenschappelijke debat als ‘snippers’ naar buiten brengt drukt zeer treffend zijn bescheidenheid uit. En dat terwijl deze stukjes tekst vaak literaire juweeltjes zijn met interessante (forensisch) psychiatrische overdenkingen. Al die ‘snippers’ staan echter ook voor de veelzijdigheid van Karel als forensisch psychiater. Snippers roepen daarnaast ook de drang op om al deze kleine stukjes weer aan elkaar te plakken, te verbinden. In die zin wordt in de uitdaging die snippers oproepen Karel zeker recht gedaan. Zijn vermogen en behoefte om te verbinden is immers groot.

Natuurlijk, Karel is een prima psychiater, uiteraard is Karel een expert op het gebied van de forensische psychiatrie. Zeker, Karel heeft veel promovendi ‘vaderlijk’ begeleid naar de academische apotheose van de verdediging. Ontegenzeggelijk heeft Karel als rechtgeaard en ervaren psychoanalyticus prachtige visies neergelegd over patiënten en maatschappelijke processen. Ook zal niemand ontkennen dat Karel een erg innemend mens en fijne collega is, allemaal waar, maar Karel was en is vooral de verbindende, van vele markten thuis, de brug slaand tussen mensen, collegae, tussen wetenschap en praktijk, tussen student en docent, tussen hoofd en hart, tussen empirie en subjectiviteit, tussen stoornis en delict. Zo heb jij je leerstoel op bijzondere wijze vormgegeven.

De ‘Oei-snippers’ zijn fraaie en tastbare resultaten van Karels professionele en wetenschappelijke werk. De niet altijd tastbare resultaten van het ‘liaison’ werk van Karel zijn echter zo mogelijk nog indrukwekkender uitdrukkingen van zijn ‘voorlopige’ nalatenschap. Voorlopig, Karel gaat immers gewoon door met zijn werk, zij het in een andere vorm.

Karel, zeer hartelijk dank voor je professionele en academische inbreng, de interessante en prikkelende gesprekken en je stimulansen om bruggen te slaan.

¹ Dr. B.H. Bulten is hoofd diagnostiek, onderzoek en opleidingen van de Pompestichting, Nijmegen, en senioronderzoeker aan het Academisch Centrum Sociale Wetenschappen (ACSW) van de Radboud Universiteit Nijmegen.

VOORWOORD

Jaap Ubbels¹

Karel Oei is één van de laatste, zo niet de laatste, in de betrekkelijk lange rij van psychoanalytici die het tot hoogleraar hebben gebracht in één van de takken van de psychiatrie of klinische psychologie. Zijn afscheid markeert eens te meer het verdwijnen van de psychoanalyse uit de universitaire wereld. Karel en ik waren beiden in de jaren zestig gefascineerd door de colleges psychiatrie van Professor dr. P.C. Kuiper van de Gemeente Universiteit van Amsterdam. Wij waren niet de enigen want Piet Kuiper had in die tijd een enorme invloed op medische studenten, assistenten in de psychiatrie en een wijde kring van belangstellenden. Zijn 'Neurosenleer' uit 1966 was naast de beroepsgroep van psychiaters en psychologen nadrukkelijk bedoeld voor 'zielzorgers' in het algemeen. Terecht geeft Karel in zijn afscheidsrede Piet Kuiper de aandacht die hem toekomt. Onder elkaar spreken wij er soms, wat gekscherend maar ook wel gemeend, over dat wij van 'de generatie van Kuiper' zijn. Door allerlei meer en minder duidelijke factoren is het fluïdum van Kuiper en daarmee dat van de psychoanalyse op de psychiatrie en op de maatschappij in het algemeen – een fluïdum waarvan wij in de jaren zestig zo overweldigend deelgenoot waren – in de loop van de jaren zeventig geleidelijk verminderd, en in de jaren tachtig, zeker wat de psychiatrie betreft, omgeslagen in een tegenstroom. Nu is internationaal het aanzien, en de invloed van de psychoanalyse afgenomen, maar in de meeste landen om ons heen is de psychoanalyse toch niet zo radicaal verdreven uit de universitaire wereld als in Nederland. De tijdgeest is veranderd, er worden andere en hogere eisen gesteld aan de empirie van het wetenschappelijke onderzoek. Misschien is het beter om je af te vragen waarom de ideeën die in een bepaalde tijdsperiode dominant waren de tijdgeest overleven dan waarom zij vervangen worden door andere. Maar toch, de vraag laat ons niet los waarom het zo is misgelopen tussen de psychoanalyse en de universiteit. De psychoanalytische situatie is immers een uniek ervaringsgebied. Hoewel het verre van gemakkelijk is om rekenschap af te leggen over de onzekerheid, ambiguïteit en diversiteit van dit ervaringsgebied, blijft het een unieke bron voor het genereren van ideeën. Daarom is er een brede maatschappelijke belangstelling voor de psychoanalyse, zij het vaak voorzien van een mintekentje. Waarom Karel in zijn afscheidsrede één van de kennelijk belangrijkste oorzaken van de verwijdering tussen psychoanalyse en universiteit: de psychoanalyticus is een *filosofisch* ingestelde clinicus suggereert, wordt dan inzichtelijk. De psychoanalyse valt naar haar aard moeilijk in te passen binnen het proefondervindelijke en op 'evidence' gebaseerde paradigma van verantwoord medisch handelen, dat bij voorkeur in een protocol of richtlijn wordt vastgelegd. Daarentegen confronteert de psychoanalyse ons vooral met filosofische vragen. Het valt te betreuren dat de psychoanalyse zo'n geringe plaats heeft gevonden binnen de mens-

¹ Opleidingsanalyticus en supervisor (voor psychoanalyse bij kinderen en volwassenen), en voormalig Voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse.

wetenschappen. Vanuit de filosofie is de belangstelling voor de psychoanalyse nog steeds aanzienlijk, denk aan psychoanalytische auteurs als Cavell, Green, Lacan en Kristeva. Omgekeerd heeft de psychoanalyse misschien ook weinig geprofiteerd van hetgeen de filosofie te bieden heeft. Maar het tij begint te keren: meer en meer wordt voor de beantwoording van onopgeloste klinische vragen door psychoanalytici een antwoord gezocht bij de filosofie. En zo komen wij weer bij onze leermeester Piet Kuiper die filosofisch geschoold was.

Anderhalf jaar geleden heeft Karel contact met mij opgenomen om te bezien of niet bij de *Tilburg University* een onderzoek opgezet kan worden naar de klinische betekenis van het veranderingsproces van psychoanalytische ideeën. Want hoe je het ook wendt of keert, de psychoanalyse is, zij het met schommelingen, al bijna een eeuw richtinggevend voor het praktische werk in de GGZ. Bovendien is nog niet eerder beschreven wat de ideeënwereld precies is van de Nederlandse psychoanalytici in de jaren vijftig, zestig en zeventig. Zij hadden internationaal een hoog aanzien, en - net zoals Piet Kuiper die had op studenten - hadden (zij) een enorme invloed op de vele psychoanalytici die door hen zijn opgeleid. Die invloed was zo sterk, - en de dominantie van deze groep bleef ook na de studentenrevolte van 1968 de autoritaire kenmerken dragen, waartegen grote groepen in opstand waren gekomen, - dat er ook een sterke tegenstroom op gang kwam. Tot op de dag van vandaag lijkt de razernij over en de afkeer tegen deze dominantie niet geheel verdwenen. Generatiewisselingen zijn altijd moeizaam, maar in de psychoanalytische wereld met haar sterke onderlinge afhankelijkheid: verwevenheid in projecties en moeizame wisseling in machtsposities, moet de natuurlijke levenscyclus soms plaats maken voor een destructieve verstar-ring, waarin spanningen alleen op explosieve wijze een weg kunnen vinden. Karel en ik zijn daar beiden getuige van geweest. Explosieve ontladingen voeren tot revolutionaire breuken, - maar wellicht kan het gevoel van continuïteit teruggevonden worden. In een gesprek hierover wees Karel mij erop dat het behoud van de identiteit van de beroepsgroep samenhangt met het begrijpen van de rode draad in de vele veranderingen. De rode draad die doet beseffen, - in wisselende omstandigheden en een veranderende maatschappij, - steeds met hetzelfde bezig te zijn geweest.

Wat zouden de basale uitgangspunten zijn die als een rode draad gevolgd kunnen worden in hun uitwerking in de loop van de tijd? Het eerste uitgangspunt van wat ik dan maar kortweg 'de Nederlandse psychoanalyse' zal noemen, is een goed begrip van het wezenlijk nieuwe en in die tijd revolutionaire van Freuds denken, de drifttheorie, en van de metapsychologie (Van der Leeuw). Een tweede uitgangspunt is het klinisch betekenis geven aan de kennis over de ontwikkeling van het gevoelsleven van jonge kinderen (Lampl-de Groot, Frijling-Schreuder, Van der Leeuw, Treurniet). Het derde uitgangspunt, dat is uitgewerkt door een groep die min of meer tegenover de bovengenoemde psychoanalytici stond, is de betekenis van de Ik-splijting in klinische verschijnselen als depersonalisatie en narcisme (Le Coultre, Spanjaard). Bij de

formulering van deze uitgangspunten heb ik Kuiper niet genoemd. De richting waarin hij zich ontwikkelde was die van de fenomenologische hermeneutiek, een richting die in de jaren zeventig en tachtig internationaal van betekenis was, maar die daarna wat lijkt te zijn uitgedoofd, en die in Nederland niet zoveel navolging heeft gevonden, behalve bij Antoine Mooij die bij Kuiper is gepromoveerd. Degenen die door Piet Kuiper zijn opgeleid herinneren zich vaak nog levendig hoe hij een pleidooi hield om goed te luisteren naar het verhaal van de patiënt, de verborgen betekenissen en de psychische werkelijkheid die in dat verhaal expressie vindt.

Beste Karel, In je 'snippers' laat je zien hoe de psychoanalyse je aan het hart ligt en hoe jij je met de vragen die de psychoanalyse oproept, bezighoudt. Ik wens je nog vele gezonde, creatieve en vruchtbare jaren toe na je emeritaat. Laten wij de kans niet laten lopen om iets vast te leggen van wat betekenis en waarde heeft.

Testimonial

David N. Weisstub*

The career of Prof. Karel Oei should be properly placed within the history of the illustrious accomplishments of Dutch forensic psychiatry. This specialization has had a particular history in Holland and distinguished itself over a period of decades in providing a unique circumference among varied approaches to the difficult population located in forensic institutions. In Holland, in the post-war years, there was a pronounced humanistic and liberal impulse which created the most progressive forensic institutions in Europe and outstanding in the world community at large. If one could depict, in a nutshell, the distinctive Dutch reality, it could be described as humanism tempered with science.

In the history of the International Academy of Law and Mental Health (IALMH), the Dutch professors of forensic psychiatry as a group who were founders of this Academy, Profs. Zeegers, Beyaert and De Smit, were all sympathetic to psychoanalysis but not at the expense of utilizing available tools in group or family models for specific issues. As a community, they were notably tolerant and empathetic in a way that was not demonstrable in the attitudes found among forensic directors and professors in less progressive environments. Forensic expertise achieved a very high level of competence in the world renowned institutions for which Holland has been noted, such as the Pompe Kliniek and the Pieter Baan Centre. Equally, certain treatment centers such as the Dr Henri van der Hoeven Hospital and the Dr S. van Mesdag Kliniek had far reaching impacts on forensic centers elsewhere. Prof. Oei has had close relations with all of the aforementioned.

Prof. Oei has been a beacon in his generation of combining important clinical work and forensic research. During the past 20 years, through his chair in forensic psychiatry at Tilburg University, it should be said that Karel Oei has had a leading role in research within the Netherlands. He has been present for the last decades at all the major gatherings in forensic psychiatry internationally and, along with his co-researchers since the early 90s, has been central to the IALMH Congresses. What is especially interesting about Prof. Oei, has been his intimate connection to his PhD students who have pursued a large array of topics which were revealed in presentations and subsequent publications on psychopathy,

* *Philippe Pinel* professor of *legal psychiatry* and *biomedical ethics* at the *Université de Montréal*. He is the honorary life president of the *International Academy of Law and Mental Health*, and the editor-in-chief both of its *International Journal of Law and Psychiatry* and of *Springer's International Library on Ethics Law and the New Medicine*. He sits on the editorial board of the *Journal of Ethics in Mental Health*. He has been made both a *Chevalier of the Légion d'honneur* and a *Knight of the Order of the Dutch Lion*.

psycho-trauma, responsibility in criminal law, incest, sexual criminality, child murder, impulsive aggression, empathy in criminality, profiling of child personality traits, penitentiary care, the history of the health care inspectorate, psychotherapy in prison, TBS and personality disorders, and the nature of expertise presented to tribunals in the Netherlands.

At the personal level, Karel Oei has emulated a subtle combination in the harmonization of values between Buddhism and the Judeo-Christian tradition. He is deeply aware that, without self-exploration, forensic treatment is a doomed enterprise. As a doctor at the Dr. S. van Mesdag Kliniek and later Van der Hoeven Kliniek, we can be assured that he was an integral part of how that institution fought against the odds to redeem the untreatable. I cannot help to think of Dr. Oei in the matter of a congregation which I helped to organize with the relevant Dutch Ministries in the late 1980s. Three dozen odd medical directors were brought from the Eastern-European countries in the early stages of emancipation from the forensic Soviet yolk to view Dutch institutions at close hand. We came from the Foreign Ministry in The Hague to visit the Van der Hoeven Kliniek. The head of the Bulgarian delegation was alarmed at the expenditures made by the government on behalf of the comfort of the patients and, along with colleagues from other centers from the east, confronted me with the idea that liberalism in that institution had reached a level of indulgence that bordered on the perverse. In responding, I said forthrightly that there is an expression in English that one has to take the good with the bad. I added that what I had seen in certain institutions in the then Soviet Union for me amounted to taking the bad with the bad. Here, I said, we have the extraordinary burden of taking the good with the good, with all that that entails. In my view, Prof. Oei's contributions symbolize the commitments made in the heyday of the Dr. S. van Mesdag Kliniek and Van der Hoeven Kliniek. I do not regard Prof. Oei as a luxury item. He remains the justification for the profession of forensic psychiatry.

Working and researching for a 40 year long career, Prof. Oei is obviously not ready to give-up on improving our knowledge about mental disorder and how it is created by a multitude of forces. Unlike many other forensic experts, he is not prepared to hide behind legal jargon and to become a passive transmitter of legal causation concepts to pass over what he knows to be true from a clinical point of view. On the contrary, he is the kind of clinician who asks of himself and co-workers to participate in living through the life-cycle of human suffering and trauma that give rise to social deviancy. In this way, he is a model within the Dutch humanistic tradition. Furthermore, in the areas of empirical research, he has been reluctant to bend in the direction of the persuasion of the pharmaceutical industry on the one-hand and on the other, the tunnel-vision of intimidating empirical research that turns-out to be insensitive to clinical awareness of where

the real problems lie. There are many pressures currently to turn clinicians away from patients. The political mood, in most of the industrialized countries, has been committed to finding economic efficiency as the arbiter of what is appropriate for forensic interventions. Undoubtedly, Prof. Oei has inspired a generation of his students to resist these tendencies and to seek every means possible to consolidate their voices to become effective in looking after a population of handicapped, traumatized, depressed, and socially isolated individuals. Prof. Oei, in his legacy, asks of us that we should thoroughly investigate on an ongoing basis the motivational factors that influence the structure and nature of scientific research and the political dimensions that are attached to these pursuits. In his valedictory address, as the outgoing Tilburg professor in forensic psychiatry, he emphasizes the need for us to be in touch with the subconscious, indeed not to abandon it in the name of a positivistic science. He treats, in this address, the infliction of the psychopathology of power. In fact, forensic psychiatry carries with it a great deal of power and its intoxication feeds a similar dynamic to the dissociative and narcissistic patterns that are part of political life. By analogy, the politics of forensic psychiatry demand of mental health workers that they investigate in an unceasing dialogue among themselves and, in their interaction with patients, their capacity for empathy and belief that is possible to reveal psychological truths, both for treaters and patients, in our journeys towards human improvement. Prof. Oei asks of us not to lose sight of the rehabilitative ideal. In this way, he is a nobleman among his predecessors whose mentorship he has passed to the next generation of his students and colleagues. For this, Tilburg University and Holland can be justly proud.

Verantwoording Persoonlijke snippers

In deze bundel vindt de lezer in (meer of minder) chronologische volgorde stukjes die in de afgelopen paar jaren tot collegae en vakgenoten waren gericht. Ze vormen een caleidoscoop van ideeën, meningen, veronderstellingen, ontboezemingen die een psychoanalyticus en hoogleraar Forensische Psychiatrie kan hebben. Ik heb ze geschreven als communicatiemiddel in het contact met vrienden, collega's, en als collegemateriaal. Ze werden geplaatst in een bulletin (Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse), een regionale krant (Brabants Dagblad), of 'Forensische psychiatrische snippers' (laatstelijk van 2011). De overige teksten bleven beperkt tot berichten 'onder ons'. Het zijn daarom ook persoonlijke snippers.

Nu ik aan het eind van mijn academische loopbaan aan de *Tilburg University* ben gekomen, vond ik het plezierig ze uit te reiken. Als blijk van waardering voor de steun die ik van dezen en genen heb ondervonden. De meeste collega's zijn promovendi, promoti, onderzoekers, klinici, en vrienden. In het bijzonder wil ik Dick Dondorp noemen met wie ik ruim acht jaar zitting had in de Raad van Toezicht van FPC Oldenkotte, en met wie het altijd een groot plezier is van gedachten te wisselen. Ik wil ook dank zeggen aan de drie promoti, Dr. Olaf de Haas, Dr. Wim van Kordelaar en Dr. Jan Cees Zwemstra, voor de inleidende tekst van hun voordracht, gehouden op mijn afscheid op 9 september 2011 in Tilburg.

Ten slotte mijn dank aan de uitgever René van der Wolf van *Wolf Legal Publishers*, met wie ik met genoegen sinds begin 2000 samenwerk, aan Drs. Guus Gerssen, psychiater, Dr. Erik Bulten, psycholoog en last but not least Drs. Jaap Ubbels, kinder- en jeugdpsychiater en psychoanalyticus (voor kinderen en volwassenen), elk voor hun voorwoord, en aan Drs. W.C.M. Gelens en Dr. C.V. de Blécourt voor redactionele bijstand.

Karel Oei, september 2011

Het gevangeniswezen als psychiatrisch zorgsysteem¹

J.C. Zwemstra²

Het justitieapparaat en het gevangenisstelsel zijn primair beoogd en in het leven geroepen om op te sporen, te berechten en te straffen.

Al eeuwen lang is er ook oog voor een opvoedingsaspect c.q. psychopathologische kant van de populatie die het justitiesysteem binnen komt. Denk hierbij aan de Rasphuizen van de 17^{de} eeuw of de veenkolonien in Drenthe van de 19^{de} eeuw. Toen ging het vaak om disciplineren en opvoeden tot bruikbare werklieden en eerbare burgers om zo weer een plek in de maatschappij te vinden. In de huidige tijd is de focus verschoven naar stabiliseren en zo mogelijk behandelen van psychopathologie. Enerzijds om zo ziekte en lijdensdruk bij de justitiabele weg te nemen en anderzijds, en daarvan afgeleid, met een beoogd recidiveverminderend effect. Geleidelijk heeft deze doelstelling van het strafrechtstelsel steeds meer gewicht gekregen.

Met de krankzinnigenwet van 1887 werd een vorm van psychiatrisch toezicht in het gevangeniswezen geïntroduceerd en de mogelijkheid van overplaatsing naar de psychiatrische gestichten. In de 20^{ste} eeuw was er in 1905 de introductie van de voorwaardelijke straf waaraan voorwaarden werden verbonden (bijvoorbeeld tot behandeling of begeleiding), in 1929 de introductie van de TBS, in de periode 1980-2010 de uitbouw van een forensisch psychiatrisch behandelstelsel naast reguliere GGZzorg en TBS, vanaf 1953 de komst van psychiaters en later ook psychologen in het gevangeniswezen, en in 2006 de overdracht van het budget voor de forensische psychiatrie van het ministerie van VWS naar het ministerie van Justitie. Achterliggend was er de verschuiving in het justitieveld van een daadgerichte benadering naar een meer dadergerichte benadering, zich bijvoorbeeld uitend in de huidige persoonsgerichte aanpak van het openbaar ministerie, de zwaardere sanctionering van recidive en als ultieme voorbeelden de SOV en de latere ISD-maatregel. Ook de komende wet op de forensische zorg en de modernisering van de wetgeving rondom de voorwaardelijke sancties past in deze trend.

Voor het bredere perspectief moge duidelijk zijn dat voor het justitiesysteem in bredere zin er bij voorwaardelijke straffen veelal sprake is van begeleiding, regie en toezicht door de reclassering en al dan niet daarnaast opgelegde zorg als bijzondere voorwaarden. Voor de TBS is duidelijk dat het behandellement per definitie centraal staat, zelfs in de longstay waar behandeling alleen niet meer gericht is op resocialisatie en uitstroom uit TBS. De justitiële jeugdinrichtingen zijn zich de afgelopen jaren steeds meer gaan modelleren naar de behandelgerichte TBS-klinieken, bijvoorbeeld

¹ Bewerking presentatie bij het afscheid van Karel Oei als hoogleraar Forensische Psychiatrie bij het Departement Criminal Law van Tilburg University.

² Dr. Jan Cees Zwemstra is forensisch psychiater en als lid directieraad, thans waarnemend Algemeen Directeur, verbonden aan het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie, in Utrecht.

blijkend uit het opheffen van het onderscheid tussen opvanginrichtingen en behandelinrichtingen. Dit werd vervangen door een onderscheid kortdurend verblijf en langdurend verblijf.

Ik ga het vandaag echter toespitsen op de zorg in detentie en de parallel daaraan georganiseerde zorg in de inrichtingen voor vreemdelingenbewaring.

In het gevangeniswezen is er een geleidelijke ontwikkeling naar het meer geprofessionaliseerde zorgsysteem voor gedetineerden met psychopathologie. Vanuit de wetenschappelijke hoek is er de vele malen onderbouwde zeer hoge prevalentie van psychopathologie zowel op basis van buitenlands als van Nederlands onderzoek (ondermeer Bulten, 1998; Zwemstra, 2009). Dit zowel op het vlak van klassieke psychiatrische ziekte als van persoonlijkheidspathologie, verslaving en verstandelijke handicap. Veelal is er sprake van mengvormen met een totale prevalentie van 85-90% op basis van DSM-IV classificaties.

In mijn eigen promotieonderzoek en promotie bij Karel in 2009 werd beschreven en onderbouwd dat het in detentie om een moeilijke subgroep psychiatrische patiënten gaat, met veelal multiële pathologie op de vlakken van psychiatrische stoornis, persoonlijkheidspathologie, mindere begaafdheid en verslaving. Daarnaast is er vaak beperkt ziektebesef/inzicht, een beperkte sociale steunstructuur, slechte aansluiting bij reguliere zorgstructuren, en kwetsbare evenwichten. Ook werd onderbouwd dat de kwaliteit van leven van patiënten in detentie in vergelijking tot, en op veel kenmerken vergelijkbare, ambulant behandelde, patiëntengroep, vergelijkbaar en op meerdere dimensies zelfs beter was. Dit werd in verband gebracht met de aanwezigheid van structuur, holding environment en basale behandel mogelijkheden.

Tenslotte werd geconcludeerd dat behandelen in detentie van deze doelgroep basaal goed mogelijk is en de detentiesituatie in vergelijking tot reguliere zorg zelfs een aantal voordelen heeft met name qua casefinding, stabilisatie, en bieden van benodigde structuur.

Samenhangend daarmee was er in de periode 1990-2005 sprake van een forse toename van het aantal psychiaters (via het NIFP) en psychologen ten behoeve van de zorg in de P.I.'s, evenals de toename van het aantal zorgplaatsen binnen het Gevangeniswezen (GW) die verspreid over het land waren gesitueerd. Tot 2008 in de vorm van vele differentiaties: Forensische Observatie en Begeleidingsafdeling (FOBA), Individuele Begeleidingsafdelingen (IBA's), Bijzondere Individuele Begeleidingsafdelingen (BIBA's), Bijzondere Zorgafdelingen (BZA's), etc. Afdelingen, psychiaters en psychologen functioneerden betrekkelijk autonoom en er was slechts beperkt sprake van een meer eenduidige landelijke sturing op ontwikkelingen vanuit wetenschappelijke, zorginhoudelijke of doelmatigheidsoverwegingen. Dit betekende dat er scherpe regionale verschillen waren in de kwaliteit van de zorg, vooral afhankelijk van de, - en slechts beperkt landelijk aangestuurde, - individuele professionals.

Als eerste gingen vanaf beginjaren '90 psychiaters zich als landelijke organisatie organiseren, eerst per hofressort in Districtspsychiatrische Dienst (DPD) - later Forensisch Psychiatrische Dienst (FPD) -verband, met een landelijke Hofressortcoördinatoren (HRC) vergadering, die initiatieven nam tot het formuleren van landelijke best practices voor de psychiaters. Vanaf ongeveer 2005 hadden ook de psychologen een hofressortsgewijs georganiseerd landelijk overleg, het LPC (Landelijke Psychologen Coördinatorenoverleg), dat beoogde de kwaliteit van de zorg door de psychologen te verbeteren en ook hun positie te markeren.

In 2008 werden de verschillende zorgafdelingen samengevoegd tot vijf PPC's, Penitentiair Psychiatrische Centra, wat mogelijkheden gaf voor meer differentiatie van bejegeningklimaat en ook behandeling meer centraal stelde. Een concept met kenmerken van een penitentiair psychiatrisch ziekenhuis. Dit bleek onder andere uit de aanstelling van een psychiater als directeur zorg per PPC die veelal samen optrok met de vestigingsdirecteur. Ook werd op de PPC's de behandelcoördinator geïntroduceerd, enigszins naar analogie van de TBS. Onderling is er ook een zekere differentiatie waarbij in Zwolle de vrouwen geconcentreerd zijn, in Amsterdam de crisisafdeling, Vught inzet op structuurafdelingen, Den Haag via het justitieel medisch centrum raakvlakken met de somatiek en Maastricht op raakvlakken met de TBS. Daarnaast geldt voor alle vijf dat zoveel mogelijk de eigen grote regio bediend wordt. Ook wordt voor de PPC's ingespeeld op kwaliteitseisen vanuit de inspectie die daar ook actief toezicht op ging houden.

Buiten de PPC's wordt gesproken van de basiszorg in de reguliere detentie. Organiserend principe is een wekelijks psychomedische overleg (PMO) per globaal afgerond gemiddeld 200 gedetineerden, van de NIFP-psychiater, de GW-psycholoog, huisarts en verpleegkundige van de medische dienst. Hiervan is recent een goed uitgewerkte best practice beschreven met onderscheiden taken en verantwoordelijkheden. Naast reguliere afdelingen bestaat de basiszorg ook uit in alle vestigingen aanwezige EZV-afdelingen (Extra Zorg Voorziening), waar zorgpatiënten zich concentreren met zeer beperkte extra begeleiding. Deze hebben het voordeel van drempelloze in- en uitstroom naar de reguliere detentie in de betreffende P.I. en relatief betere aansluiting bij de lokale psychiatrische zorg buiten detentie.

Daarnaast vallen ook de ISD-afdelingen onder de reguliere zorg. Op deze laatste afdelingen is de populatie gekenmerkt door zeer veel psychopathologie en worden extra zorginspanningen verricht vanuit een trajectplan dat ideaaltypisch leidt tot een eerste behandelfase in detentie, vervolgens een fase in een verslavingsinrichting en tenslotte een ambulante fase met regie van de reclassering en de gemeente. Dit binnen een maatregel die twee jaar duurt. Ook hier zijn er initiatieven vanuit verschillende betrokken instituties om te komen tot meer landelijke uniformering en tot steviger aanzetten van de kwaliteit van zorg. Het is echter een zelfs voor detentiebegrippen moeilijke groep met slecht bewerkbare psychopathologie en een hoog terugvalrisico. Moeilijk is ook dat de regie op de maatregel door de wetgever versnipperd is belegd.

Ook op landelijk niveau bij de sectordirectie gevangeniswezen (die onderdeel is van de Dienst Justitiële Inrichtingen van het ministerie van Veiligheid en Justitie) is er sinds enkele jaren een portefeuillehouder zorg die ook vanuit de eerdere eigen ervaringen affiniteit heeft met zorg voor justitiabelen. Daarnaast zijn ook een aantal P.I.-vestigingsdirecteuren aangewezen als portefeuillehouder zorg voor een groep P.I.-vestigingen (landelijk totaal 29) en is er binnen de vestiging een waarnemend vestigingsdirecteur die de portefeuille zorg heeft. Hiermee is de psychiatrische en somatische zorg, i.t.t. de periode voor de reorganisatie van 2009, expliciet landelijk en op P.I.-managementniveau belegd, wat als duidelijke winst gezien kan worden. In ieder geval een erkenning van het grote belang en de noodzaak van adequate zorg in detentie.

Recent, 22.06.2011, hebben gevangeniswezen en het NIFP een dienstverleningsovereenkomst afgesloten voor de komende jaren waarin helder is vastgelegde waarop gevangeniswezen de P.I.-vestigingen en de PMO partners mogen rekenen qua zorg van de NIFP psychiaters en andersom waarop psychiaters mogen rekenen qua facilitering en ondersteuning. Ook dit past in de trend naar meer uniforme doelmatige organisatie van de psychiatrische zorg in detentie en daarmee kwaliteitsverbetering en borging van die zorg in alle P.I.-vestigingen in Nederland. Met de directie bijzondere voorzieningen die de vreemdelingenbewaring beheert, heeft het NIFP een vergelijkbare overeenkomst in voorbereiding.

Ook wordt voorzichtig gekeken of de bestaande historisch gegroeide aparte inbedding van psychologen en psychiaters in het gevangeniswezen niet meer samenhangend kan worden gemaakt. Feitelijk is deze verschillende inbedding natuurlijk onlogisch, maar historisch gegroeide ordeningsprincipes zijn taai.

Dit kan de vorm aannemen van gezamenlijk opleiding – en kwaliteitsinitiatieven maar ook de onderbrenging van beide disciplines in een professioneel huis, bijvoorbeeld het NIFP.

Nieuw is de mogelijkheid om naast de P.I. professionals (psychiater, psycholoog, verpleegkundige, huisarts) ook aanvullend ingekochte ambulante behandelmodules in te zetten. In eerste instantie was dit alleen/veelal bedoeld voor de PPC's maar nu is dit ook in beperkte mate beschikbaar voor de reguliere detentie. Als principe helemaal goed, maar afstemming van de landelijke inkoop en de behoefte op lokaal niveau en afstemming op de aanwezige basis zorg blijkt lastig. Dit ook door de centrale landelijke inkoop met de wettelijk verplichte Europese aanbesteding waardoor soms meerdere zorgpartners begrensde periodes in de P.I.'s aanwezig zijn. Nadeel blijkt dat de binding met de penitentiair psychiatrische zorg van die partners beperkt is; men doet als het ware zijn ding en is weer weg.

Ondertussen lopen kwaliteitsinitiatieven via bijvoorbeeld intervisie door, al langere tijd bij de psychiaters via hun lokale NIFP-vestigingen, meer recent ook bij de psychologen. De slag naar meer interdisciplinaire intervisie lijkt voor de hand te liggen, maar is nog nauwelijks gemaakt. Iets minder expliciet ligt dat voor landelijke inhoudelijke dagen die ook nog steeds hoofdzakelijk discipline gewijs worden georganiseerd, wel over de goede thema's als verslaving in detentie, suïcidaliteit, kwaliteit van zorg in detentie, etc. Met name het NIFP heeft, primair gericht op zijn psychiaters maar open voor anderen, een tweejaarlijkse 'prison mental health' conferentie en inwerkdagen voor nieuwe professionals.

Bij al deze opmerkingen over de zorg in detentie is het goed steeds voor ogen te hebben dat de gemiddelde detentieduur vier maanden is en dat de zorgfase in detentie daarmee slechts een beperkt deel is van een langere zorgcarrière van veel psychisch gestoorde justitiabelen. Focus moet dan altijd mede zijn aansluiting op eerdere zorg en toeleiding naar vervolgzorg. Aansluiting door onmiddellijk bij binnenkomst informatie van eerdere behandelaars op te vragen en indien aan de orde bij hun lijn aan te sluiten. Vervolgzorg is vaak goed te realiseren als er nog justitiële kaders zijn die deze als het ware aan patiënt en zorginstelling opleggen, vaak in een forensische zorginstelling. Zonder deze strafrechtelijke kaders wordt weer teruggevallen op de reguliere zorg in de maatschappij, veelal op vrijwillige basis. Dit botst dan op de kenmerken van onze populatie: beperkt ziektebesef, neiging tot zorgvermijding, sociaal/maatschappelijk onvaardig, vaak multiple psychopathologie en tot slot slecht in staat zelf op basis van een gerichte hulpvraag hulp te zoeken. Dit gaat dan vaak fout, ondanks pogingen vanuit het zorgsysteem van het gevangeniswezen dit te faciliteren. Deze pogingen schieten echter vaak tekort, op veel plaatsen is de vormgeving van de nazorg onvoldoende opgenomen in een behandelplan (indien al aanwezig) of onvoldoende belegd bij een functionaris. Op enkele plaatsen zijn succesvolle initiatieven met SPV'ers die de nazorg als primaire focus hebben. Wel zijn sinds de komst van de MMD'ers (medewerkers maatschappelijke dienstverlening) in de P.I. basisvoorzieningen als een identiteitsbewijs, zorgverzekering en slaapplek na detentie beter geregeld dan enkele jaren terug, en daarmee geen blokkade meer voor re-integratie.

Concluderend

Er valt zoveel over de zorg in detentie en de verdere ontwikkeling daarvan de afgelopen en komende jaren te zeggen dat alleen al daaruit blijkt dat het gevangeniswezen een zeer relevant deel is van het Nederlandse psychiatrische zorgsysteem. Dit blijkt ook uit de zeer hoge prevalentie van stoornissen (85-90%, inclusief 15% met een hoge zorgbehoefte op basis van As I pathologie), en de forse aantallen zorgprofessionals (\pm 200 psychologen, 60 psychiaters, enkele honderden verpleegkundigen en \pm 75 huisartsen), en het vele grensverkeer tussen zorginstellingen en het gevangeniswezen. Het zorgsysteem in het gevangeniswezen heeft zich lange tijd het onmachtige broertje

gevoeld ten opzichte van de zorgsystemen buiten, maar lijkt inmiddels steeds meer volwassen en met een eigen identiteit. Hij bedient een populatie die buiten slecht aansluiting vindt op het huidige GGZ-zorgmodel met zijn nadruk op eigen autonomie, vrijwillige hulpverlening en ambulante behandeling. Voor die groepen heeft het zorgsysteem in het gevangeniswezen een aantal zaken te bieden die elders moeizaam te krijgen zijn: het bieden van structuur voor patiënten met weinig innerlijke structuur, stabilisatie voor patiënt justitiabelen met een zeer onrustig levensritme, casefin-
ding qua psychopathologie, ondersteunende begeleiding, medicamenteuze behandeling, indiceren voor ingekochte specifieke behandelmodules, en voorsorteren op vervolgzorg. Ook kan een begrensd aantal patiënten al gedurende detentie doorstromen naar ingekochte behandelplaatsen buiten het gevangeniswezen vanuit het principe ‘GGZ tenzij’. Binnen het gevangeniswezen zal zich nooit een ultiem zorgsysteem ontwikkelen omdat het altijd formeel een afgeleide functie zal zijn. Omdat echter veel criminaliteit mede samenhangt met psychopathologie, kan in deze setting veel winst worden geboekt met goede zorg van zorgprofessionals met focus en specifieke expertise voor deze populatie. Dit enerzijds voor de betreffende individuen en anderzijds zal dit daarmee samenhangend leiden tot recidivepreventie voor de maatschappij.

Literatuur

B.H. Bulten, *Gevangen tussen straf en zorg. Psychische stoornissen bij jeugdige kortgestrafte gedetineerden*, Kluwer, Deventer, 1998.

J.C. Zwemstra, *Psychiatrische zorg in en aansluitend aan detentie*, WLP, Nijmegen, 2009.

Het goede gesprek en de therapeutische relatie

Olaf de Haas

Samenvatting

Iedereen weet dat een goed gesprek een hoogtepunt in het menselijk bestaan vormt. Een goed gesprek, of dat nu met je partner, een vriend, goede kennis, of binnen het kader van een toevallige ontmoeting plaatsvindt, een goed gesprek blijft je bij als een dierbare en vaak ook belangrijke herinnering.

De ontdekking door Sigmund Freud dat goede gesprekken ook een helende en genezende werking kunnen hebben, vormde een belangrijke inspiratiebron voor zijn levenswerk: de dieptepsychologie en de psychoanalyse. En vandaag de dag is men er meer dan ooit van doordrongen dat de kwaliteit van de relatie, het goede gesprek tussen de psychotherapeut en de cliënt van doorslaggevende betekenis voor het resultaat van de therapie is.

In de lezing van Olaf de Haas wordt het goede gesprek in het dagelijkse leven verbonden met gemeenschappelijke factoren in de therapeutische relatie, zoals deze binnen verschillende varianten van gesprekstherapie vorm en inhoud krijgen.

Dr. Olaf de Haas was algemeen directeur van verschillende justitiële inrichtingen (zoals het Penitentiair Selectie Centrum [PSC] en de Dr. S. van Mesdagkliniek) en heeft thans een praktijk voor coaching en gesprekstherapie in Groningen. In 2006 promoveerde hij bij Karel Oei op het proefschrift *Psychotherapie in detentie, van beleid naar uitvoering*.

Inleiding

Laat ik beginnen met mezelf aan u voor te stellen. Mijn naam is Olaf de Haas. Van huis uit ben ik psycholoog. Mijn loopbaan heeft zich op twee sporen bewogen. Naast mijn functie als directeur van verschillende justitiële inrichtingen heb ik steeds in verschillende settings en ten behoeve van uiteenlopende doelgroepen als coach en psychotherapeut gewerkt. Van beide ervaringsgebieden kon ik gebruik maken bij het promotieonderzoek dat ik onder begeleiding van Karel Oei heb verricht, en dat uitmondde in de dissertatie *Psychotherapie in Detentie, van beleid naar uitvoering*, die ik in 2006 mocht verdedigen. Wat betreft mijn beroepsmatige activiteiten houd ik mij bezig met coaching en gesprekstherapie, en het is ook vanuit die invalshoek dat ik mijn lezing aan u presenter.

Het Dodo Verdict

Welnu, volgens mij heb ik het leukste vak dat bestaat. Het doen van gesprekstherapie houdt, zoals de naam al aangeeft, in dat ik mijn cliënten door middel van gesprekken verder probeer te helpen. Sigmund Freud ontdekte ruim een eeuw geleden dat goede gesprekken een helende werking kunnen hebben. Sedertdien hebben zich, op basis van zijn bevindingen, tal van therapeutische scholen, met een veelvoud van methoden en technieken ontwikkeld en was er sprake van een onderlinge strijd welke school, welke methode of techniek de beste is. Overigens lijkt deze strijd onder de noemer van het 'Dodo Verdict' enigermate beslecht. Zoals de Dodo in *Alice's Adventures in Wonderland* tot de conclusie komt dat iedereen gewonnen heeft en iedereen prijzen moet krijgen, kwam Lambert in 1992 op basis van een uitgebreid literatuuronderzoek tot de conclusie dat het aandeel van specifieke methoden en technieken in het resultaat van psychotherapie buitengewoon gering is. Van de met de therapie verbonden factoren scoorde de *kwaliteit* van de therapeutische relatie zonder meer het hoogst.¹



De Dodo stelt vast dat alle dieren gewonnen hebben en dat zij dus allen prijzen moeten krijgen (bron afbeelding: wikipedia).

¹ Lambert, M. (1992). Implications for outcome research for psychotherapy integration. In: J. C. Norcross & M. R. Goldstein (Eds.), *Handbook of psychotherapy integration* (p. 94–129), New York: Basic Books.

Het schooloverstijgende belang van de therapeutische relatie is overigens al in het midden van de vorige eeuw door Carl Rogers en zijn leerlingen in talloze publicaties naar voren gebracht. Als pioniers op het gebied van empirisch onderzoek stelden zij vast dat de therapeutische factoren *empathie*, *respect* en *authenticiteit* de noodzakelijke voorwaarden voor therapeutische verandering zijn, en dat deze in veel gevallen ook afdoende zijn om psychische problemen op te heffen of daar beter mee om te leren gaan. Onder *empathie* verstaan we het vermogen en de bereidheid zich in de beleveningswereld van de ander te verplaatsen. *Respect* heeft betrekking op de intentie de ander open en zonder vooroordelen tegemoet te treden. *Authenticiteit* tot slot komt tot uiting in de bereidheid zichzelf ook als persoon aan de cliënt kenbaar te maken zodat deze niet uitsluitend met een professionele façade geconfronteerd wordt.

Empathie, respect en authenticiteit inmiddels overal verkrijgbaar

Het gegeven dat de therapeutische factoren empathie, respect en authenticiteit in therapeutische relaties werkzaam zijn, heeft zoals aangegeven - mede op basis van empirische ondersteuning - ruime erkenning gekregen. En niet alleen in therapeutische situaties. De factoren hebben hun waarde bewezen in allerlei professionele situaties, waarin met mensen die in emotionele problemen verkeren gecommuniceerd wordt. Trainingen waarin mensen hun vermogen tot empathie, respect en authenticiteit in professionele situaties tot verdere ontwikkeling brengen, worden niet alleen aan psychotherapeuten gegeven, maar maken daarnaast in toenemende mate deel uit van alle medische specialismen. En ook in de studie van de rechtswetenschappen alsmede binnen de opleidingen bedrijfskunde en management worden empathie, respect en authenticiteit als belangrijke voorwaarden voor een goede professionele relatie onder de aandacht gebracht. Mogelijk zijn deze factoren binnen allerlei professionele relaties van belang. En als dat zo is, dan is het heel interessant om na te gaan waarom dat zo is.

Waaróm werkt het eigenlijk?

Merkwaardig genoeg worden over het waaróm van de werkzaamheid van de therapeutische factoren weinig of geen vragen gesteld. Mijn leermeester en vriend, de psychiater Hans Swildens, bracht het jaren geleden ongeveer als volgt naar voren: 'We stoppen er iets in (empathie, respect, authenticiteit) en er komt iets uit (verbetering van de kwaliteit van leven bij de cliënt), maar wat er in de black box gebeurt blijft obscuur.' Overigens is dat niet zo verwonderlijk. In de huidige wetenschapsbeoefening op mijn vakgebied wordt de vraag naar het waaróm achter de fenomenen nog maar zelden gesteld. We proberen een methode of techniek uit, en als de werking ervan empirisch ondersteund wordt, lijkt het werk gedaan. De vraag wát er werkt heeft alle aandacht ... Het lijkt haast ouderwets om je af te vragen waaróm iets werkt. In een

poging om daar toch iets van in beeld te krijgen, leg ik de link tussen de therapeutische relatie enerzijds en 'het goede gesprek' in het dagelijks leven aan de andere kant.

Het goede gesprek in het dagelijks leven

Vanuit het gegeven dat de factoren empathie, respect en authenticiteit belangrijke ingrediënten voor gesprekken in allerlei professionele relaties vormen, leek het mij zinvol om na te gaan of deze factoren ook een rol spelen in wat mensen in het dagelijks leven over 'een goed gesprek' verstaan. Een goed gesprek, of dat nu met je partner, een vriend, goede kennis, dan wel collega plaatsvindt, - het blijft je bij als een dierbaar kleinood en vaak dierbare herinnering en heeft ook vaak een belangrijke - positieve - invloed op de relatie.

Ik ben dat op mijn manier gaan onderzoeken. Aan collega's, vrienden en kennissen heb ik de vraag voorgelegd wat ze onder een goed gesprek verstaan en wat daar de kenmerken van zouden kunnen zijn. Opvallend was dat mensen onmiddellijk bereid zijn over dit onderwerp na te denken en daar hun mening over te geven. Vaak werden het lange, en een enkele keer zelfs avondvullende, gesprekken. En inderdaad, mensen die bepaald niet bekend zijn met therapeutische terminologie, brachten zaken naar voren die een duidelijke verwantschap met de therapeutische factoren hebben. Termen als in- en meevoelen, respect en 'jezelf zijn' werden spontaan genoemd. Maar ook andere kenmerken passeerden de revue zoals de bereidheid die je moet hebben om je aan je gesprekspartner aan te passen en dat normen en waarden van de ander gerespecteerd moeten worden. En ook belemmeringen voor goede gesprekken werden naar voren gebracht: een goed gesprek tussen de directeur van een onderneming en iemand 'van de werkvloer'? Nee dat kon niks worden, er moet een zekere mate van gelijkwaardigheid ervaren worden. En met drammers, eeuwige klagers en zeurpieten nee, ook daarmee was een goed gesprek niet goed mogelijk.

De gretigheid waarmee mensen bereid zijn over 'goede gesprekken' te praten onderstreept hoeveel belang er aan 'het goede gesprek' gehecht wordt. Inderdaad kwam in de gesprekken naar voren dat goede gesprekken, naast al die andere leuke dingen die je met elkaar kunt doen, tot hoogtepunten in het menselijk bestaan gerekend mogen worden. Ook wordt duidelijk dat een goed gesprek in het dagelijks leven als een tamelijk zeldzame gebeurtenis gezien wordt. Mensen spreken over 'goede gesprekken' die zij soms jaren geleden gevoerd hebben, als belangrijke en waardevolle herinneringen. En er is meer. Mensen die iets hebben meegemaakt wat ze emotioneert willen daarover praten. Goede gesprekken in het dagelijks leven leiden tot verwerking, nieuwe inzichten en worden vaak gezien als helende ervaringen.

Het maken van contact met een onbekende is voor veel mensen een lastige opgave, zeker als je er meer van wilt maken dan een *praatje voor de vaak*. Ter illustratie onderstaand voorbeeld:

We kennen de situatie allemaal. Op een receptie of congres sta ik voor de lunch in een lange rij naast onbekenden. Hoe prettig zou het zijn als ik de wachttijd kon doden door een gesprekje met iemand in dezelfde rij te beginnen. Ik kan proberen een opening te maken door de ander een vraag te stellen of iets te beweren. Door het stellen van de vraag of het poneren van een stelling maak ik duidelijk dat ik open sta voor contact en laat ik ook - voorzichtig - iets van mezelf zien. De ander is nu aan zet om duidelijk te maken of hij op mijn uitnodiging voor een praatje in wil gaan. Als de aangesprokene kort reageert en vervolgens de andere kant op, of voor zich uit kijkt, dan weet ik genoeg. Ik heb mijn nek uitgestoken en de pin op mijn neus gekregen. Het weigeren van een contactaanbod ervaar ik als pijnlijk. Het zal even duren voor ik weer moed verzameld heb om een ander aan te spreken. Angst voor afwijzing weerhoudt mij vaak om contact te maken.

Als ik geluk heb reageert de ander wél positief. Bijvoorbeeld door wat uitgebreider te antwoorden of een belangstellende vraag te stellen. In dat geval is er iets van contact ontstaan en kunnen we het ergens over gaan hebben. Ook het bepalen van het gespreksonderwerp vind ik een spannende aangelegenheid. Waar zal ik het over hebben? Zou de ander dat ook een geschikt onderwerp vinden? Leuk is het als je punten van overeenkomst vindt en vervolgens ook nog verschilpunten zodat je meningen kunt uitwisselen. Mooi is het als je het ergens voor 80% over eens bent en 20% overblijft om over te steggelen. Met volledige eensgezindheid ben je ook gauw uitgepraat. Opvallend is overigens dat de kans op een goed gesprek het grootst is als je bereid bent iets persoonlijks te melden.

Ik zou willen stellen dat ook bij een terloopse ontmoeting, zoals deze in het zojuist gegeven voorbeeld geschetst is, de kans op een 'goed gesprek' het grootst is als je in staat en bereid bent op een authentieke, empathische en respectvolle wijze contact te leggen. Of het nu een bekende betreft of dat het om een toevallige ontmoeting gaat: het op een authentieke wijze tonen van respect en interesse vormt een goede basis voor goede gesprekken in het dagelijks leven, zelfs op een receptie of een congres. U kunt dat zo meteen in de pauze uitproberen.

Het goede gesprek in de therapeutische situatie

Het gesprek in de therapeutische situatie verschilt natuurlijk in een aantal wezenlijke opzichten van het gesprek in het dagelijks leven. In de therapeutische situatie is de gesprekstherapeut in eerste instantie verantwoordelijk voor de kwaliteit van het gesprek. Hij moet ervoor zorgen dat de cliënt hem als authentiek, geïnteresseerd en respectvol ervaart. Dit vormt een voorwaarde voor de cliënt om zijn nek uit te steken. Alleen als de therapeut erin slaagt dat de cliënt zich veilig, gehoord en begrepen voelt,

weet hij zich vrij om voor hem emotioneel beladen onderwerpen te bespreken. De therapie komt pas echt op gang als de cliënt - mogelijk voor het eerst van diens leven - ervaart wat het betekent en oplevert om goede gesprekken met iemand te kunnen voeren. Het 'goede gesprek' vormt vervolgens de context voor die interventies die nodig zijn om de cliënt te helpen beter met zichzelf en anderen om te gaan. Het is de specifieke expertise van de gesprekstherapeut om deze context te creëren en te handhaven. En de therapeutische factoren empathie, acceptatie en authenticiteit spelen daarbij een essentiële rol. Tot slot: Het voeren van goede gesprekken met mensen die psychische problemen hebben is vaak niet eenvoudig. Mensen met persoonlijkheidsproblematiek zijn per definitie moeilijk in de omgang met zichzelf en anderen. Maar ook andere klachten en problemen kunnen hoge eisen stellen aan het vermogen van de therapeut om zijn of haar cliënten goede gesprekken te 'bezorgen'. En het zijn toch de goede gesprekken, waarin cliënten zich veilig en gehoord voelen, en waarbinnen de context gecreëerd wordt om beter met zichzelf en anderen te leren omgaan.

Besluit

Ik rond af. In de lezing die ik ter gelegenheid van het emeritaat van Karel Oei gehouden heb, heb ik een poging gedaan 'het goede gesprek' in het dagelijks leven te verbinden met de gesprekstherapeutische situatie. Binnen het domein van de gesprekstherapie is vastgesteld dat een goede therapeutische relatie gekenmerkt wordt door authenticiteit, empathie en respect van de kant van de therapeut. Gebleken is dat deze kenmerken de therapeutische situatie overstijgen en dat zij ook bevorderlijk zijn voor professionele relaties binnen andere beroepsvelden. Ik heb geprobeerd u mee te nemen in de gedachte dat dit ook voor het dagelijks leven op zou kunnen gaan, bijvoorbeeld tijdens de koffie/theepauze waar u ongetwijfeld al enige tijd naar uitgezien hebt. Ik dank u voor uw aandacht.

Veranderingen in de context van de PJ-rapportage¹

Wim van Kordelaar

Inleiding

In deze bijdrage wordt vanuit het perspectief en de taken van het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP) teruggekeken op een brede ontwikkeling die in de loop van een decennium heeft geleid tot een aanzienlijke verandering van de context waarin de psychiater en psycholoog hun deskundigenrapportages leveren aan de strafrechtspleging. Vervolgens zal, de lijn van deze ontwikkelingen doortrekkend, beschreven worden wat die veranderde context betekent voor de rapportage en de taken die het NIFP daarin heeft. Een vooruitblik vormt het slotstuk.

1. Context

De veranderingen in de context waarin rapporteurs en het NIFP, in 2005 ontstaan uit een fusie van de Forensische Psychiatrische Dienst en het Pieter Baan Centrum, hun inspanningen leveren bestaan uit een drietal ontwikkelingen:

- accentverschuivingen in de strafrechtspleging en daarmee in de forensisch psychiatrische/psychologische oriëntatie;
- de ketenbrede inspanning om te komen tot efficiënte en effectieve samenwerking;
- de nieuwe verankering van de kwaliteit en de positie van de gerechtelijk deskundige.

1.1 Accentverschuivingen

Strafrechtspleging: van schuldstrafrecht naar veiligheidsdenken

Rapportage Pro Justitia heeft decennialang in het teken gestaan van het schuldstrafrecht. Vaststelling van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de verdachte en straf naar de mate van schuld vormen daarin de leidende noties. Vanuit dat denken stond de strafuitsluitingsgrond van de gebrekkige ontwikkeling en/of ziekelijke stoornis van de geestvermogens centraal in de vraag aan de deskundige. Dit heeft geleid tot een diepgewortelde onderzoekspraktijk waarin naast het objectiveren van stoornissen het accent lag op het vertalen van het verband tussen stoornis en delictgedrag en in een genuanceerd advies over de toerekeningsvatbaarheid. Adviezen over herhalingsgevaar en daartegen te treffen maatregelen waren ondergeschikt aan en voor een deel

¹ Met dank aan Maarten Beukers en Frank Wagenvoort, leden van de Commissie Rapportage van het NIFP.

ook afhankelijk gemaakt van de beantwoording van de vraag naar de stoornissen en de toerekeningsvatbaarheid.

Vanaf de late jaren negentig is maatschappelijke veiligheid een dominant thema geworden (en gebleven) in de samenleving en daarmee in de politiek. Het thema heeft in 2002 beleidsmatig vorm gekregen in het programma *Naar een Veiliger Samenleving*.

Twee uit dit veiligheidsprogramma voortgekomen en onderling verbonden bewegingen zijn het Project Modernisering Sanctietoepassing en het Programma Terugdringen Recidive (TR) dat deel uitmaakt van die modernisering. Dit heeft geleid tot een omslag in de oriëntatie van de reclassering en tot intensieve samenwerking tussen instanties. Het gevolg is een synthese van twee van de klassieke strafdoelen: speciale preventie en resocialisatie. Deze synthese bestaat er kort gezegd uit dat bij verdachten en veroordeelden systematisch in kaart wordt gebracht welke individuele en contextuele factoren de kans op recidive vergroten (zogenoemde criminogene factoren), welke beschermende (protectieve) factoren er zijn en welke *werkzame* interventies nodig en mogelijk zijn om de kans op recidive te verminderen.² Daarbij zijn die interventies werkzaam gebleken die gericht zijn op gecontroleerde resocialisatie. Ze staan bekend onder de noemer ‘persoonsgericht’ en omvatten inmiddels het strafrechtelijk traject vanaf de systematische reclasseringsdiagnostiek bij de ingang tot en met de gecontroleerde nazorg na de terugkeer.³ Niet de veroordeelde, maar de samenleving is daarbij de klant van alle inspanningen. Diezelfde samenleving dwingt echter ook maatregelen af die gericht zijn op uitsluiting van veroordeelden voor zolang zij een te groot risico opleveren, zoals blijkt uit de explosie van longstay-plaatsen in de jaren 2002 tot 2009, de toename van de duur van de TBS-maatregel en de scherpe verloftoetsing.⁴

Forensische psychiatrie en psychologie: van diagnostiek en verklaren naar risicotaxatie en risicomangement

Tegen bovenstaande algemene achtergrond heeft ook de zorg en beveiliging ten aanzien van personen bij wie sprake is van stoornissen zich de laatste jaren krachtig ontwikkeld. Dat begon met de behoefte van de opdrachtgever van PJ-rapportages aan concretere informatie over de risico's die aan de onderzochte kleven, zowel voortkomend uit de stoornis als bijkomend.⁵

² Een treffende Nederlandse benaming voor het succesvolle zogeheten What Works principe (Andrews & Bonta, 2007, 2010).

³ De reclassering ontwikkelde daarvoor Recidive Inschatting Schalen (RISc; 2004).

⁴ Intussen is onder invloed van het Longstay Beleidskader uit 2009 in combinatie met de afname van het aantal TBS-opleggingen een uitstroom uit de Longstay op gang gekomen.

⁵ Van Panhuis vertaalde deze behoefte in 2000 in een aanpassing van de door hem in 1994 voorgestelde standaardvraagstelling.

Ook beleidsmakers hebben het onderwerp van de risicodragende gestoorde veroordeelde opgepakt. Aanvankelijk in doelgroepwetgeving (SOV, ISD), maar na de motie Van Der Beeten breeduit in de vorm van het Project Vernieuwing Forensische Zorg en in het ontwerp van de Wet forensische zorg en de Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg.⁶

In de praktijk is een systematiek (aan het) ontstaan waarbij van deskundigen verwacht wordt dat ze op basis van een gedegen risicoanalyse inhoudelijke adviezen op maat geven over werkzame interventies voorzien van aanbevelingen voor risicomanagement. Deze adviezen worden via de onafhankelijke Indicatiestelling Forensische Zorg vertaald naar arrangementen voor zorg en veiligheid waartoe besloten kan worden door de rechter en die worden uitgevoerd door erkende instanties. De Reclassering verzorgt de onafhankelijke indicatiestelling voor ambulante interventies, het NIFP heeft de taak gekregen om die voor klinische arrangementen te verzorgen.

De opdrachtgevers en de afnemers van de PJ-rapportages zijn hun interesse voor het verband tussen stoornis en delictgedrag en de gevolgen daarvan voor het toerekenen niet verloren, maar het accent is verschoven in de richting van beargumenteerde en concrete adviezen over noodzakelijke en/of wenselijke interventies en de haalbaarheid daarvan. Méér dan 10 of 20 jaar geleden wordt van PJ-rapportages een gebruiks- en houdbaarheidsdatum gevraagd die veel verder reikt dan de zittingsdatum. Veroordeelden blijven immers veel langer in de overheidsmacht. Dat geldt bepaald niet alleen voor TBS-gestelden, maar ook voor hen die zich moeten houden aan voorwaarden bij een veroordeling en bij invrijheidstelling waar proeftijden aan verbonden zijn die intussen met een factor drie zijn opgerekt. Opleggingrapportage is daarbij richtinggevend.

De beschreven accentverschuivingen hebben ook een keerzijde. De nadruk op veiligheid is eenzijdig en heeft de aandacht voor de rechtspositie van verdachten naar de achtergrond gedrongen, waardoor het systeem van checks en balances met proportionaliteit als centrale waarde onder druk is komen staan en soms ook verstoord is geraakt. Die ontwikkeling noopt in samenhang met het optimaal voldoen aan de verschoven vraag tegelijkertijd tot een kritische basishouding ten opzichte van het drastisch ingrijpen in het leven van burgers op basis van PJ-rapportages. Dit geldt zeker nu efficiëntie en effectiviteit (naast proportionaliteit en subsidiariteit) kernwaarden zijn geworden en meetbare ‘targets’ de agenda bepalen.

1.2 Effectieve en efficiënte ketensamenwerking

De verlegging van het accent van het (naar het verleden gerichte) schuldstrafrecht naar het (op de toekomst gerichte) veiligheidsdenken, markeert een fundamentele wijziging in het karakter van het strafrecht en de organisatie van de strafrechtspleging.

⁶ Motie 28979. Eerste Kamer der Staten Generaal Vergaderjaar 2003-2004.

De oorspronkelijke gedachte dat het strafrecht naast bestraffing van de dader ook dient ter regulering van de macht van de overheid slaat in het moderne denken om naar een preoccupatie met de terugdringing van de criminaliteit. Met de daarbij behorende op efficiency en effectiviteit gerichte organisatie krijgen noties als ‘checks and balances’ en rechtsbescherming minder aandacht. Het wegen van belangen en borgen van rechten vraagt een organisatie waarbij de verantwoordelijken in onafhankelijkheid kunnen oordelen en waarbij de schakels in de keten helder van elkaar te onderscheiden zijn. De structuur kenmerkt zich dan door onafhankelijke eenheden met specifieke taken en verantwoordelijkheden. Het realiseren van op criminaliteitsvermindering gerichte doelstellingen is juist meer gediend met een lineaire structuur waarbij vanuit een centrale doelstelling het accent ligt op efficiency en productgerichtheid. Ketensamenwerking is dan het adagium.

Een duidelijk voorbeeld is het met een getalsmatige doelstelling (10% minder recidive) gelanceerde programma *Naar een veiliger samenleving*. Dat heeft, bij personen en instanties die betrokken zijn bij de strafrechtspleging samenwerking uitgelokt. Deze heeft vorm gekregen in de erkenning van elkaars positie en taken als *ketenpartner* en bewustwording van de onderlinge afhankelijkheid en daarmee de noodzaak van samenwerking. Vormgevingen daaraan zijn te vinden in het Landelijk Kader Forensische Diagnostiek in de Jeugdzorg, in het programma Justitiële Voorwaarden en in het Strafprocesreglement.⁷⁸⁹ Op de achtergrond wordt deze ontwikkeling sterk bevorderd door de toegenomen neiging van de overheid om de eigen dienstverlening uit te drukken in telbare en te begroten ‘producten’. Ook dit is een ketenbreed gegeven dat geleid heeft tot afrekenrelaties op basis van getallen. Deze bedrijfmatige insteek wordt mogelijk gemaakt doordat bij alle instanties registratie en volgsystemen zijn geïnstalleerd die met één druk op de knop de gewenste afreken- en begrotingsgegevens leveren.

1.3 De sterkere verankering van de kwaliteit en de positie van de deskundige

Het is opmerkelijk om te zien dat waar de aandacht voor de rechten van de verdachte in het strafrecht vermindert, de positie van de deskundige in het strafrecht juist met meer rechtswaarborgen wordt omgeven.

Op 1 januari 2010 trad de Wet deskundigen in strafzaken in werking. Deze zogenoemde Wetdis is voortgekomen uit aanbevelingen die werden opgesteld door de Commissie Posthumus naar aanleiding van de gerechtelijke dwaling in de Schiedam-

⁷ Landelijk Kader Forensische Diagnostiek in de Jeugdzorg (2004).

⁸ Programma Justitiële Voorwaarden (2008).

⁹ Strafprocesreglement (2011).

mer parkmoord.¹⁰ Door de Wet is de positie van de gerechtelijk deskundigen in het strafproces verbeterd. Rechten en plichten zijn vastgelegd en geoperationaliseerd in de Gedragscode Gerechtelijk Deskundigen. De kernwaarden van die code zijn vervat in artikel 2: *De deskundige stelt zich bij de uitvoering van de opgedragen werkzaamheden steeds op als een onafhankelijk, onpartijdig, zorgvuldig, vakbekwaam en integer deskundige.* Van de in een zaak benoemde deskundige wordt verwacht dat hij tot een zelfstandig oordeel komt, ook als de opdracht in samenwerking met andere deskundigen wordt uitgevoerd. Hij vervult de opdracht persoonlijk en hij is persoonlijk verantwoordelijk voor de kwaliteit van het onderzoek en de verantwoording daarvan. Via het zich gestaag met deskundigheidsgebieden uitbreidend deskundigenregister worden ook de basiskwalificaties waar deskundigen aan moeten voldoen geborgd (zie ook verderop).

Deze wetgeving verankert dat de gerechtelijk deskundige vanuit strafvorderlijk perspectief persoonlijk verantwoordelijk is voor het vervullen van de opdracht. Het past in een bredere maatschappelijke ontwikkeling waarbij autoriteiten zich in toenemende mate publiekelijk moeten verantwoorden en afgerekend worden op hun doen en laten.

Die ontwikkeling is ook af te lezen uit het groeiende belang van het tuchtrecht. De gerechtelijk deskundigen dienen zich niet alleen te verantwoorden tegenover hun opdrachtgever (de strafrechter) maar als professionals afkomstig uit het domein van de gezondheidszorg (psychiaters en psychologen), steeds vaker ook tegenover de tuchtrechter.

2. Consequenties voor de rapportage en rapportagebemiddeling door het NIFP

2.1 Verbreding en verdieping van het onderzoek pro justitia

Concreet betekent de boven beschreven ontwikkeling in de strafrechtspleging een verbreding en verdieping van het onderzoek pro justitia. Verbreding omdat niet meer de mogelijke stoornis van de onderzochte centraal staat, maar de onderzochte met alle persoonskenmerken, ook als die niet pathologisch zijn. Ook het onderzoek naar concrete interventiemogelijkheden en de ontvankelijkheid voor interventies betekent een verbreding. Verdieping is nodig bij het onderzoek naar de delictcontext en de doorwerking van persoonskenmerken, waaronder pathologie, in het delictgedrag. Verdieping ook door een op het individu gerichte risicoanalyse waarbij gebruik wordt gemaakt van empirische noties over risico- en beschermende factoren.

Een en ander vraagt om de herijking van bestaande en de ontwikkeling van gedifferentieerde en zeker ook nieuwe onderzoeksmethoden. Het vraagt ook om bijpas-

¹⁰ Commissie Posthumus (2005).

sende procedures voor indicatiestelling voor die onderzoeksmethoden. Deze noodzaak tot vernieuwing doet zich daarbij in het bijzonder voelen bij zaken die vragen om intensiever onderzoek. Intensiever, omdat de casus vanuit het oogpunt van onderzoek(baarheid) complex is en/of de te trekken strafrechtelijke consequenties ingrijpender zijn.

2.2 Doorlooptijden als uitdrukking van ketensamenwerking

De noodzaak tot ketensamenwerking kristalliseert zich in de fase voorafgaand aan de zitting uit in het streven naar doorlooptijden die bij preventief gehechten (de zwaardere zaken) de maximale termijn niet overschrijden, maar waarin iedere ketenpartner wel effectief zijn eigen taken moet kunnen verrichten. Dit betekent dat in die zaken waarin PJ-onderzoek van belang is voor een goede strafrechtelijke oordeels- en besluitvorming, het besluit om onderzoek op te dragen zo vroeg mogelijk genomen moet worden en ook meteen het best mogelijke besluit moet zijn. Het betekent ook dat ketenpartners een sterkere regie moeten voeren op de afspraken rond doorlooptijden en in het bijzonder op de overdrachtmomenten van casuïstiek in de keten: van de opdrachtgever naar het NIFP, van het NIFP naar de deskundige, van de deskundige naar het NIFP en tot slot weer naar de opdrachtgever.

2.3 Positie van de gerechtelijk deskundige

De sterkere verankering van de positie van de deskundige in het strafrecht heeft zoals gezegd vorm gekregen in de Wetdis. De concretisering daarvan is het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen (NRGD).¹¹ In de eerst helft van 2010 is het deskundigheidsgebied FPPO (Forensische Psychiatrie, Psychologie en Orthopedagogiek) gedefinieerd en zijn de kwaliteitseisen waaraan deze deskundigen moeten voldoen vastgesteld. Vanaf het najaar 2010 is het begonnen met hun registratie. Alhoewel het register niet erg snel gevuld raakt, het gaat immers om bijna 600 in aanmerking komende deskundigen, is wel duidelijk dat niet-geregistreerd zijn geen optie is. De officier mag alleen geregistreerde deskundigen benoemen en de rechter-commissaris zal geen niet-geregistreerde deskundigen benoemen tenzij daarvoor heel goede redenen zijn.

Deze sterkere verankering van de positie van de deskundige in het strafrecht overstijgt andere rechtsverhoudingen waarbinnen de deskundige een onderzoeksopdracht vervult. Anders gezegd, of een deskundige zijn werkzaamheden nu al dan niet binnen een dienstverband verricht is voor zijn positionering in het recht van geen belang. Wat dat betreft zijn er dus geen verschillen tussen deskundigen die niet en deskundigen die wel vanuit een dienstverband bij bijvoorbeeld het NIFP een onderzoeksopdracht vervullen.

¹¹ zie www.nrgd.nl.

2.4 Concrete gevolgen voor de rapportagebemiddeling

Voor wat betreft de rapportagebemiddeling neemt het NIFP zich voor om van case-finding tot rapportage in samenwerking met de ketenpartners één doorgaande lijn te bevorderen.

Deze bestaat uit de volgende stappen:

- casefinding
 - op persoonsniveau: de Raad voor de Kinderbescherming (jeugd) en 3RO (volwassenen) signaleren via de vroeghulp, waar mogelijk aangevuld met BooG, persoonsgebonden delictgerelateerde problematiek¹²
 - casefinding op zaaksniveau: het Openbaar Ministerie gebruikt BooG 3.0 bij daarvoor in aanmerking komende strafzaken
- zaken die in aanmerking komen voor enkelvoudig onderzoek
 - het Openbaar Ministerie besluit een enkelvoudige rapportage (mede) op basis van het BooG-advies en bij twijfel op basis van een NIFP-advies
 - verzoek rapportagebemiddeling enkelvoudige rapportages: op basis van het besluit van de OvJ wordt het NIFP gevraagd de enkelvoudige rapportage te bemiddelen naar een voor de zaak geschikte en beschikbare deskundige
 - opdracht enkelvoudige rapportage: op basis van de voordracht door het NIFP verleent de OvJ opdracht aan een deskundige voor het verrichten van enkelvoudige rapportage
- zaken die in aanmerking komen voor ingrijpender of bijzondere onderzoeksvarianten
 - het Openbaar Ministerie verzoekt om een NIFP-consult (mede) op basis van het BooG-advies
 - een NIFP-deskundige verricht een face-to-face consult en geeft advies over een eventuele in de zaak toepasselijke verbijzondering van de vraagstelling, het onderzoeksarrangement en de daarvoor geschikte en beschikbare deskundige(n)
 - opdracht ingrijpender/bijzondere complexe onderzoeken: op basis van het advies van de NIFP-deskundige geeft de OvJ opdracht aan de deskundige(n)
 - in het geval van een klinische rapportage geeft de RC het bevel tot overbrenging naar een psychiatrisch ziekenhuis of een inrichting die bestemd is tot klinische observatie (het PBC).
- verdere rapportagebemiddeling
 - in alle via het NIFP opgedragen onderzoeken of onderzoeksarrangementen verzorgt het NIFP ook de andere elementen van rapportagebemiddeling:

¹² BooG (Beslissingsondersteuning onderzoek Geestvermogens) is een digitaal hulpmiddel dat bijdraagt aan een gewogen in de zin van transparante, éénduidige en gestandaardiseerde indicatiestelling voor de noodzaak en het soort PJ-rapportage.

inhoudelijke en logistieke monitor, kwaliteitsfeedback, communicatie rond de casus en het aanbieden rapportages via JD-online.

3 Vooruitblik

3.1 In logistieke zin

Waar gaat het heen met de rapportage pro justitia? Die vraag is op meerdere niveaus te beantwoorden. Het meest eenvoudig is het niveau van de logistiek. Sinds vele jaren is het zo dat in het strafrecht voor volwassenen in ongeveer een kwart van de zaken die door de meervoudige kamers worden afgedaan een onderzoek wordt gevraagd. Een derde deel daarvan betreft multidisciplinaire onderzoeksvarianten. In het jeugdstrafrecht ligt het onderzoeksaandeel bij zaken die via het rechtersmodel worden afgedaan op ruim dertig procent. De verschillen tussen de arrondissementen zijn minder groot dan ruim tien jaar geleden, toen daar onderzoek naar werd gedaan.¹³ Of BooG wezenlijk heeft bijgedragen aan de afname van die verschillen kan niet worden aangetoond. In elk geval wel enigszins. Zeker is dat de bredere beweging van ketensamenwerking en ketenafhankelijkheid ook van invloed zijn geweest.

Het is niet te verwachten dat de vraag naar rapportage verhoudingsgewijs zal afnemen. In combinatie met de afname van het aantal deskundigen onder invloed van de komst van het Deskundigenregister is de komende jaren een forse spanning tussen vraag en aanbod te verwachten. Doorlooptijden zullen toenemen, zo ook wachtlijsten. Er zal een beweging ontstaan waarbij de opdrachtgever zal proberen om het NIFP als rapportagebemiddelende instantie te passeren en rechtstreeks te dealen met geregistreerde deskundigen. Dat zal voor korte tijd zijn, omdat daarmee het tekort niet wordt opgelost en niet gegarandeerd is dat in de specifieke zaak ook de best geschikte deskundige wordt benoemd. Al snel zal de meerwaarde van de rapportagebemiddeling weer onderkend worden, ook op het punt van de kwaliteitsborging van de rapportage. Tegelijkertijd zullen er veel inspanningen komen om het rapporteursbestand weer op orde te krijgen. De winst van deze ontwikkeling is dat de beweging richting het verbeteren van kwaliteit zal doorzetten. Het NRGD, het NIFP, andere opleidingsinstituten en de rapporteurs (via de Vereniging van Rapporteurs) zullen elkaar in deze kwaliteitsdynamiek moeten vinden en versterken.

3.2 In de rapportage

De rapportages gaan in drie richtingen veranderen. De eerste is dat met de verbreding van de vragen die aan de deskundigen gesteld wordt, de behoefte aan differentiatie en specialisatie zal toenemen. Het gat tussen de zwaarste ambulant uitgevoerde rapportagevariant, de zogeheten triple rapportage, en de zwaarste klinische variant, de 7-

¹³ Van Kordelaar 1999.

weekse multidisciplinaire groepsobservatie, is veel te groot. Er zullen tussenvarianten ontwikkeld worden voor wat betreft de intensiteit van het onderzoek en er zullen deelonderzoeken ontwikkeld worden ter beantwoording van deelvragen.

De tweede ontwikkeling is meer inhoudelijk en daarmee spannender. Die heeft betrekking op de komst van de meer op dimensionele leest geschoeide diagnostische noties die de komende DSM-versie met zich mee gaat brengen en op de daarmee samenhangende grotere aandacht voor contextuele gegevens. De forensisch diagnostische gerichtheid zal daarmee minder komen liggen op (al dan niet biologische, psychodynamische, cognitieve of sociaalpsychologische) etiologieën, maar op functionele diagnostiek van (delict)gedrag. Deze ontwikkeling past ook goed bij de eerdere beschreven accentverschuiving van retrospectief schuldstrafrecht naar prospectief veiligheidsdenken.

De derde ontwikkeling past daar ook bij, namelijk het veel systematischer betrekken van empirisch vastgestelde evidenties in het onderzoek naar individuele verdachten. Ook wat dat betreft gaapt er een te grote kloof tussen wat we weten op basis van forensisch *wetenschappelijk* onderzoek en de manier waarop we die kennis gebruiken in het forensisch *gedragsdeskundig* onderzoek.

3.3 In de strafrechtelijke context

Nieuwe noties over stoornis en risico zullen in combinatie met de verdere ontwikkeling van de vormgeving aan de maatschappelijke behoefte aan veiligheid leiden tot nieuwe vraagstukken. Eén heel interessante daarbij is de vraag of met de verandering van het stoornisbegrip en de veel meer contextuele benadering van individu en gedrag niet eens gekeken zou moeten worden naar de grondslagen van de schulditsluitingsgronden. Zijn de schulditsluitingsgrond van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en die van de psychische overmacht niet veel méér verwant aan elkaar dan hun posities in de rechtspleging suggereren? Die posities komen er namelijk op neer dat de rechter zich bij de eerste baseert op ingeroepen oordeel van de deskundige en zich bij de tweede zelf een oordeel vormt wanneer hij daartoe wordt opgeroepen door de verdachte. Hierop doordenkend komt dan als vanzelf ook de vraag op of het op stoornis en gevaar gebouwde systeem van de TBS in zijn huidige rigide vormgeving nog wel voldoet.

De met de Indicatiestelling Forensische Zorg ontwikkelde toegeleiding van veroordeelden naar werkzame arrangementen voor zorg en beveiliging brengt een verandering met zich mee van de positie van de rechter in het geheel. Méér dan voorheen is de rechter degene die beoordeelt en legitimeert wat gedragsdeskundigen in een bepaald geval wenselijk, nodig en haalbaar achten. Hiermee lijkt zijn positie sterker te worden gemarginaliseerd. Je kunt echter ook zeggen dat de rechter daarmee dichterbij zijn eigen vakgebied blijft en dat is het beoordelen van de proportionaliteit van het ingrijpen van de overheid in het leven van burgers.

Deze vooruitblik stemt hoopvol. Immers als hij uitkomt dan is het gevolg dat de domeinen van deskundige en rechter niet verder vervloeien en zelfs wat meer ontvlochten raken. In het domein van deskundige geldt immers dat deze adviseert wat in een bepaald geval het meest passend is, terwijl de rechter in hetzelfde geval heeft af te wegen en te beslissen wat gepast is.¹⁴

Dr. W.F. (Wim) van Kordelaar is klinisch psycholoog. Hij is portefeuillehouder rapportage en aansturend lid van de directieraad van het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP). Hij promoveerde in 2002 aan de Universiteit van Tilburg op de dissertatie 'Beslissingsondersteuning onderzoek Geestvermogens in het strafrecht voor volwassenen'. Promotoren waren Prof. Mr. M.S. Groenhuijsen en Prof. Dr. T.I. Oei.

Aangehaalde literatuur

Advies Interdepartementale werkgroep Besturing en financiering van zorg in een strafrechtelijk kader (2005). Den Haag: Ministerie van Justitie en Ministerie van VWS.

Andrews D.A. & Bonta, J. (2007). *Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation*. Canada, Department of Public Safety, 2007-6.

Andrews D.A. & Bonta, J. (2010). *The Psychology of Criminal Conduct 5th Ed.*, Anderson Publishing Co.

Beleidskader Longstay Forensische Zorg (2009). Den Haag: Ministerie van Justitie.

Beleidskader plaatsing in een inrichting voor stelselmatige daders (2004). Den Haag: Ministerie van Justitie.

Bulten, B.H. (1998). *Gevangen tussen straf en zorg. Psychische stoornissen bij jeugdige kortgestrafte gedetineerden*. Amsterdam: academisch proefschrift Vrije Universiteit.

De ontwikkeling van het (prototype) wegingskader voor de indicatiestelling forensisch psychiatrische zorg. Eindrapport versie 2.0 (2008). Driebergen, Centrum Indicatiestelling Zorg.

Kordelaar, W.F. van (1999). Rechtsgelijkheid en de persoon van de verdachte. Over de ongelijke inzet van middelen en ongelijke kansen in de strafrechtspleging. *Sancties*, 1999-3, p. 155-174.

¹⁴ Van Kordelaar & Bulten (2005).

Kordelaar, W.F. van (2002). *Beslissingsondersteuning onderzoek Geestvermogens in het strafrecht voor volwassenen*. Deventer, Kluwer.

Kordelaar, W.F. van & Bulten, B.H. (2005). Schakels tussen passend en gepast. In: E.R. Muller en P.C. Vegter (red.), *Detentie*, Alphen aan de Rijn, Kluwer, p. 459-491.

Kordelaar, W.F. van & Slikhuis, A.Y. (2011). Vernieuwing en indicatiestelling forensische zorg. In: Groen, H, Drost, M. en Nijman, H.L.I. (red). *Handboek forensisch geestelijke gezondheidszorg*. Utrecht, De Tijdstroom.

Landelijk Kader Forensische Diagnostiek in de Jeugdzorg (2004). Den Haag, Ministerie van Justitie.

Landelijk strafprocesreglement voor de rechtbanken en het Openbaar Ministerie (2011). Den Haag, Ministerie van Justitie en Raad voor de Rechtspraak.

Motie 28979. Wijziging van de Penitentiaire beginselenwet in verband met verruiming van de mogelijkheden van meerpersoonscelgebruik (2004). Den Haag, Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Naar een Veiliger Samenleving. (2002). Den Haag: Ministerie van Justitie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Onderzoek onterechte veroordeling; Zaak parkmoord Schiedam (2005). Den Haag, Openbaar Ministerie

Panhuis, P.J.A. van (1994). Van de gek, de wijzen en vooral de vragen ... over de Pro Justitia rapportage in het strafrecht'. *Proces*, 73, p. 187-193, 1994.

Panhuis, P.J.A. van (2000). De vraagstelling in de Pro Justitia rapportage opnieuw bekeken. *Proces*, 79, p. 103-105, 2000.

Programma Justitiële Voorwaarden (2008). Den Haag, Ministerie van Justitie.

Kunst, leven en geluk¹

T.I. Oei

Een kunstenaar moet in zijn werk zijn als God in de schepping; onzichtbaar en almachtig - men moet hem overal voelen en nergens zien. Gustave Flaubert 1852;

Geen enkele kunstenaar is zijn tijd vooruit. Hij is zijn tijd - anderen lopen achter. Martha Graham 1979 (beroemd choreografe).

Aan bovenstaande uitspraken heb ik moeten denken toen ik de twee bijzonder leerzame interviews las met Francoise Hardy, en Alex Klaasen, 31 oktober 2009, NRC/Handelsblad en Volkskrant Magazine. Twee totaal verschillende kunstenaars. De ene afkomstig uit de jaren '60 en bekend als chanssonnière/liedjesschrijfster, de andere, als hedendaagse acteur/kleinkunstenaar.

Ik citeer enkele antwoorden uit de interviews van beiden (FH - 65 jr., AK - 33 jr.):

(FH) U neemt het leven ernstig op. 'Dat is spiritualiteit: het leven is een inwijding. We zijn op aarde om te leren. Met vallen en opstaan. In de incarnatie die ik nu aan het afronden ben, ben ik op aarde om dingen te leren over hartstocht, wat een opstapje is tot de universele Liefde. Op dat gebied heb ik veel geleden. En lijden leidt tot nadenken, analyseren. Over liefde heb ik nu wel een en ander begrepen.'

Wat? 'Je onderbewustzijn zorgt er altijd voor dat je je aangetrokken voelt tot iemand met problemen die de jouwe aanvullen. Ik las ergens dat een relatie een raderwerk van neuroses is. Dat klopt, absoluut.'

Hebt U daarmee leren omgaan? 'Moeilijk te zeggen. Niet lang geleden gebeurde het me toch dat iemand iets in me losmaakte. Toen viel me op dat die onrust bij mij nog altijd dezelfde pijnlijke remmingen losmaakt, ondanks alles wat ik van de liefde begrepen heb.'

Liefde is nooit vredig? 'Dat hangt ervan af welke liefde je bedoelt. Als ik me tot een man aangetrokken voelde wist ik nooit of het verlangen of liefde was. Dat is voor mij onlosmakelijk verbonden. Verlangen komt voort uit afstand. Dat heb ik heel lang niet doorgehadt. Ik heb nooit vertrouwen gehad dat wederzijdse gevoelens stand houden. De meeste mensen denken juist dat alles geregeld is zodra het wederzijds is. Angst dat

¹ Verschenen in: *Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2009, 24, 10, p. 228-229.

alles voorbijgaat, houdt verlangen in stand. Heel complex. Je wilt verlangen zonder kwelling. Maar zonder kwelling dooft het verlangen.'

(AK) *Had je al die jaren niets gezegd?* 'Nee, want ik heb me er lang niet goed over gevoeld. Ik werd wel verliefd op jongens, maar ik zorgde dan dat ik de beste vriend werd van zo'n jongen. Verder kwam ik niet. Het waren altijd niet-wederzijdse, onbeantwoorde liefdes. Toch had ik op een bepaalde manier het idee dat ik iets had met zo'n jongen, want ik was tenslotte verliefd. Ik heb toen iets ontwikkeld waar ik later in mijn liefdesleven veel last van heb gehad.'

Altijd onmogelijke liefdes. 'Ook ik ben heel lang op hetero's gevallen. En later op homo's met wie het niet wederzijds was, maar waar ik lang mee doorging omdat ik dacht: ik vóel het toch? Ik vond het genoeg om in mijn eentje verliefd te zijn. Wat natuurlijk treurig is. Dat je het al genoeg vindt als je een half uur met iemand mee naar huis kan fietsen. Ik heb dat een keer vier jaar volgehouden.'

Heb je nu een vriend? 'Nee.'

Heb je wel eens een vriend gehad? 'Nee, niet lang. Het langste was een paar maanden, denk ik. Ik ben er niet goed in. Zodra ik aan iemand voel dat hij mij leuk gaat vinden, ben ik weg. Ik vind het eng als iemand mij echt wil. Ik weet niet, dat vind ik beklappend. Ik zoek altijd vluchtmogelijkheden.(...)

Het zijn niet zozeer onbereikbare liefdes, ik denk eerder dat ik wél bereikbare liefdes niet goed zie. Er zijn er een paar geweest, jongens die me wel zagen zitten, van wie ik achteraf denk: ik had het gewoon moeten doen. Dat was leuk en goed voor me geweest. Daarvan heb ik spijt. Maar ik was bang.'

Wat hield je tegen? Waar was je bang voor? 'Volgens mij heeft het ermee te maken dat ik in de kern niet kan geloven dat ik leuk genoeg ben voor iemand.'

Deze interviews legde ik voor aan mijn nicht Bodil de la Parra omdat ik haar als kunstenaar ervaar.

Overwegingen van Bodil de la Parra, actrice, scenarioschrijfster en kleinkunstenaar, 2-11-09:

'Ikzelf kan geen kunstenaar zijn, geen kunst maken als ik geen gelukkig leven zou hebben. Geluk kan je niet kopen, maar je kunt wel proberen je zegeningen te tellen en daar zo gelukkig mogelijk mee zijn. Het hebben van een relatie en het goed onderhouden daarvan is zoiets. Binnen een relatie valt veel te leren, ook over het leven en over jezelf. Het gaat erom om je open te stellen voor een ander, die je eventueel aan-

vult. Maar je moet die persoon ook zichzelf laten zijn en je moet niet proberen om die persoon wezenlijk te willen veranderen, dat werkt niet.

Succes dwing je niet af. Als een kunstenaar gaat mikken op succes gaat het mis. Een kunstenaar moet daar nooit mee bezig zijn. Wel met het scheppen. Als het scheppen ten koste gaat van een privéleven of een gelukkig privéleven is dat jammer, maar voor heel veel kunstenaars is dat een voorwaarde. Ze kunnen door het ellendige leven juist mooie kunst maken. Sommige kunstenaars lukt het echter gelukkig te zijn: Voorbeeld de schrijver en beeldhouwer Jan Wolkers die een gelukkig gezinsleven leidde. NB Zijn vrouw was ook zijn muze.

Daarentegen onvervulde verlangens zijn vaak de basis voor gelaagdheid in de kunst. Kunst kan voor mensen het leven zijn of het enige waar ze voor leven.

Mijn persoonlijke beleving is dat het ongeluk in het leven mij alleen maar verlamt. Ben ik dan wel een echte kunstenaar? Dat oordeel is niet aan mij.

Deze twee geïnterviewden hebben beiden moeite met relaties en het leren omgaan daarmee is een taak in het leven. De vrouw heeft ook kwelling nodig om verlangen in stand te houden. Dat is beslist niet voor iedereen zo.

Alex Klaasen ken ik persoonlijk. Hij is bijzonder begaafd. Maar hij zou zeker psychoanalyse kunnen gebruiken, zo valt uit het interview te lezen. Hij is niet in staat om relaties aan te gaan, vermoedelijk door zijn ervaringen met zijn homoseksualiteit et cetera. De vraag is: als hij zichzelf als mens helemaal zou ontplooien, of hij in staat zou zijn een goede relatie te hebben, en ook nog de noodzaak zou hebben zich kunstzinnig uit te drukken. Dat weet je nooit.

Tot slot: succes is nooit een garantie voor geluk. En kunstenaars zijn net als “gewone” mensen, met al hun diversiteit en complexiteit.

Succes is maar een onderdeel van het leven. Het leven leeft zichzelf en wij hebben de kans er een zo rijk mogelijke invulling aan te geven. Dat is op zich al een cadeau.

De meeste mensen leven gewoon en dat is het. Door omstandigheden: armoede, oorlog et cetera ...’

Bij mij kwamen de gedachten boven, toen ik de twee interviews las, dat als je als kunstenaar het leven erg moeilijk vindt, dit vooral te maken heeft met het idee van: zo geregeld, zo bedrukt, zo georganiseerd. Maar tegelijk laten de geïnterviewden heel inzichtelijk zien waarom het leven voor hen zo benauwend toeschijnt: Het leven is, zonder verlangen en zonder vrijheidsbeleving, geen menselijk leven. Het commentaar van B. de la Parra laat echter ook zien dat kunst bedrijven niet iets uitzonderlijks hoeft te zijn. Er hoeft geen halo van onaantastbaarheid of van anders-zijn aan te kleven.

Aan mij wordt vaak gevraagd wat nu toch de psychoanalyse kan betekenen voor mensen. Bovenstaande stukjes laten in meer of mindere mate zien dat, als mensen hoe geniaal ook in hun kunstenaarschap, zichzelf zo geketend voelen in hun dagelijkse leven, er werk aan de winkel is voor de psychoanalytici. Succes en geluk, dat heb ik eerder genoemd, verdragen elkaar maar heel zelden, zoals tevens neergelegd is in het

Russisch spreekwoord: 'Men kan niet tegelijk gelukkig zijn in het Spel en in de Liefde.' De psychoanalyse leert mensen om te gaan met de dagelijkse ellende, en er toch iets van mee te nemen, hetzij in gedragingen dan wel in denkwijzen.¹ Er zijn voorbeelden van kunstenaars met deze uitstraling.

¹ Wat Freud met Funktionslust bedoelt te zeggen is, wat Wanda Landowska (1952) zo plastisch uitdrukt: Ik oefen nooit, ik speel altijd. 'Wanda Landowska (05-07-1879 – 16-08-1959) was a *Polish* (later a naturalized *French* citizen) *harpsichordist* whose performances, teaching, recordings and writings played a large role in reviving the popularity of the harpsichord in the early 20th century. She was the first person to record *Bach's Goldberg Variations* on the harpsichord (1931)' Zie Wikipedia.

De grootheid van Lance Armstrong

T.I. Oei

De 'grootheid' van een persoon ligt niet aan diens gestalte of zijn prestatiecurve. Maar de combinatie van erkenning van dat resultaat waartoe hij zelf in staat is, met de waardering voor wat een andere persoon, al of niet in de kiem, kan presteren wat maakt dat er sprake is van een bijzondere gave. Dat toont ons Lance Armstrong door zijn interview, waarvan enkele typerende antwoorden hier beneden zijn geplaatst.

Vragen aan en antwoorden van Lance Armstrong, dd. 21-07-09, De Telegraaf

Je moest afgelopen zondag in Verbier de meerdere erkennen in Contador. Hoeveel pijn deed dat?

'Eigenlijk hield ik daar wel een beetje rekening mee. Al in de teambespreking was onze tactiek erop gericht Alberto goed af te zetten voor die klim. Het was niet dat mijn leven voorbij was toen Contador zo indrukwekkend bij ons wegreed. Dat ik voor de televisie mijn meerdere in hem erkende, was voor sommige mensen shockerend. Toen ik in het hotel aankwam, waren sommigen bang dat ik de boel zou afbreken, dat ik zou mopperen en triest in een hoekje zou zitten. Ik was dat echter helemaal niet. Ik kon mijn nederlaag gemakkelijk accepteren. Een paar jaar geleden zou dat heel anders zijn. Nu steek ik veel relaxter in mijn vel. Vroeger was ik "the winner". Alleen het winnen kon mij inspireren. Nu is mijn leeftijd mijn inspiratie.'

Had je in de goede jaren Contador dan wel kunnen bijhouden op de klim?

'Eerlijk gezegd denk ik dat niet. Als ik naar het aantal meter per uur kijk dat Alberto op het steile gedeelte heeft afgelegd dan was dat 1850. Dat is ongelooflijk. Dan ben je geen kampioen, maar een superkampioen. Ik heb nooit zo snel geklommen in alle jaren dat ik de Tour won. Mijn record staat in de klimtijdrit naar l'Alpe d'Huez op 1790 meter. Nu bleef ik op Verbier op 1700 steken. Dat is hetzelfde aantal dat Carlos Sastre vorig jaar op Alpe d'Huez haalde toen hij daar de Tour won. Dus zo slecht is mijn niveau ook nog niet.'

Hoe slecht was je relatie met Contador?

'Onze relatie was helemaal niet zo slecht. Ik ken hem gewoon niet zo goed. De taal en de cultuur was een beetje onze barrière. Maar aan tafel heb ik gewoon regelmatig naast hem gezeten. Alberto is een sterke jongen. Hij is enorm gefocust op de wedstrijd en weet precies wat hij wil. Daar hou ik wel van. Ik moet eerlijk zeggen dat ik in mijn eerste jaren het ook vreemd had gevonden, als Miguel Indurain ineens in mijn ploeg was gekomen en had geroepen dat hij de Tour wilde winnen. Natuurlijk is Indurain

een legende en verdiende hij het leiderschap, maar ik denk dat ik er ook problemen mee zou hebben.'

Om zo'n uitspraak ('Maar de combinatie van erkenning van dat resultaat waartoe hij zelf in staat is, met de waardering voor wat een andere persoon - al of niet in de kiem - kan presteren, wat maakt dat er sprake is van een bijzondere gave') te kunnen toetsen, loont het de moeite te bezien of leiders hun opvolgers ook kunnen bepalen op een manier die tot effectief resultaat leidt. Zijn goede leiders per definitie in staat hun opvolgers te zoeken en aan te stellen? Waaraan ligt het dat in de meerderheid van de gevallen dat niet zo maar lukt? Deze op zichzelf interessante vragen kunnen vaak niet worden beantwoord.

Als ik me beperk tot mijn vakgebied van de psychiatrie dan doemen er enkele markante namen op in de naoorlogse tijd, waarin de kernleeropdracht psychiatrie gedurende vele, soms tientallen jaren, *gecombineerd* werd met de psychoanalytische deskundigheid (gewoon lid van een psychoanalytische vereniging).¹ De professoren Bastiaans (hoogleraar Leiden), Kuiper (hoogleraar GU Amsterdam), Van Dijk (Groningen), Ladee (Rotterdam), Zwanikken (Nijmegen), Buitelaar (Nijmegen) en ten onzent Van Tilburg (VU Amsterdam) waren in hun tijd coryfeeën op hun gebied, respectievelijk psychotraumatologie, algemene psychopathologie, psychiatrie als ziekteleer, klinische psychiatrie, (beleids)psychiatrie, psychiatrie en kinder- en jeugdpsychiatrie en psychiatrie in en door organisch lijden. Maar alleen bij één van hen kan objectief gezien de term 'grootheid' van leiderschap worden gevonden. Dat heeft te maken met het succes van de, door hen opgeleide of voorgestelde, opvolgers die het werk/vak los van de bewonderde voorganger eigenstandig verder hebben ontwikkeld. Als dan de namen van Jan Bastiaans, Piet Kuiper, Kuno van Dijk, George Ladee, Goos Zwanikken, Jan Buitelaar en Willem van Tilburg de revue passeren, dan heeft de laatste mijns inziens de meeste kans van slagen de felbegeerde lauwerkrans in de wacht te slepen.

¹ Ik wil beslist niets afdoen aan de eervolle (deels actuele) bijdragen van de niet (praktiserende) psychoanalytici/ kernhoogleraren psychiatrie (Carp, Rümke, Van der Horst, Prick, Kraus, Baan, Plokker, Stam, Rooijmans, Van Praag, Kuilman, Gersons, Kortmann, Zitman, Hengeveld, en vele anderen). Hoewel H.C. Rümke misschien wel de meest (ook internationaal) bekende ordinarius psychiatrie was van de voor en naoorlogse tijd, en tevens lid van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse, was hij geen praktiserend psychoanalyticus.

‘Effect van psychotherapie bij depressie overschat’¹

T.I. Oei

‘Het effect van psychotherapie bij de behandeling van een depressie wordt overschat. Dat komt doordat onderzoeken die een gunstige uitwerking van de behandeling aantonen, veel meer kans hebben om te worden gepubliceerd dan onderzoeken die geen verschil of zelfs ongunstige resultaten melden (Bron: VU Amsterdam). Dat concluderen onderzoekers van de Vrije Universiteit in Amsterdam samen met collega’s uit Zweden en de Verenigde Staten na bestudering van ruim 1000 wetenschappelijke artikelen. Dit verschijnsel wordt ‘publicatiebias’ genoemd. Publicatiebias kan de schatting van het effect van een behandeling vertekenen, wat van groot belang is voor de klinische praktijk.

Onlangs toonden onderzoekers deze publicatiebias voor het eerst aan voor antidepressiva. Zij concludeerden dat er weinig wetenschappelijk bewijs bestaat voor het voorschrijven van antidepressiva aan patiënten met een lichte depressie. Deze conclusie deed veel stof opwaaien en zorgde ervoor dat nu in een herziene richtlijn wordt aangeraden deze groep patiënten vaker psychotherapie als behandelmogelijkheid te bieden.

Maar uit het onderzoek onder leiding van P. Cuijpers van de VU blijkt dat ook het effect van psychotherapie mogelijk kleiner is dan werd aangenomen. Dat zou betekenen dat niet alleen het effect van antidepressiva, maar ook dat van psychotherapie jarenlang is overschat.’

Ook bij psychotherapie is er een tendens, zoals met psychofarmacotherapie, om het eigen gelijk van de behandelaar te onderstrepen. Het begrip publicatiebias vind ik een onmogelijk begrip en is een eufemisme voor tendentiekus werk onder het mom van een serieus product.

Net zoals sporters (zoals Sven Kramer) die de beste willen zijn, vormen behandelars mensen die graag resultaat zien! De menselijke neiging om het eigen gelijk te doen slagen is een trek die juist goed moet worden onderzocht. Het gaat dan om de vraag of bias als wetenschappelijke valkuil om het eigen gelijk naar zijn hand te zetten niet altijd goed moet worden geanalyseerd, net als bij elke vorm van wetenschappelijke bezigheid waar een beoogde triomf in het spel is. Daarbij horen behalve het vermelden van alle gegevens die een stelling of werkhypothese schragen ook bevindingen die het tegendeel aantonen. Dat vormt een uitdaging voor meta-analyses, waarbij moet worden aangetoond dat een bepaalde methode van onderzoek meer succes biedt dan andere methoden.

Zolang er binnen psychiatrische en psychotherapeutische behandelmogelijkheden nog geen causale relaties zijn gevonden, zoals in het uitzonderlijke geval van het eind-

¹ Verschenen in: *Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2010, 25, 4, p. 82.

stadium van neurolues (dementia paralytica veroorzaakt door *treponema pallidum*), dienen wij als dokters en therapeuten vooral bescheiden te blijven, als we onderzoek plegen over behandelingen en de resultaten ervan publiceren. Dat betekent daarom ook dat er geen (al of niet geldige) reden is om (geldelijk) gewin uit de wetenschapsbeoefening te willen halen. Gelukkig wordt er sinds enige jaren goed op gelet, welke (al of niet commerciële) belangen meespelen, wanneer researchers over hun onderzoek publiceren. Misschien voert een dergelijk inzicht tot minder subjectivering van wetenschappelijk handelen, al is complete objectivering niet mogelijk.² Voor de psychoanalyse is de *n=1* studie, individueel als ze is aangelegd, van wezenlijke betekenis. Zij is als behandelwijze en als studie van groot belang, zolang de behandelaar zelf de eigen tegenoverdrachtsgevoelens en -verschijnselen (door supervisie of intervisie) niet uit het oog verliest. Echte wetenschap behoeft geen (commerciële) krans!

² Theo Ingenhoven et al. (*Effectiveness of Pharmacotherapy for Severe Personality Disorders: Meta-Analyses of Randomized Controlled Trials*, J Clin Psychiatry 71:1, 2010) hebben recentelijk een mooi onderzoek gepubliceerd, waarin duidelijk wordt dat medicatie genuanceerd effect heeft, dat wil zeggen effect sorteert op enkele specifieke of niet specifieke verschijnselen. Als we zeggen dat de depressie is opgeklaard, dan is het altijd: sommige symptomen van de depressie die verbeterd zijn. Het liefst willen we natuurlijk dat de meest zeggende depressieverschijnselen, zoals anhedonie, suïdaliteit, motorische retardatie, rumineren, e.d., verdwijnen, maar communicatief gezien bedoelen we er grosso modo de verbeterde stemming mee, als we zeggen dat de depressie achter ons ligt.

Besef van eigen waarde is onvoldoende om hulp te vragen¹

T.I. Oei

De zaak Juliën C.

Op 1 december 2006 wordt er in het Brabantse Hoogerheide een achtjarig jongetje omgebracht door de dan 22-jarige verdachte Juliën C. De zaak roept veel verontwaardiging op, omdat de moord, dan wel doodslag wordt gepleegd in het klaslokaal van een basisschool. Een locatie waarvan men hoopt dat het er veilig is.

Juliën C. heeft steeds ontkend het feit te hebben gepleegd en heeft geweigerd mee te werken aan een psychiatrisch onderzoek. In eerste aanleg is tegen de verdachte wegens moord 20 jaren gevangenisstraf en terbeschikkingstelling met dwangverpleging geëist. De rechtbank veroordeelde de verdachte voor doodslag, omdat zij de voorbedachte rade niet bewezen achtte. Er werd een gevangenisstraf opgelegd voor de duur van twaalf jaren en terbeschikkingstelling met dwangverpleging. In eerste aanleg werd de verdachte bijgestaan door een raadsman.

Zowel het Openbaar Ministerie als de verdachte stelde hoger beroep tegen het vonnis in. De advocaat-generaal eiste in hoger beroep dezelfde straf, als die in eerste aanleg door de officier van justitie was geëist. De verdachte, die in hoger beroep niet meer bijgestaan wenste te worden door een raadsman, vroeg opnieuw vrijspraak. Het gerechtshof Den Bosch veroordeelde Juliën C. ter zake van moord tot een levenslange gevangenisstraf.

Tegen dit vonnis stelde Juliën C. beroep in cassatie in. De Hoge Raad bepaalde op 17 november 2009 dat het arrest van het gerechtshof Den Bosch moest worden vernietigd. De zaak werd verwezen naar het gerechtshof Arnhem, zodat het hoger beroep opnieuw moet worden behandeld.

Bijstand van een advocaat

De reden voor de Hoge Raad om het arrest van het gerechtshof Den Bosch te vernietigen is gelegen in het feit dat het Hof er geen blijk van heeft gegeven gekeken te hebben naar de achterliggende redenen van de verdachte om afstand te doen van zijn recht op rechtsbijstand.

In hoger beroep wenste de verdachte zichzelf te verdedigen. Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens kent de verdachte in artikel 6 lid 3 onder c het recht toe

¹ Met dank aan mr. Elisabet Groenwoud-Van Nielen.

om zichzelf te verdedigen, dan wel om zich te laten bijstaan door een advocaat. Ook ons eigen Wetboek van Strafvordering kent de verdachte dit recht toe, te weten in art. 28 lid 1 Sv. De wet geeft aan dat de verdachte bevoegd is zich door één of door meerdere raadslieden te doen bijstaan. In sommige gevallen is de toevoeging van een raadsman verplicht, zoals wanneer de verdachte zich in voorlopige hechtenis bevindt (art. 41 Sv). De verplichte toevoeging houdt niet in dat een raadsman daadwerkelijk optreedt in het geval de verdachte ervoor kiest zichzelf te verdedigen. Een verdachte heeft dus de vrijheid om afstand te doen van het recht op rechtsbijstand. Een advocaat kan niet tegen de wil van de verdachte rechtsbijstand verlenen.

In sommige gevallen is er echter geen plaats voor het doen van afstand van het recht op rechtsbijstand. De Hoge Raad noemt in r.o 3.3.3. van haar arrest van 17 november 2009 enkele voorbeelden waarbij de advocaat bevoegd en gehouden is op te treden, ook al geeft de verdachte zelf aan dat hij geen rechtsbijstand wenst of geeft hij te kennen dat hij zich niet kan verenigen met de wijze waarop de raadsman invulling geeft aan de rechtsbijstand. Zo wordt uit art. 503 lid 1 Sv duidelijk dat aan een raadsman van een verdachte die jonger is dan zestien jaar, alle bevoegdheden toekomen, die ook aan de minderjarige verdachte toekomen. Dat geldt ook in het geval van de berechting van een verdachte bij wie een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens wordt vermoed dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen (art. 509 a jo. art. 509d lid 3 Sv). Ook in dit laatste geval kan de verdachte geen afstand doen van het recht op rechtsbijstand.

Afstand van een advocaat door Juliën C.

Door dergelijke artikelen in de wet op te nemen is, volgens de Hoge Raad, beoogd om verdachten die niet in staat moeten worden geacht om hun positie in het strafproces te bepalen, te verzekeren van een effectieve verdediging. De Hoge Raad overweegt vervolgens dat deze bijzondere regelingen niet maken dat in de overige gevallen de zorg voor een dergelijke, door art. 6 EVRM vereiste verdediging steeds en zonder meer aan de verdachte kan worden gelaten. Dus, ook in de gevallen dat er niet per definitie een vermoeden bestaat dat een verdachte lijdende is aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, moet de rechter erop toezien dat het recht op een eerlijk proces niet tekort wordt gedaan als afstand wordt gedaan van het recht op rechtsbijstand. De Hoge Raad overweegt in 3.4: 'In een zodanig geval zal de rechter zich ervan moeten vergewissen dat de afstand van rechtsbijstand on-dubbelzinnig, desbewust en vrijwillig is gedaan'.

En juist van dit laatste is in het geval van de zaak tegen Juliën C. geen sprake geweest. Het Hof had volgens de Hoge Raad eerst en vooral moeten bekijken of er sprake was van een bewuste afstand van de verdachte van zijn recht op rechtsbijstand. In de strafzaak tegen Juliën C. waren veel ingewikkelde juridische vragen aan de orde en er

stond voor de verdachte veel op het spel. Met rechtsbijstand ter terechtzitting was dan ook een groot belang gemoeid. Het Hof heeft dit ook erkend, want er is meerdere keren tegen de verdachte gezegd dat hij zich alsnog met de ter terechtzitting aanwezige raadsman mocht verstaan als hij daar behoefte aan zou hebben. Echter, het Hof had meer moeten doen. Het Hof had niet slechts aan de verdachte moeten mededelen dat hij de aanwezige raadsman alsnog mocht raadplegen, indien gewenst. Het Hof had eerst moeten onderzoeken of Juliën C. weloverwogen tot de beslissing was gekomen om zijn verdediging zonder raadsman te voren. Van dit onderzoek blijkt niet. Het proces-verbaal van de zitting in hoger beroep toont aan dat het Hof de keuze van Juliën C. zonder meer heeft geaccepteerd. De motieven van de verdachte om afstand te doen van het recht op rechtsbijstand zijn niet onderzocht, terwijl uit de opgegeven reden van de verdachte (zijn veroordeling had vastgestaan als hij zich door een advocaat had laten bijstaan) aanwijzingen te halen zijn dat hij de draagwijdte van de keuze niet volledig heeft overzien. Daarnaast geeft het arrest van het Hof er geen blijk van dat het Hof de verdachte heeft verteld wat het belang is van rechtsbijstand in deze zaak en wat de consequenties mogelijk kunnen zijn van het doen van afstand van het recht op rechtsbijstand.

In de omstandigheden van het geval betekent een en ander dat sprake is van een motiveringsgebrek en dat de bestreden uitspraak wordt vernietigd.

Een ander gerechtshof, dan het gerechtshof Den Bosch, te weten gerechtshof Arnhem heeft de zaak nu opnieuw behandeld met inachtneming van het hierboven besproken arrest van de Hoge Raad. Juliën C. heeft zich in deze procedure, evenals bij de cassatieprocedure, laten bijstaan door advocaten. De vraag naar een effectieve verdediging speelt dus niet meer. Toch is de uitspraak van Hof, die in het hiernavolgende wordt besproken, interessant voor de forensische psychiatrie.

Constatering van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis bij weigering gedragsdeskundig onderzoek

Het gerechtshof Arnhem heeft na terugwijzing nogmaals de opdracht gegeven aan deskundigen (van het Pieter Baan Centrum) om een persoonlijkheidsonderzoek naar Juliën C. te verrichten. Ook bij dit onderzoek heeft Juliën C. alle medewerking geweigerd. In hoger beroep werd bij de inhoudelijke behandeling betoogd door de verdediging dat het niet mogelijk is om hem de maatregel van tbs met dwangverpleging op te leggen. Daartoe is aangevoerd dat er niet door een medisch deskundige is vastgesteld dat Juliën C. ten tijde van het plegen van het strafbare feit lijdende was aan een gebrekkige ontwikkeling, dan wel ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Het Hof gaat niet mee in het betoog van de verdediging. In een mooi gemotiveerd arrest wordt helder uiteengezet waarom hij – ondanks het feit dat de gedragsdeskun-

digen niet in staat zijn om antwoord te geven op de vraag of er bij Juliën C. ten tijde van het plegen van de doodslag sprake was van een psychische stoornis – het voldoende aannemelijk vindt dat bij de verdachte ten tijde van het begaan van het strafbare feit een geestelijke stoornis bestond. De vaststelling van de geestelijke stoornis komt voort uit aanwijzingen uit het strafdossier (de verklaringen van getuigen en processen-verbaal van politiemedewerkers, de verklaringen van de verdachte en zijn gedrag direct voorafgaand aan het feiten en zijn gedrag na zijn aanhouding etc.), uit de beperkte bevindingen van gedragsdeskundigen in deze zaak, en uit de bevindingen van een gedragsdeskundig onderzoek uit 2004, dat was opgesteld naar aanleiding van een ander strafbaar feit. Daarmee neemt het Hof zijn verantwoordelijkheid. Hij overweegt hierover het volgende:

‘Indien de verdachte, zoals in dit geval, zijn (volledige) medewerking aan een onderzoek door gedragsdeskundigen heeft geweigerd, vervalt voor het opleggen van een terbeschikkingstelling de eis van een (volwaardig) multidisciplinair onderzoek als bedoeld in art. 37 lid 2 Sr. Maar nog steeds blijft vereist, dat wordt vastgesteld dat sprake is van een psychische stoornis of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens ten tijde van het plegen van het feit. Zonder die vaststelling is oplegging van tbs niet mogelijk.

Het is aan de rechter die over de feiten oordeelt, om die vaststelling te doen. De rechter zal zich daarbij in zeer sterke mate moeten laten leiden door de bevindingen en de conclusies van gedragsdeskundigen, maar als de gedragsdeskundigen aan de grenzen komen van wat zij vanuit hun wetenschap nog kunnen verantwoorden, zal de rechter zijn eigen verantwoordelijkheid moeten nemen voor zover de wet hem daartoe de ruimte geeft.’

Verder geeft het Hof aan dat de wet, noch de jurisprudentie vereist dat de stoornis met naam en toenaam duidelijk moet zijn en dat deze dient te zijn vastgesteld door een gedragsdeskundige. Een en ander betekent dat de rechter, maar alleen in het uiterste geval, ook zelf tot de vaststelling van een stoornis kan komen. Het Hof geeft daarbij wel aan dat daarbij de grote behoedzaamheid moet worden betracht. Voor de vaststelling van de stoornis dient de rechter voldoende steun te vinden in hetgeen gedragsdeskundigen wél hebben overwogen omtrent de onderzochte en hetgeen de rechter verder wel aan feiten en omstandigheden is gebleken met betrekking tot de persoon van de verdachte.

Het gerechtshof Arnhem neemt aan dat Juliën C. verminderd toerekeningsvatbaar was op het moment dat hij het achtjarig jongetje van het leven beroofde. Het Hof veroordeelt hem, gelijk de rechtbank Breda in eerste aanleg, tot een gevangenisstraf van twaalf jaren en terbeschikkingstelling met dwangverpleging.

De verdachte heeft reeds medegedeeld beroep in cassatie te hebben ingesteld.

Bijstand

Verdachten hebben het recht af te zien van bijstand door een advocaat, schrijft de Hoge Raad, maar het hof heeft de plicht te onderzoeken of de verdachte daarvan de gevolgen kan overzien. Het hof in Den Bosch heeft dat onvoldoende gedaan, oordeelt de Hoge Raad. En dat terwijl er volgens de raad wel ‘aanwijzingen’ waren dat C. die consequenties niet kon overzien. ‘In de (...) zaak waarin ingewikkelde juridische vragen aan de orde waren en veel voor de verdachte op het spel stond, had het hof in-dringend moeten onderzoeken of de verdachte bewust afstand van rechtsbijstand deed.’ Een ander gerechtshof, in Arnhem, moet de zaak nu opnieuw behandelen met inachtneming van het arrest van de Hoge Raad.

Juliën C. zelf heeft steeds ontkend dat hij het jongetje heeft gedood. Hij is wel in de school geweest maar had met de moord niets te maken, zei hij. Op zijn kleding is bloed gevonden van het slachtoffer.

Voorbedachten rade

C. kreeg levenslang omdat het hof in Den Bosch bewezen achtte dat hij het jongetje met voorbedachten rade had doodgestoken. Dat zou onder meer blijken uit het feit dat C. een vleesmes had meegenomen naar de school, waarvoor hij een wandeling moest maken van acht minuten waarin hij zich had kunnen bedenken.

De rechtbank oordeelde eerder dat niet bewezen was dat Juliën C. daadwerkelijk van plan was geweest het jongetje te doden. Het Openbaar Ministerie had zowel bij de rechtbank als bij het hof twintig jaar celstraf en tbs geëist.

Psychiatrisch onderzoek

C. weigerde mee te werken aan psychiatrisch onderzoek. Direct na het hoger beroep kondigde hij al aan in cassatie te gaan bij de Hoge Raad. In afwachting van de nieuwe behandeling van de zaak in Arnhem blijft C. in voorarrest.

Bovenstaande laat zien dat het inzicht van de verdachte in wat - en het waarom van wat - hem ten laste wordt gelegd, en in het waarom van vervolging van groot belang is. Het verdere inzicht in de procedure van de gerechtelijke vervolging, en of adequate informatie over juridische bijstand is verleend. Juist minder begaafde, of drugsverslaafde, dan wel cognitief defecte personen (zoals dementerende, of andersoortig psychisch gestoorde mensen) hebben meer dan anderen het recht op bijstand zoals de hulp van een advocaat, justitieel forensische gezondheidszorg en justitieel forensisch psychiaters.

Weigerende verdachten hebben vaak last van psychische problemen als zij in tweede instantie hulp afslaan. Dan is de raad van de advocaat of de beslissing van de recht-

bank kennelijk in eerste instantie niet naar verwachting van verdachte geweest. Ik herinner me uit mijn Mesdagtijd (jaren negentig), dat ik een tbs-gestelde onder mijn hoede had, wie het volgende was overkomen. Hij had een zogeheten ‘crime passionnel’ op zijn geweten, en daarbij leek jaloersheidpathologie een rol van betekenis te spelen. In eerste instantie werd hem voor het begane delict vier jaar gevangenisstraf opgelegd. Op aanraden van zijn advocaat ging hij in appel bij het Hof. Dat veroordeelde hem uiteindelijk tot vier jaar gevangenisstraf met tbs. De man was zo woedend, dat hij alle vertrouwen in rechters, advocaten en dokters kwijt was. Hij weigerde gedurende een half jaar met mij over zijn delict te praten. Hoogstens werd ik op zijn kamer getolereerd voor een wekelijks kop koffie. Pas na ongeveer zes à zeven maanden begon het vertrouwen in mij, als zijn beleidspsychiater, te groeien. Hij ging over wat meer details van zijn delict praten. Uiteindelijk ging hij na verder praten en specifiek onderzoek akkoord met een psychoanalytische behandeling.

Besef, hoe stevig verankerd ook, van eigen waarde, in de zin dat iemand het zich zelf waard vindt, is onvoldoende om hulp te vragen. Het gaat erom dat hulp of advies wordt aangeboden in behapbare stukjes. Zoals ook aan C. op een voor hem toeganlijke manier had moeten worden duidelijk gemaakt dat een advocaat er was ten dienste van hemzelf. En ook dat het duidelijk zou moeten worden of hij goed beseft, wat hij doet,² door elke hulp te weigeren.³ Dan pas kan er gekeken worden of de gevolgen

² Is de verdachte compos mentis?

³ D. Dondorp: ‘Eerste lezing leerde mij dat ik voor goed begrip eerst de rechtsgang nog eens even op een rijtje moest zetten. Rechtbank en advocaat, vonnis 12 jaar en tbs. Gerechtshof Den Bosch – advocaat : moord met voorbedachten rade levenslang. Steeds ontkennende verdachte tekent zonder raadsman (verder) hoger beroep aan. De Hoge Raad verwijst dan terug naar (ander) hof: Arnhem. Had verdachte **voldoende bewust** afstand van rechtsbijstand gedaan? Wat hem daartoe bewogen kon hebben achtte De Raad door het Hof in Den Bosch onvoldoende onderzocht. Daar opent je toelichting op de titel mee. Een toelichting die besluit met de weigering van Juliën C. om mee te werken aan psychiatrisch onderzoek. (Heden ten dage, en in wijder verband weer opnieuw actueel thema). Niet direct duidelijk was mij op welk (e) moment(en) hij dit deed. Ik dacht bij behandeling door Hof in Den Bosch. De vraag die te Arnhem beantwoord moest worden, en waar jij dik gedrukt op ingaat, heeft dus betrekking op het zich al of niet voldoende bewustzijn.

Het bovenstaande laat zien dat *niet alleen* het inzicht van de verdachte in wat hem ten laste wordt gelegd van groot belang is. Maar dat ook inzicht in ... vervolging.

Je komt dan d.m.v. casuïstiek bij de kwintessens van je betoog: voldoende hulpbewustzijn kan in of door de rechtsgang ontbreken en geblokkeerd worden. Ook met (of in de casus juist door?) juridische bijstand. Een verdachte gekrenkt achter latend. Zelfs zo dat hij zonder hulpvraag, in tegendeel in verzet, aan het tbs traject waartoe hij veroordeeld is begint. Je laat zien hoeveel tijd en geduld herstel van relatie dan vraagt. Vooral ook vakmanschap zoals je noot illustreert. Daar schemert door voor welke opgave het Hof te Arnhem zich gesteld zal hebben gezien. Je stelt vast dat besef van eigenwaarde (in de casus van patiënt) onvoldoende recht is gedaan om hulp te (kunnen?) vragen. Ik heb hier

van een beslissing tot consultatie van een psychotherapeut/psychoanalyticus nodig of gewenst zijn. Vervolgens kunnen eventueel samenwerking en behandeling tot stand komen. Kortom, de motivatie tot verdieping in eigen mogelijkheden en behoeften is ook hier van groot belang, zoals voor elke psychoanalytische of psychotherapeutische behandeling.⁴

gelezen dat aan de eigenwaarde in het proces tekort werd gedaan. Patiënt werd niet in zijn waarde gelaten. En dat moest je (als onderdeel van het systeem zoals hij je aanvanke-lijk zal hebben gezien) eerst recht zetten, alvorens therapie kon aanvangen. Ergo: wat C. betreft kon wel of geen tbs pas opgelegd worden als men hem tijdens de rechtsgang vol-doende bewust had weten te maken dat juridische en eventueel forensisch psychiatrische bijstand in eigen belang was. En men dat uitputtend had geprobeerd.'

E. Groenewoud-Van Nielen: 'In de noot wordt door Dondorp verwezen naar het feit dat een verdachte de strekking van de vervolging moet begrijpen. Dat is echter hele andere materie dan waar het in de zaak van Juliën C. over gaat. De vraag naar schorsing van de vervolging is een formele vraag van art.348, die beantwoord moet worden zonder dat naar de inhoud van de zaak wordt gekeken. Denk aan zeer psychotische verdachten, die niet weten waarom ze door de politie worden/zijn aangehouden, die niet weten waarom dat ze in voorlopige hechtenis zitten, die soms zelfs niet eens lijken te realiseren dát ze in huis van bewaring zitten. Kortom, die eigenlijk volstrekt het gevoel met het hier en nu kwijt zijn. Daar is bij Juliën C. absoluut geen sprake van. Hij weet erg goed waar hij van verdacht wordt. Weet ook waarom hij bij de rechter zit. Hij stelt alleen dat hij de daad niet gepleegd heeft...meent dat het feit dus niet bewezen kan worden. Dat is een materiële vraag van art. 350. D.'

⁴ Zoals in de baanbrekende studie van Smith en Glass werd duidelijk gemaakt, namelijk dat het in de psychotherapie/psychoanalyse gaat om te bezien hoe de patiënt het beste kan worden geholpen in plaats van om te kijken naar de methode op zich. Zie M.L. Smith & G.V. Glass, Meta-analysis of psychotherapy outcome studies. *American Psychologist*, 1977, 32, p. 752-760.

Madame Bovary***

T.I. Oei

Al verhiel Gustave Flaubert¹ een leven lang zijn schrijftalent boven alles, terwijl hij zijn eigen leven in feite ten dienste stelde van zijn schrijfdoelen, was het succes van de roman *Madame Bovary* maatschappelijk niet vanzelfsprekend.

De romantische levensinstelling van de hoofdpersoon doet in feite de mogelijkheden van de realiteit geweld aan. Flaubert heeft met hulp van de techniek van het realisme zijn boek een dusdanige dramatiek verleend, dat je als lezer wel je eigen emoties moet aanspreken om zo'n tragisch leven te kunnen volgen. Het boek is geschreven in een tijdsbestek van vijf jaar, terwijl hij zelf ruim zes jaar voorbereiding ervoor nodig had. Voor de publicatie ervan moest Flaubert terecht staan, omdat hij te koop zou lopen met seksuele taboes als overspel, huwelijksontrouw, het over de balk gooien van en onbeheerst omgaan met geld en goederen, gebrek aan eerbied voor de heersende moraal. De rechtszaak werd uiteindelijk toch door hem gewonnen. Hij werd door zijn vrijspraak door de rechtbank van alle blaam gezuiverd. Hij was intussen er wel zeer door gestrest. Aan een vriend zei hij spijt te hebben gehad het boek te hebben geschreven.² Reden hiervan was dat hij alle soesa die hij in sociaal-maatschappelijk op-

* Inleiding tot de bespreking van *Madame Bovary*, voor het auditorium van de Oosterbeekse leeskring, 9 september 2009.

** Verschenen in: *Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2009, 24, 8, p. 186-188.

¹ Gustave Flaubert (12-12-1821 – 8-05-1880) wordt tot de grootste Westerse schrijvers gerekend. Beroemd door *Madame Bovary*, die als een na beste roman (na Leo Tolstoj's *Anna Karenina*) ooit geschreven, wordt beschouwd. Hij staat bekend om zijn gewetensvolle devotie voor zijn kunst en stijl. Het zou in deze bespreking te ver voeren op de kwaliteiten van deze bijzondere schrijver verder in te gaan. Er bestaan veel geschriften die over hem en zijn werk gaan, zelfs meer dan hijzelf wellicht ooit geschreven heeft.

² Uit overwegingen van goede smaak

‘Ik verkeer trouwens in een sombere toestand. Die *Bovary* zit me tot hier. Wat heb ik er nu een spijt van dat ik het gepubliceerd heb! Iedereen raadt me aan een paar kleine wijzigingen aan te brengen, voorzichtigheidshalve, uit overwegingen van goede smaak enz. Welnu, een dergelijke daad lijkt me ongelooflijk laf, want ik zie in eer en geweten niets afkeurenswaardig in mijn boek (en dat geredeneerd vanuit de meest strenge moraal)... En verder? de toekomst! Is het mogelijk iets onschuldigers te schrijven dan deze roman? Men neemt aanstoot aan een onpartijdige beschrijving. Wat te doen? eromheen draaien, grappen maken? nee! nee! duizendmaal nee!

Ik heb met andere woorden veel zin mij in mijn provincie en mijn stilte terug te trekken, voorgoed, om daar door te gaan met schrijven, voor mezelf en voor mijzelf alleen. Ik zal er waarachtige en gepeperde boeken schrijven, dat verzeker ik je! [...] Ik ben deze winter erg achteruit gegaan, een jaar geleden was ik meer waard. Ik voel me net een prostituee.’ In een brief aan Frédéric Baudry, 1857. Flaubert was een romanticus, reisde veel, maar

zicht er door kreeg, er niet voor over had.³ Het lijdt geen twijfel dat hij de bedoeling had om de moraal van zijn tijd en alles wat ermee te maken had aan de kaak te stellen, zoals de indolente bourgeoisie, de benepen gewoonten en gebruiken, de politieke instabiele situatie in Frankrijk van de eerste helft van de 19e eeuw.⁴

Flaubert was een perfectionist in hart en nieren. Hij kon dagen lang over enkele zinnen blijven wikken en wegen. Het juiste woord moest en zou hij te pakken krijgen, net zo lang totdat hij dat had gevonden.⁵ Flaubert was niet tevreden totdat hij datgene op papier zag, wat hem in zijn hoofd al heel lang bezighield. De hoofdpersoon van zijn – overigens eerste – roman was ook een dergelijk consciëntieus type. Zij fantaseerde over van alles en nog wat, en kon haar frustraties van alledag niet kwijt, noch bij haar man, noch bij een ander. Bedrukt door de dagelijkse eentonige tred der dingen, kon ze slechts getroost worden door de fantasievolle ervaringen en gedachten die zij via haar binnenwereld dacht te kunnen opdoen. De relaties die ze met twee minnaars had, waren uiteindelijk alleen maar illustratie van die wat zwaarmoedige, maar ook zo rusteloze, levenshouding. Ze kon haar normale dagelijkse handelingen niet anders plaatsen dan onder het beeld van de mislukte huisvrouw, minnares, partner. Ze moest en zou van alles hebben, ook al kostte het haar een fortuin, en kon ze de materiële schulden die ze veroorzaakte niet meer aflossen. Haar gevoel van schuldbesef en schaamte voerden haar uiteindelijk tot een drama, waarin haar het leven te zwaar werd. Ze koos voor de dood, al kon ze haar dood door een pijnlijke stervensstrijd niet meer uit de weg gaan.⁶ Dat haar echtgenoot haar niet lang daarna in de dood volgde, had ze gezien haar hopeloze strijd om het bestaan niet kunnen bevroeden. De dood als oplossing voor alles wat het leven ondraaglijk maakt, was een bekend motief in verhalen en romans. Maar in hoeverre de onbewuste strafbehoefte de hoofdpersoon uiteindelijk de dood heeft ingejaagd, laat zich slechts vermoeden. Haar vader wilde zo

wist ook dat zijn gezondheid – hij had epileptische aanvallen – hem beperkingen oplegde. Dit voerde tot een kluizenaarsbestaan.

³ De geciteerde brief aan Baudry kan men ook anders lezen, als je de nadruk legt op het cursief gedrukte in voetnoot 1. Flaubert ging trouwens door met het belachelijk maken van de bourgeoisie. *L'Education sentimentale* en *Bouvard en Pécuchet* zijn daar voorbeelden van. Mededeling W.C.M. Gelens, september 2009.

⁴ Niemand is zo fel tegen de bourgeoisie tekeer gegaan als hij, al was hij zelf wel een bourgeois.

⁵ 'Ik heb weinig gegeten, maar heel wat herkauwd,' schreef hij aan één van zijn correspondentes. Het gaat hier ook om de *épreuve du gueuloir*. Of de tekst wel lekker bekte. Schrijven was voor Flaubert een *orgie perpétuelle*.

⁶ Bij haar is geen sprake van het begrip «boetedoening» in engere zin, al drong het beeld zich als een onbewuste vorm ervan wel erg aan de lezer op. Flaubert, zoon van een chirurg die als kind al kon kijken naar de plek waar doktoren leerden te snijden in lijken, wist wel wat arsenicumvergiftiging inhoudt.

graag dat zij een aangenaam en onbezorgd bestaan zou leiden als echtgenote van een degelijke huisdokter.

Maar door haar omstreden levenspad doorbrak ze het taboe van de brave echtgenote en huisvrouw van een vroeg-19e-eeuws gezin. Zo emancipeerde ze zich en nam op haar eigen wijze afstand van de toenmalige heersende zeden en gewoonten. In deze zin waren auteur en hoofdpersoon in feite aan elkaar gewaagd.⁷

Of Flaubert meende ook hierom te kunnen zeggen: Madame Bovary, c'est moi!, kunnen we niet meer aan hem vragen.

Magistraal vind ik zelf de realistische, en vooral indrukwekkende stilistisch zuivere beschrijvingen van 's mensen emotionele ervaringen en indrukken. (zie bijlage⁸) Hij was een natuurtalent op het gebied van de psychodynamiek en daardoor ook een freudiaans denkende auteur avant la lettre.

Bijlage bij 'Madame Bovary'

Soms bedacht zij dat dit toch de mooiste dagen van haar leven waren, de wittebroodsweken, zoals dat heette. Om daar ten volle van te genieten hadden zij beslist een reis moeten maken naar zo'n land met een klinkende naam, waar het nietsdoen van de eerste huwelijksdagen zoveel zaliger is! In postkoetsen, achter blauwzijden gordijntjes, rijdt men stapvoets de steile wegen op, terwijl het lied van de postiljon in de bergen weerklinkt, met het geklingel van de geitebel en het gedaver van de waterval. Bij zonsondergang ademt men aan de baai de geur van citroenen in; en 's avonds, op het terras van een villa, kijkt men samen, de handen ineengestrengeld, naar de sterren en maakt plannen voor de toekomst. Er waren bepaalde streken op aarde, meende zij, waar het geluk tot bloei komt, als een plant die speciaal aan die bodem is gehecht en die nergens anders goed gedijt. Kon zij maar in een Zwitsers chalet over het balkon leunen, of zich vol weemoed opsluiten in een Schotse cottage, met een echtgenoot in een zwartfluwelen kostuum met lange panden, die soepele laarzen draagt, een spitse hoed en kanten kragen. Wellicht had zij graag eens vertrouwelijk over dit alles gepraat. Maar hoe geef je uiting aan een vaag gevoel van onvrede, dat even veranderlijk is als de wolken en wervelend als de wind. Daartoe ontbraken haar de woorden, de gelegenheid, de moed. En toch, als Charles het maar had gewild, als

⁷ Vele (Franse) romans gaan en gingen over overspel, decadentie, financieel wanbeleid e.d. Juist de manier waarop Flaubert dit verwoordde, was nieuw voor de *avocat impérial*.

⁸ Het psychodynamische druipt ervan af: de dagelijkse frustratie tussen wat er idealiter zou moeten, maar wat er in realiteit kan, is zo groot voor deze dame, dat ze wel haar partner moet devalueren, haar zelf moet vermannen tot de hoop op betere tijden, ondanks haar gebrek aan zelfgevoel en zelfwaardering. Ze smacht naar opwaardering, maar is niet vanuit zichzelf in staat enige troost en optimisme te ontleen aan welk meevallertje dan ook.

hij het had aangevoeld, als zijn blik ook maar één keer haar gedachte tegemoet was gekomen, dan zou, meende zij, haar hart zich ineens hebben uitgestort, zoals een overvloed van rijpe vruchten uit de fruitboom valt zodra je je hand ernaar uitstrekt. Maar naarmate de intimiteit in hun leven vastere vormen aannam, vervreemde zij innerlijk van hem, waardoor hij steeds verder van haar af kwam te staan. Charles' gesprekken waren zo vlak als de stoep in de straat waarover de ideeën van alleman kuierden in alledaagse kleren, niet in staat om enige emotie te wekken, geen lach, geen illusie. Toen hij studeerde in Rouen, had hij, zei hij, nooit zin gehad om in de schouwburg te gaan kijken naar de toneelspelers uit Parijs. Hij kon niet zwemmen, niet schermen, niet schieten, en op een dag kon hij haar een ruiterterm die zij was tegengekomen in een roman, niet verklaren. Maar een man diende toch juist alles te weten? Hij moest zich toch onderscheiden op velerlei gebied, je als vrouw inwijden in het spel van de hartstochten, in de genietingen van het leven, in alle mysteriën? Maar deze man leerde haar niets, wist niets, verlangde niets. Hij dacht dat zij gelukkig was; en zij nam hem deze bezadigde kalmte kwalijk, deze loodzware passiviteit, zelfs het geluk dat zij hem schonk.

Soms tekende zij; dan vond Charles het heerlijk om naar haar te staan kijken, zoals zij daar gebogen zat over haar papier, met toegeknepen ogen naar haar werk turend, of tussen duim en wijsvinger broodkruim tot balletjes draaiend. Als zij pianospeelde, groeide zijn bewondering naarmate haar vingers sneller over de toetsen vlogen. Zij sloeg ze met kracht aan en haar handen doorliepen van hoog tot laag het hele klavier zonder haperen. Op deze manier door haar bewerkt, was, wanneer het raam openstond, het oude instrument met zijn losgetrilde snaren tot aan het eind van het dorp te horen, en dikwijls bleef de deurwaardersklerk, die blootshoofds en op zijn sloffen voorbijkwam, op de weg staan luisteren met zijn dwangbevel in de hand.

Anderzijds was Emma uitstekend in het huishouden. Zij verzond de declaraties voor het ziekenbezoek in goed geformuleerde brieven die niets van een nota weg hadden. Als zij op zondag burenen te eten hadden, wist zij altijd iets bijzonders op tafel te zetten, bouwde op wingerdbladeren piramides van groene pruimen, diende de vruchtengeleri, nog in de vorm van de potjes, in schaalpjes op, en sprak er zelfs over om vingerkommetjes voor het dessert te kopen. Door dit alles steeg Bovary heel wat in aanzien.

Charles ging zichzelf steeds meer achting toedragen dat hij een dergelijke vrouw bezat. In de grote kamer wees hij iedereen vol trots op twee schetsjes van haar, die hij in heel brede lijsten met lange groene koorden had laten ophangen aan de muur. Bij het uitgaan van de kerk zag men hem op fraai geborduurde pantoffels in de deuropening staan. Gewoonlijk kwam hij laat thuis, tegen tien, soms rond middernacht. Dan wilde hij nog een hapje eten, en omdat de dienstbode al naar bed was, bediende Emma hem zelf. Hij maakte het zich gemakkelijk en trok zijn jas uit. Eén voor één somde hij alle mensen op die hij had bezocht, alle dorpen waar hij was geweest, alle recepten die hij had uitgeschreven, en zelfvoldaan verorberde hij het restant van de hachee, haalde het korstje van zijn kaas, at een appel, leegde zijn karaf, ging naar bed, strekte zich uit op zijn rug en snurkte...

Taboe dat rust op zelfmoord verdwijnt niet snel¹

T.I. Oei

De Nederlandse Levent Salim Bergkotte, geboren in Istanbul zou recent de 37-jarige piloot Alastair Whewell van het sportvliegtuigje waarin hij zat, hebben vermoord en daarna de motor hebben afgezet.

Het toestel stortte neer. De Argentijnse politie denkt aan moord omdat in het gecrashte vliegtuig een bebloed mes is gevonden. Ook zat de contactsleutel niet meer in het slot. Op de hotelkamer van de Nederlander is een afscheidsbrief aan zijn vrouw gevonden. De Nederlander, die een vliegbrevet had, wilde aanvankelijk zelf een vliegtuig huren. Toen dat niet lukte, regelde hij een toestel met piloot.

Sinds Freud begin vorige eeuw ‘Trauer und Melancholie’ het licht deed zien, hebben psychiaters en psychologen zich vaak afgevraagd wat aan het verschijnsel zelfmoord ten grondslag ligt. Maar ook is het duidelijk geworden dat de publieke opinie het begrip ‘zelfmoord’ toch maar moeilijk kan hanteren. In de media verschijnen regelmatig eufemismen voor het bedoelde verschijnsel. Er wordt niet direct aan gerefereerd. Er wordt dan gesproken van een tragische of dramatische samenloop van omstandigheden. Ook in doodsadvertenties pleegt men het gebruik van het woord ‘zelfmoord’ te omzeilen. Een weloverwogen suïcide, zoals van modeontwerper Alexander McQueen kortgeleden in Londen, schokte de ganse modewereld. Zo’n pijlsnel aan de top van het modefirmament verschenen ster kon zo iets toch niet hebben gedaan? Hij had nota bene alvorens zich te verhangen, veel harddrugs tot zich genomen, ervan uitgaande derhalve dat er geen weg terug meer was. Zelfmoord heeft altijd een morbide connotatie, vooral wanneer de vraag rijst hoe je dat doet. Jeroen Brouwers heeft een diepgaande studie gedaan over het verschijnsel zelfmoord in de literatuur. Hij kon de meest bizarre aanleidingen vinden voor schrijvers die zich het leven benamen. Er was volgens hem altijd een reden. Was het bij Thomas Chatterton de hang naar roem, in het besef een miskend genie te zijn, voor Stefan Zweig leek de nazi-triomf voor hem en zijn vrouw als gevluchte joden de doorslag te geven.

Agressie gericht op de eigen persoon is doorgaans de reden voor een keten van zelf-destructieve neigingen. Maar het taboe van de samenleving op zo’n daad verklaart misschien waarom er al eeuwenlang met zoveel omzichtigheid mee wordt omgegaan. Het taboe op daden waarbij men zichzelf wat aandoet en die op zichzelf gezien de rechtsorde kunnen schokken maar strafrechtelijk gezien geen enkele delictsomschrijving opleveren, sorteert zoveel uiteenlopende effecten. Automutilatie is vaak de reden waarom borderlinepatiënten zoveel afschuw opwekken en al of niet aanvaarde aandacht van de omgeving trekken. Zelfmoord is wel niet strafbaar, maar de gedachte eraan en de daad zelf schokken de naaste familie en nabestaanden des te meer.

¹ Verschenen in: *Brabants Dagblad*, 14 mei 2010.

In de Middeleeuwen waren de twee grootste doodzonden, het plegen van zelfmoord en het woekeren met geld. De Kerk als civiel machtsinstituut verbond een dergelijk vergrijp met de meest helse straffen in het hiernamaals. Gelukkig bood het vagevuur nog de kans op hemelse beloning ook voor deze plegers, mits zij vlak voor hun dood berouw hadden en liefst de daad opbiechtten.

In het huidige tijdsgewricht is een dergelijke beweging aan de gang om dit soort ‘vergrijpen’ verder te reguleren. De moderne woekeraars zijn speculanten, bonussenjagers, oplichters in grote bedrijven. En het recht zal ook in dit opzicht toch maatschappelijke veranderingen moeten weerspiegelen. Het recht op euthanasie bijvoorbeeld, maar ook het strafbaar stellen van ongelimiteerd winstbejag. Interessant is te weten in hoeverre de agressie in plaats van op zichzelf, zich misschien eens tegen de bankmensen richt. Zal de pleger van een daad van agressie tegen diens ‘belegger’ zich op de één of andere psychische toestand kunnen beroepen? Het strafrecht kent al het delict van handelen met voorkennis. Wellicht volgen er meer aanpassingen. Het taboe echter op wat de samenleving van dit soort handelingen vindt, zal helaas niet zo gauw verdwijnen: tobben is iets dat mensen maar moeilijk kunnen laten.

Isaiah Berlin, een man uit duizenden*

T.I. Oei

Tijdens mijn vakantie een prachtig boek gelezen, R. Jahanbegloo, *Conversations with Isaiah Berlin*, London: Halban Publ. Ltd. 2007. Berlin geldt als de meest vooraanstaande politiek filosoof uit de vorige eeuw (1909-1997). In Riga geboren, door en door Engels opgevoed vanaf zijn 12^e jaar, werd hij door alle boeken van Russische denkers en schrijvers van zijn vaders bibliotheek door te lezen, al vroeg een intellectueel ingestelde denker, die zijn tijd in menig opzicht vooruit was. Zijn liberaal pluralistisch gedachtegoed, zijn zienswijzen over twee vrijheidsbegrippen (positieve en negatieve),¹ zijn fenomenale encyclopedische kennis van denkers, schrijvers, filosofieën, in het bijzonder uit de achttiende/negentiende eeuw, zijn klassieke opvoeding met kennis van de Griekse en Romeinse tijd, zijn schoolervaringen volgens de Engelse traditie, maakten hem bij uitstek tot een echt Britse, chauvinistische, wijze man. Hij vond ook Engeland het ideale land om in te wonen, zeker gezien vanuit zijn behoefte aan democratische vrijheden en aan ruimte waarin zijn immense geest zichzelf kon ontplooiën. Het boek ademt een veiligheidscheppende sfeer, waarin je als het ware aan zijn voeten zit om zijn denken goed te kunnen volgen. Dit laatste is alleszins mogelijk want hij heeft een welhaast begenadigde didactische werkwijze: elke zin wordt toegelicht aan de hand van voorbeelden, zegswijzen, praktische handvatten. Je voelt je als lezer er wel bij, zonder dat je wordt klein gehouden of wordt ontzien of genegeerd. Hij is werkelijk in gesprek met de interviewer die als vragensteller ook steeds welwillend wordt bejegend. Soms wordt deze finzinnig gecorrigeerd of aangevuld en aan de hand gehouden, - altijd met zowel de geruststellende streling als de ijzeren motivatie van de hand die in een fluwelen handschoen is gevat en je begeleidt naar de conflicten die altijd gepaard gaan met wat hij noemt de wederwaardigheden van de 'life ends'. Hij doelt dan op wat 's mensen wensen en verlangens met elkaar al doende kunnen te weegbrengen. In zoverre is hij met recht een filosoof die niet alleen maar denkt en overweegt, maar ook voelt en weet wat er in mensen omgaat. Een psychodynamisch ingestelde man, met een groot psychologisch inzicht, zonder dat hij hier het woord of het denken van Freud in de mond heeft genomen.

Dat hij Freud wel heeft leren kennen en een zeker respect had voor zijn persoon, vinden we hier en daar in zijn geschriften, bijvoorbeeld in *Concepts and Categories*, Princeton, New Jersey, 1999, p. 129, in het bijzonder p.132, p.156; *Against the Current*, Princeton, New Jersey, 2001, p. 254, p. 324. De gedenkwaardige biografie over hem door Michael Ignatieff, *Isaiah Berlin, A life*, Chatto and Windus, London, 1998,

* Verschenen in: *Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse* 2010, 25, 2, p. 30-31

¹ Zie Isaiah Berlin, *Twee opvattingen van vrijheid*. Boom, Amsterdam (reeks Kleine Klassieken) 2010.

p. 91/92 vermeldt – al of niet waarheidsgetrouw - hoe Freud hem in 1938 uit de tent probeerde te lokken. Op Freuds vraag wat Isaiah voor de kost deed, antwoordde deze in het Duits dat hij trachtte filosofie te doceren. Freud repliceerde: 'Dan moet je mij wel een charlatan vinden.' Ignatieff vervolgt: This was close to the mark, but Berlin protested. Berlin: 'Dr Freud, how can you think such a thing?' Freud then pointed to a figurine (venusbeeldje) on the mantelpiece. 'Can you guess where it comes from?' Freud asked Berlin. When Berlin said he had no idea, Freud replied, 'I see you are not a snob.' De ontmoeting eindigde met een kopje thee, in aanwezigheid van Mw. Freud en kleinzoon Lucian (de latere fameuze schilder Lucian Freud). Lucian kreeg in 1996 de kans van the National Gallery in Londen om iemand te portretteren en hij koos voor Berlin. (Ibid. p. 296). Er waren meer dan een dozijn (veelal ochtend)sessies, maar het portret werd niet afgerond. Lucian had als gewoonte om vele sessies - soms wel dagelijks gedurende vele maanden tot wel een jaar – te gebruiken om iemand te zien voor zijn werk.

Berlin vergelijkt mensen globaal, schertsenderwijs, in twee typen: hedgehogs en foxes: de doelstrevers (systeembouwers) en de gevoelstypen (generalisten),² terwijl er mensen zijn die geen van deze kenmerken hebben, of die juist van beide kenmerken iets hebben. Als voorbeeld Pushkin, in zijn ogen de grootste Russische stylist. Hij zegt: 'Pushkin is not a man who tries to interpret everything in the light of some single all-embracing system. That's what hedgehogs do. He simply reacts as he reacts, he describes what he describes, writes what he writes. I mean, he expresses himself in many directions, as the spirit takes him.... Tolstoy is a fox who believed passionately in being a hedgehog. Dostoevsky is a real hedgehog. It is not a peculiarly Russian division. Goethe was a fox, and Hegel a hedgehog. Victor Hugo was a hedgehog and Flaubert a fox; and so were Anatole France and Huysmans.' En dan legt hij uit, waarom dat onderscheid zo van belang is in zijn denken. Hij onderscheidt dat foxes de pluralisten zijn, en hedgehogs de monisten, zoals hij ze noemt. Bij Tolstoy ervaar je het conflict: hij was van nature een fox, een pluralist, maar hij geloofde in monisme, hij wilde een

² Berlin expands upon this idea to divide writers and thinkers into two categories: hedgehogs, who view the world through the lens of a single defining idea (examples given include *Plato, Lucretius, Dante, Pascal, Hegel, Dostoevsky, Nietzsche, Ibsen, and Proust*) and foxes who draw on a wide variety of experiences and for whom the world cannot be boiled down to a single idea (examples given include *Herodotus, Aristotle, Erasmus, Shakespeare, Montaigne, Molière, Goethe, Pushkin, Balzac, Joyce, Anderson*). Turning to Tolstoy, Berlin contends that at first glance, Tolstoy escapes definition into one of these two groups. He postulates, rather, that while Tolstoy's talents are those of a fox, his beliefs are that one ought to be a hedgehog, and thus Tolstoy's own voluminous assessments of his own work are misleading. Berlin goes on to use this idea of Tolstoy as a basis for an analysis of the theory of *history* that Tolstoy presents in his novel *War and Peace*. (zie Wikipedia)

hedgehog zijn. In zijn latere werk word je als lezer dit conflict meer dan duidelijk gewaar. Berlin heeft zijn denken over het pluralisme vooral gevonden in wijsgeren als Herder en Vico. Hij verklaart zijn sympathie voor Herder: 'That's why Herder...influenced the Jews and the southern Slavs directly or indirectly, because he articulated their sense of identity, which earlier theorists, perhaps only the forgotten Vico and the remote Montesquieu, had stressed.' En ook: 'Herder is indeed the first person to emphasize that the need to belong to a community is a basic human need, just as strong as that for eating, drinking, warmth, security...' 'Hegel has pointed out the human need for recognition; that men want others to recognize their status, needs, character as an individual, independent entity.'

Het mag duidelijk zijn dat ik deze denker bewonder, - die ook voor cultureel-antropologen en transcultureel en intercultureel denkende collega's van belang is -, die als mens ook eigenlijk geen vijanden had. Zo menselijk en zo verdraagzaam was hij, letterlijk gezien, maar ook in zijn communicatiepatroon. Hij wist in het boek de interviewer altijd de indruk te geven dat hij er toe deed, - een persoonlijke gave die een ieder zich kan wensen.

Hoop doet leven?*

T.I. Oei

Hoop doet leven. Ook thans weer enkele hoopvolle gebeurtenissen. Allereerst een man van wie men dacht: hij is in coma, maar die al jarenlang bij bewustzijn bleek te zijn!

Een man van wie artsen dachten dat hij al ruim twintig jaar in coma lag, blijkt nu toch al die tijd bij bewustzijn te zijn geweest.

Het bewustzijn van de man, een nu 46-jarige Belg, werd door artsen meerdere malen verloren verklaard, terwijl de man in werkelijkheid volledig verlamd was en simpelweg niet zichtbaar kón reageren op de talloze pogingen om hem uit zijn coma te wekken.

Machteloos moest hij aanhoren hoe artsen hem in zijn bijzijn opgaven. ‘Ik heb het uitgeschreeuwd, maar het was niet te horen,’ vertelt de man in het Duitse tijdschrift *Der Spiegel*. De man kan met behulp van speciale computerapparatuur communiceren.

Auto-ongeluk

De man kreeg in 1983 een ernstig auto-ongeluk en lag sindsdien volledig verlamd in het ziekenhuis en was dus niet, zoals de medici dachten, in coma. De onderzoeker die de werkelijke toestand van de man ontdekte, de Belgische neuroloog Steven Laureys, bracht de zaak aan het licht naar aanleiding van een onderzoek dat hij afgelopen zomer afrondde.

Hij concludeerde dat bij zo’n 40 procent van alle ‘opgegeven’ comapatiënten na nauwkeuriger onderzoek wel degelijk bewustzijnssignalen meetbaar bleken. ‘Als een comapatiënt eenmaal het stempel “buiten bewustzijn” krijgt, komt deze er heel moeilijk nog vanaf,’ verklaart Laureys de foutieve diagnosestellingen bij veel comapatiënten.

De 46-jarige patiënt is de neuroloog bijzonder dankbaar voor zijn nauwkeurige onderzoek. ‘Nooit zal ik de dag van mijn “herontdekking” vergeten. Het was mijn tweede geboorte,’ aldus de man.

Een paar dagen geleden (half november 2009) de rehabilitatie van Prof. dr. Wouter Buikhuisen, de alom gedemoniseerde en maatschappelijk voor dood verklaarde collega criminoloog, die - freudiaans gezien - zijn actuele leven zocht in het verleden, hij

* Verschenen in: *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2010, 25, 6, p. 135.

ging in antiek zo ruim 20 jaar geleden en vestigde zich (later) met vrouw en gezin in Spanje. Hij dacht iedere keer als hij een bericht van de Universiteit Leiden kreeg (zijn 'Alma Mater'): misschien komt er wel iets van erkenning of verontschuldiging. Toen hij enige maanden geleden door de decaan van de Rechtenfaculteit van de UL werd bezocht in Spanje was het eerste wat hij zei: 'Ik hoef geen verontschuldiging of eredoctoraat (zoals collega Theo Doreleijers, hoogleraar kj-psychiatrie VU Amsterdam en hoogleraar Forensische Psychiatrie Universiteit Leiden, eerder te berde bracht, to), maar op mijn leeftijd (hij is thans 76 jaar) gaat het echt alleen om "peace of mind". Hij wilde als het ware in vrede verder leven en sterven.

Hij vertelde in een interview met het Leidse studentenblad Mare eerder dit jaar dat hij na de Jappenkampervaringen, toen hij 10 jaar was, en zich ondanks vele vernederingen staande hield, in de jaren tachtig zijn Tweede Oorlog had meegemaakt. Hij werd stelselmatig psychisch, moreel en maatschappelijk in het verdomhoekje gezet, door collega's hier en daar, door de landelijke pers, door de toenmalige Rijksuniversiteit Leiden. Ten slotte mocht hij eigenlijk geen colleges meer geven: als je dat in een oorlog al niet kan, zoals velen in de Tweede Wereldoorlog vanwege verzet tegen de Nazi's, dan is dat tot daaraan toe, maar wanneer dat in 'vredetijd' plaatsvindt is dat op zijn minst wrang te noemen.

Hoe is het eigenlijk gesteld met de groepsagressie, zou men als psychoanalyticus zich kunnen afvragen. Is het zo dat het individu zijn eigenheid verliest, of loochent, om vooral de primitieve angsten van uitbanning en verwerping te omzeilen. Of is het zich identificeren met de agressor (je doet mee met wat de leiders je voordoen) toch vooral een groepsverschijnsel, zoals de zogeheten zinloze gewelddadigheden worden beschouwd (hooligans, zinloos geweld, massaverkrachtingen in oorlogsgebieden)?¹

¹ Collega X: 'De dochter van Buikhuisen is collega van mijn zoon. Volgens hem een goede dokter. Door onze zoon beleefden wij mee wat zo'n geschiedenis kinderen kan aandoen. Hij was ermee begaan.'

Diagnostiek van persoonlijkheidsstoornissen, zeker die van de borderliner is moeilijk

T.I. Oei

Inleiding

Borderliners hebben het gewoon vaak erg moeilijk. Ze kunnen de dagelijkse rimpe-lingen en het onbestemde van het leven moeilijk aan. Ze wenden een extra zintuig voor om moeilijkheden bij anderen aan te kunnen voelen, wat in feite meestal niet zo is. Mooi weer spelen is hun niet onbekend. Ze hebben kwaliteiten, en vaak schitteren ze in de literatuur, hetzij als auteur, hetzij als hoofdpersoon. Verborgene talenten zijn het vaak ook. Ze kunnen door hun wisselende stemmingen de omgeving even vaak op het verkeerde been brengen als aan het denken zetten. Ze splitsen, ze overdrijven, ze neigen tot overmoedige daden, en hebben in relaties de meeste moeite met innigheid en nabijheid. Als een ander wat voor hen zou voelen zouden ze dat al gauw bedreigend vinden. Ze bijten van zich af, worden dan nors, kil of afstandelijk. Je doet het als partner nooit goed voor ze. Maar o wee, als je als partner hen zou verlaten of zou bedriegen. Dan is het hek van de dam en hebben rancuneuze gevoelens vrij spel. Ze bijten zich vast in alles wat er mis aan je is, en achtervolgen je als het ware tot voorbij de hel.

Diagnostiek van persoonlijkheidsstoornissen is en blijft een moeilijke zaak. Wat is een getrouw beeld hebben van wat iemand doet en kan als persoon, als diegene van dag tot dag verschilt?

Onderzoek van Theo Ingenhoven

De hoofdbehandelaar van het Centrum Behandeling Persoonlijkheidsstoornissen van de Symfora groep in Amersfoort, Collega Theo Ingenhoven heeft met succes zijn dissertatie 'The Role of Psychodynamic Assessment in Diagnosis and Treatment of Personality Disorders. Reliability and Validity of the Developmental Profile' aan de Erasmus Universiteit verdedigd op 24 november 2009. Een belangwekkend proefschrift dat ik een ieder kan aanraden.

Naar aanleiding van het onderzoek met het Ontwikkelingsprofiel, waar hij 13 jaar geleden in De Zwaluw mee begon, schreef hij een reeks wetenschappelijke artikelen over de betrouwbaarheid, betekenis en bruikbaarheid van psychodynamische diagnostiek bij persoonlijkheidsstoornissen.

Samenvatting van zijn bevindingen

Mensen met een persoonlijkheidsstoornis disfunctioneren op verschillende levensgebieden en doen vaak een indringend beroep op hun omgeving en de geestelijke gezondheidszorg. Afgezien van al het persoonlijke leed, leidt dit tot hoge maatschappelijke kosten. Het persoonlijk en sociaal functioneren kan aanzienlijk

worden verbeterd middels intensieve psychotherapie, een aanzienlijke maar kosteneffectieve investering. Echter, niet alle patiënten blijken in dezelfde mate te profiteren van dit therapieaanbod.

De huidige DSM-IV classificatie van persoonlijkheidsstoornissen is niet geschikt voor de indicatiestelling voor een specifieke behandeling en helpt nauwelijks bij het voorspellen van wie baat zal hebben bij welke therapie.

Doel van deze dissertatie was om meer inzicht te verkrijgen in de betrouwbaarheid en validiteit van psychodynamische persoonlijkheidsdiagnostiek. Een vorm van diagnostiek waarbij niet alleen het gedrag en het bewuste beleven van de persoon in kaart wordt gebracht, maar waarbij ook wordt geprobeerd een indruk te krijgen van achterliggende motieven en de onderliggende structuur van de persoonlijkheid. Daartoe is het Ontwikkelingsprofiel, een psychodynamische diagnostische methode op basis van een semi-gestructureerd interview, afgenomen bij een groep patiënten met een persoonlijkheidsstoornis. Het Ontwikkelingsprofiel biedt een overzicht van zowel de pathologische als gezonde aspecten van de persoonlijkheid. Een dergelijke sterkte-zwakke analyse wordt van groot belang geacht bij het vaststellen van de gewenste aard en intensiteit van de behandeling en is potentieel dus van groot belang voor de indicatiestelling.

Het belangrijkste doel van het onderzoek was om de betrouwbaarheid en het voorspellende vermogen van het Ontwikkelingsprofiel te bepalen ten aanzien van het behandelproces en de behandeluitkomst van klinische psychotherapie. Het Ontwikkelingsprofiel werd daartoe afgenomen bij 148 patiënten in het centrum voor klinische psychotherapie 'De Zwaluw' van de Symfora groep in Amersfoort. Het Ontwikkelingsprofiel bleek, in tegenstelling tot DSM-IV persoonlijkheidsstoornissen, op betekenisvolle wijze de lengte van behandeling te voorspellen, evenals een voortijdige beëindiging van de behandeling (drop-out). Primitieve psychodynamische gedragspatronen volgens het Ontwikkelingsprofiel voorspelden tevens therapieverstorend gedrag van patiënten tijdens de eerste maanden van behandeling (schendingen van de behandelingsovereenkomst, impulsief gedrag, woede-uitbarstingen). Ook de afname van symptomen tijdens het jaar behandeling, en het beloop van de klachten gedurende de follow-up periode na de behandeling, werden door het Ontwikkelingsprofiel redelijk goed voorspeld.

Dit onderzoek vormt een onderbouwing van de betrouwbaarheid en de validiteit van het Ontwikkelingsprofiel. Het illustreert hoe psychodynamische concepten behulpzaam kunnen zijn bij het begrijpen van psychopathologie en bij het indiceren van de juiste behandeling.

Een excerpt van een klinisch vignet van een persoon met borderline-verschijnselen die haar coach (en psychoanalyticus) op de hoogte stelt

‘Weet u wat het is?

Mijn nicht irritéert me zo mátelos met haar eeuwige hang naar troosteloze droevigheid en narigheid en treurigheid en somberheid. Zo'n zinnetje ook weer: “Een mens is nu eenmaal met sommige dingen onherstelbaar alleen (ze heeft het dan over haar zoon). En ach, misschien wel met de meeste dingen.” Weet u nog wat ze mij aanraadde toen onze kleindochter een keer, het kind was 10 (!), eens 's avonds uit bed kwam omdat ze er alsmaar aan moest denken dat alle mensen ooit doodgingen en dat ze dat zo naar vond? Of ik haar al eens iets van BLOEM had laten lezen!

En weet u nog welke regel ze bedacht had om bovenaan de rouwkaart van mijn zus te zetten? “Het regent en het is november...”

O ja, mooi gedicht hoor, vind ik absoluut ook, maar voor haar schuilt in ALLES de troosteloosheid van Bloem en daar baal ik zo langzamerhand stevig van.

November (J.C. Bloem)

*Het regent en het is november:
Weer keert het najaar en belaaft
Het hart, dat droef, maar steeds gewender,
Zijn heimelijke pijnen draagt.
En in de kamer, waar gelaten
Het daaglijks leven wordt verricht,
Schijnt uit de troosteloze straten
Een ongekleurd namiddaglicht.
De jaren gaan zoals zij gingen,
Er is allengs geen onderscheid
Meer tussen dove herinneringen
En wat geleefd wordt en verbeid.
Verloren zijn de prille wegen
Om te ontkomen aan den tijd;
Altijd november, altijd regen,
altijd dit lege hart, altijd.*

Ze irritéert me met al haar verhalen over (dood)ongelukkige kinderen en ongelukkige vriendinnen van haar kinderen en ongelukkige collega's van vroeger, en zielige burens, enz. enz.

En ze irriteert me óók als ze van die onzin gaat opschrijven als: “Zo'n lange wandeling ... enz, ik zou HAAR ervaren als een dagtocht.” Dat klinkt toch zeldzaam PEDANT, of zie ik dat nou verkeerd? NOOIT doet ze zo raar

recht in de leer, maar nu ze die Poolse een paar weken op Nederlandse les heeft voelt ze zich meteen weer de NEERLANDICA die ze helemaal niet is! En dan gaan roepen dat iederéén (spel)fouten maakt in zijn e-mails en dat ZIJ die echt niet aan gaat stippen! Maar het gaat hier immers helemaal niet om een spelfout, het is aanstellerij, duurdoenerij, laten zien dat ZIJ weet, dat een woord op -ing vrouwelijk is, terwijl geen hónd dat meer zo aangeeft in het Nederlands. En als ik daar dan een beetje ironisch over doe, dan verklaart ze dat met “O, dat doe ik volkomen automatisch hoor, dat heb ik immers járenlang uitgelegd aan mijn VWO-klantjes!” Ja ja, ze houden zich nogal bezig met mannelijk en vrouwelijk in het onderwijs van het Nederlands op de scholen, de laatste decennia! Pure flauwe kul is het.

Ik zou natuurlijk ook kunnen proberen er mijn schouders over op te halen, me er niet over op te winden, me niet te ergeren, ik zou kunnen proberen er een beetje vertederd om te glimlachen. Maar het lukt me niet en ik heb al helemáál geen zin om met haar mee te gaan zitten huilen en treuren en zeuren en droevig doen en medelijden met haar te hebben!

Ze beseft het waarschijnlijk niet, maar ze IS zeldzaam hooghartig, ja, inderdaad! Adviezen, die zijn bedoeld voor gewóne mensen, die HAAR heel speciale existentiële moeilijkheden nooit zouden kúnnen begrijpen!

Dáárom, ziet u, daarom ergert ze me altijd zo gemakkelijk, met die vermoeide, arrogante, alles begrijpende, machteloze droevigheid van haar! En daarom ga ik er ook altijd vanuit een soort bakkige dwarsigheid tegenin, reageer ik relativerend, ben ik nogal eens ironisch, weiger ik al haar droevigheid en zielige verhalen serieus te nemen.

Maar blijkbaar bent u het toch met háár eens, en niet met mij, ik begrijp het.'

Psychoanalyse als zelfondernemende actie¹

T.I. Oei

Enige dagen geleden (25-03-2010) ontving ik het bericht van een naaste collega dat de verstrekking psychoanalyse (4 of 5 keer per week intensieve psychotherapie op de analysebank) door het college voor zorgverzekeringen van de lijst is afgehaald. Dat betekent dat lopende analyse behandelingen nog worden gefinancierd uit rijksfinanciën en nieuwe behandelingen dienen te worden betaald uit eigen middelen. Zo zijn we weer terug naar de begintijd, toen Sigmund Freud patiënten thuis, of bij hem in de Berggasse 19 in Wenen, behandelde. Op zich lijkt dit een terug naar af, en dat is gewoonlijk geen goed teken. Natuurlijk, afgezien van veel kapitaalverlies (vanwege dreigend verlies aan deskundigheid van de analytici door minder analytische praktijkmogelijkheden) en de onmogelijkheid van veel patiënten zelf hun behandeling te betalen, is er ook een positief aspect. Het gaat ten slotte om de motivatie om zelf het voortouw te nemen in je eigen ontwikkeling, en dat zal iedereen kunnen beamen. Zelf heb ik zo'n 35 jaar geleden het initiatief genomen in analyse te gaan, nadat ik de suggestie had gekregen van mijn toenmalige opleider psychiatrie dat enige analyse wellicht iets voor mij zou zijn. Ik had al een half jaar analyse achter de rug volgens de methode Jung bij een directe leerlinge van hem, en hoewel ik dat erg interessant vond en mij al deels iets beter voelde, miste ik wat. Alleen maar dromen analyseren vond ik zelf niet voldoende voor mijn behoefte aan zelfkennis en zelfanalyse. Ik toog dus naar de Amsterdamse Psychoanalytische Vereniging en vroeg een lijstje van analytici aan. Gezien zijn naam vond ik bovenaan mijn eigen opleider, bij wie ik uiteraard niet wilde. De volgende op de lijst bleek een mevrouw te zijn, die toevallig ook nog bij mij in de buurt woonde. Zij hield praktijk in Amsterdam West en ik dacht: ik ga het proberen, ofschoon mij al door collegae was verteld dat de meeste analytici een wachtlijst erop nahielden voor nieuwe analysanten. Telefonisch contact verliep vlot en binnen een week kon ik een afspraak met haar maken. Ze vertelde mij het een en ander over de Vereniging en vroeg mij of ik een opleiding in de psychoanalyse ambieerde. Ze was toen secretaris van de opleidingscommissie van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse en ik was lichtelijk verrast door die vraag. Ik liet haar weten dat ik voor mezelf kwam en een opleiding nog niet zo voor ogen had. Zo gezegd, zo gedaan: binnen enkele maanden kon ik beginnen. Het was, wat later bleek, een productieve analyse. Het was vijf keer per week, 45 minuten per keer op de analysebank, een door vrij associëren gekenmerkte, en met vrije invallen doorspekte, intensieve behandeling. Zelf was ik arts assistent in opleiding tot psychiater, en mijn salaris was hoegenaamd onvoldoende om de behandeling te financieren. Ik kreeg echter de kans om door keuringen zoveel extra te verdienen, dat de behandeling alsnog financieel te doen was. Ik moest natuurlijk rekening houden met krappe tijd en allerlei persoonlijke beperkin-

¹ Verschenen in: *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2010, 25, 5, p. 108.

gen. Maar ja, ook voor mij gold in zekere zin, waar een wil is, is een weg. Ik hoop van ganser harte, dat deze ervaring ook mogelijk blijft voor al die collega's die wat in hun mars hebben.

Ontroering bij verscheiden

T.I. Oei

Spui, Alumni magazine jaargang 32, no. 1, 2010, van de Universiteit van Amsterdam is een informatieve periodiek, die veel informatie biedt. In deze periodiek vinden wij in de lijst van overledenen, collega Bart de Smit: Nicolaas Wilhelmus de Smit, 1930, Geneeskunde 1955, emeritus hoogleraar Forensische psychiatrie VU, Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw (1 februari). Bart heb ik begin jaren negentig leren kennen, toen ik, sinds enige maanden op de dr. S. van Mesdagkliniek werkzaam, werd ontboden op het departement, alwaar hij sinds jaren Psychiatrisch adviseur was, samen met Cor van der Hooft, kinder- en jeugdpsychiater. Hij vroeg mij onder meer wat de betekenis was van het proefschrift van Siegfried Tuinier, 'De psychiater en de wilde man: een veldstudie over de relatie psychiatrisch syndroom en criminaliteit (1989)'. In die tijd was het zeldzaam dat een in het forensische veld werkzame psychiater ging promoveren, en Siegfried had het lef om dat te doen. Ik antwoordde, vrij verrast door die abrupte vraag, dat ik het boek van Siegfried duidde als het product van een erudiet auteur. Bart gaf als commentaar dat hij mijn antwoord diplomatiek vond. Bart was een aimabele collega, charmant en to the point, soms wat uitdagend en hier en daar humoristisch. Tegen een van de collega's zei hij eens: ik denk dagelijks aan jou, wat bij de collega tot een schaamtevolle bloes op zijn wangen aanleiding gaf. Bart noemde mij (ik was net tevoren benoemd) persoonlijk in zijn afscheidsrede 'de jongste hoogleraar forensische psychiatrie'. Ik had dat volstrekt niet verwacht, maar zo'n persoon was hij: warm, attent en altijd bereid voor jou als collega iets te betekenen. Hij moest in die eerdere tijd natuurlijk collega's interesseren voor het forensische vak, dat als deskundigheid toen eigenlijk amper respect kon vinden bij de generalisten onder de psychiaters. Ze vonden die bezigheid eigenlijk niet echt een psychiatrische opgave, laat staan een psychiatrisch subspecialisme. Het clubje forensisch psychiaters/psychologen bestond in die tijd uit hooguit enkele tientallen. Ze hielden een jaarlijkse Justitiedag en dat genereerde altijd vele anekdotes, waaraan ook de partners van de collega's deelnamen. Eén van die anekdotes betrof het verhaal van een benzinepompovervaller die niet de TBS opgelegd kreeg die wel was geadviseerd en waarop hij nota bene zelf rekende. 'Bel ik (Pietersen) Bart de Smit op het Departement, zegt hij: rijdt u auto, meneer Pietersen? Nee, in die tijd nog niet. Ik ook niet, zegt hij. Nou dan?' Met andere woorden: u en ik hebben er toch geen last van, waarom dan zo'n dure TBS? Bart werd enige tijd na zijn afscheid als hoogleraar ziek. Ik dacht dat hij aan de ziekte van Parkinson leed. Eerst was hij een tijd woonachtig in Londen, waar hij graag vertoefde. Ik ben hem helaas uit het oog verloren, maar nog steeds denk ik niet zonder ontroering aan hem terug.

Verwerken aangedane leed kan ook traumatisch zijn

T.I. Oei

Opheffen verjaring geeft meer ellende

NRC Handelsblad 29-03-10

Slachtoffers van seksueel misbruik willen erkenning. Maar het strafrecht is daarvoor niet het geëigende instrument. Doe een beroep op het schadefonds, meent A.M. van Kalmthout.

A.M. van Kalmthout, hoogleraar vrijheidsbeperking in het vreemdelingen- en strafrecht aan de Universiteit van Tilburg.

‘Nu na Ierland en Duitsland ook in Nederland de beerput van misbruik van kinderen op katholieke scholen en internaten zich begint te openen, kan het niet uitblijven dat de roep bijval krijgt om de daders alsnog voor de rechter te brengen. BNR liet luisteraars aan het woord om zich uit te spreken over de stelling dat seksuele misdrijven evenals oorlogsmisdaden niet zouden mogen verjaren. Op dit moment verjaren deze wel na 12 jaar en bij de zwaarste vormen van seksuele misdrijven is de verjaringstermijn 20 jaar. Anders dan bij andere misdrijven begint deze termijn niet te lopen vanaf de datum waarop het misdrijf is gepleegd, maar pas vanaf het moment dat het slachtoffer meerderjarig is geworden.

Strafrecht wordt overschat. Niet ontkend kan worden dat veel slachtoffers pas op latere leeftijd naar buiten komen. Vaak gebeurt dit pas als het besef doordringt dat zij niet de enigen waren wie dit overkomen is. Dat verklaart waarom, als de deksel van de beerput geopend wordt, er ineens zoveel mensen naar buiten treden. Terecht vragen zij om begrip en erkenning. Daarbij past een genoegdoening – financieel, maar ook immaterieel – door degenen die hun dit hebben aangedaan en door de instanties onder wier vlag dit alles heeft plaatsgevonden en decennialang is toegedekt. Of de slachtoffers ook daadwerkelijk gebaat zijn bij het opheffen van de verjaringstermijn, mag sterk worden betwijfeld. De suggestie klinkt sympathiek. Zij doet recht aan de roep om de daders hun straf niet te laten ontlopen. Die berechting en bestraffing, zo luidt de veronderstelling, kan bijdragen aan de door het slachtoffer gewenste erkenning. Naar mijn mening worden de mogelijkheden van het strafrecht in deze overschat. Naarmate meer jaren verstrijken tussen de datum waarop misbruik heeft plaatsgevonden en een eventueel strafproces is nauwelijks een heilzame werking van een berechting te verwachten.

Bewijslevering. Als belangrijkste probleem zie ik de bewijslevering. Ook nu al is, met name bij seksuele misdrijven als ontucht, het bewijs vaak moeilijk te leveren. Menig

slachtoffer voelt zich na een strafproces waarin de dader niet veroordeeld kan worden wegens gebrek aan bewijs, nog ellendiger dan voorheen. Hoe zal het dan niet zijn als een dergelijk proces pas plaatsvindt na veertig jaar? Het strafrecht stelt dwingende eisen aan de bewijslevering. Als de verdachte ontkent, zal het bewijs in veel gevallen niet te leveren zijn. En veel verdachten zullen ontkennen. Ofwel omdat ze er niet publiekelijk in een strafproces voor willen uitkomen, ofwel omdat ze het verdrongen hebben, maar ook omdat in een aantal gevallen de feiten niet zijn gepleegd, zoals ze worden voorgesteld. Ook dat is geen uitzondering en ook daar heeft het strafproces rekening mee te houden. Het strafproces te doorstaan is voor het slachtoffer vaak al een martelgang, laat staan als dit ook nog uitmondt in een vrijspraak. Dit betekent dan opnieuw een open wond voor het slachtoffer.

Genoegdoening. Dit is dan ook een van de belangrijkste redenen dat de wetgever verjaringstermijnen heeft vastgesteld. Een andere reden is dat met het verstrijken der jaren ook de doelmatigheid van de bestraffing afneemt. Een groot deel van de potentiële verdachten is inmiddels bejaard of hoogbejaard, voor zover al niet overleden. Welke straf kan dan nog het slachtoffer voldoende genoegdoening verschaffen?

Veel slachtoffers zijn ook niet uit op vergelding en bestraffing, maar willen vooral erkenning voor wat zij door het misdrijf hebben moeten doormaken. Die erkenning wordt niet verschaft door het strafrecht, maar dient uit andere bron te komen. Zo is het al mogelijk om een beroep te doen op het Schadefonds Misdrijven en kunnen schadeclaims worden ingediend bij de instanties onder wier verantwoordelijkheid de misbruiken hebben plaatsgevonden. Sommige instanties hebben zich daartegen zelfs verzekerd. Het valt niet te verwachten dat deze instanties het zullen wagen om zich te beroepen op de civielrechtelijke verjaringstermijn.

Mea culpa. Het gaat evenwel niet alleen om financiële compensatie. De behoefte aan erkenning gaat veel dieper en moet meer omvatten dan een openlijk “mea culpa” door de kerkelijke instanties. Ook de instelling van een onderzoekscommissie naar de omvang en aard van de seksuele misbruiken binnen de kerk is niet voldoende. Naast deze “waarheidscommissie” is er ook behoefte aan een “verzoeningscommissie”. De Waarheids- en Verzoeningscommissie, die jaren geleden in Zuid-Afrika heeft weten te realiseren, wat het formele strafproces nooit voor elkaar zou hebben gekregen, zou een lichtend voorbeeld voor de Katholieke Kerk kunnen zijn om recht te doen aan de gerechtvaardigde roep van de vele slachtoffers van het seksuele misbruik door kerkelijke dienaren, om gehoord en erkend te worden.’

Ieder van ons heeft wel eens of vaker in zijn/haar leven iets traumatisch meegemaakt, al was het alleen maar het eerste moment waarop we van onze ouders worden gescheiden, wanneer we naar de bewaarschool/kleuterdagverblijf gaan. Maar afgezien van dit soort ‘gewone’ gebeurtenissen, zijn er ook bijzondere life events. Levensge-

beurtenissen die een stempel drukken op onze ziel, zoals het verlies van een partner, of van een geliefd familielid, of een ernstige ramp/ongeluk, en dergelijke meer. We reageren daar vaak op als verlamd door de bliksem: we kijken strak voor ons uit, reageren traag op signalen, hebben altijd dezelfde antwoorden, voelen geen emoties, zoals het een zombie betaamt. Thans is actueel de beerput van jarenlang seksueel misbruik door (vaak gesloten) instituties. De Rooms-Katholieke Kerk staat daardoor in het brandpunt van de publieke belangstelling. Vrijwel altijd is zoiets te vinden in gesloten, verkrampde systemen zoals sekten, radicale bewegingen, waar afzondering van de samenleving aan de orde is. Laten we vooral inrichtingen niet vergeten als gevangeniskampen, oorlogsgebieden, guerrilla-activiteiten.

Het is een ernstig feit, dat onmondigen, kinderen, jeugdigen, afhankelijke mensen, het slachtoffer zijn van machtswellustelingen in de engere zin van het woord. Daar hoort in de regel, behalve agressie, ook seks bij. De meest primaire driften van de mens zijn er bij in het geding. Hoe afschuwelijk ook, het gaat erom dat de verwerking van het hun aangedaan leed door de slachtoffers naar behoren dient te gebeuren. Redenen voor het langdurig stilzwijgen vormen met name de schaamte- en schuldgevoelens van de slachtoffers, die zichzelf ernstige verwijten maken voor het gebeurde misbruik. Kinderen plegen ook altijd zichzelf te beschuldigen als ouders tot een echtbreuk besluiten: het komt door mij dat papa en mama uit elkaar gaan. Ik ben de boosdoener. En elke systeemtherapeut/psychotherapeut/psychoanalyticus ervaart de onmacht in het systeem wanneer kinderen tijdens zo'n gesprek niet in staat zijn tot enige kritiek op wat ouders hebben aangericht. Het gaat dus om een zeer precarie situatie, wanneer we zoiets aan de orde stellen: seksueel misbruik, gewelddadige bejegeningen in een gesloten systeem. Er dient eerst wat afstand (in tijd, plaats, persoon) tot het gebeurde (van het misbruik en het herbeleven van het gebeurde) te zijn, voordat de behandeling van de feiten zelf, zowel in therapeutisch opzicht als in juridisch, maatschappelijk en sociaal opzicht een kans kan maken. Een kans tot een verwerkingsproces, dat zowel voor slachtoffers als daders kan voeren tot het geven van een plaats in hun leven. Gebeurt zoiets echter veel te snel, veel te abrupt en veel te veel volgens het EHBO model, namelijk brandjeblussen op plekken en tijden waar de paniek het hoogst is, - dan kan dit alleen maar teleurstellende gevolgen hebben. Dat wijsheid, voorzichtigheid en geduld ook in politiek opzicht hiervoor nodig zijn, toont Anton van Kalmthout aan.

Risicotaxatie bij inter-persoonlijk geweld!

T.I. Oei

De man die donderdagavond, 13 mei 2010, in Enschede drie personen en zichzelf doodde, heeft vorige week vastgezet in verband met bedreiging van zijn ex-vriendin, een van de slachtoffers. Justitie liet de man na twee dagen gaan, omdat er geen acute dreiging zou bestaan. Donderdagavond trof de politie in een flatwoning aan de Utrechtlaan in Enschede de lichamen aan van vier door kogels omgebrachte mensen. Het betreft een 9-jarige jongen, zijn 35-jarige moeder en haar 18-jarige zus en een man van 33, de ex-vriend van de 35-jarige vrouw. Deze man, hoogstwaarschijnlijk de dader, is een in Nederland geboren man van Italiaanse afkomst. De slachtoffers zijn in 2003 uit Brazilië naar Nederland verhuisd. In de woning waren tijdens de schietpartij nog twee vrouwen en twee kinderen uit Brazilië aanwezig. Bij politie en justitie was al langer bekend dat in de relatie geregeld sprake was van huishoudelijk geweld. In de afgelopen jaren is er tussen de vijf en tien keer contact met de politie geweest. Aan de relatie kwam ongeveer een half jaar geleden een einde. Half april dit jaar nam de vrouw weer contact op met de politie. Volgens de persofficier deden zich nog enige incidenten voor, culminerend in de aanhouding op 4 mei. Die dag deed de 35-jarige vrouw voor het eerst officieel aangifte van bedreiging tegen de man. Op 6 mei werd de man vrijgelaten. De politie heeft uitgebreid met zowel de man als de vrouw gesproken en geoordeeld dat er geen reden was voor nadere stappen of bescherming van het gezin.

‘Huishoudelijk geweld komt ontzettend vaak voor’, zegt persofficier Patricia van der Valk. ‘Iedere keer is het voor politie en justitie heel moeilijk de balans te vinden en het juiste te doen.’ Volgens korpsleider Rik de Boer van de politie Twente ‘konden de man en de vrouw niet zonder elkaar, maar ook niet met elkaar. Soms is een korte afkoe-lingsperiode voldoende. Dat leek ook hier zo te zijn. Zowel de vrouw als de ex-partner vonden de situatie voldoende genormaliseerd om de man op 6 mei weer vrij te laten.’

Een tragische samenloop van omstandigheden, maar tegelijkertijd een onbevredigend resultaat van de begeleiding van het gezin of de personen om wie het gaat. Geweld is een heftige kracht, die alle gevaar van recidive in zich draagt. Zeker, wanneer geweld binnen relaties of gezinnen plaats vindt. Het is dus eigenlijk een belangrijk maatschappelijk en voldoende omschreven verschijnsel om er risicotaxatieinstrumenten op in te zetten. Wellicht zou het gewenst zijn dat politie en justitie, maar ook raden voor de Kinderbescherming, bureaus jeugdzorg en allerlei instanties die met geweldsverschijnselen van doen hebben meer en meer gebruik gaan maken van risicotaxatie-instrumenten. Het is al wel mogelijk dat de hulpofficier van justitie op basis van gegevens verstrekt door onder meer het gebruik van een risicotaxatieinstrument een

persoon een huisverbod oplegt van enige duur.¹ Dan is in ieder geval even de druk van de ketel, maar het gaat natuurlijk ook om de begeleiding op de lange duur, die dusdanig dient te zijn dat recidives (blijvend) kunnen worden vermeden. Toch blijven er individueel moeilijke gevallen. Zoals wanneer er geen aangifte wordt gedaan door het slachtoffer, of doordat er geen bevredigende relatie bestaat tussen de personen om wie het gaat en de behandelaar of mediator. Het moet zeker mogelijk zijn om ernstig geweld goed te voorspellen, in ieder geval beter dan thans geschiedt door behandelaars of de personen in kwestie. Aan de Tilburg University wordt veel onderzoek hierover gedaan door Dr. (G.M.F.) Renée Römken,² hoogleraar Victimologie/Interpersoonlijk geweld, in het bijzonder geweld in de privésfeer bij het International Victimology Institute Tilburg (INTERVICT), binnen het Instituut voor Victimologie (Directeur: Prof. Mr. M.S. Groenhuijsen).

Laten we hopen dat de overheid voldoende financiën blijft vrijmaken om dit belangrijk maatschappelijk probleem: geweld in het gezin en geweld binnen instituties (huwelijk, partnerschap, gezin, woongemeenschap of andere sociale en maatschappelijke verbanden), goed te bestuderen. Het gaat ten slotte niet alleen om bewustwording van het probleem, maar juist om verder onderzoek naar oplossingen ter voorkoming van dit geweld.

¹ Vergelijk Katinka Lünemann, Renée Römken en Theo de Roos, Wie slaat, die gaat!, *NJB* 15, 2009, p. 941-946.

² Zo is de Meldcode Kindermishandeling en Huiselijk Geweld haar initiatief geweest. Beroepskrachten binnen onderwijs, zorg, welzijn, arbodiensten en bedrijfsmaatschappelijk werk worden opgeroepen ernstig geweld te melden bij instanties als het Advies en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) en het Algemeen Steunpunt Huiselijk Geweld (ASHG).

Gebrek aan aansprekend contact

T.I. Oei

Op een voor mij belangrijk congres, kwam ik vrij onverwachts in een zaal, waar het storm liep van belangstellende deelnemers. Er waren verscheidene zalen beschikbaar gesteld, zoveel belangstelling was er voor de spreker die van over de oceaan kwam en een klinkende naam had. Hij had bij mijn weten al veel interessante artikelen geschreven, meestal in een transparante, heldere stijl, en in voor minder deskundigen en voor het algemene psychiatreriepubliek toegankelijke taal. Ik was onderweg een collega tegengekomen die ik al enkele decennia niet had gesproken, en dus was ik in mijn schik, omdat die twee verrassingen mij op die ochtend ten deel vielen. Des te erger was echter de desillusie die ik niet onder stoelen of banken kon steken. De spreker sprak in razend tempo met een Amerikaans accent en met een hele reeks van plaatjes, waardoor ik de draad van het betoog, voor zover ik die had kunnen oppikken, al ras kwijt was. Ik dacht dat ik van het een en ander toch al iets afwist, maar dit verhaal ging mij volstrekt boven de pet, en naarmate de tijd verstreek, groeide het ongenoegen en de irritatie. En wel omdat ik constateerde dat de collega allerm minst bezig was zijn verhaal over het voetlicht te brengen, maar helaas zijn speculaties alleen maar voor zichzelf de revue liet passeren. Alsof er toen twee werelden bestonden: één van en voor hem, en een andere wereld van toehoorders: hoog- of gemiddeld intelligente psychiaters, psychologen en anderen. De spreker toonde, als hoog begaafde, nota bene met een uiterlijk à la Freud, zichzelf aan de wereld, in een positie van alziende. Zo ging het ook toen hij sprak over de genetica die toch ons allen aangaat en waar iedere toehoorder de laatste ontwikkelingen van wil horen. Ik moest aan een van mijn patiënten denken, die als leerling op school al een 'nerd' bleek te zijn en door zijn medeleerlingen werd uitgemaakt voor professor en Mozart, omdat hij als enige leerling op het gymnasium vioolles had, en de popmuziek en de flowerpowercultuur maar vreemd vond. Achteraf realiseerde hij zich dat hij erg bang geweest was buiten de boot te vallen en te worden uitgesloten door zijn schoolgenoten. Later werd hij een succesvolle dirigent en docent, maar altijd bleef hij de onzekere, zichzelf regelmatig toesprekende, wat eenzellige man, die zijn gebrek aan sociale vaardigheden trachtte te compenseren door via het verstand allerlei constructies te bedenken om zijn collega's of zijn bazen (te) vlug af te zijn.

Nadat de hooggeleerde Amerikaanse collega zijn presentatie had beëindigd, vertrok ik dus wat ongeïnteresseerd en het was goed daarna, weer buiten te zijn.

Ouderdom en afscheid nemen

T.I. Oei

Een 92-jarige vrouw in Sydney (Australië) wordt ervan verdacht haar 98-jarige echtgenoot te hebben vermoord, aldus op 13 maart 2010 bekendgemaakt. Wat zich precies in de woning van het echtpaar heeft afgespeeld, dat weet de politie nog niet.

Nadat de burens alarm hadden geslagen, spoedden agenten zich naar het appartement. Voor de 98-jarige mocht hulp niet meer baten. Hij lag dood in de zitkamer. Hij leek herhaaldelijk op het hoofd te zijn geslagen. De vrouw werd meegenomen naar het politiebureau, meldde Australische media zaterdag.

Ouderdom maakt niet immuun voor misdrijven, noch voor ongeluk. Integendeel. De last van het verder fysiek, maar ook psychisch, aftakelen vormt een zware opgave voor de oudere mens. Zoals Douwe Draaisma het verwoordt: geheugenstoornissen veroorzaken gaten, leemtes, leegte. Met die leegte kan niemand leven.¹ Uit onderzoek blijkt ook dat ouderdom zijn eigen criminaliteit kent.² Het gaat erom dat de toene-

¹ Draaisma, D., *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt*, Groningen 2001, p. 239.

² Van Alphen, S.P.J., & Oei, T.I., De toename van 60+criminaliteit in Nederland: Een verkenning. *Proces*, 2008, 87, 3, p. 99-105. Vergelijk ook L.P. Althusser (16-10-1918 – 22-10-1990), Structureel marxist, *Wikipedia*, 2010. Althusser werd geboren in Algerije als zoon van Franse ouders (zgn. pied-noirs). Na de dood van zijn vader vertrok hij met zijn moeder en zusje naar Marseille. Hij werd toegelaten tot de École Normale Supérieure, maar kon daar geen studie voltooien omdat hij opgeroepen werd voor dienstplicht in de Tweede Wereldoorlog. Na de val van Frankrijk werd Althusser geïnterneerd in een Duits gevangenenkamp, waar hij aangetrokken raakte tot het communisme. Na de oorlog begon Althusser alsnog aan zijn studie, maar hij leed aan een slechte gezondheid—zowel fysiek als psychisch. Hij onderging elektroshockbehandeling, maar zijn psychische gesteldheid zou altijd problematisch blijven. In 1946 ontmoette Althusser de van origine Litouws-Joodse communiste Hélène Rytman, die tot haar dood zijn levensgezel zou blijven. Hij werd in 1948 lid van de Franse Communistische Partij (PCF) en studeerde datzelfde jaar af (*agrégation*) op een scriptie over de filosofie van Hegel. De periode die volgde was een roerige voor links Frankrijk. De jaren '50 zagen de destalinisatie van de communistische partij en een wending richting een humanistischer vorm van marxisme, die Althusser niet steunde; hij had meer sympathie, zij het met reserve, voor het Chinese communisme. Ook de studentenopstand van mei 1968 kon niet op zijn steun rekenen; hier volgde Althusser de lijn van zijn partij, en veroordeelde de deelnemende studenten wegens hun 'infantiele' ideeën.

In 1980 wurgde Althusser zijn vrouw Hélène in nog altijd onduidelijke omstandigheden. Althusser verklaarde dat hij geen herinnering aan de gebeurtenis had; hij zou hebben gehandeld in een vlaag van verstandsverbijstering. Er waren geen getuigen. Althusser werd verminderd toerekeningsvatbaar bevonden en niet berecht; in plaats daarvan werd hij opgenomen in een psychiatrische inrichting, waaruit hij in 1983 ontslagen werd. Daarop trok hij zich terug in zijn woning in Parijs. Hij produceerde in de laatste jaren van zijn

mende eenzaamheid en het verscheiden van leeftijdsgenoten, samen met het steeds verder wegvallen van vertrouwde relaties, het individu zich verder doet focussen op zichzelf en zijn/haar eigen problemen. De interacties met de partner verlopen minder, en de soepelheid om de dagelijkse frustraties te verdragen, nemen navenant af. Het dagelijkse budget ebt zienderogen, zeker in tijden van crises. Als dan het dagelijkse contact met de buitenwereld stagneert, door immobiliteit, door familievetes, door weinig sociaal contact en ondersteuning in een zich verhardende maatschappij, dan kunnen agressieve tendensen zich niet anders samenballen dan in het enige contact dat er dan nog is: dat met de eigen partner of huisgenoot. Op zichzelf is dit niet verontrustend, integendeel. Het gaat erom dat er toch contact plaatsvindt, maar de waarde van het afscheid wordt bepaald door het antwoord op twee vragen: hoe gaan we nog de komende tijd met elkaar om en welk einde stellen we ons voor ogen? Dat geldt juist ook in een relatie van tientallen jaren. Dat Freud dat zelf erg moeilijk vond blijkt onder meer uit zijn psychoanalytische behandeling van Pankejeff (De Wolvenman).³

leven geen werk meer behalve zijn autobiografie. Althusser overleed in 1990 aan de gevolgen van een hartaanval.

³ Kanzer M. & Glenn J. (eds.), *Freud and his patients*, New York 1980.

Erkenning en waardering door de generaties heen van belang***

T.I. Oei

Carlos Kleiber (1930-2004) gold als prototype van naar perfectie strevende dirigenten. Hij werd herhaaldelijk tot beste dirigent ooit in de pers uitgeroepen. Hij was enige zoon van de wereldberoemde dirigent, Erich Kleiber (1890-1956), die de verzuchting zou hebben geslaakt, dat het jammer was dat Carlos muzikale talenten had. Niet duidelijk werd, waarom vader zo dacht. Vader zond Carlos tegen zijn wil voor een prestigieuze studie naar Zürich, en vond dat hij iets serieus moest doen, in plaats van muziek bedrijven, namelijk scheikunde studeren. Maar al snel ging Carlos zijn eigen weg, wat in feite betekende, een weg die op die van zijn vader leek: componeren, musiceren (ondermeer zang, piano en slagwerk) en dirigeren. Al in het begin van zijn twintiger levensjaren dirigeerde hij (zoals zijn vader) voor het eerst een orkest. Carlos perfectioneerde net als zijn vader iedere voorbereiding op een repetitie. Soms tot in het quasideindige: vader kon maar liefst tientallen keren oefenen met het orkest voordat hij tevreden was. Carlos ging zelfs verder: hij zei op veelal onverwachte en meestal ondoordringelijke momenten een concert gewoon af! Waarschijnlijk, omdat hij niet kon instemmen met wat het bedoelde orkest presteerde. Zijn weinig op band vereeuwigde optredens laten soms een aimabele, glimlachende Carlos zien, met een stijl van dirigeren, alsof hij de melodie ter plekke uit zijn dirigeerstok had getoerd: zijn lichaamshouding, arm- en handbewegingen leken volmaakt afgestemd op snelheid, toonhoogte en vibratie. Soms afgewisseld met een wat nerveus kijkend gezicht, gericht op het orkest, maar niet op een individuele strijker of solist. Een van zijn oefenmomenten met een orkest toont hoe fijnzinnig en lichtvoetig zijn werkmethode was. Niemand werd gecorrigeerd, het ging dan altijd over iets meer pianissimo of wat meer uitgelaten of ingehouden zijn. Zijn *Kleibergrams* (adviesnotities op kladvelletjes die hij voor het orkest achterliet) getuigen van zijn literaire begaafdheid. Bijvoorbeeld, het liefdesduet in de eerste acte van Othello diende te worden gezien 'als een dun laagje sneeuw, gedrapeerd over een Kerstboom'. De maestro wist aldus een optimaal effect te bereiken. Zijn wat ongewone wijze van handelen werd al gauw vereenzelvigd met het beeld van een geniale musicus. Iemand die zijn eigen weg ging, waar geen van de anderen enige greep op had. Zijn muzikale onafhankelijke, maar wel sociale gedrag (hij kon in het contact minzaam en gezellig zijn) leidde tot vele verzoeken in de wereld om zijn kunde te tonen. De meeste uitnodigingen sloeg hij echter af. Geen enkele journalist kon hem verleiden tot een interview. Zo deed het verhaal de ronde dat hij zozeer de muziek en de bedoelingen van de componist zichzelf had eigengemaakt, dat hij als het ware de vermeende lijdensweg van iedere componist van een stuk dat hij

* Verschenen in: *Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2010, 25, 10, p. 191-192.

** Naar aanleiding van het 120^e respectievelijk het 80^e geboortjaar van Erich en Carlos Kleiber.

zou uitvoeren herbeleefde. Dan kon hij enigszins uitdragen wat de ware bedoelingen van de componist in kwestie waren. De rol die hij speelde was dan alleen maar die van de vertolker van de componist - eeuwen later dan het stuk was gemaakt. Hij koos favorieten uit: symfonieën van Beethoven, van Brahms, opera's van Berg, Bizet, Puccini, Strauss, Verdi, Wagner, en nog wat andere stukken, zoals die van Dvorák. Hij leek die stukken verinnerlijkt te hebben. Een dergelijke identificatie met een object is vanzelfsprekend emotioneel en energieopslokkend. Zijn Sloveense vrouw (balletdanseres) stierf, - en binnen een jaar was ook hij overleden, 74 jaar oud. Maar zijn teruggetrokken levenspad sinds de jaren negentig maakte het waarschijnlijk dat hij langzaam maar zeker door depressie en emotionele vertering was uitgeput. Waarom hij zich miskend moet hebben gevoeld, moet een nadere blik op zijn jeugd kunnen vertellen.

Carlos bracht zijn jeugd door op internaten. Een hechtingsprobleem moet bij hem een rol hebben gespeeld, want zijn moeder wordt in de verhalen over zijn jeugd amper genoemd. De vader, die wat dwingend was aangelegd, wenste voor hem geen carrière als dirigent. De zoon was, zo blijkt uit getuigenissen, sensitief, onzeker, faalangstig en weifelend.

Vader overleed plotseling aan een hartaanval op 66 jarige leeftijd. Vader heeft sinds zijn emigratie naar Argentinië (hij was toen 45 jaar oud) nooit meer lange contracten gehad als in het begin van zijn carrière. Ook de zoon kon zich later in zijn leven niet binden aan langdurige aanstellingen. Hij was bang dat hij zich in moest laten met zaken, waar hij het principieel niet mee eens was, zoals de commercialisering van het dirigentenbestaan (met vele inkomsten uit het opnamewerk). Hij ging op het laatst (na zijn 50^e) alleen nog als dirigent werken als hij niets meer in de ijskast had. Een melding die nota bene werd gemaakt door een collega (Herbert von Karajan), die bekend stond om zijn lucratieve platencontracten. Overigens stak Von Karajan (en later ook Bernard Haitink) zijn bewondering voor Carlos' bijzondere dirigeertalent ('conductor of conductors') niet onder stoelen of banken. Hij hield van dure auto's, maar mocht van zijn geweten ze kennelijk niet zelf aanschaffen. Een keer liet Carlos zich een Audi limousine cadeau doen voor zijn werk als dirigent voor een eenmalig concert in Duitsland. Vader (geen jood), principieel als hij was, heeft consequent de Nazi's niet willen volgen of zich aan hen onderwerpen. Hem ontgingen daardoor vele prestigieuze functies in Duitsland. Hij emigreerde in de jaren dertig met zijn gezin naar Argentinië, alwaar hij de naam Karl van zijn zoon veranderde in Carlos. Vader had andere plannen met zijn zoon, maar kon uiteindelijk niet verhinderen, dat die toch dirigent werd.

Of Carlos bang was voor zijn vader blijkt niet duidelijk uit verschillende getuigenissen, maar hij wilde beslist geen 'zoon van papa' genoemd worden. Eens debuteerde hij als dirigent onder de schuilnaam Karl Keller¹, waarop vader de heer Keller ervan in

¹ Carlos wilde zijn eigen weg volgen, weliswaar als zoon van Erich (=Karl), maar niet als de zoon van de wereldberoemde Kleiber. In de keuze van zijn pseudoniem schuilt zijn am-

kennis stelde dat hij wist dat hij en zijn zoon dezelfde persoon was... Het leven van Carlos leed al van kinds af aan onder het gewicht van vaders betekenis, evenals onder het gemis van een moeder die voldoende (emotioneel dan wel feitelijk) tegenwicht kon bieden. De levensrol van Carlos toont aan hoe hij ondanks allerlei ambivalenties de waardering en erkenning van zijn vader zocht. Die erkenning en waardering zocht hij in het werkgebied, waar zijn vader roem had geoogst. Een territorium, waarin vader werd uitgedaagd zichzelf dusdanig te beheersen niet alleen om de aanwezigheid van zijn zoon te kunnen verdragen, maar ook door zo te doen diens briljante mogelijkheden een kans van slagen te geven.

Kind zijn van een genie moet moeilijk zijn (hoe kan je je vader ooit overtreffen?), en vormt te meer een lijdensweg, als je zelf als kind ook geniaal bent: wie is beter? Vadermoord kan psychodynamisch gezien dan niet plaatsvinden, - je losweken van vader, zonder dat zulks betekent dat je hem - door je excellente prestaties al of niet symbolisch - ombrengt. Want de onzekerheid daarover - wie van de twee, vader of zoon, is de beste? - blijft als een verterende ziekte - al of niet bewust - in je dooretteren.

Dit blijft, zolang er geen waardering en erkenning plaatsvindt. In het geval van Carlos Kleiber staat het vast dat hij alles van zichzelf gaf, maar dat de vroege dood van vader (op dat moment was Carlos 26 jaar oud, - te jong om al een eigen plek in de dirigentenwereld te kunnen opeisen) aan diens erkenning voor de verdiensten van de zoon in de weg stond. Erkenning in de zin van: het is goed genoeg voor mij als ouder dat je er bent, - wat je ook doet. Opmerkelijk is echter dat vader als peuter wees is geworden en evenmin van zijn vader erkenning kon krijgen voor wat hij gedaan heeft. Psychodynamisch gezien gold zowel voor Erich als Carlos dat, - ondanks hun uitzonderlijke talenten (en de vreugde en het geluk die ze vele generaties muzikliefhebbers hebben geschonken), - beiden aantoonbaar levensvreugde en -geluk hebben moeten missen. Over transgenerationale pathogenese (gebrek aan ouderlijke erkenning door de generaties heen) gesproken.

bivalentie: hij wilde niet herkenbaar zijn, maar ging - symbolisch - ondergronds (Keller betekent kelder).

Op zijn manier, en in zijn tempo

T.I. Oei

Gisteren kreeg ik van een collega die ik zeer respecteer en ook bewonder het bericht dat hij moest afhaken. Hij had besloten zijn aanvankelijke ambitie om te gaan promoveren, - gezien zijn persoonlijke omstandigheden en zijn keuze om gewoon door te gaan als clinicus, met patiënten en met zijn dagelijkse doen en laten, - te laten varen. Het ging hem eerst heel goed voor de wind, maar sinds hem werd verzocht manager van een afdeling te worden raakte hij meer en meer van slag: zowel als mens, als ook als professional. Ik heb eerder mijn gevoelens over te snelle carrièrevlucht besproken in het stuk, - *Waarom nader onderzoek zoals dat van Schnabel uit 1982 nodig is*, zie google, t.i.oei, - maar even los daarvan gaat het mij ook om het menselijk aspect dat wij vaak in organisaties missen. Het gaat dan in dergelijke instituten vooral om resultaten, en verder is er een vrij grote leegte. Bijeenkomsten en recepties worden georganiseerd, omdat ze nu eenmaal worden gepland, maar het onder het oppervlak heersende gebrek aan communicatie is dan vaak de reden dat het genieten niet ten volle plaatsvindt. Het is nu eenmaal een menselijk verschijnsel dat bij zaken als feesten en jubileren, ook een forse hoeveelheid stress een rol kan (mee)spelen. Soms zelfs meer dan wanneer we zouden moeten treuren om het verlies van een vriend of naaste. Snelheid, digitale wereld, omgangsvormen die meer en meer op de gang plaatsvinden, dan bij ons thuis of in een kroeg, maken het sociale leven er niet gemakkelijker op. En hoe we het ook wenden of keren: ieder van ons heeft gewoon op zijn tijd een knuffel nodig, hetzij in de vorm van een compliment hetzij in de vorm van een gesprekje met wat menselijke warmte. Deze collega heb ik hoog staan, en hem wil ik graag dank zeggen voor de mogelijkheid die hij mij heeft gegeven om het contact met hem te blijven onderhouden. Op zijn manier, en in zijn tempo.

Eigen verantwoordelijkheid nemen, en toch tegen de uitspraak van de rechter ingaan

Is dit nieuw recht, of toch niet meer dan plat commercialisme

T.I. Oei

Peter R. de Vries gaat de beelden die hij met een verborgen camera liet maken van Koos H. toch uitzenden. Vrijdag bepaalde de rechtbank in Amsterdam dat de beelden niet uitgezonden mochten worden nadat Koos H. een kort geding tegen SBS en Endemol had aangespannen. Beide partijen zijn bereid om de dwangsom van vijftienduizend euro te betalen.

De Vries, SBS en Endemol vinden echter dat de meervoudige bekentenissen van H., die wegens een drievoudige moord tot levenslang is veroordeeld en al dertig jaar vast zit, 'een groot maatschappelijk belang dienen' dat zwaarder moet wegen dan de privacy van de veroordeelde. De beelden van H. zijn met een verborgen camera gemaakt in de TBS-kliniek waar hij verblijft.

'Het is voor het eerst dat ik tegen een uitspraak van een rechter in ga, maar als een zaak het waard is, is het deze wel,' laat De Vries weten. 'Ik kan en wil mij hier niet bij neerleggen. De wijze waarop Koos H. praat over zijn jonge slachtoffertjes, zijn lichaamstaal en zijn verwrongen psyche laten zien dat deze seriemoordenaar nog steeds levensgevaarlijk is.' Volgens De Vries geeft H. antwoorden op vragen waar nabestaanden al tientallen jaren naar op zoek zijn.

De beslissing om de beelden zondagavond toch uit te zenden was geen makkelijke, erkent De Vries. 'Ik overtreed niet graag en niet vaak de wet, maar deze zaak rechtvaardigt het.' De dwangsom is volgens De Vries ook niet voor niets vastgesteld op vijftienduizend euro. De eis was een miljoen.

Dat hij, nota bene als misdaadverslaggever, de wet overtreedt neemt hij voor lief. 'Je mag ook niet te hard rijden. Als je dat toch doet, weet je ook dat daar consequenties aan verbonden zijn. In dit geval ben ik bereid die te dragen.'

Het te voeren beleid op basis van eigen verantwoordelijkheid nemen, zoals de overheid graag wil, kan soms een dramatische wending nemen en een conflict van plichten duidelijk maken. Dat in de beleidsoverwegingen van de instanties die de uitzending willen maken een rechterlijke uitspraak wel wordt meegenomen, maar niet opgevolgd, is een publiek novum. Thans wordt de transparantie van conflictbeslechtingen door een rechterlijke uitspraak nader geïnterpreteerd volgens overwegingen die kunnen leiden tot het niet opvolgen van het vonnis, ongeacht de opgelegde dwangsom. Dat de twee tv organisaties de dwangsom voor lief nemen, lijkt een nieuwe wending in het recht. De uitspraak van de rechter wordt dan beschouwd als een advies dat rechtens wel of niet kan worden opgevolgd. Dit ten onrechte, want er lijkt meer sprake van 'eigenrichting'. De tv grootheden gedragen zich dan zelf als een hogere appel-rechter die een nadere interpretatie verwoordt dan wel een nieuw oordeel uitspreekt,

PERSOONLIJKE SNIPPERS

maar nu wel ten behoeve van mediabelangen als motivatie. Of zijn het gewoon commerciële belangen die de doorslag geven?

Het kan verkeren...

Afscheid nemen, een proces dat niet voorbij gaat¹

T.I. Oei

Een half jaar geleden werd ik overmand door een aantal levensgebeurtenissen die iedereen op zijn tijd op zijn weg vindt. Niemand van ons is daarvan uitgesloten. Dagelijkse ellende wordt dan even niet meer zo gewoon, maar is voor even of wat langer heel erg. Ik werd meer prikkelbaar en wat onrustiger, kon mijn weg niet altijd direct vinden. Ik draaide soms rondjes in mijn dagelijkse activiteitenprogramma en had het echt even niet gemakkelijk. Zo ervaart de analytische patiënt dit ook vaak, wanneer het proces van afscheidnemen op zijn weg komt. De patiënt met wie ik twee jaar lang een afscheid aan het vorm geven was: hij kwam soms wel, vaak een paar dagen achter elkaar, dan ook weer niet: het aantrekken en loslaten is zo'n terugkerende beweging. Hij vertelde over heel veel dingen van vroeger: alsof hij wilde inhalen wat er tevoren niet zo gemakkelijk uitkwam, wanneer hij op de bank lag. Het was soms hollen, dan weer even stilstaan. Een paar dagen weg, een paar dagen heel hard werken op de bank. En dan even weer helemaal niets: hij was er niet of hij zei niets als hij op de bank lag. Alsof het vrije associëren een droge poel bereikt had. Er kwam helemaal geen nieuw water, en al helemaal geen stroom van gedachten.

Een van de andere patiënten kwam bij mij, een jaar nadat de analyse was afgesloten, met onderstaand bericht. We hadden elkaar verteld dat een zwijgen van enkele jaren vaak voorkwam, na beëindiging van de analyse, en dat zo'n zwijgen een betekenis had: elkaar loslaten kost tijd. Dit bericht mailde ze mij:

Ondanks de voorgeschreven stilte wilde ik je het volgende laten weten:

Ik voel me als een bloem in een oneindige beweging van opening. Ik onderga een ongelofelijke transitie. Laatst heb ik zelfs kunnen huilen om het lijden van anderen. Vrienden blijven komen en openen met mij mee. Ik heb een enorm gevoel van liefde voor iedereen, zelfs voor hen die schijnbaar obstakels op mijn weg brengen. Ik heb je veel te danken. Dat mag best wel gecommuniceerd worden.

*Liefde,
W.*

Afscheid nemen is een proces van geven en nemen, van aantrekken en loslaten, van herinneren en loochenen, van voelen en niet voelen. Ik merk dat dit soort gevoelens vaker op me afkomen. Dat heeft zeker met het voortgaan van het leven te maken. Maar ook met het vaker tegenkomen van verlies: van vrienden, familieleden, werk-

¹ Verschenen in: *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2010, 25, 9, p. 176.

zaamheden, activiteiten. Met zo'n verlies moeten wij zien om te gaan. Het leven dat wellicht een nieuwe vorm moet krijgen. De vorm van vooruitzien, in het besef dat veel kwijt is. Beide visies zijn van belang. Dat maakt waarschijnlijk, waarom de mildheid van ervaren mensen zo op de voorgrond staat. Afscheidnemen heeft ook iets uitdagends: zoals bij die vrouwelijke collega, die op de begrafenisdag van een andere collega nog de hele ochtend met van alles bezig was, dusdanig, dat zij met enige haast aangekomen op de begrafenis zelf, tijdens het koffiedrinken liet weten, dat ze het gevoel van de overledene zo goed had beseft die ochtend, en dat ze, uitgeput als ze was, dacht: ik kan net zo goed gaan liggen, zoals hij. Een dergelijke toenadering tot de overledene geeft ons de troost blijktbaar, dat het allemaal niet zo'n vaart loopt met ons einde: het is eigenlijk heel gewoon.

In hoeverre is het onderzoeken van specifieke menselijke eigenschappen abject?

T.I. Oei

Indien men de groep zwervers zou willen gebruiken als voorbeeld voor het ontbreken van voldoende moreel, zowel cognitief als affectief, besef van wat wel of niet door de beugel kan, komen soms gedachten boven als zou die groep zich kenmerken door anti- dan wel asociale gewoonten en leefvormen. Hierbij worden angstige verwachtingen gewekt ten aanzien van gebreken bij het nageslacht. Het nageslacht zou worden belast met een gebrek aan affectief/cognitief moreel besef. Zo ontstaan discutabele ideeën over een al of niet pseudo-erfelijke inslag ingeval van zwervers en nomaden die een instabiel van de maatschappij afgesloten en in zichzelf besloten gemeenschap vormen. Men moet ervoor waken, dat gewoonten en gebruiken die op zichzelf een reden van bestaan kunnen vormen, zoals het door ontvreemden van materiële goederen van burgers, zichzelf in leven kunnen houden, worden beschouwd als of zelfs worden vereenzelvigd met onveranderlijke, biologisch verankerde, abjecte eigenschappen in gedrag, taal of voorkomen bij groepen mensen. De Nazi's vervolgden de zigeuners, vaak om die verdachte reden. Het voorkomen van bepaalde eigenschappen bij groepen mensen, leidt onmiskenbaar tot uitsluiting van juist die groepen, waarvan de vermeende eigenschappen door andere groepen mensen worden gewantrouwd of verafschuwed.

Het diagnosticeren dan wel kenmerken van medeburgers op basis van uiterlijke disposities, dat wil zeggen gedragingen, lichamelijke dan wel psychische karakteristieken, aanstekelijk werkende trekken (zoals slimheid), of juist bespottelijk geachte persoonlijkheidsvormen (zoals de gebochelde rug of de theatrale uitwassen van de waarzegster), leidt hoe dan ook vroeg of laat tot discriminatie. En voordat men het weet, is het kwaad al geschied. In het negeren, uitsluiten, verbannen of maatschappelijk doodverklaren van dezen en genen concretiseert zich dan de zogeheten sociale besmettingswaan. Mensen gaan elkaar dan meer en meer uit de weg, mijden iedere vorm van confrontatie, corrigeren elkaar niet meer. Ze hebben vrees voor de veronderstelde en gewraakte agressie van de vermeende tegenstander. Gehinderd door de gevolgen van de sociale besmettingswaan wordt iedere creatieve poging om tot een oplossing te komen door wederzijds respect en waardering te stimuleren de kop ingedrukt.

Het benoemen van vermeende biologisch verankerde verschijnselen, dan wel kenmerken, zou echter bij groepen delinquenten de omgekeerde vorm van uitsluiten betekenen. Mensen typeren op bepaalde biologische kenmerken die vaak voorkomen bij verdachten en, al of niet door de maatschappij veroordeelde justitiabelen, zou de oplossing kunnen zijn voor het beter bejegenen, behandelen of veranderen van dezen.

Dat lijkt een aantrekkelijk gegeven, als inderdaad mensen die door de maatschappij zijn veroordeeld, en door deskundigen zijn geclassificeerd als ziektelijders, zouden lijden aan behandelbare stoornissen.

De vraag is of het classificeren van mensen volgens een bepaald model, werkelijk leidt tot het vaststellen van ziekten of stoornissen die oorzakelijk kunnen worden aangepakt. Dat is tot nu toe niet het geval. Het classificatiemodel (bijvoorbeeld DSM-IV) dient slechts ter systematisering voor het te testen onderzoeksschema en moet toetsing van de onderzoekshypothese in kwestie mogelijk maken. Het is dus louter een hulpmiddel voor onderzoekers om op een voorspelbare manier de gebruikte (kwantitatieve of kwalitatieve) onderzoeksmodellen te kunnen toetsen. Een zodanig classificatiesysteem vormt eigenlijk een bijzondere taal en moet het gebrek aan communicatie tussen onderzoekers van verschillende culturen en continenten helpen overbruggen. Het dient dus een teleologisch motief, namelijk verhoging van contact tussen onderzoekers, wetenschappers, behandelaars, overheden, in de wereld, ten einde op een deugdelijke (te objectiveren) wijze met elkaar te communiceren.

Zo is het toepassen van statistische modellen evenzeer teleologisch bepaald. Men wil ermee aantonen dat een bepaald onderzoeksdesign, en de gebruikte analysemethoden, kort gezegd door de beugel kunnen en in hun resultaten ook de waarheidsgetrouwe indruk die ze wekken kunnen hard maken. Dat wil zeggen, kunnen de gevonden resultaten inderdaad die uitwerking hebben die ze voorstellen. Hiermee verbonden zijn de vragen: Worden de gebruikte analysemethoden consequent gevolgd? Vinden de theoretische uitgangspunten een herkenbaar verloop in de gevolgde onderzoeksmethodiek?

Het behoeft geen verder betoog, dat in deze gedigitaliseerde wereld, waarin feiten en kennismanagement de financiële armslag kunnen bepalen, het classificeren van enorm belang is. Nogmaals: classificatie als middel om mensen met elkaar te doen communiceren. Maar vooral vormt communicatie een economische factor: het brengt mensen tot een vorm van bestaan, die tot voldoende middelen kan voeren.

En zo komen we weer bij de vraag van het begin. In hoeverre is het onderzoeken van specifieke menselijke eigenschappen abject? Dit is alleen verwerpelijk, indien dat in feite zou kunnen betekenen mensen uit te sluiten, te doen verbannen en maatschappelijk onschadelijk te maken. Daarom is voortdurende alertheid erop van wezenlijk belang. Een taak derhalve voor de ethisch bewuste onderzoeker.

Geloof houdt de mens overeind

T.I. Oei

Rozenkrans 'redt' Britse soldaat

Een Britse militair is ervan overtuigd dat zijn rozenkrans zijn leven heeft gered in Afghanistan, net zoals deze het leven van zijn overgrootvader redde tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dat meldden Britse media dinsdag, (3-08-10)

De 19-jarige militair was op patrouille in de Afghaanse provincie Helmand toen zijn rozenkrans van zijn nek viel. Hij bukte om deze te pakken en merkte toen dat hij op een landmijn stond. Zijn collega's konden hem na 45 minuten bevrijden uit zijn benarde situatie.

De overgrootvader van de man had een zelfde soort ervaring. Hij liep met een aantal militairen door open veld toen hij bukte om iets te pakken toen een bom ontplofte. Hij was de enige die dit overleefde. Het bleek dat hij een rozenkrans had opgeraapt.

Of zo'n verhaal alleen maar berust op puur toeval of niet, is moeilijk te toetsen en dat doet er uiteindelijk niet zoveel toe. De attributie van de gelovige zal zijn: door de hulp van een bovennatuurlijke kracht, i.c. de Maagd Maria, is zoiets bijzonders mogelijk. Ook ongelovigen kunnen het bijzondere gestalte geven. Dat wat opvallend is, is dat het geloof, al of niet in jezelf, veel kan bewerkstelligen. Het geloof in eigen kunnen, het idee dat wat je zelf doet, er toe kán doen.

Het kan ook (uiteindelijk) verkeerd af lopen. Primo Levi,¹ Italiaans schrijver, werd door zijn depressieve inslag (of vaak gepest en gehoond worden in zijn jeugd daar iets mee te maken heeft of zijn depressieve geneigdheid ten negatieve heeft beïnvloed staat niet vast) en door de ervaringen in het concentratiekamp er psychisch niet beter van. Uiteindelijk is hij op 67 jarige leeftijd door een incident (hij viel van de trap) aan zijn eind gekomen. Omstanders inclusief de lijkschouwer dachten aan suicide. Ondanks of dank zij (?) zijn depressiviteit heeft hij toch belangrijke werken geschreven. Primo Levi zegt in zijn gehele oeuvre, dat de verbetering van de onderlinge verstandhouding tussen mensen niet ligt besloten in de grootse en meeslepende daden en in de grote, oude deugden, maar in de dagelijkse oefening in kleine deugden. Iedereen die wil kan er in alle omstandigheden direct mee beginnen. Hieruit blijkt hoe vasthoudend hij bleef in zijn gedachten iets zinnigs aan mensen door te geven.

¹ Ian Thomas, *Primo Levi, A life*, New York: Henry Holt and Company, 2002.

Het zelfgeloof maakt je eigen doelen haalbaar, en zo kun je tegenslagen beter verwerken. Ik had eens een collega die een promotieonderwerp bij mij wilde bewerken. Hij wist dat hij eigenlijk weinig kans zou maken. Wat hem wel ter beschikking stond was een geloof in eigen mogelijkheden en de vaste overtuiging dat wat hij nastreefde, mogelijk was. Hij had van zijn partner de kunst overgenomen dat wat er ook zou gebeuren, niets zou veranderen aan zijn eigen wil er iets van te maken. De collega deed er vrij lang over om te promoveren. Maar los hiervan was heel duidelijk dat naarmate hij zijn pagina's tekst af had, hij meer en meer erin geloofde te zullen slagen.

Al doende was er dus een versterking gaande van zijn zelfgevoel en zijn bereidheid er alles aan te doen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Viktor Frankl² als psychiater geïnterneerd in een concentratiekamp. Hij was als Jood de 'vijand' van de Nazi's. Hij stond op de lijst om vergast te worden. Hij bleef echter geloven in de zin van het leven en van zijn bestaan. Hij zag zijn medegevangenen een voor een door ziekte, door gebrek aan krachten en door algehele malaise (door de onmenselijke behandeling) doodgaan. Hijzelf bleef echter in leven, en kon de oorlog levend er van afbrengen. De man bewerkstelligde daarna de zogeheten derde Weense psychotherapie richting (Logotherapie), naast die van Alfred Adler (Der Wille zur Macht) en van Sigmund Freud (Die Macht des Unbewusstes). De methoden volgens Adler, Freud en Jung (Zwitser) vormden de drie dieptepsychologieën; de logotherapie van Frankl is een vorm van existentiële analyse.

Viktor Frankl is 92 jaar oud geworden en veroverde zo (hij bleef helder) de wereld met zijn ideeën. Ik heb nog in de jaren zestig met hem mogen corresponderen. Een alleraardigste en vriendelijke man, die geen dag in zijn leven het geloof in eigen kunnen had verloren.

² V.E. Frankl, *De zin van het bestaan. Een inleiding tot de logotherapie*. Rotterdam: Ad Donker, 1997.

Hoge bomen vangen veel wind*

T.I. Oei

De politie heeft een 28-jarige man uit Dongen aangehouden die in psychiatrisch centrum Jan Wier in Tilburg een psychiater van de instelling heeft mishandeld. Het slachtoffer werd geschopt en geslagen. Hij liep diverse kneuzingen op in zijn gezicht en nierstreek. Verder hield het slachtoffer een blauw oog en meerdere schaafwonden aan de mishandeling over. De verdachte, die patiënt is bij Jan Wier, is aangehouden en zit vast. De man zei dat psychiaters zijn leven hebben verwoest.

Het zijn veelal minderjarige jongens uit normale gezinnen die verantwoordelijk zijn voor de vele bedreigingen aan het adres van Haagse politici. Dit laat zaakofficier Nicole Vogelenzang zaterdag in het AD weten. De jongens, van wie de gemiddelde leeftijd op 13,8 ligt, plaatsen vaak zonder na te denken 'de ene na de andere doodsb bedreiging op internet', zo schrijft de krant op basis van gegevens van het Team Bedreigde Politici van de Haagse politie. De meeste bedreigingen zijn voor PVV-leider Geert Wilders, gevolgd door demissionair premier Balkenende. Vaak plaatsen jongeren een bericht op hun Hyves-pagina in de veronderstelling dat dit toch door niemand wordt gelezen. Vorig jaar ging het om 386 meldingen van bedreiging. Dit jaar, tot nog toe, om 214 meldingen. Overigens komen de bedreigingen ook van gefrustreerde mannen. Het feit dat internet zo laagdrempelig is speelt een grote rol.

Men kan zich afvragen of betrekkelijk toevallige zaken als de onderhavige een zekere trend voorstellen. De indruk namelijk dat we thans meer dan voorheen het actievoeren tot trend hebben gemaakt. Het uitageren van inwendige psychische conflicten, zoals het met deuren slaan, fors uithalen, enzovoort, is een vorm van communiceren, die wij als mensen toch liever zien, dan het erop los slaan, het geniepig anderen naar het leven staan en vooral het ongemerkt laten verlopen/uit handen geven van de eigen verantwoordelijkheid.

Het onderzoek van dr. Rob Brouwers, eerste geneeskundige Trajectum Hoeve Boschoord, over impulsief, affectief gewelddadig gedrag enkele jaren geleden liet duidelijk zien dat naarmate mensen meer de mogelijkheid krijgen/nemen om hun frustraties te kanaliseren middels het gesproken woord, het minder uitdrukkelijk hoeft te worden uitgeleefd.¹ Dat adolescenten als uitlaatklep tegenwoordig meer en

* Verschenen in: T.I. Oei, *Forensisch psychiatrische snippers*, WLP, Nijmegen, 2011, p. 441-442.

¹ Reactie van Rob Brouwers dd. 16-08-10: De verklaring die de jongen gaf, namelijk dat psychiaters zijn leven verwoest hadden, zou ook een invulling achteraf kunnen zijn. Ik bedoel, het lijkt een vooraf bedachte (instrumentele) actie: psychiaters verwoesten mijn leven -> ik verwoest een psychiater, maar wellicht dat het gewelddadige gedrag toch impulsief tot stand kwam en dat juist het gemis aan verbale uitingsvormen hierin een rol gespeeld heeft. Juist bij oplopende stress neemt de capaciteit om verbaal te reageren snel af, en vooral ook de nuancering. Je moet het dan doen met oneliners, zoals Ga weg of

meer de pc en het internet hanteren, is op zich een goede zaak. Laat ze maar communiceren, middels hyves, facebook, twitteren en dergelijke meer. Trouwens ook volwassenen (politici en beleidsmensen) maken er grif gebruik van, hun emoties elektronisch te kanaliseren. Dan hoeft ook minder agressie ter plekke op bedoelde tegenstander(s) zelf te worden gericht, is de verwachting. Dat agressie thans meer dan vroeger ook in instellingen van de GGZ voorkomt is een bekend feit. Collega Henk Nijman, hoogleraar forensische psychologie Radboud Universiteit Nijmegen, heeft er veel over gepubliceerd. Toch moet niet worden vergeten dat ‘wie het glaswerk breekt zelf de scherven moet oprapen’ niet alleen voor kinderen/volwassenen, maar ook voor patiënten geldt. De verantwoordelijkheid voor eigen gedrag moet zoveel als mogelijk bij henzelf blijven. Volwassen worden als ontwikkelingsopdracht vormt een primaire opgave. Vandaar dat aangifte doen bij de politie net zo opvoedend kan werken als een pedagogische oorvijg bij kinderen.

Wegwezen of Ophouden. Nog een stadium verder komt er helemaal geen woord meer uit en geven non-verbale uitingsvormen nog enige indicatie hoe de vlag ervoor staat. Juist psychiaters moeten hier alert op zijn. De meeste medewerkers in forensisch psychiatrische instellingen zijn hiermee vertrouwd en nemen op tijd afstand.

De moraliteit en de filosoof*

T.I. Oei

Een van de opvallendste citaten die uit de mond van Ludwig Wittgenstein werd opgetekend was: 'Hoe kan ik een filosoof van enige betekenis worden als ik het amper red een goed mens te zijn?' De moreel zeer bewust levende, geniale filosoof, en een van de grootste denkers van de twintigste eeuw, vroeg zichzelf vaak af, wat zijn bestaansgrond wel niet was. Hij kwam uit een schathemelrijke familie, waarvan de vader (reeds vermogend vanwege diens erfenis) als industrieel in het Habsburgse Oostenrijks-Hongaarse Rijk van eind negentiende eeuw, spil was van het Weense culturele leven. Zelf groeide Ludwig Josef Johann (1889-1951) als jongste op in een materieel en cultureel gezien welhaast paradijselijke omgeving. Het gezin bestond uit acht kinderen, van wie er vijf jongens waren. Vader Karl (1847-1913) had als ingenieur binnen enige decennia een vermogen opgebouwd in de staalindustrie, en kon het zich veroorloven om op 50 jarige leeftijd te gaan rentenieren, en zijn aandacht verder te richten op zijn hobby's, ondermeer kunst, gedichten maken en het schrijven van artikelen over economie. Vooral de moeder van Ludwig, Leopoldine, was een fervente kunst- (ondermeer muziek) en cultuurliefhebber. Ze organiseerde vaak muzikale soirees, en Brahms en Mahler kwamen bij de familie over de vloer. Ludwigs oudere broer, Paul, werd concertpianist, en nadat hij tijdens de Eerste Wereldoorlog een arm was kwijtgeraakt, schreven Ravel en Strauss voor hem een eenhandig concert. Ludwig had allerlei talenten, hij was muzikaal, speelde klarinet, en had een fotografisch geheugen. Hij kon hele stukken muziek uit zijn hoofd fluiten. Verder was hij technisch begaafd, en kon hij als kind een naaimachine maken.

De godsdienstige inslag had Ludwig van zijn moeder, die Rooms-Katholiek was, terwijl zijn vader Karl uit een protestantse familie kwam. Godsdienstig besef bleef als een rode draad in zijn leven aanwezig: enkele keren dacht hij erover na om in het klooster in te treden. Maar evenzovele keren was hij ook dusdanig gedeprimeerd, dat hij overwoog uit het leven te stappen. Drie van zijn broers pleegden suïcide (mede als gevolg van, - volgens getuigenissen, - de vrij dominante houding van vader, die veel van zijn kinderen eiste). Toch hield hij zijn intiemste gevoelens ten opzichte van religie en stemmingsproblemen voor de buitenwereld verborgen. Slechts hier en daar lijken er wat sporen van te vinden in zijn werk.

Karl had, overheersend als hij was, eigenzinnige opvattingen over het onderwijs. Hij maakte zelf een pakket voor zijn kinderen die tot hun veertiende jaar thuis werden onderwezen. Ludwig had niet het vereiste niveau om in Wenen het gymnasium of de Realschule te kunnen volgen. Met moeite werd Ludwig in een provinciestadje Linz toegelaten tot de Realschule, op dezelfde school waar Adolf Hitler leerling was.

* Verschenen in: T.I. Oei, *Forensisch psychiatrische snippers*, WLP, Nijmegen, 2011, p. 447-451.

Ludwig bracht er drie ongelukkige jaren door en verwierf geen einddiploma, dat nodig was voor de Universiteit. Hij wilde graag techniek studeren, en ging (op aandrang van de ouders) daarom naar Berlijn-Charlottenburg. Ook daar kon hij zijn draai niet vinden en vertrok weer na drie mislukte semesters. Toch kreeg hij interesse voor de vliegtuigbouw, en ging dat vak studeren in Manchester. Hoewel hij daar op de Universiteit twee jaar ingeschreven stond als student, bracht hij de meeste tijd door op het vasteland van Europa. Hij ontwierp een propeller met straalaandrijving, en werd geboeid door de wiskundige kant ervan. Zo belandde hij in de wiskunde, en was gefascineerd door de filosofische grondslagen ervan. Hier en daar geadviseerd over welke literatuur interessant was, nam hij het boek *Principles of Mathematics* van Bertrand Russell ter hand. Hij werd er door geboeid en was toen eigenlijk amper ingevoerd in de filosofie. Hij had eerder wat van Schopenhauer gelezen. Door het boek van Russell was hij goeddeels op de hoogte gebracht van de laatste ontwikkelingen op het gebied van logica en filosofie (Gottlob Frege en Bertrand Russell). Hij nam contact op met Frege, die hem adviseerde om bij Russell verder te studeren. Hij nam dat advies over en meldde zich anno 1912 als student bij Russell aan in Cambridge. Hij bracht er vijf trimesters door en leerde veel. Hij discussieerde met Russell over logica en filosofie. Al gauw was de relatie tussen Russell en Wittgenstein niet meer die van meester-leerling, maar er was een meer evenwaardige verhouding ontstaan. Russell ('hij – de bedoelde Ludwig - is de begaafde persoon sinds Moore') werd ook meer en meer beïnvloed door Wittgensteins opvattingen. Ludwig reisde veel en zonderde zich ook regelmatig af om zijn studies te kunnen doen. Als voorbeeld bouwde hij een hut ergens ver weg in Noorwegen (eind 1913) om daar gedurende een halfjaar zich te kunnen verdiepen in de logica. G.E. Moore kwam op bezoek en maakte aantekeningen van Ludwigs ideeën, wat later zou uitgroeien tot de *Tractatus logico-philosophicus*.

In 1914 trad hij in militaire dienst in het Oostenrijkse leger en verbleef twee jaar aan het oostfront, Krakow en Lwow. In 1916 werd hij voor de officiersopleiding naar Olmütz gezonden, alwaar hij met Paul Engelmann gesprekken voerde over religie. Na de capitulatie van het Oostenrijks-Hongaarse leger was hij krijgsgevangene in een kamp bij Monte Cassino. Kort voor de oorlog had zijn vader hem een aanzienlijk fortuin nagelaten. Hij leefde toen nog conform die weelde. De oorlog veroorzaakte bij Wittgenstein echter een keerpunt in zijn persoonlijke opvattingen. Hij schonk al zijn geld aan zijn broers en zusters, leefde eenvoudig en niet meer opzichtig (ondermeer droeg hij heel zelden een stropdas, in tegenstelling tot voor de oorlog). Hij was altijd al wat ascetisch aangelegd, en doordat hij in die oorlog de 'Evangelien in het kort' van Tolstoj had gelezen, waar hij zeer van onder de indruk was, leek hij een zelffinkeer te hebben doorgemaakt. Of een en ander te maken had met het besef van zondigheid, zoals Tolstoj dat zo beeldend kon vertellen, of dat zijn eigen gevoelens van homoseksualiteit hierin de doorslag gaven, staat niet vast. Duidelijk was wel, dat Wittgenstein na de oorlog een andere persoon was als tevoren. Hij drukte zichzelf vaak prikkelbaarder uit, voerde een excentrieke levensweg.

Toen hij krijgsgevangene was geworden had hij al het manuscript zowat klaar van zijn belangrijkste werk, 'De Logisch-Philosophische Abhandlung' beter bekend als de *Tractatus logico-philosophicus*. Hij voltooide het in het kamp, ondermeer geholpen door discussies over zijn ideeën met iemand die zich ook interesseerde voor de logica. Hij kon een kopie ervan naar Russell sturen, en kreeg het aanvankelijk niet gepubliceerd. Russell lukte het uiteindelijk wel het boek in 1921 in het Duits te publiceren, met een inleiding van Russell, en in 1922 kwam de Engelse vertaling. Nadat Wittgenstein het boek kwam te lezen was hij het volstrekt niet eens met de inleidende woorden van Russell, wie hij verweet er niets van te hebben begrepen. Terwijl hij nota bene eind 1919 er nog diepgaand met Russell over had gesproken op een bijeenkomst in Nederland. De *Tractatus* is het enige boek dat Wittgenstein heeft geschreven. Hij promoveerde er veel later (eind jaren twintig) op in Cambridge bij Russell en Moore. In de tussentijd had hij bedacht dat hij klaar was met de filosofie en wilde hij onderwijzer worden, wat ook gebeurde. Hij was twee jaar onderwijzer in een dorp bij Wenen, waar hij zich verre van gelukkig voelde. Hij ging naar andere scholen, maar bleef nooit lang. Intussen schreef hij een uitspraakwoordenboek voor gebruik op de lagere school. Zijn opvliegendheid en zijn strenge wijze van disciplineren brachten hem telkens in conflict met ouders van leerlingen. In 1926 keerde hij terug naar Wenen.

Hij werd neerslachtig door het mislukken als onderwijzer, werd tuinman en overwoog voor de derde keer of het klooster toch niet iets voor hem was. Hij vroeg een gesprek aan, maar kreeg te horen dat zijn motieven toch niet de juiste waren, en dat hij in het kloosterleven niet zou vinden wat hij verwachtte.

Gelukkig werd zijn aandacht afgeleid door het ontwerp en de bouw van een huis voor een van zijn zusters. Het huis bleek zo'n architectonisch succes, dat G.H. von Wright vond dat het huis dezelfde 'statische schoonheid' had als de *Tractatus*. Door dit succes was hij weer wat optimistisch en hij kreeg contact met de Weense Kring, filosofen, verbonden aan de Universiteit aldaar. Hij maakte wel kennis, maar weigerde er deel van uit te maken. Zijn hernieuwde belangstelling voor de filosofie bracht hem echter tot de conclusie dat de *Tractatus* toch niet alle filosofische problemen had opgelost. Zo bracht deze constatering hem tot een hernieuwde activiteit in de filosofie. Hij besloot terug te keren naar Cambridge, en voltooide zijn academische betrokkenheid met het behalen van de PhD graad. Hij kreeg een Fellowship aangeboden, en was filosofisch productief. Na die periode van vijf jaar, besloot hij naar Rusland te emigreren en ging Russisch leren. Hij was een groot bewonderaar van Tolstoj en Dostojewski en had altijd al een groot respect voor het immense land. Hij bracht een bezoek in 1935 aan Rusland, maar ging er toch niet wonen. Hij verbleef een jaar in zijn hut in Noorwegen om daarna weer terug te keren naar Cambridge. In 1939 volgde hij Moore op als leerstoelhouder filosofie in Cambridge. Voordat hij echter aan de slag kon, brak de Tweede Wereldoorlog uit. Tot 1944 werkte hij als loopjongen, eerst in Guy's Hospital en daarna in de Royal Victoria Infirmary in Newcastle upon Tyne. Hij had intussen de Britse nationaliteit en hoefde niet geïnterneerd te worden.

Hij was als hoogleraar actief in de jaren 1945-1947. Hij had een hekel aan de gesprekken aan de hoogleraartafel, en zonderde zich liever af. Hij vertrok uit Cambridge eind 1947 en vestigde zich in Ierland in een hut en later in een hotel. Hier voltooide hij het hoofdwerk van zijn latere fase, de *Philosophische Untersuchungen*. In 1949 ontdekte hij kanker bij zichzelf. Tot aan zijn dood verbleef hij bij vrienden in Oxford en Cambridge. Hij bleef echter zo goed en zo kwaad als het ging aantekeningen maken van zijn filosofische gedachten.

Hoewel er vele biografieën over hem zijn geschreven, vormen ze stuk voor stuk wat subjectieve schilderingen van zijn persoon. Allesomvattend kan wel gezegd worden dat het een wat dominante man was, intens levend, met sterke voorkeuren en afkeren, rusteloos, en gecompliceerd. Hij kon je doordringend aankijken en had een felle, weinig flexibele inslag. Hij maakte indruk op mensen door zijn krachtdadigheid en de opvallende gebaren wanneer hij praatte. Zijn college was gekenmerkt doordat hij zijn gedachten hardop liet horen. Hij was bekend geworden door de *Tractatus*, maar in die colleges verwierp hij ook weer veel van zijn belangrijkste stellingen van dat boek. Hij besprak dan zijn intussen nieuwe ideeën. Daardoor kregen de studenten de indruk getuige te zijn van een belangrijke ontwikkeling. Soms kon hij alleen zeggen: 'Ik ben dom, vandaag!' Soms kon hij heftig reageren op suggesties van studenten waar hij het niet mee eens was. Hij was eigenlijk een zwerver, een nomade, die nooit ergens lang kon verblijven, altijd op zoek naar een volgende locatie, om vervolgens weer snel zijn hielen te lichten. Samen met vrienden kon hij het wel een tijd volhouden, maar als hij alleen was, en dat kwam heel vaak voor, dan vermocht hij niet het rusteloze van zich af te werpen. Vele beroepen heeft hij gehad, maar geen, inclusief het hoogleraarschap, kon hem enige voldoening brengen. Hij had een fragmentarisch bestaan, en het is waarschijnlijk dat hij weinig echte geluksmomenten in zijn leven heeft gehad. Hij kon een goede vriend zijn, en was gul en aardig. Jegens anderen daarentegen kon hij hard en afwijzend zijn. Hij had soms de houding van een zekere arrogantie, onverdraagzaamheid en grofheid. Hij was zelfs actief teneinde vele van zijn studenten af te houden van een academische loopbaan, - om onbekende redenen. Hij was een autodidact die geen gewone school en academische opleiding genoten had. Het was iets van hapsnapwerk, maar door zijn geniale aard kon hij veel sneller dan anderen, zich deskundigheid op velerlei gebied eigen maken. Zijn jeugd was ideaal qua materiële en intellectuele mogelijkheden. Des te meer moeten de emotionele hindernissen die hij in zijn jeugd heeft moeten doorstaan, en de loop der dingen als vormgevende ontwikkelingsfactoren niet worden onderschat.

Dit brengt tot een hypothese over de persoonlijkheid van deze bijzondere figuur, één van, zo niet de grootste denker(s) van de twintigste eeuw. Was hij communicatief meer getalenteerd geweest, dan had hij in ieder geval het aureool van de grootste denker verworven, - begiftigd met prijzen en blijken van eer voor en respect jegens zijn persoon door de maatschappij. Nu wachtte hem slechts een vrijwel stille dood. Want juist voor alle soorten sociale aandacht, eer en huldeblijken was hij volstrekt de man er

niet naar. Een kracht die hem maakte tot voorbeeld van (onafhankelijk van conventies denkende) mensen.

Geraadpleegde literatuur

A.C. Grayling, *Wittgenstein*, Rotterdam: Lemniscaat, 2004, 5^e druk.

Bert Keizer, *Ludwig Wittgenstein*, Nijmegen: Sun, 2004.

Brian McGuinness, *Wittgenstein, A Life*, Berkeley/Los Angeles/London: The University of California Press, 1988.

Ray Monk, *Ludwig Wittgenstein, The Duty of Genius*, London, Jonathan Cape, 1990.

J.J.A. Mooij, *Het Europa van de filosofen*, Kampen: Uitgeverij Klement, 2006, p. 74 e.v., in het bijzonder p. 86.

Stress vergroot kans op ziekte van Alzheimer?

T.I. Oei

Vrouwen op middelbare leeftijd die regelmatig stress hebben, hebben 65% meer kans op de ziekte van Alzheimer. Dat blijkt uit een Zweedse studie onder 1.415 vrouwen. Nu is er ook weer geen reden voor paniek, sussen de wetenschappers meteen. Want heel veel mensen met stress ontwikkelen géén Alzheimer. 'Dus het heeft geen zin om mensen nodeloos schrik aan te jagen.' Tijdens de studie werden de vrouwen op drie momenten – in 1968, 1974 en 1980 – ondervraagd over stress. Stress werd daarbij gedefinieerd als een gevoel van irritatie, spanning, nervositeit, angst, schrik of slaapproblemen, gedurende één maand of meer. De vrouwen waren tussen de 38 en 60 jaar oud toen de studie begon. 161 vrouwen ontwikkelden tijdens het onderzoek de ziekte van Alzheimer. Hoe vaker de vrouwen meldden dat ze last van stress hadden, des te groter was de kans op Alzheimer. Wie aangaf regelmatig stress te hebben, had 65% meer kans op de ziekte. Constante stress op de twee meetmomenten verhoogde het risico met 73%, stress op alle drie de momenten verdubbelde de kans op de geheugenaandoening. Volgens de onderzoekers is de studie de eerste die bewijst dat stress op middelbare leeftijd schadelijke gevolgen kan hebben voor het geheugen. Maar een waarschuwing achten ze niet nodig. Want de meeste gestreste vrouwen in het onderzoek kregen géén Alzheimer (23-08-10).

Zoals met veel epidemiologisch onderzoek, lees: onderzoek met grote groepen mensen, bestaat er een grotere of kleinere kans op het oplopen van een bepaalde aandoening, vergeleken met een controlegroep. Maar de meeste mensen uit zo'n aselechte groep met dezelfde risicofactoren, blijven gezond. Belangrijk is het te weten of de mensen die aan geen risicofactor waren blootgesteld ook dezelfde kans maakten om de ziekte níet te krijgen, als degenen die wel zo'n risico hadden om de ziekte te krijgen en die ook inderdaad kregen. Dat kan nooit tegelijk worden onderzocht. Dus is het blote feit dat de onderzochte groep mensen wél een hogere kans hadden op het ontwikkelen van de ziekte dan de controlegroep alleen van belang voor díé groep. Veralgemeeniseren zou ik als medicus niet gauw doen, want wat is stress (slaapproblemen en piekeren is anders dan angst ervaren of geschokt zijn of het verlies van een partner enzovoort), wat is de definitie, hoe lang moet die stress al hebben bestaan, en is het stress die anders was, dan de stress die mensen doorgaans ervaren, en ga zo maar door. Vragen die onbeantwoord blijven. Mensen vergeten gauw, en al helemaal als je ze vraagt of ze een maand geleden gestresseerd (nervus enzovoort) waren. Wat vaak ook gebeurt is dat als een andere groep onderzoekers zo'n onderzoek wil repliceren, ze feitelijk dezelfde methodologische of andersoortige tekortkomingen moeten maken als de eerste groep, want anders is er geen sprake van replicatie.

Kortom: De kristallen bol blijft zo gezien (gelukkig?) bestaan, ook al krijgt de lezer de indruk dat hij thans veel meer weet dan vóór het betreffende onderzoek. En als

journalisten er maar meteen zo ‘n grote kop van maken, dan moet je als lezer wel geloven dat er iets bijzonders aan de hand is, want niets menselijks is de mens vreemd: erbij willen horen, bang zijn de boot te missen, niet gerust zijn op de zekerheid van het feit dat we allemaal een keer ziek worden. Niets van waar! Gewoon doorgaan met ademen en de dagelijkse misère proberen te trotseren, is mijn advies.¹

¹ Met dank voor het commentaar van Dr. P.M. Dingemans, Hoofd van de Afdeling Psychologie van Mediant GGZ Centrum, Enschede. ‘Hoe is “stress” geoperationaliseerd en met name ook, hoe is “geen stress” geoperationaliseerd?; gevoel van irritatie, spanning, nervositeit, angst, schrik of slaapproblemen, gedurende één maand of meer? Dit is wel een heel algemene definitie zo te lezen. Hierin zal bijv. elke universiteitsmedewerker of elke huisvrouw met kinderen zich in kunnen ontdekken. Niet alleen geheugen maar ook persoonlijkheidskenmerken kunnen een rol spelen bij het blijven of niet blijven herinneren van negatieve ervaringen zoals stress. Hoe is Alzheimer geoperationaliseerd? Hoe is “middelbare leeftijd” gedefinieerd? Vrouwen waren tussen de 38 en 60 jaar oud toen de studie begon. Dit soort onderzoeken heeft altijd een “base rate probleem:” het gaat om de prevalentie van Alzheimer (hoe geoperationaliseerd) binnen welke leeftijdsrange en een selectiviteitsprobleem - in hoeverre zijn de onderzochte vrouwen representatief voor vrouwen in het algemeen in de leeftijd van 38-60 die risico lopen om Alzheimer te krijgen -bijv. Alzheimer heeft een duidelijke genetische component, Alzheimer incidentie wordt vertraagd door je hersenen “te gebruiken” en doet eveneens de vraag rijzen: was deze groep een goede vertegenwoordiger van alle lagen van de bevolking of toch te selectief samengesteld. Jim van Os heeft over het base rate probleem bij schizofrenie geschreven in het Tijdschrift voor Psychiatrie. Ik geloof in 2002. De transitierate is 11.4 % in deze studie; de base rate van Alzheimer in de algemene bevolking ken ik niet, evenals de incidentie. Die bepalen mede wat de “true score” wordt.’

Het delen van het onbewuste met een ander, zoals napraten

T.I. Oei

Het vers uit Goethes 'Faust':

'Wat men geërfd heeft, krijgt men slechts te leen;
Leer het bezitten door het te verwerven'

(Goethe, *Faust 1*, vertaald door Ard Posthuma, Amsterdam 2008, vers 682-683).

Als ik met promovendi praat zeg ik altijd: Schrijf als het kan dagelijks je gedachten op, 'no matter what, or how'. Het gaat erom dat je je eigen indrukken en gevoelens weet te verwoorden, naar de mate waarin je pen zich voortbeweegt. De surrealisten kenden het *écriture automatique*. Dan komt het onbewuste pas echt boven. Vrij associëren is een psychoanalytische methode, die Sigmund Freud zo heeft bedacht, als middel om je eigen ruimte en je eigen visie te ontvouwen. Het spreekt de creativiteit aan, geeft lucht aan je bedenkingen en maakt je transparanter voor wat er in je leeft. Maar ook maakt het je ontvankelijker voor wat er vanuit de wereld om je heen tot je komt. Je hebt zo doende meer gevoel voor menselijke behoeften van jezelf en die van anderen. Het gevoel voor menselijke verhoudingen ontwikkelt zich hierdoor opvallend snel. Daarnaast kun je je eigen visie zonder meer ventileren op een manier die net zoveel vrijheid biedt als wanneer je in de behandelkamer van de psychoanalyticus je gedachten en je gevoelens de vrije loop zou laten. Schrijven en vrij associëren zijn dankbare bezigheden, die aan het denken over wat er zoal in je omgaat en welke prikkels er op je afkomen recht doen. Het zal er dus feitelijk om gaan de werkelijkheid en de vertekeningen ervan die je als persoon door de geheime obstruerende, want duistere, activiteiten van het onbewuste, gebrekkig en onvolledig produceert, met elkaar te verzoenen. Dit gebeurt het beste wanneer dat alles zo parallel als mogelijk met elkaar plaatsvindt. Vrij associëren en de in het bewuste opkomende zaken op schrift stellen brengt ook anderen die het lezen tot vrij associëren bij zichzelf. Komt het niet vaak voor dat als je iets van jezelf onthult, het je gesprekspartner makkelijker maakt om ook iets persoonlijks van zichzelf met jou te delen? En wel vaak op basis van informatie die juist op dat moment uit het niets naar voren lijkt te komen in diens bewustzijn. Wederkerigheid is zo'n eigenschap die tot grote opluchting aanleiding kan geven, wanneer je met iets opgescheept zit wat je graag wilt delen.¹ Zo ontstaan diepere

¹ Reactie van collega: 'Jouw stuk raakt heel sterk de begrippen reflecteren en congruentie tussen de binnen en buitenwereld en tussen twee mensen die met elkaar interacteren. Het belang van reflectie komt ook goed naar voren in intervisie en supervisie. Stil staan bij wat de patiënt met jou doet en wat je denkt dat jij bij de patiënt teweeg brengt. Ook in therapie zitten momenten van reflectie, in eerste instantie om wat afstand te nemen van

vriendschappen en relaties. Eens zei een oudere collega tegen mij, toen hij zijn vijftig-jarig huwelijksfeest herdacht: 'Het geheim van ons geluk is het feit dat we altijd zo goed kunnen napraten.'

de patiënt om opnieuw open te staan voor verse informatie van de patiënt. In jouw stuk heb je het over vrij associëren wat typisch bij een analyse of creatief proces behoort. Voor mij als collega ervaar ik jouw aanwijzing meer als reflecteren waarbij ik soms alleen maar denkend, en soms schrijvend tot andere aanvullende inzichten en ervaringen kom.'

Enkele associatieve overwegingen naar aanleiding van een driefvoudige zelfmoord*

T.I. Oei

De 56-jarige vrouw en haar twee dochters van 29 en 30 die dinsdagavond 16-08-2010, opgehangen werden teruggevonden in het voorportaal van hun woning in Dalhem (Visé, provincie Luik), hebben zelfmoord gepleegd na een *collectieve zinsverbijstering* (cursief van to). Dat blijkt uit het onderzoek van de wetsdokter van het parket van Luik.

Het was de bewoner van het huis die de lichamen van zijn echtgenote en twee dochters dinsdagavond ontdekte. De federale gerechtelijke politie van Luik en de wetenschappelijke politie gingen ter plaatse.

Het voorkomen van collectieve waan (zie de bovenstaande term: collectieve zinsverbijstering), dan wel een collectieve psychose op basis van een groepsdissensie komt niet zo vaak voor. Het gaat dan om het verschijnsel collusie, waarbij door drang of dwang, macht en onmacht mensen elkaar interactief in een onnatuurlijke psychische of psychotische wurggreep houden. Gemeenschappelijke ideologie, quasireligieuze elementen, groothedenideeën van de sekte- of bendeleider worden al of niet harmonisch met elkaar vervlochten tot een werkzame substantie, die tot de loyale medewerking van de volgelingen moet leiden.

In Guyana doodde de Amerikaanse dominee Jim Jones¹ zijn volgelingen (ruim 900) door middel van massale vergiftiging omwille van de socialistische heerschappij (al of niet in het hiernamaals?). De voorganger had een Messiaswaan en dichtte zichzelf een rechtstreeks contact toe met hogere machten. Dergelijke verschijnselen, ofschoon psychiatrisch gezien divers van aard, - al of niet ingegeven door irrealiteit, psychotische motieven, - komen ook thans voor.

Bijvoorbeeld wanneer in naam van een hogere macht, de Jihad, uitgesproken door een al of niet hoge geestelijke (dan wel als geestelijke autoriteit bestempelde persoon), zelfmoordcommando's (om religieuze/politieke/ideologische redenen) zichzelf wat aandoen. Maar deze doen dat in het bijzonder met het doel anderen (de beoogde tegenstanders, of de ongelovigen) mee te slepen in hun gang richting het hiernamaals,

* Verschenen in: T.I. Oei, *Forensisch psychiatrische snippers*, WLP, Nijmegen, 2011, p. 443-446.

¹ Hij (Jim Jones) hield hen voor dat de Guyaanse strijdkrachten onderweg waren om hen te martelen en te doden, vanwege de moord op Leo Ryan. Jones stelde dat het tijd was om 'waardig te sterven' en leidde een naar eigen zeggen 'massale zelfmoord voor de glorie van het socialisme'. Iedereen kreeg limonade met *cyaankali* te drinken; wie niet wilde, werd gedwongen om te drinken, kreeg een inspuiting met *cyaankali* of werd doodgeschoten door de tempelwachters. Jim Jones zelf eindigde met een kogel in zijn hoofd.

alwaar ze ervan overtuigd zijn dat hun een martelaarsbejegening ten deel zal vallen, terwijl de bedoelde slachtoffers voor eeuwig zullen worden verdoemd.

Het is niet duidelijk of zo'n psychische (en wellicht ook partieel ideologische) stoornis ook de achtergrond vormt van de drievoudige zelfmoordactie in Dalhem. Daartoe ontbreekt ons de noodzakelijke informatie ter zake, maar dat hier en daar in de wereld dergelijke verschijnselen plaatsvinden is een bekend fenomeen. Veelal kunnen we er weinig aan doen. Maar het is goed dat we onze zorgen daarover proberen te verwoorden. Gevoelens van onmacht en nieuwsgierigheid moeten ons niet doen voeren tot passief toekijken.

Gekte kan omslaan in een niet meer te corrigeren (door godsdienst of ideologie gekleurde) waanstoornis, die dan in groepen tot genoemde drama's kan voeren. Niemand van de nabestaanden zal er gelukkig mee kunnen zijn, tenzij hij/zij op een of andere manier aanleiding tot of oorzaak van het tragische feit zelf was.² De aandrijver, degene die de leiding heeft van zo'n (criminele) organisatie, is meestal wars van inbreng van de groepsleden en huldigt slechts eigen narcistische (en soms psychotische) motieven, die meestal ten eigen bate dienen en de eigen eer nastreven. De eigen doelen zijn gericht op materiële (rijkdom) en immateriële welstand (door uitbreiding van de machtspositie, de wereldheerschappij), en bewieroking. De trouwe groepsleden dienen slechts als marionet en zijn zelf vaak ook slachtoffer van geweld of repressie in hun leven geweest. Ook binnen een gezin kan huiselijk geweld vroeg of laat tot een drama leiden.

Nog een kleine overgang naar een puur materialistische doelstelling binnen de groep en je vindt ze overal in de vorm van maffiose bendes en rebellengroepen. Zulke verschijnselen zijn wereldwijd en het is dan ook goed dat het (inter)nationale (straf)recht daar alle aandacht voor heeft teneinde deze inhumane uitwassen op middelgrote tot

² De Nazi beweging met Adolf Hitler als voorganger. Ook hij pleegde zelfmoord samen met medestanders (Eva Braun, Goebbels en gezin) teneinde aan te tonen dat hij overtuigd was van de kracht van de almachtige (wie dat ook zij). Vele auteurs vinden dat hij zichzelf wilde onttrekken aan een genadeloos proces tegen hem, na de overgave van Nazi Duitsland, maar Hitler zelf zag bijvoorbeeld de aanslag op hem (door Von Stauffenberg) niet als een tegenslag. Het feit dat hij tegen alle verwachting in ontkwam aan de dood vatte hij volgens Kershaw en andere biografen triomferend op als een ingreep van 'de Voorzienigheid'. Dit is opmerkelijk omdat hij sinds zijn 19^e jaar geen geloofsdaad in het openbaar meer had getoond en volstrekt geen banden meer had met de R.K. Kerk. Later zou zelfs onder zijn verantwoordelijkheid een priester zijn vermoord. Ook zijn volgelingen bleven echter geloof hechten aan de heilsbeweging van het Nazisme: mensen als Göring, en later Eichmann e.a. baseerden hun mensonterend gewelddadig gedrag op hun verantwoordelijkheid als loyale onderdaan van de door de Almachtige beschermde Führer, Hitler, 'Befehl ist Befehl'.

grote schaal (zoals de burgeroorlogen in Rwanda, Liberia, Somalië, met honderdduizenden slachtoffers en dergelijke meer, en tussen verschillende drugskartels in Mexico met tienduizenden doden als gevolg) overal in kaart te doen brengen en de aanstichters ervan te vervolgen.

Kort samengevat en concluderend blijkt het hanteren van geweld als doelstelling teneinde eigen macht en glorie te kunnen uitleven een grote verleiding. Een roep om machtsuitoefening waaraan ieder mens vroeg of laat lijkt te zijn blootgesteld, binnen het gezin, maar ook in instituties en binnen staatsinstellingen. Het gaat erom, deze tendensen bloot te stellen in iedere organisatie waarin macht en onderdanigheid een rol van betekenis spelen. Vandaar dat het strafrecht, zeker in ons land, kritisch is ten aanzien van overheidsbemoeienis en – ingrijpen. Want het begint altijd met iets wat ieder mens kan begrijpen: bijvoorbeeld de strandrellen waarbij slachtoffers (ook een dode) vielen door politie-ingrijpen, omdat de politie zich in het nauw gebracht voelde. En in gezinnen waarin fysiek geweld het panacee is om handelingen af te dwingen, dienen dringende psycho-educatieve gesprekken plaats te vinden. Soms helpen die niet, en dan dient aangifte te worden gedaan, - zeker wanneer er sprake is van mishandeling. Voor de hulpverlener is zo iets vaak een reden zich onmachtig te voelen. Maar juridische piketpalen zijn soms nodig, als het gezonde verstand niet wil meewerken. Want waar leidt toegeeflijkheid jegens geweld in kleine, maar ook grotere, groepen anders toe? Meer politie, meer controle en meer reden tot ingrijpen en beperking van vrijheden? Wie het principe huldigt dat mensen elkaar door het goede voorbeeld en met woorden dienen te overtuigen, zal begrijpen, dat (al of niet fysiek) geweld, zeker in gezinnen, *altijd* bestreden moet worden. De ogen ervoor te sluiten in de zin van we stonden erbij en we keken ernaar, en we dachten dat het goed was, of we hadden nooit zoiets verwacht, of we wisten van niets, kan hoe dan ook geen alternatief zijn.

Met dank aan Prof. Dr. Abram de Swaan, socioloog, emeritus Universiteitshoogleraar Universiteit van Amsterdam:

'Het probleem met die zeer ernstige geweldsdaders is dat ze zo zelden bij de psychotherapeut komen (en die mag er dan weer geen verslag van doen). Die collectieve delusionale suïcides zijn tamelijk onbegrijpelijk: no one lives to tell...

Ik zag in een documentaire dat die Jones ten aanzien van zijn onderdanen extreme seksuele privileges opeiste, ook bij mannen, en daarin altijd (?) zijn zin kreeg. Schaamte zou dus wel eens een grote rol kunnen spelen.

Het verschil tussen gewone moordenaars en genocidaire daders is dat de laatsten altijd groepsgewijs opereren, binnen een sterk bevestigende en ondersteunende institutionele context. Vandaar het moderne (sociaal psychologische) cliché dat ieder van ons in zo'n situatie hetzelfde had kunnen doen...

De zelfmoordterroristen worden ook in zo'n soort context opgenomen maar slaan de hand tevens aan zichzelf. (Dat was en is niks voor genocidaires). De vrouwen zijn vaak verwanten van slachtoffers van vijandig geweld, als weduwen bovendien in een uitzichtloze situatie. Verzetsmensen zoals we ze uit WO II kennen opereerden in min of meer overeenkomstige omstandigheden, soms roekeloos op het suïcidale af, maar stonden zichzelf - meen ik - nog altijd een overlevingskans toe en dat is toch weer wat anders. Bovendien zochten zij een specifiek doelwit uit, dat "het verdiend had", niet een anonieme menigte (die het uiteraard allemaal verdiend hebben omdat ze niet het juiste telefoonnummer van het Oppervezen draaien).'

Met dank aan Prof. Dr. Anton Loonen, arts en farmacoloog, hoogleraar farmacotherapie bij psychiatrische patiënten, RUG:

'Ik denk ook dat het interessant is om na te gaan wat de basis voor zo'n collectieve waan kan zijn. Moet het aansluiten bij bestaande filosofieën of overtuigingen of kan het ook bizar zijn. Een tweede vraag gaat over de mate van induceerbaarheid door medicatie. Ik ken een casus waar een man een terugval kreeg in het kader van zijn chronische (niet-psychootische) depressie, zich te buiten ging aan het innemen van zijn benzo's (om even rust te vinden, zoals zo vaak) en vervolgens ging handelen in de lijn van zijn paranoïde ideeën en een dubbele moord pleegde. Ik denk dat hij door het benzo-gebruik in een psychose kwam (hij kreeg overigens desondanks 20 jaar opgelegd). Ik meen mij te herinneren dat in die sekte in Zuid-Amerika ook middelen werden gebruikt.'

Met dank aan Dr. Wouter Gomperts, psychoanalyticus en universitair docent Klinische Psychologie, Universiteit van Amsterdam:

'Je plaatst Nazi-Duitsland Rwanda, Liberia, Somalië, et cetera en de moordenaars van Dalmhem in één kader. Dat past erg in de traditie van criminologen en psychoanalytici om genocidaal daderschap uitsluitend te zien in samenhang met predisponerende psychopathologische kenmerken.

*Maar verklaring van genocide vraagt wel om een sociologische aanvulling: Als bij veel mensen gedurende lange tijd de psychopathologische disposities bestaan, draagt dat bij aan de maatschappelijke omstandigheden waarin die disposities tot massaal geweld leiden en als die maatschappelijke condities gedurende lange tijd voor veel mensen bestaan, ontstaan de psychologische condities die tot massaal geweld aanleiding kunnen geven etc. Een spiraalsgewijze interactie dus tussen psychologische en maatschappelijke processen. Bepaalde maatschappelijke condities die lang voor veel mensen bestaan, creëren de psychische disposities op grote schaal, de psychische disposities die op grote schaal langdurig bestaan, creëren de maatschappelijke condities.'*³

³ Zie W. Gomperts, Mindless mind en massamoord, in: Verheugt-Pleiter J.E. (red.) Psychoanalyse anno nu. Assen: Van Gorcum, p. 227 e.v.

Is geloofswaanzin behandelbaar?

T.I. Oei

Geloofswaanzin is de extreem pathologische verschijningsvorm van een gestoorde opvatting en praktijk van geloofsprediking.¹ In mijn praktijk had ik een patiënt A die uit zo'n sekte afkomstig was. De sekte bestond uit de eigen familie, aangevuld door familieleden van beide ouders en enkele tientallen vrienden en kennissen, die werden aangevoerd door een theologisch en filosofisch geschoolde leider. Er vonden handelingen plaats die nog het beste konden worden beschouwd als eigen omgangsvormen en rituelen, teneinde het gevoel van veiligheid, familiariteit en geborgenheid in stand te kunnen houden. Er was sprake van een door angst ingegeven terughoudendheid voor contact met andersdenkenden. Open communicatie met de buitenwereld leed daar zichtbaar onder.

De leden van de sekte dichtten zichzelf een bijzondere rol toe en koesterden een gevoel van uitverkorenheid. Hun was opgedragen, zo dachten zij, het bijzondere van hun leven uit te dragen, door zoveel mogelijk hun eigenheid te bewaren.

Mijn patiënt voelde in zich de drang om zijn leven te zien als voorbeeld voor anderen. Hij voelde zich binnen de eigen familie als de uitverkorene, de geroepene, die, voorzien van veel talenten, zichzelf het beste kon geven aan de kunst. Hij beschouwde zijn werk als kunstenaar dan ook als meer dan een hobby. Hij volgde de Kunstacademie, kreeg kennis aan een studente theologie uit die sekte. Ze vormden een paar en na enkele jaren trouwden zij en vertrokken uit die gemeenschap naar een grote stad. Aldaar bleek het echtpaar problemen te hebben over de vraag hoe ze met elkaar konden zijn en toch de eigen tradities konden blijven volgen. De informatie uit de buitenwereld was van dien aard, dat ze meer en meer gingen twijfelen aan de principes die ze uit de opvoeding hadden meegekregen. Angst voor het onbekende en het gevoel op een eiland te drijven bepaalden gedurende vele jaren hun bestaan. Toen patiënt begin dertig was, kwam hij op mijn spreekuur. Hij was intussen gescheiden, en had een kunstenaarsatelier, waar hij zich dagelijks kon wijden aan beeldhouwen en schilderen.

Hij was getalenteerd, had ook enkele leerlingen die van hem de beginselen van het vak probeerden te leren.

A klaagde over seksuele geremdheid en met name over ejaculatio praecox (voortijdige zaadlozing). Hij was bang geworden voor contact met vrouwen en voelde zich meer

¹ Een dochter van de Amerikaanse evangelische fundamentalist Terry Jones, Emma Jones, zei vrijdag (10-09-10) tegen de Duitse pers dat haar vader hulp nodig heeft. Ze vreest dat hij gek geworden is. Emma Jones woont in Duitsland, waar haar vader van de jaren tachtig van de vorige eeuw tot in 2008 een geloofsgemeenschap leidde. Zij verliet die kerk als tiener en zei dat de geloofsgemeenschap toen ze die in 2005 bezocht op een sekte was gaan lijken. De gemeenschap in Keulen zette Terry Jones in 2008 uit de kerk. Terry Jones, die nu in Gainesville in Florida woont, doet dezer dagen van zich spreken door zijn plan zaterdag korans te gaan verbranden. Later (11-09-10) herriep hij zijn plannen.

en meer teruggeworpen op zijn eigen atelier, waarin hij wel het geruststellende gevoel had de grenzen van zijn ruimte te kunnen overschrijden. Zijn fantasie was veelzijdig en het contact met zijn leerlingen was blijvend. Hoewel hij, zoals hij zelf zei, de wortels met zijn sektarische achtergrond had doorgesneden, had hij nog altijd dagelijks telefonisch contact met zijn moeder die hem altijd tot steun is geweest. Zij nam het initiatief tot bezoek aan hem in de grote stad, of kocht, als moeder, allerlei etenswaren voor hem, als zij in de buurt was. De druk die er op mentaal gebied op hem werd uitgeoefend, ervoer hij als onprettig. Het kostte hem enige tijd om haar dat te zeggen. De behandeling was inzichtgevend en dagelijks (vijfmaal per week) en hij leek er wel iets van op te steken. In de loop van de tijd bleek echter dat hij zijn primitieve angsten van afgewezen te worden, zijn faalangst en zijn vrees voor excentriekeling te worden uitgemaakt, nog altijd dagelijks ervoer. Hij was bang te weinig inkomsten te hebben, hij dacht dat zijn werk niet voldoende kwaliteit zou dragen, en hij miste een partner die voor zijn specifieke situatie steun en begrip kon opbrengen. Daarnaast zag hij torenhoog op tegen het ouder worden, en vooral tegen de dood. Hij leed aan gevoelens van depersonalisatie en derealisatie, wanneer hij al zijn taken en opdrachten in zijn werk overzag. Hij vond het verschijnsel dood een oneerlijk antwoord op het mens-zijn. Het beleven van gevoelens van vrijheid en het oppakken van iedere dag als mogelijkheid zichzelf te ontwikkelen en zijn ambities te kunnen vormgeven heeft hij na enkele jaren behandeling leren ervaren.

De druk van een voorbestemd levenspad en ideaal heeft hij gedurende de behandeling leren relativeren en in zijn dagelijkse leven een plaats gegeven. Toen dat kon plaatsvinden, verdwenen de angsten die hij veelvuldig had. Hij raakte meer en meer ontspannen, hij kon afspraken al of niet ten uitvoer brengen, overeenkomstig zijn eigen bevindingen van dat moment. Hij voelde zichzelf meer in de wereld staan en vaker opgewekt. Vanaf dat moment kon hij zich weer herinneren dat hij als jong ventje verliefd was op een meisje uit die sekte, met wie hij indertijd op school zat. Zijn gevoelens voor partnerschap kregen meer vorm en enige maanden later werd hij verliefd op een kunstenares, die hij had leren kennen tijdens een expositie. De relatie was bevredigend en zijn seksuele klachten verdwenen.

Uit deze casus kan worden gestedilleerd dat het gestoorde karakter van die sekte er vooral in bestond dat communicatie louter het uitdragen en verdedigen van de eigen opvattingen betekende. Zo'n sekte is gesloten van aard en de leden ervan zijn gehouden aan dan wel hebben zich al of niet uitgesproken verplicht tot codes binnen een specifiek kader. Ze betoont zich maatschappijschuw, laat geen vreemden zomaar toe, en is betrekkelijk onverschillig voor invloeden van buiten.

A durfde uit angst het gesprek met andersdenkenden niet aan, en ervoer hoge gevoelsdrempels als hij initiatieven in die richting dacht te ondernemen.² Hij voelde zich

² Angstige ervaringen van Adriaan van Dis over de door zijn vader begane mishandelingen en zijn ambivalentiegevoelens van liefde/haat voor hem. Hij (AvD, to) was 'een bange schijterd met zin voor avontuur'. Het schrijven als redding. Van Dis gaat verder met te

bezwaard, schaamde zich voor onbekenden en dacht dat hij het toch niet kon opbrengen. Een en ander had zeker te maken met de druk die hij bewust en onbewust ervoer om niet een scheve schaats te rijden. Zijn rijke fantasieleven en de inzichtgevende behandeling gaven hem door de jaren heen de ruimte om tot een eigen persoonlijke ontwikkeling te komen. Het wat onnozele gedrag dat hij in het begin van de behandeling toonde, ging langzamerhand over in een meer zelfbewust, volwassen gedrag, waarin de dagelijkse ellende niet meer op een obscure, rigide wijze werd tegemoet getreden, maar met open geest en gedragen door zelfrespect.

zeggen: 'Het effect van de klassieke analyse wordt nu uit kostenoverwegingen afgedaan als wetenschappelijk onbewezen, maar een hersenscan voor en na een analyse ziet er belust anders uit. Je kan de wonden in je brein laten behandelen. Ik kan het iedereen aanraden, vooral mensen die luidkeels beweren dat ze nergens last van hebben. Ik kijk wel eens hoofdschuddend naar al die jonge mensen op jacht naar kicks. Heel begrijpelijk, heel geil maar het laat wel krassen achter. Ook ik had de neiging mijzelf te beschadigen, te ver te gaan, te leven "op grote voet met een gat in de hand", zoals mijn alterego in Tikkop, te nachtbraken en met de verkeerde mensen naar bed te gaan.' Als je vijftig, zestig bent, weet hij zeker, komt het verleden bij je op bezoek. 'Niemand leeft ongestraft in argeloosheid, alles komt terug.' Later: 'Dat is mijn ervaring'(...) 'Erger, dat is mijn waar-schuwing!' In: NRC Weekblad 11-17 september 2010, *NRC Handelsblad*, p. 6-10, in het bijzonder p. 10.

Rolverwarring van de deskundige

T.I. Oei

Afshin Ellian:

‘De inhoudelijke behandeling in de zaak tegen Kamerlid Geert Wilders is begonnen. De verdediging wilde vier professoren in de rechtsgeleerdheid horen als getuige. De rechter wees dit verzoek af.

Wie waren die vier juristen? De Roos (Tilburg), Sackers (Nijmegen), Zwart (Utrecht) en Ellian (Leiden). Na de afwijzing van de rechter kwamen we, de getuigen die niet gehoord mochten worden, bijeen om over het proces van gedachten te wisselen.

Interview

Voorheen hadden wij niet met elkaar over dit proces gesproken. Collega Sackers kende ik zelfs niet persoonlijk.

Tegelijkertijd lag er een verzoek van dagblad De Pers of we samen een interview wilden geven over de zaak Wilders. We besloten het te doen. En dat gebeurde in de maand juli. Het interview werd een week geleden gepubliceerd.

Wij kwamen tot de conclusie dat de rechter Wilders moet vrijspreken.

Commentaar

“Helemaal gelukkig ben ik niet met de voorbeschouwing in De Pers over Wilders. De vier professoren die het woord voeren, De Roos, Sackers, Zwart en Ellian, lijken het erover eens dat vervolging niet juist is,” aldus Ybo Buruma, hoogleraar strafrecht in Nijmegen.

U kent hem zeker, want hij is vaak op televisie om commentaar te geven over strafzaken. Waarom was Ybo niet gelukkig met ons oordeel?

Buruma: “Ik vind het al helemaal niet erg als een actiegroep of een columnist roept dat de vrijheid van meningsuiting belangrijker is dan het verbod op haatzaaien of de groepsbelediging. Maar hoogleraren die publiekelijk een uitspraak doen leggen daarmee een waarheidsclaim op tafel. ‘Zo is het en niet anders’. Misschien ben ik wat ouderwets, maar ik vind de stelling van een hoogleraar meer dan een mening.”

Oordeel

O, waarheidsclaim! Dat geldt niet voor Ybo, maar wel voor anderen. Want als dat ook voor hem zou gelden, moet hij nooit en te nimmer in de media een oordeel vellen over een zaak die onder de rechter is. En dat doet hij maar al te graag.

Zo is hij vandaag permanent in de media om zijn oordeel te vellen over het proces en ook dus wat de rechter moet doen.

En waar gaat het om? Mogen we geen waarheidsclaim leggen op politieke en maatschappelijke vraagstukken? Waarom werd Ybo zelf dan in 2006 lid van de programmacommissie van de PvdA? Daardoor gaf hij waarheidsgezag aan justitie- en veiligheidsparagraaf van het PvdA-programma. Ik vind het helemaal niet erg, maar het druist wel tegen zijn eigen principes. Daarnaast was Ybo Buruma de enige hoogleraar die onmiddellijk steun gaf aan oud-minister van Justitie Piet Hein Donner in de zaak van godslastering, kort na de moord op Van Gogh.

Religieuze waarden

Kort na de moord op Van Gogh opperde Donner dat de diepste religieuze waarden van anderen, in dit geval moslims, niet moeten worden gekwetst en beledigd. Daarom was hij van mening dat juist in het licht van de moord op van Gogh de bepalingen aangaande de godslastering actiever moeten worden toegepast.

Wat zei hij eigenlijk? Eigen schuld dikke bult. Hij dacht de moslimterroristen te kunnen neutraliseren door critici van de islam de mond te snoeren.

In een ingezonden brief in de NRC verdedigde Buruma deze problematische opvatting die de schuld bij het slachtoffer neerlegde. Het is ook niet onbegrijpelijk dat Buruma voor een veroordeling van Geert Wilders is. En waarschijnlijk wil hij liefst dat ook mensen zoals ondergetekende, hun mond houden.

Poneren

En dan nog die waarheidsclaim. Vanochtend zei de rechter als reactie op het zwijgen van verdachte Geert Wilders: 'Wij lezen ook de kranten en kijken weleens naar tv. Het wordt u verweten dat u goed bent in het poneren van stellingen, maar vervolgens de discussie uit de weg gaat. Het lijkt er een beetje op dat u dat nu ook weer doet.'

Kijk nog een keer naar beelden, kijk hoe de rechter boos en retorisch zijn pen op de tafel slaat als hij Wilders toespreekt.

De verdediging vroeg om wraking: de rechter wekt de schijn van partijdigheid. Onmiddellijk daarna was collega Buruma in het Journaal om de verdediging aan te vallen. Buruma had dit wel verwacht. Wist hij dat? Had hij met de rechters gesproken? Nee, hij had geruchten gehoord dat de verdediging de zaak wil rekken. Dat komt de formatie goed uit.

Fantast

Ybo, is dit je waarheidsclaim? Mogen we weten van wie je deze geruchten vernam? Je moet een enorme fantast zijn om dit soort dingen te verzinnen. Het gaat om een internationaal belangwekkende strafzaak. En terecht wil de verdediging alle mogelijke juridische middelen inzetten.

Dat dit Wilders politiek goed uitkomt, wisten we al een jaar geleden. Onder meer om die redenen hebben we voorgesteld om hem niet te vervolgen. Nu moet Buruma niet klagen over een proces dat zijn geestverwanten hebben ontketend.

Samir A.

Buruma vindt het heel normaal dat de rechter zoiets heeft gezegd. Is dat zo? Ik heb een paar maanden het proces tegen de Hofstadgroep bijgewond. Zij deden ook een beroep op het zwijgrecht.

Stel dat de rechter tegen Samir A. had gezegd: "We lezen de kranten en wij kijken tv. Uit de reconstructie van de Volkskrant blijkt dat u van mening bent dat de moslims niet met ongelovige rechters moeten praten. Het lijkt ons dat u nu conform deze opvattingen handelt."

De advocaten zouden hiertegen terecht bezwaar hebben gemaakt. Want de rechter doet uitspraken op basis van het dossier. Geroddel, en verhalen in de media vormen geen basis om het fundamentele recht van de verdachte, het zwijgrecht, van een verklaring te voorzien.

Joran van der Sloot

Nog een hypothetisch voorbeeld: in de zaak tegen Joran van der Sloot doet de verdachte een beroep op het zwijgrecht. De rechter reageert daarop als volgt: "Op tv heb ik u gezien. De journalisten zijn tot de conclusie gekomen dat u liegt, als u praat, en dat u zwijgt als u de anderen wil misleiden. Het lijkt erop dat u nu weer hetzelfde doet."

Ook dit is een onaanvaardbare opinie van een rechter in een zaak die hij nog moet vonnissen. In al deze hypothetische gevallen wekt de rechter de schijn van partijdigheid.

Volgens het Europese Hof voor de Rechten van de Mens is bij de beoordeling van de rechterlijke onpartijdigheid slechts de beleving van de verdachte en de gemiddelde burger ("ordinary citizen") relevant. Weet mijn collega Buruma dit niet meer? Gelden de strafrechtelijke principes op Geert Wilders niet meer?

Tragedie

In dit proces gaat het om de politieke uitingen van een Kamerlid. Dat de rechter zo'n fout heeft gemaakt, heeft te maken met de aard van de zaak. Want de rechter is ook een kiezer en als kiezer heeft hij een mening over de uitspraken van Wilders.

Dat is precies de tragedie. Ybo, mensen die een tiranniek regiem hebben meegemaakt, weten precies waarom de rechters nooit en werkelijk nooit moeten worden betrokken bij een ideestrijd. Lees de lotgevallen van Joseph Brodsky en intellectuelen in Iran.

Vrijheid is een principiële zaak. Vrijheid is er niet alleen voor geestverwanten maar ook voor de verwerpelijke tegenstander. Dit is wel een waarheidsclaim.

Wens ik je succes met je geraffineerde campagne tegen de vrijheid van meningsuiting in het Journaal, Nieuwsuur, Pauw & Witteman en de rest.'

Dit is een interessante analyse van prof.dr. Afshin Ellian. Het is en blijft moeilijk voor juristen die zowel hoogleraar als (plaatsvervangend) rechter of raadsheer zijn zich al te publiekelijk te profileren. Je krijgt gauw te maken met rolverwisselingen en rolverwarringen. Dat geldt ook voor gedragsdeskundigen. Onlangs kreeg ik het verzoek om een stukje voor een dagblad te gaan schrijven over een TBS-gestelde die als onderdeel van zijn longstayverblijf een keer eruit mocht met begeleiding, maar die in een winkel een vrouw bijna dodelijk had getroffen met een steekwapen. Een heel ernstige zaak. Maar omdat deze TBS-gestelde verdachte was van een poging tot moord, dus zijn zaak sub iudice was, zoals dat heet, zag ik ervan af. Jammer voor mij, want met alle liefde had ik de media ter wille willen zijn. Maar soms moet je als deskundige ook de verleiding kunnen weerstaan. Gelukkig ken ik vele collega's die dat in vergelijkende situaties ook doen. Maar een enkeling vindt dat heel moeilijk, en slaat daarom zo af en toe een flater. Eens sprak ik de bekende hoogleraar en oud geneesheerdirecteur van het Pieter Baan Centrum wijlen prof. dr. Frank Beyaert. Hij werd heel vaak gevraagd door de media om zijn deskundig commentaar te geven op lopende zaken of gebeurtenissen. De eenvoud en de nederigheid die hij uitstraalde was aandoenlijk en voor mij heel leerzaam. Hij vertelde mij dat hij zich nu maar eens even moest koest houden,

nadat hij kennelijk net een stapje te ver was gegaan met zijn informatieve pogingen, de media tegemoet te komen. Zelfkennis kan alleen maar tot zo'n besluit leiden. Laten we hopen dat collega's zich dat ter harte nemen.

Het veilig uiten van extreme angstgevoelens als haat en woede, sorteert niet alleen in opluchting, maar kan door voortschrijdend inzicht ook verdraagzaamheid in de hand werken

T.I. Oei

Ik moest aan deze woorden denken, toen ik vandaag (03-10-10) in *Buitenhof* het interview met demissionair Minister van Justitie mr. E.H.M. Hirsch Ballin bekeek en beluisterde. Een briljante, intellectuele, integere man, die jarenlang hoogleraar was in Tilburg,¹ herhaaldelijk Minister is geweest in verschillende kabinetten, lid van de KNAW, een hooggeacht persoon, die als weinig anderen grote verdiensten heeft gehad, en die nog steeds veel betekent voor land en samenleving. Het gesprek kreeg een diepere wending, toen hij refereerde aan een persoonlijk onderhoud dat hij had met Ir. Camiel Eurlings, demissionair Minister van Verkeer en Waterstaat (ook CDA'er), naar aanleiding van het regeer-, respectievelijk het gedoogakkoord van het CDA met de VVD, en de PVV. Het ging daarbij om de (zeer gekritiseerde) manier waarop Wilders in zijn taalgebruik² groepen mensen tegen elkaar opjut. Dit ligt gevoelig bij mensen die zelf te lijden hebben gehad onder een klimaat waarin groepen mensen tegen elkaar werden opgehitst: tijdens de Wereldoorlog II (WO II), in de Nazitijd, in de Jappentijd, in de vele conflicten van na WO II in de landen van achter het IJzeren Gordijn (bijvoorbeeld in Hongarije in 1956 en in het toenmalige Tsjechoslowakije in 1968), en in de achter ons liggende decennia (en eigenlijk nog steeds) in Bosnië/Servië/Kosovo, om een paar bekende voorbeelden te noemen.

Het gesprek dat Minister Hirsch Ballin met Minister Eurlings had, ging ook over de vraag, waarom het CDA indertijd met steun van Hirsch Ballin zélf de samenwerking aanging met de LPF. Hirsch Ballin ging zelf, opmerkelijk genoeg, terug naar de persoon van Pim Fortuyn, die zoals hij vond, als praktiserend homoseksueel, (en die, zoals Fortuyn zelf heeft bekend gemaakt, jarenlang op de analysebank in behandeling is geweest voor zijn problemen), alles bij elkaar genomen weliswaar uitdagende dingen beweerde, maar nooit volksgroepen tegen elkaar ophitste. Waarom Hirsch Ballin de persoon van Fortuyn zo verbond met diens openlijk beleden homoseksualiteit en de problemen die hij kreeg, vanwege diens Islamuitingen, staat niet vast. Kennelijk was Fortuyn door zijn homoseksueel gedrag al omstreden, terwijl de indruk bestond dat hij het omstreden zijn van die rol door af te geven op de Islam volstrekt niet kon, of zelfs wilde, rechtzetten. Integendeel, hij wakkerde de sentimenten jegens de Islam daarmee juist aan! Intussen bezet Fortuyn een vooraanstaande plaats in de geschiede-

¹ Anno 2011 is hij hoogleraar Nederlands en Constitutioneel Recht aan de *Tilburg University*, en deeltijdhoogleraar Mensenrechten aan de Universiteit van Amsterdam.

² Zie ook J. Kuitenbrouwer, *De woorden van Wilders & hoe ze werken*, Amsterdam: De Bezige Bij, 2010.

nis van Nederland, - misschien wat versneld doordat hij werd vermoord.³

De conclusie kan dan ook getrokken worden dat omstreden zijn weliswaar wordt beloond met ruchtbaarheid, erkenning, al of niet roem, - maar tegelijkertijd zit er ook een luchtje aan. En het is dié ambivalentie (het tegelijk voor en tegen een persoon of zaak zijn) die mij aantrok in de reacties van zowel Hirsch Ballin als Eurlings, - en ook in de soms ronkende, provocerende, ophefgevende uitingen van Wilders.

En toen werd ik persoonlijk getroffen door wat Hirsch Ballin vertelde. Niet zozeer wat hij zei als inhoud, als wel de wijze waarop hij het formuleerde. Hier was een mens aan het woord, die zelf veel heeft meegemaakt én geleden, - juist omdat groepen mensen tegen elkaar werden opgehitst.⁴ Ik moest ook denken aan wat Minister Eurlings bezighield. Hij heeft een vriendin (de Hongaarse Enikő Borbely) uit één van die landen die indertijd achter het ijzeren Gordijn lagen. En verder nadenkend, realiseerde ik me dat Wilders partner een Hongaarse was. Ze hebben alle drie dus iets 'vreemds' gemeenschappelijk en alle drie hebben ze dat vreemde element in hun hart gesloten. Hoewel ieder voor zich een eigen politieke visie heeft ontwikkeld, hebben ze alle drie een betekenisvolle invulling gegeven aan wat hen zowel scheidt als verbindt.

De reden dat ik hierna belangrijke eindmomenten van een lopende behandeling van een analytische patiënt plaats naast de problematiek van een conflictueuze verhouding tussen democratische en niet-democratische gezindheid, heeft te maken met de gemeenschappelijkheid van het thema: emotie, spontaniteit, destructieneiging en buitensluiting.

Het viel mij op wat er in mijn praktijk gelijktijdig met bovenstaande ontwikkelingen in verband met de samenwerking VVD/CDA/PVV aan de hand was. Toen in mijn praktijk één van mijn patiënten afscheid ging nemen van de psychoanalytische behandeling, vertoonde hij enkele verschijnselen die hij in het begin van de behandeling ook had. Hij werd angstiger, vertoonde meer verschijnselen van moeheid en meldde zich regelmatig ziek voor de behandeling. Er was sprake van een regressie naar een vroegere ontwikkelingsfase. Hij kwam plots tot een ontboezeming, toen ik zijn terugval duidde met een angst voor het verlies van mij als zijn analyticus, in de fase dat ik er fysiek niet meer zou zijn. Vergelijkenderwijs hiermee kwam hij erop dat zijn haat

³ Pim Fortuyn is in een KRO-televisieprogramma (15-11-2004) uitgeroepen tot grootste Nederlander aller tijden. Willem van Oranje komt op de tweede plaats, Willem Drees op de derde.

⁴ Hirsch Ballin is de zoon van de Duitse rechtsgeleerde *Ernst Denny Hirsch Ballin*. Deze was in de jaren '30 als *Jood* terechtgekomen in het kamp *Buchenwald*. Later was hij uit *nazi-Duitsland* naar Nederland gevlucht waar hij door de advocaat *Pieter Gerbrandy* werd geholpen met het krijgen van *politiek asiel*. In de *Tweede Wereldoorlog* dook hij onder en droeg bij aan het verzet. Na de bevrijding werd hij hoogleraar in Amsterdam. Zijn vrouw *Maria Koppe* was *katholiek*, en de zoon werd in haar godsdienst grootgebracht. Zie *Wikipedia*

tegenover wat Wilders vindt, ook te maken heeft met zijn primaire impuls, namelijk dat hij Wilders een kopje kleiner wil maken, zoals hij dat met mij ook wilde, mij ombrengen. Zijn moordlustigheid, die hij nooit tevoren zo bewust had ervaren, vergeleek hij met die stille moordwens die hij eerder in zijn leven had, als hij zich gehinderd wist door zijn ouders, door klasgenoten, door leeftijdsgenoten, en ook door zijn eigen partner. De angst om niet alleen afgewezen te worden, maar ook iets eigens kwijt te raken joeg hem als het ware de gordijnen in. Hij kon zo razend worden, dat hij alles doodzweeg in de relatie met zijn partner, toen zij aanstalten maakte van hem te willen scheiden. De razernij verlamde hem totaal. Hun huwelijk strandde jaren geleden, niet doordat er teveel onenigheid was, maar juist omdat hij niet in staat was met zijn partner over hun problemen te praten. Hij was angstig voor ontkenning van zijn levensruimte, en in engere zin voor discriminatie jegens zijn behoefte aan een eigen plek en functie binnen de relatie. Hij vergeleek die immens grote behoefte aan levensruimte, met wat Wilders eigenlijk vindt, namelijk dat, - in de woorden van mijn patiënt, - 'wij als volk geen ruimte meer hebben voor ons eigen leven.' Zo'n primitieve uitspraak kan alleen maar begrepen worden vanuit de positie waarin mijn patiënt verkeerde, namelijk op het punt te staan om na een jarenlange intensieve behandeling alleen verder zijn leven inhoud te moeten geven. Zo'n behoefte gaat psychologisch gezien terug tot de peutertijd: de situatie van de net pratende tweejarige, die zich bedreigd voelt door het jongere broertje dat naar zijn speeltje grijpt, en dan heftig van zich afbijt door te zeggen: wat van mij is, daar blijf je van af!

Mijn patiënt vergeleek zijn primaire gevoelens met die van het Wilde Westen, waar je als nieuweling in een dorp ook zo maar neergeschoten kon worden, als je te bedreigend werd voor de sheriff, of als gast in de plaatselijke kroeg.

Zou de overeenstemming tussen wat Wilders te berde brengt over de Islam en over mensen die niet deugen, en de reacties erop van mijn patiënt niet juist liggen in de *Umwertung aller Werte*? Daarmee analoog aan wat Nietzsche bedoelde. Als voorbeeld: Mijn patiënt stilzwijgen tegenover zijn partner, en naar mij toe zijn veelvuldig wegblijven, had te maken met zijn razernij en de doodswensen jegens zijn partner en mij, maar hij zegt: 'Ik haat die Wilders, ik zou hem een kopje kleiner kunnen maken als in een primaire impuls.' Wouter Bos schreef een boek getiteld: Dit land kan zoveel beter. Volgens Wilders gaat Bos door met vliegtuigladingen van mensen uit moslimlanden hierheen halen, en dan zegt Wilders: 'Wouter zegt: Dit land kan zoveel analfabeter!' ⁵

Mijn patiënt is onbewust woest op mij, omdat het einde van de behandeling nadert. Hij is uiterst alert, kan geen tegenspraak dulden, reageert meteen als ik iets probeer te zeggen. Hij reageert fel door zijn (onbewuste) moordzuchtige houding jegens mij te verschuiven naar hetgeen Wilders te zeggen heeft. 'Die wil mensen ook uitsluiten.' Mijn patiënt voelt zich door mij buitengesloten, eruitgegooid. Dat durft hij niet te zeggen of is zich dat niet bewust. Wel bewust is de uitgesproken woede op iemand die hij volstrekt niet kent, maar wel diens ideeën, die hij verafschuwt. Hij zegt tegen mij:

⁵ Ibid. Kuitenbrouwer, p. 84.

'Ik ben van de PvdA. Wat Wilders doet, die misbruikt woorden en uitspraken van anderen die hij verwerpt. Bos is van de PvdA, die een boek heeft geschreven, en de uitdaging aangaat dat het beter kan gaan met het land. Wilders maakt dat belachelijk, keert de zaken om, beledigt hem, spreekt kwaad over Bos en dicht hem kwade bedoelingen toe. Bos zou het land juist tekort doen, door mensen hier in het land binnen te laten die analfabeet zijn. Gevoelens van angst en onzekerheid van mensen worden zo radicaal opgeroepen, dat er sprake is van een bedreiging van hun gevoel van veiligheid en geborgenheid.'

Mijn patiënt voelt zich onzeker, en is angstig door mij in de steek te worden gelaten. Hij raakt geobsedeerd door wat Wilders doet. Hij zegt: 'Door wat Wilders doet en zegt, raken mensen in het land als een magneet betrokken op onderwerpen die Wilders aansnijdt. Het lijkt alsof mensen als vanzelf worden aangetrokken tot de onheilsprofeet! Want dat Wilders volgens Kuitenbrouwer negatieve stemmingen propageert blijkt uit het woord "slecht" dat hij bovengemiddeld gebruikt, vergeleken met zijn collega politici, en het woord "goed" nooit.'⁶

Los van wat er met mijn patiënt aan de hand was, en wat er zoal in ons land plaatsvindt, nu er een (nieuwe) omstreden partij gaat meedoen aan het politieke spel, is het in ieder geval wel herkenbaar dat wij van elkaar moeten blijven leren en met elkaar bespreken wat wij moeilijk vinden. En dat in alle openheid. Want het fundament in ieder mensenleven (bij mijn patiënt, zowel als bij mensen in het land die zo betrokken raken op wat door Wilders wordt gezegd) vormt eigenlijk de vraag of er sprake is van voldoende basic safety. Het gevoel van basis veiligheid dat als een elementair kinderlijke behoefte van belang is tot in de volwassenheid. Joseph J. Sandler maakte er een belangrijke voorwaarde van voor een gezonde psychische ontwikkeling, van infant (tot 2^e jaar), als peuter (2^e-3^e jaar) naar kleuter (4^e-6^e jaar) en vervolgens naar de latetietijd (7^e-11^e jaar), puberteit/adolescentie (12^e-25^e jaar).

Het gevoel van veiligheid kan gevoelens van pijn, ongeluk overrulen. Aldus kan 'stress' worden opgevat als een geruststelling. Zo bekeken kan 'succes' iets bedreigends worden en mislukking kan worden verbonden met gevoelens van vertrouwelijkheid en veiligheid. Indien de basic safety een dispositie wordt van de persoonlijkheid voert zo iets tot een gevoel van autonomie. Dit betekent het vermogen te kunnen beschikken over strategieën die het gevoel van basic safety kunnen handhaven, ook te midden van dreigingen vanuit het driftleven, het superego of de externe wereld.⁷ Het heft in eigen hand kunnen nemen eerder, dan je overgeven aan een dodelijke onzekerheid in verband met mogelijke bedreigingen. Dit laatste is, zo vermoed ik, bij de meeste mensen aanwezig, die iets met Wilders hebben. En mijn patiënt heeft ten slotte leren inzien dat zijn gevoel voor verandering in de plaats is gekomen van zijn angst voor het onbekende.

⁶ Ibid. Kuitenbrouwer, p.95.

⁷ P. Fonagy, A.M. Cooper & R.S. Wallerstein. *Psychoanalysis on the Move. The work of Joseph Sandler*, Routledge, London, 1999, p. 7 e.v.

Strafrecht afgestemd op de persoon van de dader én slachtoffer

T.I. Oei

DEN HAAG (ANP) 11-10-10 – ‘Fred Teeven (VVD) wil als staatssecretaris van Veiligheid en Justitie meer gaan doen voor slachtoffers van geweld en criminaliteit. Dat zei hij maandag na zijn bezoek aan formateur Mark Rutte. Teeven krijgt onder meer gevangenen, tbs, reclassering en aanpak van jeugd in zijn portefeuille. Hij wil wat gaan doen aan de capaciteitsproblemen in de gesloten jeugdzorg. Het huidige kabinet was daar al mee bezig, maar omdat er twee ministers bij betrokken waren, namelijk die van Justitie en van Jeugd en Gezin, zijn de problemen nog niet opgelost, vindt Teeven. Te veel jongeren zaten in jeugdgevangenen omdat er in de jeugdzorg geen plaats voor hen was.’

De nieuwe staatssecretaris Teeven heeft als plan voor zijn beleid in de komende jaren zich te richten op slachtofferhulp en aandacht voor slachtoffers van geweld en criminaliteit. Wij mogen hopen dat hij zijn enthousiasme en energie die hij eerder al richtte op meer straf en strafwaardigheid van criminaliteit, ook zal gebruiken om het strafrecht een humaner gezicht te geven. Het is nodig om mensen die iets hebben misdaan menselijk tegemoet te komen. Hoewel de strafwaardigheid van criminaliteit op allerlei fronten, zowel voor inhoudelijk crimineel gedrag als gezien de leeftijd waarop zoiets plaatsvindt, consistent moet zijn, dient de individuele bejegening in procesrechtelijke en materieelstrafrechtelijke zin op de persoon van de pleger afgestemd te zijn.¹ De rechter houdt daar altijd rekening mee, maar zijn beleid is soms moeilijk te begrijpen voor de buitenstaander. Dat een oma kortgeleden TBS met voorwaarden kreeg opgelegd, naast een gevangenisstraf, vanwege seksueel misbruik van een infant (baby tot 2 jaar), is, zeker voor een leek, moeilijk te volgen.² Als de beoogde staatssecretaris in dit soort gevallen, maar ook in andere zaken, meer voor openheid en uitleg zou willen pleiten, dan zijn niet alleen de slachtoffers, maar ook de daders daarmee gediend.

¹ Christian Diesen op het IALMH Congres te Berlijn, 22 juli 2011: ‘The society is not equal, but a trial might be.’

² Maandag, 11-10-10. ‘Een 57-jarige oma die meewerkte aan seksueel misbruik van haar vijf weken oude kleinzoon en het op beeld vastleggen van die ontucht, krijgt tbs met voorwaarden. De vrouw zal in het kader van de tbs-maatregel worden behandeld op de gesloten afdeling van een zorginstelling. De rechtbank veroordeelde de oma uit Vught maandag bovendien tot een celstraf gelijk aan de tijd die ze in voorarrest heeft doorgebracht (263 dagen). De vrouw stapte na het misbruik in september 2009 zelf naar de politie. De oma pleegde de ontucht samen met haar toenmalige vriend (48). Hij was volgens de rechtbank op het idee gekomen en zij, extreem beïnvloedbaar als ze is, ging niet tegen hem in. De 48-jarige man uit Rosmalen verschijnt op 6 december voor de rechtbank.’

In zijn editorial van het vooraanstaande strafrechtelijk tijdschrift *Delikt en Delinkwent* (DD 2010, 7, p. 823 e.v.) spreekt Groenhuijsen daar ook over, en hij vermeldt de groeiende aandacht van het strafrecht voor niet alleen witte boordencriminelen, maar ook voor oudere criminelen. De aandacht voor de persoon van de dader en slachtoffer formuleert hij aldus:

‘Aan het eind van mijn verhaal gekomen, blijkt dat mijn voorbeelden en argumenten juist allemaal de strekking hebben om wel degelijk nogmaals en met kracht te opponeren tegen een strafrechtspleging die steeds minder “met aanzien des persoons” lijkt te werken. Dat is de maatstaf waarmee ik de daden van het komende kabinet op strafrechtelijk terrein zal beoordelen.’

Hiermee kan ik het volledig eens zijn.

‘Klinisch dode’ vrouw ontwaakt in ziekenhuis

T.I. Oei

BORDEAUX (ANP), 20-10-2010 - Een vrouw die volgens dokters in een Frans ziekenhuis klinisch dood was, is enkele uren later wakker geworden. Dat meldden Franse media woensdag. Patiënte Lydie Paillard werd voorbereid voor een behandeling, toen ze opeens haar bewustzijn verloor. Een dokter slaagde erin de vrouw te reanimeren en aan de beademing te leggen, maar constateerde na beraad met andere dokters dat de vrouw klinisch dood was. De dokter vertelde daarop de zoons dat hun moeder ‘zeer zeker klinisch dood’ was en stelde voor om de stekker uit haar ademhalingsapparaat te trekken. Dat weigerden haar zoons en de vrouw werd overgebracht naar een ander ziekenhuis. Daar onderging de vrouw een hersenscan, waaruit bleek dat ze helemaal niet klinisch dood was. Enkele uren later werd ze wakker. Het ziekenhuis wijt de misser aan ‘een communicatieprobleem’.

De wonderen zijn de wereld nog niet uit, ook al zijn er communicatieproblemen. De vraag is natuurlijk of wonderen werkelijk alleen maar met communicatieproblemen te maken hebben. In de praktijk zullen patiënten alles wat dokters menen ter discussie willen stellen, tenzij ze hun eigen kritische geest uitschakelen of door emotie overrompeld geen woorden voor frustraties kunnen vinden. Het is derhalve van groot belang dat artsen zich dat bewust zijn. Hun macht wordt soms overmatig op een voetstuk gezet en dat is weer niet goed voor het zelfgevoel van de dokter. Communiceren heeft dan ook te maken met afstemmen op elkaar, wat er ook aan de hand is met de patiënt, en je eigenheid, of je eigen ego als dokter wat te relativiseren. Ten slotte gaat het om de patiënt, en niet anders dan dat. Als dokters hun kwetsbaarheid ervaren heeft dat te maken met het gevoel niet serieus genomen te worden door hun patiënten. Maar dat is weer een misvatting van wat patiënten van dokters verwachten: zij dienen in elk opzicht zichzelf te beheersen, ook al betekent dat soms de agressie van de patiënt te moeten incasseren. Ook dat hoort bij goed hulpverlenerschap. Niet voor niets werd het empoel van de dokter als een roeping gezien. Het gouden randje van de eer dient alleen maar om de pijn van de verantwoordelijkheid voor een andermans leven en de onverwachte aard van het beroep enigszins te verzachten.

E.J. van Maren, directeur behandeling Forensische Instelling

‘Wat betreft de bijgevoegde “snipper”: ik zou graag hebben willen weten of deze mevrouw iets ervaren heeft in deze periode van ‘klinische dood’. Ik ben het boek “irreducible mind” aan het lezen, waarin op min of meer wetenschappelijke wijze toch wat

vraagtekens geplaatst worden bij het reductionisme. Produceren hersenen bewustzijn of maken ze het alleen mogelijk? Intrigerend boek!’

Karel Oei

‘Over reductionisme gesproken .Ik kan je aanbevelen het boek: “Het sturende Brein” van E. Goldberg, Wereldbibliotheek, 2010, waarin stellig wordt waargemaakt dat de prefrontale hersenen van belang zijn in het besluitvormingsproces rondom ambigue situaties, dwz. menselijke situaties waarin individuele afwegingen een rol van betekenis spelen en niet de dichotome (deterministische) spelletjes en/of soms (pseudo)wetenschappelijke experimenten, waar neurocognitie wetenschappers ons tegenwoordig zo mee om de oren plegen te slaan. Overigens is de westerse maatschappij daar helaas mee gepreoccupeerd. Ik hou me toch meer aan de individuele afwegingen waar wij als mens meer aan hebben, lijkt mij, dan aan die (schijn)toestanden. Situaties waarin ja/nee, groot/klein, zwart/wit oplossingen wel nodig zijn om een resultaat te verkrijgen voor wetenschappelijk reductionistische hobby's, maar waar wij als mens weinig mee opschieten, vrees ik. Het voordeel van zo'n optiek is dat de mens iets krijgt van een methode waarmee je snel een doorbraakgevoel ervaart, en dat werkt verslavend, want “eindelijk hebben wij toch binnen relatief korte tijd een respons - heerlijk,” (zo denken we dan) - maar niet heus.’

Reactie van A. Korving, psychotherapeut

‘Wat je schrijft in je email over “reductionisme”, ligt mij na aan het hart. Het vast houden “aan de individuele afwegingen waar wij als mens meer aan hebben dan die (schijn)toestanden”, lijkt me een belangrijke kwaliteit voor professionals werkzaam in en met “relaties”. Een kwaliteit die gestimuleerd zou moeten worden.

De praktijk van hulpverleners in de zorg is echter dat het steeds minder vanzelfsprekend is om die individuele afwegingen te maken en vorm te geven. Eigenlijk word je ook niet meer geacht om dat te doen, laat staan om dat hard op te zeggen.

Het is meer en meer een dichotomie, een zwart/wit perspectief waarin alles geperst dient te worden. Alle rijke kleurschakeringen daarmee wegzettend.

¹ D. Draaisma: ‘Filosofen hebben een veel grotere beheersing ten opzichte van andere competenties dan neurologen. Neem zijn stelling (van Dick Swaab, in: *Wij zijn ons brein*, Amsterdam: Uitgeverij Contact Amsterdam, 2010, p. 211 e.v.) dat criminaliteit in de baarmoeder begint. Verschrikkelijk deterministisch en een veronachtzaming van hoe indringend maatschappelijke factoren kunnen zijn. We hebben nu een generatiecohort van lastige Marokkaantjes. Het is onwaarschijnlijk dat binnen een generatie in al die baarmoeders iets is misgegaan.’ In: *Vrij Nederland*, p. 56-59, in het bijzonder p. 58.

Ik ervaar het als een desolate staat van hulpverlening die aan het ontstaan is, c.q. al is ontstaan, een hulpverlening die meer en meer dehumaniseert, en dan vervolgens nog meer reductionisme nodig heeft om de ontstane vervreemding niet te gaan ervaren. Juist in het “niet meer (durven) ervaren” ontstaat schade, schade die ik bijna dagelijks zie/hoor/waarneem bij mijn cliënten, die juist een therapie behoeven waar iets anders mag gebeuren dan de dichotomie, die juist het multiperspectief nodig hebben om een gestagneerd ervaren meer te doen stromen.’

Er is nog veel te doen aan de bewustwording van onze diepste wensen

T.I. Oei

BEIROET - donderdag 21 oktober 2010, Jorn De Cock. 'De Saudische prins Saud Abdulaziz kreeg in Londen levenslang voor de moord op zijn "bediende". De zaak roept vragen op over Arabische hypocrisie rond homoseksualiteit. Prins Saud Abdulaziz bin Basser al Saud (34), een kleinzoon van de vroegere Saudische koning Saoud, was een beetje dronken van champagne en cocktails op Valentijnsdag dit jaar, toen hij met zijn "bediende" Bandar Abdulaziz (32) naar zijn hotelkamer in Londen trok. De volgende dag werd de bediende dood teruggevonden, na een wilde seksuele nacht die eindigde met een wurging.

Prins Saud leek aanvankelijk te hopen dat zijn prinsenstatus hem onschendbaar maakte, maar een Londense rechter besliste er anders over. "Het is erg ongewoon dat een prins terechtstaat voor moord," zei de Britse rechter David Bean. "Maar het zou fout zijn als ik u strenger of milder bestrafte dan anderen omdat u een lid bent van de Koninklijke familie."

Bewakingscamera's registreerden al dagen tevoren hoe de prins in de lift zijn agressie losliet op zijn bediende, annex homofiele minnaar. Op de ochtend na de moord zei de prins dat zijn bediende "enkele weken tevoren" in elkaar was geslagen in Londen – vandaar de sporen van geweld op zijn lichaam. Hij had niets gemerkt van diens dood, omdat hij sliep.

Rechter Bean veroordeelde de Saudische prins gisteren tot levenslang, met een minimum celstraf van twintig jaar. De rechter sprak over een "positie van autoriteit die brutaal werd misbruikt".

In het Midden-Oosten werd gisteren gretig verslag uitgebracht over de zaak. De kranten in het conservatieve Saudi-Arabië maakten daarentegen geen enkele melding van de zaak, ook al konden de Saudi's zich gisteren uitgebreid informeren op het internet en via de satelliettelevisie.

Daarmee zet de moord van een bediende enkele zaken op scherp. Homoseksualiteit is in het Midden-Oosten officieel verboden, maar iedereen weet dat deze geaardheid hier even aanwezig is als in het Westen. Vaak zijn het de meest conservatieve steden die het meest vertrouwd zijn met de mannenliefde, juist omdat een comfortabele omgang tussen mannen en vrouwen er zo moeilijk wordt gemaakt.

De moord plaatst ook de relatie tussen "meester" en "bediende" bij de Arabische "elite" in het voetlicht. In tegenstelling tot de tientallen miljoenen families uit de middenklasse, hebben duizenden rijkere families hier bedienden uit de Filipijnen of Thailand, die doorgaans geen rechten hebben en afhankelijk zijn van de goede wil van

hun “werkgevers”. Prins Saud beschouwde zijn “dienaar” als een speeltje, zei rechter Bean, “en de meest waarschijnlijke verklaring is dat u er zich niets van aantrok of hij dood was of niet.”

Ten slotte roept de moordzaak ook vragen op over de autoritaire regimes die aan de macht zijn in het Midden-Oosten. Terwijl hun onderdanen zich moeten buigen voor duizenden regeltjes, voelen de telgen van de dynastieën zich verheven boven elk wet-
telijk gezag. Toen een zoon van de Libische leider Moammar Kadhafi zich in Genève te buiten ging aan geweld tegen een kamerbediende, opende Kadhafi een totale finan-
ciële en diplomatieke oorlog tegen Zwitserland.

In de Verenigde Arabische Emiraten werd vorig jaar prins Issa aangeklaagd voor de mishandeling van een bediende – de foltering werd uitgebreid gedocumenteerd via een filmpje op YouTube, maar uiteindelijk werd de prins vrijgesproken. De onvrede daarover blijkt niet alleen uit de uitspraak van een Britse rechter, maar ook uit het gemor van het grote publiek in de Arabische wereld.

De ironie wil dat prins Saud in zijn eigen land de doodstraf riskeert vanwege de “doodzonde” van homoseksualiteit. Waarschijnlijk blijft hij dan ook na zijn gevangenisstraf in het Westen.’

Een tragisch bericht vanwege een dramatisch en tegelijk schokkend feit. Er zijn verschillende conflicten te vinden in de wijze waarop homoseksuelen in de Arabische wereld, en met name in Saudi-Arabië moeten omgaan met hun aard.

De macht/onmacht situatie die in elke afhankelijkheidsrelatie, dus ook een seksue-
le relatie, voorkomt, wordt hier nog versterkt door de verschillen in sociale en maatschappelijke status van de twee geliefden: de prins en zijn bediende. Daarnaast is er sprake van een wet die de doodstraf vereist voor homoseksualiteit die in het land van de prins als zwaar delict wordt beschouwd.. De staat van kennelijke dronkenschap wegens fors drankgebruik met een geliefde op Valentijnsdag maakt de weg vrij voor en faciliteert seksuele uitpattingen. Psychoanalytisch gezien wordt zoals bekend, de functie van het geweten opgelost door het gebruik van alcohol: de kritische reflectie op wat de vrije wil heet en wat overleg mogelijk moet maken (mag of kan ik zulks wel of niet voor mijn geweten verantwoorden) is dan niet meer aanwezig. Het gevoel van verantwoordelijkheid verdwijnt achter de horizon van de dronken status. Bovendien kunnen, zo blijkt altijd weer in zo’n toestand, de bestaande bewuste of onbewuste, verdrongen psychische conflicten gemakkelijker worden uitgeleefd. De macht van de prins om over zijn bediende te beschikken krijgt zo absolute kenmerken. Het lijfelijk en mentaal mishandelen neemt de overhand. De eisen van de machthebber (c.q. de prins) nemen toe; er lijkt dan geen grens meer voor wat nog wel of niet door de beugel kan. Het omgaan met elkaar verwordt tot een roulettespel. Het zoeken van zowel genot als macht krijgt daarom alle aandacht en prioriteit, ten koste van de menselijkheid of menselijke waardigheid. Het lijkt er sterk op dat de seksuele spelletjes en/of uitdagingen tijdens de bewuste nacht uit de hand zijn gelopen. De bediende werd

gewurgd en met beetwonden in zijn wangen teruggevonden. Het maakt aannemelijk dat het slachtoffer tijdens de heftige vrijages als speeltje moet zijn (of wilde worden?) gebruikt door de dader. Wurgseks (asfyxiofilie) is een bekend verschijnsel onder seksuele activisten. Daardoor kan het seksuele genot langer en sommigen beweren dieper dan ooit voortduren, omdat wurgseks een nagenoeg blijvende staat van erectie kan veroorzaken. Dat de prins met de verklaring kwam dat hij lag te slapen en verder van niets wist, lijkt wat gezocht, maar verraadt ook zijn diepste al of niet bewuste wensen tijdens het drama. Hij wenste kennelijk in een staat van seksuele opwindning en – roes, de versmelting met zijn geliefde, op basis van een sadomasochistische collusie, te blijven verkeren.

De prins hoopte op een vermindering van straf, aangezien hij van hoge afkomst is. Daar was de rechter niet gevoelig voor. Wat in Saudi-Arabië kennelijk kan: klassenjustitie, is in Groot-Brittannië niet mogelijk. Daar zijn ook niet zulke wrede strafwetten.

Is de natuurwet een vanzelfsprekend gegeven?

T.I. Oei

‘Omdat homoseksualiteit volgens hem (in navolging van de Bijbel, to) onnatuurlijk is, heeft het Eindhovense CDA-raadslid Nico Stoevelaar eerder deze week als enige tegen het initiatief uit de gemeenteraad gestemd om de stad te kandideren voor Roze Zaterdag 2013. Stoevelaar heeft dat donderdag (23-09-10) gezegd naar aanleiding van een bericht in het Eindhovens Dagblad.

„Het is een hele simpele reden: ik vind homofilie absoluut onnatuurlijk en we moeten dat niet promoten”, legde hij donderdag desgevraagd uit. Stoevelaar vertelde dat voor de raadsvergadering in de fractie over zijn standpunt is gesproken. „De fractie was er niet zo gelukkig mee, maar het is voor mij een wezenlijk punt en ik heb de vrijheid gekregen om tegen te stemmen.” Fractievoorzitter Maarten Houben van het CDA in Eindhoven erkent dat vijf van de zes CDA-raadsleden het niet eens zijn met het standpunt van hun fractiegenoot. „Het CDA in Eindhoven staat klaar voor alle mensen die iets van hun leven willen maken ongeacht hun afkomst, geloof, ras en geaardheid. Het zou daarom raar zijn als we hem zijn afwijkende standpunt hadden verboden”, legde Houben desgevraagd uit.’

Even los van de juistheid of onjuistheid van wat het geachte raadslid vindt, is allereerst aan de orde of er sprake is van een natuurwet, waar iedere mens als het ware al bij de geboorte weet van heeft. Er zijn filosofische verhandelingen over geschreven en filosofen uit de Grieks/Romeinse, maar ook uit de latere tijd beamen dat standpunt. De mens is in staat om in zekere zin los van de feitelijkheid van zijn waarneming te vinden dat er een waarheid is als een vaststaand gegeven, waar niemand anders iets over te zeggen of te corrigeren heeft. Velen van ons weten uit zichzelf en door eigen bevinding wat waar en juist is, zowel in filosofische als in ethisch maatschappelijke zin. Mensen beschikken over een geweten zo vanaf hun 6^e/7^e levensjaar en ook mensen zonder een feitelijke opvoeding en leertraject zouden moeten weten dat bijvoorbeeld de Tien Geboden als vaste maatstaf in hun leven zijn te beschouwen (‘de preciezen’-P).

Er zijn daarentegen anderen (‘de rekkelijken’ - R) die vinden dat mensen in principe het recht hebben om alles wat hun waarheid lijkt, aan kritiek te onderwerpen. Zij vragen zich af of het wel klopt wat er geloofd of zo maar aangenomen wordt. Na overleg erover en nadat zij bij zichzelf en anderen te rade zijn gegaan, komen ze eventueel tot een al of niet voorlopige eindconclusie.

Er zijn ook tussenposities, waarin mensen zich bevinden tussen de ene pool: waarheid als natuurvinding en de andere pool: waarheid als product van overleg met anderen en cultureel beïnvloed.

Tegenwoordig is het individuele recht van ordenen en overleggen een groot goed. Mensen nemen niet alles meer voor zoete koek aan, of erkennen niet als vanzelf dat er een algemene waarheid is die zonder meer voor iedereen moet gelden. In de jaren vijftig gold in de VS homoseksualiteit als een stoornis, een ziekte, die alleen via medische hulp kon worden genezen. Deze «ziekte» gold als iets ernstigs. Vaak was zo'n aandoening juist moeilijk of in het geheel niet te verhelpen. Binnen de medische invalshoek werd er een rij van behandelmogelijkheden geopend die claimden dat homoseksualiteit kon worden genezen. Dat is thans (gelukkig) allang niet meer in zwang en al die methoden, van zelfbevestigingstherapie, van gedragsinterventies (elektrische)¹, of psychoanalytische behandelingen, tot de weinig effectieve, biochemisch-hormonale interventies gelden heden ten dage als obsoleet. De «ziekte» is verdwenen uit het register van ziekten, de z.g. DSM classificatie.

De politiek stopte er in Nederland en andere landen mee om mensen met die aard als afwijkend te beschouwen. Twee bekende voorbeelden van het gegeven dat openlijke homoseksualiteit werd gelijkgesteld aan een strafrechtelijk delict zijn de schrijver Oscar Wilde (1854-1900) die eind 19^e eeuw twee jaar gevangenisstraf kreeg opgelegd naar aanleiding van zijn verhouding met Lord Alfred Douglas,² en de wiskundige Alan Turing (1912-1954),³ die wegens homoseksueel gedrag in 1952 werd opgepakt in Groot-Brittannië. Hij kreeg een hormoontherapie opgelegd van een jaar.

¹ Van een patiënt: 'Daarbij sloten ze elektriciteitsdraden aan op mijn enkels en armen en moest ik naar heteroseksuele en homofiele foto's kijken. Ik kreeg een schok als ik niet snel genoeg bladerde. Tegenwoordig zouden die foto's ongeveer net zo spannend zijn als een foto van een actualiteitenrubriek in een tijdschrift.' De man kreeg dertig sessies die ongeveer een half uur duurde. Jaren later is hij toch met een vrouw getrouwd, ondanks dat hij wel homoseksueel was. 'Ik kan er nog steeds niet goed over praten met mijn vrouw. Ze weet wel van mijn seksuele geaardheid en probeert het zelf nog steeds te verwerken. En tja, seks hebben we al helemaal nooit gehad.'

² In 1891 ontmoette Wilde *Lord Alfred Douglas*, de zoon van de *Markies van Queensberry*. De beide mannen werden dol op elkaar, ondanks het feit dat Wilde getrouwd was. De vader van Douglas wilde deze relatie beëindigen. In 1895 beschuldigde Queensberry Wilde van *sodomie*, waarop Wilde in verweer ging en een proces wegens smaad begon tegen de markies. De rechtbank stelde Queensberry echter in het gelijk. In het proces kwam er bewijs naar voren dat Wilde 'ondeugdelijke handelingen' had gehad met jonge mannen van lagere afkomst, en nu moest hij zelf in de beklaagdenbank treden. Hoewel Wilde de kans had om naar Frankrijk te vluchten koos hij ervoor om dat niet te doen. Oscar Wilde werd gearresteerd en hem werd twee jaar gevangenisstraf met dwangarbeid opgelegd. Zijn vrouw scheidde van hem en nam met haar twee zoons de achternaam 'Holland' aan. Gedurende zijn gevangenschap schreef Wilde een lange brief aan Douglas, die echter pas na zijn dood gepubliceerd werd onder de titel *De Profundis*. Zie *Wikipedia*.

³ Hij was een Britse wiskundige en computerpionier. In 1936 bedacht hij, nog voor het bestaan van een elektronische programmeerbare computer, een rekenmodel de z.g. Turingmachine. In 1950 publiceerde Turing in het tijdschrift *MIND* een artikel genaamd

Toch roept deze menselijke aard hier en daar nog altijd allerlei weerstanden op, ondanks dat wetenschappelijk nooit is aangetoond dat zo'n gedrag de mens onwaardig zou zijn. Het hardnekkig vasthouden aan dit vanuit onze hedendaagse kennis van feiten en opvattingen over hoe mensen met elkaar behoren om te gaan discriminerend standpunt, zonder enige toetsing, kan alleen maar betekenen, dat mensen zich de moeite niet hebben getroost zich te verdiepen in wetenschap en wars zijn van ieder geloof in vooruitgang. Als de tegenwoordige politicus, als voorbeeldfiguur, blijft volharden in een archaïsch mensbeeld, dan doet dat ook denken aan wat er in Zuid-Afrika door politici nog niet zo lang geleden (zoals oud-president Mbeki)⁴ over Aids werd beweerd. Hij ontkende namelijk dat het een ziekte is die kan worden voorkomen door preventie (condoomgebruik) en bestreden door adequate medische behandeling met virusremmers. De grootste vijand blijft wat mij betreft de onwetendheid die mensen bewust en onbewust (op basis van loochening, gemakzucht, angst voor straf of onheil) blijven koesteren. Dit is niets anders dan een blijf van wantrouwen jegens hun eigen verstand en dat van anderen.

Computing Machinery and Intelligence. Hierin beschreef hij zijn Turingtest. Turing werd voor zijn vitale bijdragen aan de oorlogsinspanning in 1945 geëerd met de *Order of the British Empire* (OBE), en in 1951 werd hij voor zijn belangrijke bijdragen aan de wiskunde gekozen tot lid (Fellow) van de *Royal Society*. De *ACM Turing Prijs* wordt algemeen gezien als de hoogste onderscheiding in de informatica. Anno 2009 gingen er stemmen op in het Verenigd Koninkrijk die pleitten voor een postuum eerherstel. In september van dat jaar heeft premier *Gordon Brown* namens de regering postuum excuses aangeboden aan Alan Turing. Zie *Wikipedia*.

⁴ Tabo Mbeki questions the link between viruses and AIDS and believes (*cursief, to*) that the correlation between poverty and the AIDS rate in Africa was a challenge to the viral theory of AIDS. His fate was not helped by Health Minister *Manto Tshabalala-Msimang* and the overhaul of the pharmaceutical industry in South Africa. The delay in distributing *antiretroviral drugs* is attributed to the ban he placed on their use in public state hospitals, and is also linked to the estimated deaths of some hundreds of thousands. Tabo Mbeki has also been criticized for responding on negative comments made about governance by accusing them of racism. Zie *Wikipedia*. Het zou mij niet verbazen, als Mbeki (al of niet postuum) zou worden vervolgd voor het willens en wetens toebrengen van grote schade aan de gezondheid en verlies van mensen(levens).

Gemengde teams van ouderen en jongeren verhogen productiviteit

T.I. Oei

Managers zouden er bij het samenstellen van teams goed aan doen om oudere werknemers met jongeren te laten samenwerken om de prestaties te verhogen. Bovendien neemt dan het ziekteverzuim af. Dat stelt promovendus Franz Josef Gellert in zijn onderzoek naar relaties tussen ouderen en jongeren op de werkvloer. Hij stelde ook vast dat niet de leeftijd, maar een leervriendelijke omgeving persoonlijke groei sterk beïnvloedt.

Met het vooruitzicht dat werknemers vanwege de vergrijzing langer zullen moeten doorwerken, is het van belang de relatie tussen leeftijd en werk nader te onderzoeken. Gellert onderzocht de invloed van leeftijd op relaties en prestaties in teams die mentaal en fysiek veeleisend werk verrichten, zoals lopende bandwerk en verzorging van bejaarden. Hij verzamelde daarvoor gegevens in bejaardentehuizen en kleine bedrijven in Duitsland en bij een autofabrikant in Zweden. Gellert concludeert dat ouderen beter presteren vanwege hun ervaring. Dit geldt vooral in een werkomgeving met een sterk routinematig karakter, zoals lopende band werk. Er werd meer geproduceerd en er was minder ziekteverzuim.

Opleiding

Dat ouderen niet meer bijgeschoold zouden kunnen worden, klopt niet, stelt Gellert. Persoonlijke groei wordt voor een groot deel ook bevorderd door de werkomgeving: als er mogelijkheden zijn voor kennisuitwisseling en die wordt gestimuleerd, dan kunnen de individuele competenties groeien. Gellert pleit daarom voor een gemengde samenstelling van ouderen en jongeren in teams op de werkvloer.

Franz Josef Gellert (Bochum-Wattenscheid, 1954) studeerde European Economy aan de AKAD universiteit van Rendsburg. Hij werkt als senior onderzoeker aan de Hanze University of Applied Science, Groningen, International Business School. Zie ook zijn webpagina UvT.

Als medisch specialist weet ik dat de meester/gezel relatie toch altijd van grote betekenis is geweest in de opleiding tot arts. Je leert van een wat oudere, wijze collega nog het meest, wanneer die kan voordoen wat je moet doen. Het is het handwerk dat de doorslag geeft of je als professional slaagt. Dat geldt voor medici des te meer, aangezien het dan gaat om niet alleen handigheid, klustalent, maar ook om wat je precies doet, op welke wijze het het beste kan, en ook met een zekerheid die geen aarzeling kan verdragen. Je zult maar patiënt zijn van een angstige chirurg. Dat wil toch niemand meemaken, nietwaar?

Het is met de relatie manager/professional in het veld net zo, zou ik zeggen. De manager moet één van hen kunnen zijn, zonder vaste collega in engere zin te hoeven zijn.

Het gezag dat de manager moet uitstralen wordt niet alleen bepaald door zijn status of zijn ervaring, maar door zijn houding als mens en als collega. Vaak worden medische staf en directie het niet zo gauw eens met elkaar. Waarom gebeurt dat, zou men zich kunnen afvragen? Wat mij betreft heeft dat met gelijkheid en evenredigheid te maken. Gelijkheid in het beproeven van mogelijkheden en het verwerkelijken van initiatieven en evenredigheid van verantwoordelijkheid voor wat je doet. Het is volstrekt legitiem, dat als je als functionaris vijf collega's moet aansturen je meer verantwoordelijkheid hebt te dragen dan wanneer je als eenling bezig bent. Maar die verantwoordelijkheid moet dan ook waargemaakt worden en dat kun je het meest overtuigend doen door aan te tonen dat je er ook het meeste van weet te maken.

De paranoid-schizoïde positie van Melanie Klein¹

T.I. Oei

Subject: Explaining Hell!!!

The following is an actual question given on a University of Arizona chemistry mid-term, and an actual answer turned in by a student.

The answer by this student was so 'profound' that the professor shared it with colleagues, via the Internet, which is, of course, why we now have the pleasure of enjoying it as well :

Bonus Question: Is Hell exothermic (gives off heat) or endothermic (absorbs heat)? Most of the students wrote proofs of their beliefs using Boyle's Law (gas cools when it expands and heats when it is compressed) or some variant.

One student, however, wrote the following:

First, we need to know how the mass of Hell is changing in time. So we need to know the rate at which souls are moving into Hell and the rate at which they are leaving, which is unlikely. I think that we can safely assume that once a soul gets to Hell, it will not leave. Therefore, no souls are leaving. As for how many souls are entering Hell, let's look at the different religions that exist in the world today.

Most of these religions state that if you are not a member of their religion, you will go to Hell. Since there is more than one of these religions and since people do not belong to more than one religion, we can project that all souls go to Hell. With birth and death rates as they are, we can expect the number of souls in Hell to increase exponentially. Now, we look at the rate of change of the volume in Hell because Boyle's Law states that in order for the temperature and pressure in Hell to stay the same, the volume of Hell has to expand proportionately as souls are added.

This gives two possibilities:

1. If Hell is expanding at a slower rate than the rate at which souls enter Hell, then the temperature and pressure in Hell will increase until all Hell breaks loose.
2. If Hell is expanding at a rate faster than the increase of souls in Hell, then the temperature and pressure will drop until Hell freezes over.

¹ T.I. Oei, Pre ambivalenties: verfraaien of verzieken? In: *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2011, 26, 6, p. 146-147.

So which is it?

If we accept the postulate given to me by Teresa during my Freshman year that, 'It will be a cold day in Hell before I sleep with you,' and take into account the fact that I slept with her last night, then number two must be true, and thus I am sure that Hell is exothermic and has already frozen over. The corollary of this theory is that since Hell has frozen over, it follows that it is not accepting any more souls and is therefore, extinct... ..leaving only Heaven, thereby proving the existence of a divine being which explains why, last night, Teresa kept shouting 'Oh my God.'

THIS STUDENT RECEIVED AN A+.

Bovenstaand is van Mike Chayes afkomstig. Wat mij zo bezighoudt is dat het verstand kennelijk tot zo'n redenering kan komen, waar wij met z'n allen onze mond bij open houden. Is de Hel dan toch niets anders dan het gegeven dat wij in nood (raserij) graag zouden willen dat anderen (onze vermeende tegenstanders) worden verbannen naar andere oorden (leegte, ravijn, duisternis, spelonken, gevangenis), terwijl wijzelf zo graag de hemel (op aarde) ambiëren, - waar ook? Determinisme (of-dit-of-dat paradigma) lijkt dus zo kwaad nog niet, hoewel ook dat niet volledig bevredigt, dunkt mij. De keuzevrijheid kan/moet niet beperkt blijven tot alleen maar twee mogelijkheden: zwart/wit, alles/niets, positief/negatief, waarheid/onwaarheid, verantwoordelijk/niet verantwoordelijk, de bozen/goeden.²

Dat zaken van geloof niet alleen emotioneel van waarde zijn, maar ook heel vroeg al betrokken zijn in onze wijze van denken en voelen, blijkt weer eens. De waarde van liefde en de waarde van de moederborst – kort door de bocht genomen – zijn meer met elkaar verweven dan wij ons wellicht realiseren. Het leek me dan ook goed om de theorie (in schetsmatige vogelvlucht) van Melanie Klein, een van de psychoanalytische pioniers, die thans in de wereld van de psychoanalyse wereldwijd (vooral in de Engelstalige wereld en in Midden en Zuid Amerika) een grote betekenis heeft, nog even aandacht te geven.

Melanie Klein (bron: Wikipedia) describes the earliest stages of infantile psychic life in terms of a successful completion of development through certain positions. A position for Klein describes is a set of psychic functions that correspond to a given phase

² M.F. Chayes: 'Je hebt het over waar onze concepties van de hemel en de hel vandaan komen. Je verwijst naar preambivalente tweedelingen in zuivere tegengesteldheden; kenmerkend voor — maar niet identiek met — wat de Kleinianen onder hun 'paranoid-schizoid positie' rangschikken. Wel interessant, en erg belangrijk, want evenementen, op dat niveau bestuurd, onze wereld zowel verfraaien als ook verzieken.'

of development, always appearing during the first year of life, but which are present at all times thereafter and can be reactivated at any time. There are two major positions: the **paranoid-schizoid position** and the depressive position. The earlier more primitive position is the paranoid-schizoid position and if an individual's environment and up-bringing are satisfactory, she or he will progress through the depressive position.

The paranoid-schizoid position is conceived as the state of mind of children, from birth to four or six months of age. Although this position develops into the next position, it is normal to move back and forward between the two positions although some people operate in the paranoid schizoid position for much of the time. As one of the originators of Object Relations theory, Klein sees emotions as always related to other people or objects of emotions. Relations during these first months are not to whole objects but only to part objects, such as the breast, the mother's hands, her face etc. Paranoid refers to the central paranoid anxiety, the fear of invasive malevolence. This is experienced as coming from the outside, but ultimately derives from the projection out of the death instinct. Paranoid anxiety can be understood in terms of anxiety about imminent annihilation and derives from a sense of the destructive or death instinct of the child. In this position before the secure internalization of a good object to protect the ego, the immature ego deals with its anxiety by splitting off bad feelings and projecting them out. However, this causes paranoia. Schizoid refers to the central defense mechanism: splitting, the vigilant separation of the good object from the bad object.

Klein posited that a healthy development implies that the infant has to split its external world, its objects and itself into two categories: *good* (i.e., gratifying, loved, loving) and *bad* (i.e. frustrating, hated, persecutory). This splitting makes it possible to introject and identify with the good. In other words: splitting in this stage is useful because it protects the good from being destroyed by the bad. Later, when the ego has developed sufficiently, the bad can be integrated, and conflict can be tolerated. Later with greater maturity and the resolution of the depressive position, the ego is able to bring together the good and bad object thereby leading to whole object relations. Achieving this involves mourning the loss of the idealized object, and associated depressive anxieties.

Klein described development as proceeding through two phases: the paranoid-schizoid position and the depressive position. In the paranoid-schizoid position, *the main anxiety* is paranoia and hypochondria, and the fear is for the self.

When things are going well, the mother is experienced as an all benign figure. However, inevitably when needs or desires of the young baby are not immediately met by the mother, because she is not there to fulfill them, the absence of *the good object* is experienced as the presence of *the bad object*.

The bad object is then hated and in phantasie it is attacked. The hated frustrating object quickly becomes persecutory as it is imagined to get revenge in a similar way to

how it is being treated. This is why the baby feels persecuted, hence the '*paranoid*' in paranoid schizoid.

As well as the bad (aggressive, hateful) parts of the self deriving from the death instinct being projected onto the object, goodness is also projected onto the object. It is easier to see why badness is projected outside the self rather than it being felt to be within. It is more difficult to understand why goodness also may be projected out. The reason is when the person does not feel that they can sustain goodness and it is safer for it to be put into the object. This is the basis for idealization, and it can be useful in certain situations, e.g. idealizing a doctor who is operating on you.

The projection of badness into the object is the basis of racism, homophobia, or any other irrational hatred of another group seen as different from the self, e.g. estate agents, liberals, cyclists, single mothers, Northerners, Southerners, traffic wardens etc.

Over time the baby becomes more able to tolerate frustration and hold onto the good object for increasing periods, enabling the baby to tolerate its own bad impulses without fear that these will destroy it. This enables a more realistic view of the self and object as possessing both good and bad attributes, leading to the greater integration and maturity of the depressive position.

Klein emphasizes that the good and bad parts of the self are projected onto or into the object. This represents the operation of the life and death drive, of love and hate.

Literature

Klein, M. (1946). Notes on Some Schizoid Mechanisms. *Int. J. Psycho-Anal.*, 27:99-110.

Mitchell, S.A., & Black, M.J. (1995). *Freud and beyond: A history of modern psycho-analytic thought*. Basic Books, New York.

Segal, H. (1988) *Introduction to the Work of Melanie Klein*. Karnac: London.

Segal, H. (1989) *Klein*. Karnac: London.

Promotie over acute stress en wat cortisol niet al kan bewerkstelligen*

Indrukken van een relatieve buitenstaander

T.I. Oei

Afgelopen donderdag heb ik het voorrecht gehad in het cortège van hoogleraren van de Universiteit Leiden tijdens de promotieplechtigheid van mijn nicht, dochter van mijn overleden oudste broer, te mogen meelopen.¹ In menig opzicht was het een gedenkwaardige dag. Mijn twee oudste broers leven niet meer en als enige mannelijke Oei mocht ik de honneurs - op uitnodiging van de decaan - als oom zowel als hoogleraar, waarnemen. Zij waardeerde het zichtbaar, doordat ze regelmatig naar me keek tijdens haar verdediging. Ik mocht uiteraard niet met de oppositie meedoen. Twee bloedverwanten kunnen elkaar moeilijk velen, als het erop aankomt. Het gaat ten slotte om een formele, uiterst verantwoordelijke, slag om de wetenschappelijke zelfstandigheid voor jezelf in de academie op te eisen, en dat kan het beste in een gehoor met zoveel mogelijk andersdenkenden. Er waren twee buitenlandse professoren in de oppositie alsmede haar vroegere hoogleraar die haar master thesis had gesuperviseerd. Verder nog vier andere collega's, onder wie haar leeftijdsgenoot van de UvA. Meer dan eens kwam tijdens de verdediging van haar proefschrift in me op, dat je altijd duidelijk moet zijn in je doelstelling en communicatief bij je uitleg. Zij deed dat met vleugjes humor, waar buitenstaanders door verrast werden, als ik de enkele lachsalvo's zo mag interpreteren. Dat typeert wellicht de wijze waarop de ervaren wetenschapper zijn deskundigheid met een zekere autonomie aan de man weet te brengen. Ik denk dat ze een goede prestatie heeft geleverd en ik heb haar dus met veel genoegen mogen gelukwensen. Maar het moge duidelijk zijn: de promotie is een neerslag van een jarenlange actieve werkzaamheid achter de coulissen. Een project, waar je doorgaans de hulp van vele collega's voor nodig hebt, zeker in haar vakgebied. Het project vereist dus een sociale aanleg van de kandidaat om mensen voor je in te nemen en met mensen te willen omgaan, kort gezegd dat je van mensen houdt. Dat is niet iedereen gegeven. Ook moet je tijdig de bakens verzetten, voordat je jezelf tijdens het promotieproces op een dwaalspoor begeeft. Mijn les van deze gebeurtenis was, dat het helemaal niet zo erg is om je ziel bloot te leggen, maar dat de beantwoording van de vraag of je succes hebt, met je eigen beleid en je doelen te maken heeft.

* Verschenen in: *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2011, 26, 4, p. 103.

¹ Tijdens de promotieplechtigheid 18-11-2010, van Nicole Y.L. Oei, waarin zij haar proefschrift verdedigde, getiteld: *Memory function after stress. The effects of acute stress and cortisol on memory and the inhibition of emotional distraction*, Proefschrift, Universiteit Leiden, pp. 176.

Over smaak valt niet te twisten

T.I. Oei

'Beste Karel, ook nu weer met dank kennis genomen van je mail. Ik heb ze liever dan Omroep Max of zelfs NRC bijlagen. Dankzij jouw attentie op 08/06 boeiende bijeenkomst "Genese Massaal Geweld" in Trippenhuys (Koninklijke Academie van Wetenschappen) in Amsterdam, bijgewoond. Interessante deelnemers leren kennen. Jan van Hooff vertelde nogmaals zijn primaten verhaal. Elke keer is het weer leuk om deze vlotte verteller te horen. Dit keer werd de nadruk gelegd op gezamenlijk demonisch geweld van chimps-mannen met schokkende filmbeelden. Het leek mij geen terrein aangelegenheid, al was het slachtoffer de buurman. Maar onverklaarbare (vrij zeldzame) plotselinge bloeddorst. Genetische betekenis voor Homo Sapiens werd wel gesuggereerd, maar het verband is moeilijk te leggen. Kritiek van de zaal was dan ook op grond van duizendjarige taligheid en cultuur van de laatste. Eye-opener was Otto Adang van de Politieacademie. Discrepantie tussen mediaverslagen over geweld en politie evaluaties, onder meer op video-opnamen. Intelligente beheersstrategieën en loskoppeling van vooroordelen en in pers overdreven getalsmatige inschattingen. Nog jonge Tom Postmes van RU Groningen (sociale psychologie) vond ik de beste in de rij. Ik ga zijn lezing opvragen. Abram de Swaan was als altijd een hekkensluiter die weer origineler dan wie dan ook doordacht over geweld van de staat aan de hand van al eerder door hem gepubliceerde zienswijzen. Er waren geen medisch psychiatrische bijdragen. Niets nieuws meer na "Massenpsychologie und Ich-analyse"? (Ook wel erg dun essay van F.) In de zaal waren wel drie jonge neurologen waarvan in de pauzes veel gehoord over hun bezig zijn met hersenonderzoek. Ik kreeg gisteren van een van hen hun promotieonderzoek. R. Dijkgraaf, President van de KNAW, wil doorgaan op geweldonderzoek. Hopelijk bleken aanwezigen uit deze disciplines niet onopgemerkt. Evenals sociaal psychologen van wie wel eens meer toegespitst nieuwe kijk op invloed groep op grensoverschrijding door individuele geweldpleger kon komen? Met deze reactie als dank en vriendelijke groet,' aldus collega T.

Onlangs vroeg een van de collega's mij of ik een goede stelling wist voor diens proefschrift. Ik heb hem natuurlijk wat suggesties gedaan, maar kon hem niet volledig overtuigen, was mijn indruk achteraf. Wat ik hem, als hij dit leest, wel kan meegeven zijn de lessen die ik getrokken heb uit het lezen van het boek van Luuk van Middelaar, *De passage naar Europa*, Historische Uitgeverij, 2009.

Het magistrale van dit boek, dat in mei vorig jaar als proefschrift werd verdedigd, bestaat uit de virtuoze vervlechting van woorden, taal, begrip en betekenissen, die met elkaar vanuit een blik in het verleden altijd iets te zeggen hebben over 's mensen gedrag en toekomstverwachtingen. Een en ander geïnspireerd door de Franse filosoof Michel Foucault.

Ik las het met open mond en met grote ogen en kon mijn bewondering voor deze prestatie niet onder stoelen of banken steken. De schrijver had mij al geïmponeerd met zijn prachtige boek *'Politicide'*, zo'n tien jaren geleden, een boekbewerking van zijn scriptie, die hij als student filosofie en geschiedenis indertijd had verdedigd.

Thans bleek deze schrijver naar mijn smaak wat nader uitgerijpt. Zijn vermogen om in enkele regels een wereld van gedachten en betekenissen te ontfouwen, is welhaast exemplarisch. Ik hoop dat hij zo doorgaat in zijn werk.

Als pregnante voorbeelden (eventueel ook voor een stelling) zal ik die nemen uit de eerste 25 pagina's van het proefschrift van Middelaar. Het zal duidelijk zijn dat ik de lezer veel genoeg toewens.

Om iets nieuws te ontdekken, moet je eerst de gedachte loslaten dat je al weet hoe het zit (p. 8, ibid.).

Maar je kunt ook als een archeoloog proberen de gebeurtenissen en de strijd die er in alle gevallen aan vooraf gingen bloot te leggen (p. 9, ibid.).

Alleen bleef deze ruimte (voor Europese politiek), die wezenlijk een tussen-ruimte blijkt, onzichtbaar vanwege de dwang van de heersende denkschema's (p. 9, ibid.).

Het (boek) wil de stroom van de geschiedenis doen voelen in onze ervaring van het heden, het wil onze plaats in de tijd en de ruimte markeren (p. 11, ibid.).

De term 'driehoek' is retorisch briljant. Hij pacificeert de conflicterende posities door een evenwicht voor te schrijven (p. 20, ibid.).

In de taal zit een verborgen disciplinerende, die al speelt op woordniveau (p. 20, ibid.).

Wetenschappelijke 'overtuigingskracht' kan zowel zitten in de analytische instrumenten als in de politieke vooronderstellingen. Feit en norm zijn niet altijd strikt te scheiden (p. 21, ibid.).

Kennis van integratie vereist een meetbaar resultaat. Ook daarom houdt men in dit taalveld meer van ambtelijk beleid dan van de grillige politiek (p. 22, ibid.).

Preciezer: zoals de kennis van economen en sociaal wetenschappers bestaat bij de gratie van concrete resultaten, zoals historici en politieke analisten verhalen van totstandkoming en uitoefening van een publieke wil, zo draait het vertoog van juristen om het gieten van onbekende en onbeheerste situaties in een vorm (p. 22/23, ibid.).

Alleen de juridische regel kan een conceptueel luchtkasteel omzetten in een institutioneel feit (p. 23, ibid.).

Wie heeft er gelijk in een debat over de waarde van langlopende behandelingen met psychofarmaca? - Een proeve van zelfkennis

T.I. Oei

In het recent uitgekomen boek van Robert Whitaker over ‘Anatomy of An Epidemic’, 2010, zien we hoe jarenlang ondoordacht, of anders gezegd, kritiekloos gebruik van medicatie kan verworden tot het veroorzaken of onderhouden van onnodig menselijk leed. Eerst Robert Whitaker (28-04-2010) aan het woord:

‘A few years ago, while writing an article about the merits of psychiatric medications, I looked at whether the number of adults receiving a federal disability payment due to mental illness had significantly changed since 1987, which was the year that Prozac was introduced. Our society’s use of psychiatric medications, of course, has soared since that time, and here’s what I discovered: The number of adults, ages 18 to 65, on the federal disability rolls due to mental illness jumped from 1.25 million in 1987 to four million in 2007. Roughly one in every 45 working-age adults is now on government disability due to mental illness. This epidemic has now struck our nation’s children, too. The number of children who receive a federal payment because of a severe mental illness rose from 16, 200 in 1987 to 561, 569 in 2007, a 35-fold increase. I wrote *Anatomy of an Epidemic* to investigate this epidemic, and this pursuit necessarily raises a very uncomfortable question. Although we, as a society, believe that psychiatric medications have “revolutionized” the treatment of mental illness, the disability numbers suggest a very different possibility. Could our drug-based paradigm of care, for some unforeseen reason, be fueling this epidemic? To answer that question, you need to pore through the scientific literature for the past 50 years and piece together a documented account of how psychiatric drugs affect long-term outcomes. Do the medications help people stay well? Function better? Enjoy good physical health? Or do they, for some paradoxical reason, increase the likelihood that people will become chronically ill, less able to function well, more prone to physical illness? Researchers have studied these questions in a variety of ways, and their results tell a story that is, to the say the least, startling. Here is just one of many such studies. In the 1980s, Martin Harrow, a psychologist at the University of Illinois, began a long-term study of 64 newly diagnosed schizophrenia patients. Every few years, he assessed how they were doing. Were they symptomatic? In recovery? Employed? Were they taking antipsychotic medications? The collective fate of the off-med and medicated patients began to diverge after two years, and by the end of 4.5 years, it was the off-medication group that was doing much better. Nearly 40% of the off-med group were “in recovery” and more than 60% were working, whereas only 6% of the medicated patients were “in recovery” and few were working. This divergence in outcomes remained throughout the next ten years, such that at the 15-year follow-up, 40% of those off drugs were in recovery, versus 5% of the medicated group. As Harrow reported at the 2008 annual

meeting of the American Psychiatric Association, "I conclude that patients with schizophrenia not on antipsychotic medication for a long period of time have significantly better global functioning than those on antipsychotics." This does not mean that antipsychotics don't have a place in psychiatry's toolbox. But it does mean that psychiatry's use of these drugs needs to be rethought, and fortunately, a model of care pioneered by a Finnish group in western Lapland provides us with an example of the benefit that can come from doing so. Twenty years ago, they began using antipsychotics in a selective, cautious manner, and today the long-term outcomes of their first-episode psychotic patients are astonishingly good. At the end of five years, 85% of their patients are either working or back in school, and only 20% are taking antipsychotics. In *Anatomy of an Epidemic*, I report on the long-term outcomes literature for schizophrenia, anxiety, depression, and bipolar illness, and also the literature that details outcomes for children treated with psychiatric medications. *My hope is that if our society can become informed about these long-term studies, then it could have a reasonable discussion about embracing other models of care--like the one pioneered by the group in Finland--that have proven to help people get better and stay well too.'* (cursief, to)

Tijdens een debat hierover trok met name de reactie van Dr John, MD, mijn aandacht: 'Fascinating debate. How brave of Mr. Whitaker to present his work in such a venue. It's like Farrakhan preaching at a KKK rally. I would have to agree more with Dr Carlat however that the explosion in disability rates is a byproduct of the disease model in psychiatry and the explosion of those being diagnosed along with the pt/lawyer/Dr disability industry rather than meds causing the disability.

Regardless Mr Whitaker's overall indictment of contemporary biological psychiatry has merit. I cannot see how anyone could look at the contradictory data such as the WHO outcomes on psychotic disorders or the 15 yr Harrow study and not seriously doubt the current paradigm.(Those who get psychotic should always be given antipsychotics and mostly should always be left on them).

Why would anyone believe that? The drugs are a shotgun which may in fact blunt some symptoms but they certainly do not treat or reverse an understood neuropathologic process. I see just as many relapses on meds as off yet we always assume relapses are mostly secondary to people coming off their meds. Maybe for some they help and others they may worsen the course but we have no ability to predict what they are going to do for any pt we see in the long term. In the short term their benefits are not exactly impressive for most.

I am not so sure deinstitutionalization can be credited to meds. That was a complex social and economic process. State hospitals and community in-pt psychiatric beds are evaporating. Are we to assume this is simply do to improvements in meds? There certainly is no evidence for this.

After investing all that time in training I would love to say Robert Whitaker is mostly wrong in his general hypothesis about the failure of biological psychiatry and its potential to create iatrogenic pathology. *Watching people get psychiatric TX for 15*

years and seeing most of them either not get any better long term or even be made worse by it convinces me he is mostly right.' (cursief, to)

De klinische overtuiging dat antidepressiva en antipsychotica levenslang noodzakelijk zijn voor patiënten met schizofrene psychoses en bipolaire depressies lijkt thans achterhaald.¹ ²Deze ideeën circuleerden weliswaar al langer, maar werden, zonder dat

¹ UMC Utrecht maandag 11 april 2011: Patiënten die hersteld zijn van hun eerste psychose moeten medicijnen blijven gebruiken. Anders treedt zeer vaak een nieuwe psychose op. Dat stelt psychiater Geartsje Boonstra in haar proefschrift. Zij promoveert op 12 april aan het UMC Utrecht. Boonstra analyseerde 20 schizofreniepatiënten die voor het eerst een psychose hadden ondergaan. De patiënten waren overwegend mannen van rond de dertig jaar. Na het herstel bleven ze antipsychotische medicijnen gebruiken en waren ze tenminste een jaar vrij van symptomen. Na dit jaar begon de helft van de patiënten de medicijnen af te bouwen. De andere helft bleef de medicijnen gebruiken. Na negen maanden had in de afbouwgroep 82 procent van de patiënten een nieuwe psychose gekregen en in de medicijngroep slechts 12 procent. Het afbouwen van medicatie vergroot de kans op een nieuwe psychose dus sterk. Het effect was zo groot dat Boonstra en collega's besloten het onderzoek niet voort te zetten. Alle patiënten kregen het advies door te gaan of na terugval opnieuw te beginnen met antipsychotische medicijnen. Patiënten die behandeld zijn voor een psychose willen vaak erg graag stoppen met hun medicatie als ze stabiel zijn. Ze hebben dan immers geen last meer van hun ziekte, maar kampen wel met de bijwerkingen. Antipsychotische medicijnen leiden tot gewichtstoename, bewegingsstoornissen zoals krampen of bewegingsdrang, sufheid, vlakke emoties en beperkte mimiek. "Ik begrijp heel goed dat patiënten een sterke drang hebben te stoppen met hun medicijnen", zegt Boonstra. "Maar bijna iedereen die dat probeert valt terug. We wisten al dat dit het geval is na meerdere psychoses, maar dit onderzoek laat zien dat het ook gebeurt na een eerste psychose."

Boonstra raadt patiënten dus aan hun medicijnen te blijven gebruiken, ook als ze zich goed voelen. Als ze toch willen afbouwen, kunnen ze dat het beste doen in overleg met hun psychiater. De patiënt blijft onder behandeling zodat er bij terugval ingegrepen kan worden. "Het kan dan ook een leermoment voor de patiënt zijn. Een terugval kan soms leiden tot de realisatie dat de patiënt blijvend kwetsbaar is, en de medicijnen noodzakelijk zijn en blijven." Schizofrenie is een chronische ziekte. De symptomen kunnen met medicatie onderdrukt worden, maar komen terug na stoppen met de medicatie. Schizofreniepatiënten kampen met psychoses. Bij een psychose is de patiënt het normale contact met de werkelijkheid kwijt. De patiënt kan in de war zijn, stemmen horen en dingen zien die anderen niet zien. Ongeveer één procent van de Nederlanders lijdt aan schizofrenie. Psychiater Geartsje Boonstra voerde het onderzoek uit aan het UMC Utrecht, zij werkt nu bij Altrecht GGZ. Prof. dr. René Kahn en prof. dr. Diederick Grobbee van het UMC Utrecht begeleiden haar onderzoek.

T.I. Oei: Hoewel het resultaat aantrekkelijk is, is het nog te vroeg, mijns inziens om generaliserend te zijn in de conclusie. Het betreft (maar) 20 patiënten, en ik weet bijna zeker dat onderzoekers er niet omheen kunnen om een grootscheeps onderzoek te doen naar de zeggingskracht van het onderzoek ter zake. Het is prima als op grond van de klinische overtuiging patiënten wordt aangeraden om wat langer met medicatie door te gaan na

dokters of ziekenhuizen of de politiek de waarde ervan voldoende (dat wil zeggen bewust) hadden getoetst, niet ontzenuwd. - Een ander misschien wat langer bestaand inzicht is dat mensen vinden dat het onbewuste er volstrekt niet toe doet. Niemand weet namelijk precies wat het is. En bovendien wordt het onbewuste vaak niet onderkend. Wat niet weet, wat niet deert. De mens is kennelijk amper gespitst op het doeltreffend verwerken van inzichten die moeilijk te materialiseren zijn. Deze onbewuste ideeën lijken gebaseerd op feiten, en op wensen en verlangens van mensen en van zaken, maar zijn moeilijk te operationaliseren en daarom minder relevant voor de dagelijkse praktijk. Toch is de waarde van het onbewuste sinds enige tijd weer actueel.³

Vaak hangen belangen samen met het angstvallig koesteren van overtuigingen en meningen. Belangen op basis van maatschappelijke posities en financiële motieven. De invloed van de politiek is daarbij doorgaans wezenlijk. We denken ondermeer als het gaat om het medisch consumentisme, aan wat er in de 20e eeuw zo op de voorgrond stond: ideologieën als het marxisme (iedereen moest gelijkheid in mogelijkheden claimen; de 'nieuwe mens' zou ontstaan die vrij was van egoïstische slechte eigenschappen), het liberalisme (de vrijheid van het individu zichzelf te ontplooiën), het empirisme (door de ervaring kunnen waarheden worden getoetst), het sciëntisme (de natuurwetenschap vormt de kroon op het werk; geloof in de wetenschap), het psychoanalytisch determinisme (elk voorval in iemands leven is terug te analyseren tot de gegevens van het individu). Stuk voor stuk hebben ze als ideologie mensen (bewust en onbewust) even zo in vervoering gebracht, als dat ze hen ten onrechte in een sociaal korset gedrukt hebben van wat hoort en wat er van je als mens wordt verwacht.

Het binnenste van het zielenleven is echter de schat waar ieder mens trots op zou behoren te zijn. Het gaat dan om invulling geven aan je leven, zolang dat mogelijk is.

een eerste psychose, maar (voor) hoe lang, zal vooralsnog een vraag blijven, waar zeker nader onderzoek voor nodig is.

² E.M. van Gent (28-02-11), zenuwarts, deskundige op het gebied van bipolaire stoornissen: 'Je weet, ernstige psychosen met een recidive krijgen eerder antipsychotica en elke keer als je probeert te minderen krijgen ze een recidive. Dus uiteindelijk na jaren, hou je de ernstige psychosen onder antipsychotica over en de betere hebben geen medicatie. Dit zegt dus niets over het effect van medicatie en sociaal functioneren.'

³ Zie ondermeer het werk van A. Dijksterhuis, *Het slimme onbewuste*, 2007. Ap Dijksterhuis is voorstander van het intuïtieve denken; oftewel het denken zonder dat je je hiervan bewust bent. Hij pleit dan er dan ook voor om ergens een nachtje over te gaan slapen bij het nemen van moeilijke beslissingen. Je onbewustzijn gaat tijdens die rustperiode aan het werk, en na een tijd is het volgens Dijksterhuis veel makkelijker om de juiste keuze te maken. Kort gesteld: het onbewuste denken. Het onbewuste is het proces dat plaatsvindt in je hersenen maar waar je niets vanaf weet.

De buitenkant van je menselijk leven, alles wat op je afkomt of je inspireert heeft het wat onaantrekkelijke van het secundaire: van wat mensen of zaken al hebben gedaan, geformuleerd, bedacht, veroorzaakt. De wisselwerking tussen beide gebieden is pas interessant op het moment dat je weet hebt van je eigen behoeften en mogelijkheden, derhalve van zelfkennis. En wel liefst los en separaat van de gedachten of het oordeel van anderen. Dat is uiteraard niet gemakkelijk en soms ondoenlijk. Het gaat dan om creativiteit en de gevolgen van het primaire procesdenken. Die woorden die je gebruikt zijn niet altijd de meest passende voor die gedachten, gevoelens, indrukken, ideeën en behoeften die je onbewust erop nahoudt.

Vandaar dat herhaalde evaluatie (reality testing) op termijn – soms na enige minuten/uren of dagen, soms na één en/of meerdere jaren - noodzakelijk is om die beweringen en overtuigingen van jezelf de revue te laten passeren en zo nodig bij te stellen. Want het werk dat niet (sociaal) kan worden getoetst vormt al gauw een prooi voor critici. De kritiek van de maatschappij wordt vaak niet sluitend beargumenteerd, en is veelal gekenmerkt door een bepaalde – vaak onbewuste - strekking. Die kan ideologisch (marktmechanisme, economisch van aard, psychosociaal bepaald en dergelijke) zijn, maar soms ook het karakter krijgen van traagheid, gemakzucht, naïveteit, angst voor verandering.

Daarom is zelfkennis van groot belang voor de ontwikkeling van het individu, teneinde het waarheidsgehalte van meningen en overtuigingen bij zichzelf en bij anderen effectief te kunnen toetsen.

Reactie van voormalig A-opleider psychiatrie:

‘Dr. A. Wunderink, oprichter van Het Kasperspad in Dordrecht, en thans A-opleider in Friesland, is twee jaar geleden in Groningen gepromoveerd op een studie over patiënten met schizofrenie die hun medicatie niet nemen. En de resultaten gaven hen opvallend vaak gelijk. Ook drs. G. Faber, die mij in Dordrecht heeft opgevolgd als A-opleider, is in zijn promotieonderzoek met dit onderwerp bezig.’

Reactie van een emeritus hoogleraar psychiatrie:

‘Ook mij bekruipt wel eens de gedachte dat de langtermijn prognose van onze psychiatrische patiënten veel slechter is geworden sinds het begin van mijn opleiding (1979) en dat dat het gevolg is van chronisch gebruik van psychofarmaca. Vroeger spraken we niet over de meeste psychiatrische ziekten als chronische ziekten, en nu wel.’

Ik denk wel eens: onze psychofarmaca helpen in de acute fase, maar maken daarna de patiënten afhankelijk. Ze ontregelen de synaptische activiteit voorgoed, lijkt het wel, zodat ze niet meer zonder de pillen kunnen. Net zoals prednison de natuurlijke activiteit van de bijnierschors onderdrukt.’

Reactie van een hoofd onderzoek van een groot psychiatrisch centrum, die mij wel wat wil schenken als voorschot op mijn komende emeritaat:

‘Dat is een interessante gedachte die eigenlijk al heel lang speelt binnen de psychiatrie en waar niemand zijn vingers aan wenst te branden.

Zo herinner ik me dat ook bij mensen met een eerste psychose in Nederland. Er waren voorstanders van licht titreren naar een klinisch effectieve dosering die dan bij verdwijnen van de stoornis zou worden afgebouwd. Een andere kant was dat bij een eerste of tweede psychose licht zou worden getitreerd en dat bij een eerste psychose de onderhoudsdosering naar tenminste een en mogelijk twee jaar zou gaan terwijl bij een tweede psychose de onderhoudsdosering naar 2 tot 3 jaar na de psychose zou worden gehandhaafd. Daarna (derde en vaker psychotisch) zou dan een levenslange noodzaak van onderhoudsdosering met zich meebrengen. Dit alles leidde tot een gepolariseerde discussie die vooral gedomineerd werd door typecasting van psychiaters: zo was bijv. A voorstander van de eerste en B voorstander van de tweede strategie. Geen van beiden werd overigens geteisterd door inzicht in de materie, laat staan bereidheid tot het uitzoeken van hoe het nu eigenlijk zit (evidence based medicine). Jouw voorbeeld is ook een mooi voorbeeld in deze omdat het laat zien dat jarenlange medicatie ook tot iatrogene en schadelijke gevolgen aanleiding is. Je hoort de farmaceuten daar natuurlijk ook niet over omdat je dan hun brood uit de mond stoot.

Zelf word ik hier – ik zit in X waar ook langdurig opgenomen patiënten verblijven - nogal geconfronteerd met de lange termijn effecten van neurotrope medicatie. Die zijn niet gering. De vraag daarbij is natuurlijk ook of deze effecten niet alleen veroorzaakt worden door psychotrope stoffen dan wel gemedieerd worden door de bijna inhumane situaties waarin chronische patiënten verblijven.

Ik ben het helemaal eens met het idee dat we daarin longitudinaal onderzoek moeten gaan doen. Dat zou overigens niet alleen de psychotrope medicaties dienen te omvatten maar ook die voor somatische aandoeningen. En wat met die bergen psychotrope medicaties voor dementerenden, waarbij tevens medicaties worden voorgeschreven om bijwerking te neutraliseren! Het gerefereerde onderzoek dat je aanhaalt is een goede opsteker in deze. Maar: kun jij je voorstellen wat het vraagt en/of nodig heeft om generaties psychiaters en psychologen op de gedachte te brengen dat medicatie een tijdelijk hulpmiddel is/moet zijn. En: durf jij het aan om bij tijdelijk somatische tekort of falen na verloop van tijd te zeggen dat medicatie misschien meer bijwerkingen heeft dan effect?

Maar deze tijd vraagt om revolutionairen en ook om dit soort vraagstellingen te operationaliseren. Karel: je kunt niet weg; je moet blijven.’

Voorwaarts richting gericht forensisch beleid over behandelingen en behandelplannen

T.I. Oei

Gisteren heb ik enkele uren erover gedaan om van Zeist naar De Steeg te komen. Sneeuwval, strenge kou en gladde wegen waren daar de oorzaak van. Daarna kwam ik aan in een prachtig landhuis¹ met hoge gewelven, sinds anderhalf jaar onder de bezielende leiding van een tweetal actieve mensen. Een van hen was zo vriendelijk mij een lift te bezorgen naar het restaurant 'Het wapen van Athlone',² dat in vroegere tijden ook als hotel dienst deed.³

Ik was daar om de tweejaarlijkse dinerbijeenkomst met het bestuur van de Stichting Koningsheide, bestemd voor de bijzonder hoogleraren vanwege de Stichting, bij te wonen. Zoals altijd was het er gezellig, vriendelijk, leerzaam en vooral hartverwarmend. Aanwezig was verder dr. Henk Nijman, hoogleraar forensische psychologie aan de RU Nijmegen. Twee nieuw benoemde hoogleraren vanwege de Stichting waren er voor de eerste keer: Dr. Ko Hummelen, hoogleraar forensische psychiatrie RU Groningen en Dr. Jan Hendriks, hoogleraar forensische psychiatrie en psychologie aan de VU Amsterdam. Zij schetsten een interessant panorama van activiteiten, alsook hun plannen voor de naaste toekomst. Veel werd er over en weer gesproken, over onderwerpen die ons allen aangaan: de veiligheid in het land, het beleid van de overheid ten aanzien van de TBS, de jeugddetentie en de penitentiaire inrichtingen. Het toekomstige plan om de hoogleraren forensische psychiatrie en psychologie meer met elkaar te doen spreken over gemeenschappelijke interesses en activiteiten kreeg aandacht. En verder natuurlijk ook de lopende, soms wat emotie-opwekkende thema's, zoals: wat de rechterlijke macht en de gedragsdeskundigen met elkaar kunnen bereiken, de politieke weerstanden en invloeden die het beleid van Justitie en van GGZ vaak inkleuren. En de vraag of het niet tijd wordt dat, nu er meer verkeer is tussen Justitie en GGZ, ook behandelaars van beide richtingen elkaar meer en meer opzoeken. Dit voor samenwerking en coördinatie van vele te ontplooiën activiteiten zoals richtlijnen, prestatie-indicatoren, managementmethodieken en zorg op de werkvloer. Ook het belang van een therapeutisch klimaat in de klinieken, en meer behandelingen die er toe doen, bepalen het evenwicht tussen behandelwerkzaamhe-

¹ Landgoed Rhederoord ligt nabij Arnhem in het dorpje De Steeg. Het statige landhuis op 12 ha. Park geeft een prachtig uitzicht over de uitlopers van de IJsselvallei en de bossen van de Veluwezoom. Het beschikt over 22 hotelkamers en kan aan 250 gasten onderdak verlenen in sfeervolle ruimtes.

² Een van de recensies: 'Een geweldige restaurant... Absolute topklasse. Heerlijk eten, smaakvol opgediend. De ambiance is om volop van te genieten. Prijzen zijn zeer redelijk. Bediening zeer voorkomend en attent.'

³ De naam Athlone verwijst naar onze gezamenlijke geschiedenis met het kasteel Middachten.

den en administratie ervan. Immers, naarmate er meer effectief wordt behandeld, kan er ook zinniger over worden vermeld. De functie van het Expertisecentrum Forensische Psychiatrie (EFP) werd nadrukkelijk daarbij genoemd, en de samenwerking met instanties als het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP) en de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP).

Uitdrukkelijk werd aandacht gevraagd voor de tweejaarlijkse prijs die Stichting Koningsheide heeft uitgeschreven.⁴

⁴ Reglement Koningsheideprijs 2010/2011

1. Het bestuur van de Stichting Koningsheide kan een prijs toekennen aan een gedragsdeskundige die door zijn/haar publicatie een bijzondere bijdrage heeft geleverd aan de wetenschappelijke ontwikkeling van het terrein van de forensische psychologie en/of psychiatrie. Tevens kan het bestuur een eervolle vermelding toekennen.
2. De prijs wordt tweejaarlijks toegekend en bestaat uit een door het bestuur vast te stellen geldbedrag. De eerstvolgende prijs wordt in het najaar 2011 uitgereikt en zal € 5.000 bedragen.
3. Het bestuur van de Stichting Koningsheide kent de prijs toe op voordracht van een jury van drie leden, die door het bestuur worden benoemd.
4. Auteurs, zowel individueel als ook als groep, kunnen een of meer publicaties aanmelden en verder kan een ieder kandidaten voor de prijs aanmelden bij het bestuur van de Stichting Koningsheide. De aanmelding dient te geschieden vòòr 1 maart 2011, uiterlijk twee maanden na afloop van de beoordelingsperiode waarin de publicatie is uitgekomen.
5. Indien de jury geen kandidaten voordraagt, besluit het bestuur van de Stichting Koningsheide geen prijs toe te kennen.
6. De prijs wordt uitgereikt op een door het bestuur van de Stichting Koningsheide te bepalen wijze. Hoogleraren verbonden aan de Stichting Koningsheide kunnen als coauteur publicaties aanmelden, doch uitsluitend de andere auteurs kunnen in aanmerking komen voor de prijs.
7. Het bestuur van de Stichting Koningsheide draagt ervoor zorg dat aan de prijs de nodige publiciteit wordt gegeven.
8. Het bestuur van de Stichting Koningsheide beslist met betrekking tot alle onderwerpen waarin dit reglement niet voorziet.
9. Auteurs worden uitgenodigd publicaties die zijn verschenen in de periode van 1 september 2008 tot 1 januari 2011 onder de aandacht van de jury te brengen door vier exemplaren ervan te zenden aan mr. A. de Feijter, secretaris van de Stichting (adres: Nysingh advocaten, Postbus 9220, 6800 KA Arnhem). Degenen die een publicatie onder de aandacht van de jury brengen, worden tevens uitgenodigd dit te doen.

De sluitingsdatum voor aanmelding van publicaties is 1 maart 2011. Een jury bestaande uit prof. dr. F.A.M. Kortmann (voorzitter), em. prof. dr. A.W.M. Mooij en dr. R. van Veldhuizen, zal de ingezonden bijdragen beoordelen. De prijzen zullen in het najaar van 2011 worden uitgereikt.

Kortom, er was voor velen van ons genoeg stof tot nadenken en tot verdere planning van serieuze activiteiten, ten behoeve van de patiënt in de TBS en in de penitentiaire inrichtingen en poliklinieken.

Vertroosting

T.I. Oei

‘Een republikeinse senator uit de Amerikaanse staat Californië, die een broertje dood had aan gelijke rechten voor homoseksuelen, heeft gisteren (8 maart 2010) op de radio zelf toegegeven homofiel te zijn. Vorige week kwam Roy Ashburn al uitgebreid in het nieuws nadat hij dronken achter het stuur werd aangetroffen. Er werd toen gefluisterd dat de senator net in een homobar was geweest. Gisteren kwam het hoge woord eruit op de lokale radio, Ashburn is inderdaad homo. In het verleden maakte de 55-jarige vader van vier kinderen regelmatig keuzes die niet positief werden ontvangen door de homoscene. Ashburn stemde namelijk meermaals tegen wetsvoorstellen die voor meer rechten voor homo's zouden zorgen. Naar eigen zeggen stemde hij tegen omdat zijn kiezers dat wilden.’

Een dergelijk bericht is niet zo nieuw of wereldschokkend. Freud dacht al een eeuw geleden dat de mens biseksuele tendensen heeft. Toch worden er (nog of weer?) steeds felle tegenstellingen geschapen tussen wat homo en hetero behoort te zijn. Als we eens zouden stilstaan bij het gegeven dat wij allen, zonder uitzondering, zowel vrouwelijke als mannelijke neigingen in ons hebben, dan waren we wellicht al een stukje verder met onze wetenschappelijke inzichten. Daar doet een typisch vrouwelijke cerebrum (iets minder zwaar dan bij de man) of een mannelijk spierstelsel weinig aan. Misschien hebben wij zoals bij vele dieren in ons de potentie om homo- of heterogedrag te vertonen, zonder dat we dat van tevoren per se zouden willen of wensen. Het is wel zo dat radicaal gedrag als een boemerang op onszelf kan terechtkomen. Zo is de neiging om zwart/wit te denken een heilloze weg om pragmatische oplossingen te vinden. Pluralisme is het beste medicijn tegen alle soorten monistische radicaliteiten, als we de indeling van Isaiah Berlin zouden parafraseren. Absolutisme is altijd al een primitief middel geweest om onze zwakke menselijke eigenschappen toverkracht te geven. Het heeft ook iets aantrekkelijks: alles of niets denken geeft een zekere rust aan de menselijke ziel. Moeilijker is echter het leven zelf, met al zijn diepten en hoogten, tegenstellingen en verplichtingen, uniformiteiten en diversiteiten, lachen en huilen, pijn en vertroosting, kortom alles wat de dagelijkse ellende met zich meebrengt. We ontkomen er niet aan dat ons onbewuste altijd zal zegevieren: namelijk de wil te overleven blijft het uiterste redmiddel in ons bestaan. Dat de senator die zijn depressiviteit en ongeluk wilde vergeten door gebruik van de drank en via de roes, uiteindelijk bij de echte waarheid over zichzelf komt door een ontboezeming voor de gehele wereld, is alleen maar toe te juichen, als we het over de psychische hygiëne van de geest hebben. Iets opbiechten in de zin van bekennen kan niet alleen maar vertroostend zijn voor de ziel, maar lijkt hier kennelijk ook heilzaam voor de oplossing van inwendige conflicten.

De waarheid van de vrije wil en wat niet al

T.I. Oei

‘De waarheidsvinding in het strafproces

Enige zelfrelativering kan wetenschappers niet worden ontzegd. Dat komt vooral tot uiting in de enige waarheid die de meeste wetenschappers van harte omarmen: “De waarheid bestaat niet”. Dat klopt. Want ook die waarheid is niet helemaal waar. Als de wetenschapper het heeft over “de waarheid” dan doelt hij meestal op de voorlopige waarheid in de zin van een hypothese of een theorie die nog niet is weerlegd, die nog niet is “gefalsificeerd”. In dat licht bezien vormt de stelling dat de waarheid niet bestaat de drijfveer voor wetenschappelijke vooruitgang. Immers, wetenschappelijke vooruitgang houdt eigenlijk niet veel meer in dan het voortdurend blootleggen van wetenschappelijke dwalingen: het kan altijd beter.

Maar er zijn ook andere waarheidsconcepten. Zoals: waarheid in de zin van “niet jokken”; waarheid in de zin van “corresponderend met de werkelijkheid of corresponderend met hetgeen zich feitelijk heeft afgespeeld”; waarheid in de zin van “een conclusie uit een deugdelijke logische redenering” of meer algemeen: waarheid in de zin van een “uitkomst van een stelsel van uitspraken waarmee de waarheidsclaim coherent is”. En zelfs: waarheid in de zin van “corresponderend met een normatieve regel of met normatieve beslissing van een gezaghebbend orgaan”. Zoals: hij heeft een strafbaar feit gepleegd. Zo bezien is de stelling “de waarheid bestaat niet” in ieder geval wel waar voor zover daarmee wordt bedoeld dat er meer waarheden bestaan dan de wetenschappelijke waarheid. De meeste van deze waarheidsconcepten spelen niet alleen een rol in het kader van de wetenschappelijke waarheidsvinding, maar ook en soms uitsluitend (vgl. de “normatieve” waarheid) in het kader van de materiële waarheidsvinding in het strafproces. Geldt nu ook voor al die andere waarheidsconcepten dat “de waarheid” niet bestaat? Als iemand vertelt wat hij weet, dan spreekt hij “de waarheid”. Die waarheid bestaat in ieder geval wel. Iets anders is, dat de rechter er voor moet waken dat hij de verschillende waarheidsconcepten onderling niet verwisselt. Zo mag hij de waarheid die thuishoort bij het ene waarheidsconcept, niet ontleenen aan een ander concept van waarheid(svinding). Als iemand niet jukt, en in die zin de waarheid spreekt, mag daaruit nog niet vanzelfsprekend “de waarheid in de zin van corresponderend met wat zich feitelijk heeft afgespeeld” worden afgeleid. Daar is meer voor nodig. Zo zal op zijn minst moeten vaststaan dat de persoon in kwestie heeft kunnen waarnemen wat hij zegt te hebben waargenomen. Dat betekent dat de waarheid in de zin van “niet jokken” misschien niet op zichzelf, maar wel in samenhang met alle andere relevante “waarheden” kan bijdragen tot de overtuiging van de rechter dat het ten laste gelegde bewezen kan worden verklaard. Kortom: de verschillende waarheidsconcepten (en de daarbij behorende typen waarheidsvinding) moeten methodologisch scherp van elkaar worden onderscheiden, maar de resultaten daar-

van dienen wel degelijk met elkaar te worden verweven tot een meervoudige verankering van de overtuiging van de rechter.

Een probleem is echter nog wel, dat de rechter in ingewikkelde zaken geregeld wetenschappers als deskundigen moet inschakelen om hem bij te staan bij het oplossen van lastige kwesties. Welke waarde moet de rechter dan toekennen aan de wetenschappelijke waarheid waarop de deskundige zijn inbreng baseert, nu er in de wetenschap – zo blijkt ook uit de praktijk – voortdurend dwalingen worden blootgelegd en wetenschappers (ook in het kader van de strafrechtelijke waarheidsvinding) op grond van nieuwe inzichten niet zelden terugkomen op eerdere wetenschappelijke opvattingen en aannames.

Vormt in dat licht bezien het inschakelen van wetenschappers als deskundigen in het strafproces dan niet per definitie een onaanvaardbaar risico voor de materiële waarheidsvinding in het strafproces, die de grondslag vormt voor de uiteindelijke, veelal ingrijpende strafrechtelijke afrekening? En is de rechter eigenlijk wel in staat om zich een oordeel te vormen over de juistheid van datgene wat de deskundige beweert, nu zelfs in de wetenschap zelf allerm minst wordt uitgesloten dat de waarheid kan worden ingehaald door nieuwe inzichten?

Ook hier geldt dat de overtuiging van de rechter moet worden gefundeerd op een optelsom van elkaar versterkende (concepten van) waarheden, die op zichzelf vaak niet doorslaggevend zijn. In die zin is de rechter een echte duizendpoot. Het construeren van een consistent en stevig verankerd verhaal dat leidt tot een bewezenverklaring met een aanvaardbare onzekerheidsmarge, vraagt tegenwoordig nogal wat van de rechter. Want hoewel het blootleggen van wetenschappelijke dwalingen normaalgesproken kan worden uitgelegd als wetenschappelijke vooruitgang, wetenschappelijke dwalingen die leiden tot gerechtelijke dwalingen betekenen een regelrechte ramp. Als we daarbij nog optellen wat er methodologisch allemaal mis kan gaan met (het verwisselen en combineren van) allerlei andere concepten van waarheid(svinding), dan mag het een wonder heten dat er nog steeds rechters zijn die knopen durven door te hakken en dat dit in het overgrote deel van de gevallen nog goed gaat ook. Echter, zoals ook wetenschappers uit eigen ervaring weten: het kan altijd beter. Een wijze les die wetenschappers juristen maar al te graag voorhouden – getuige de commentaren in wetenschappelijke kringen op enkele spraakmakende gerechtelijke dwalingen – en die we natuurlijk graag ter harte nemen.’ (N.J.M. Kwakman, Column RU Groningen januari 2011).

Naar aanleiding van de studiedag op 20 januari 2011, georganiseerd door het Platform Psychiatrie en Recht van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie en de faculteit Wijsbegeerte van de VU Amsterdam, over *Toerekeningsvatbaarheid, over vrije wil, wetenschap en recht*, was de sympathieke neurowetenschapper Victor Lamme een

van de sprekers. Op het eerste gezicht een onopvallende collega, arts van oorsprong, maar hij had nooit patiënten behandeld. Hij was al vroeg met experimenteel onderzoek bezig, medisch-fysisch en later puur neurobiologisch/neurocognitief. 'Ik vind het leuk om dingetjes te bedenken', was zijn commentaar op de vraag, hoe hij ertoe kwam die carrière te maken. Afgelopen jaar was hij toonaangevend in de media vanwege zijn publicatie 'De vrije wil bestaat niet', leuk en uitdagend voor een ieder die vroeg of laat met zichzelf al of niet vrijwillig in de clinch ligt over de vraag of hij/zij gebruik maakt van de vrije wil. Hij was zo aardig om zowat de gehele studiedag aanwezig te zijn, terwijl hij zich eerder liet ontvallen, al na de lunch te moeten vertrekken. Wat mij als toehoorder opviel was, dat iedereen trachtte zijn welhaast onuitputtelijke rij van experimenten uit de wetenschapspraktijk, zo serieus mogelijk te volgen. Echter, niemand had zich kennelijk ter plekke erover verbaasd, dat hij zijn boek had opgedragen aan 'Joke, mijn lief, mijn enige echte vrije wil.' (pag.4) En dat terwijl hij gedurende zijn betoog stellig zijn ongelof in het bestaan van de vrije wil had verdedigd.

Het ging mij om de vraag in hoeverre wij als mensen kunnen leven met ambiguïteiten, ambivalenties, het tegelijk aanvaarden van voor dan wel tegen iets zijn, een persoon, een zaak, een geloof of overtuiging. Later op de dag kon Ybo Buruma, als begenadigd spreker, het gehoor ervan overtuigen dat de vrije wil gewoon door ons mensen belangrijk wordt gevonden en dat het recht daar ook niet ongevoelig voor is. Dit, getuige een uitspraak van de Hoge Raad uit 1916, zoals Leo Polak dat op zijn eigen manier had gedaan, dat aan een persoon een vrije wil wordt toegedicht.¹ Het heeft dus een

¹ 'Strijden tegen noodlot en slechtheid was de zedelijke opdracht voor elk weldenkend mens: het zichzelf en anderen uitvullen boven de ogenschijnlijke onvermijdelijkheid van onrechtvaardigheid in het menselijk bestaan. Gewoon je best doen. Alleen wie dat gedaan heeft, met zn geringe of zn machtige vermogens, die is zedelijk verantwoord die is zijn vrijheid waard en waardig geweest.' Zie wikipedia over Leo Polak. En verder: (...) '... meer en meer was hij voor de vergeldingsgedachte gewonnen, en omstreeks 1916 waren zijn denkbeelden tot vastheid gekomen in de vorm die hij de "objectiveringstheorie" heeft genoemd. Hij beschouwde sedertdien de vergelding als een onafwijzbare eis van gerechtigheid, die wel met andere strafdoeleinden verenigbaar was, maar daarvoor onder geen omstandigheden kon wijken. Zijn uitgangspunt was daarbij het hoofdbeginsel van de ethiek van Heymans: de objectiviteit en de gerichtheid van het zedelijke verwijt tegen het karakter. De egoïstische neigingen in het karakter mogen niet slagen, niet alleen niet in praktisch opzicht (schadevergoeding, restitutie), maar ook niet in zoverre dat hij die onzedelijk handelt niet de voldoening mag genieten van een handelen dat van het standpunt van de rechtsorde en dus van dat van een behoorlijk gezind mens juist betreuwenswaardig is. Aan de mate van deze betreuwenswaardigheid moet het strafleed evenredig zijn. Als strafleed komt echter in geen geval de doodstraf in aanmerking; de dood op zich zelf is geen leed, de doodsangst kan dit zijn, maar staat niet in verband met het vergrijp.' In: G.E. Langemeijer, 'Polak, Leonard (1880-1941)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. RL:<http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn2/polak> [13-03-2008].

normatieve betekenis en daarmee een bijzonder waarheidskarakter. Zo gezegd klinkt zoiets aannemelijk en is voor de gemiddelde burger acceptabel.²

De noodzaak die wij als mensen behoeven, is dat we van de gedachte uitgaan van ieders vrijheid zich naar eigen goeddunken te kunnen gedragen. En dat deze vrijheid hoe dan ook met zich meebrengt, dat wij met ambigüiteiten en ambivalenties in gedragingen te maken hebben.

Toen een patiënt aan een collega psychoanalyticus vroeg, of de psychoanalyse zijn geloof in gevaar kon brengen, gaf deze het antwoord: 'Aan het begin van mijn eigen leeraanlyse was ik atheïst, - na afloop van mijn leeraanlyse, werd ik een gelovige atheïst.' Als in menselijk verband wederkerige reacties mogelijk zijn, - dan zeker ook menselijke tegenstrijdigheden.

² Sigmund Freud bijvoorbeeld is toch niet een van de laatste psychoanalytici geweest die beweerden dat de vrije wil niet bestaat. Hij beschreef het zo: bij belangrijke beslissingen hebben wij altijd het gevoel dat we gedreven worden door allerlei bewuste en onbewuste krachten; bij het beslissen in kleine, onnozele dingen ervaren we juist het tegenovergestelde: we voelen ons vrij om dit of dat te doen. Ons geloof in de vrije wil is diep geworteld, maar is niettemin illusoir. Freud behoorde tot de groep van de zogeheten incompatibilisten: hij vond dat vrije wil en determinisme niet konden co-existeren (Edward Erwin, *Philosophy and Psychotherapy*, London, Sage, 1997). Wel dat de beschikking over handelingsvrijheid en het vermogen om anderszins te handelen precieze hetzelfde was. Erwin zegt: 'Freud's argument is just the traditional one of the "Hard Determinist".' Freud gaat goeddeels uit eigen ervaring er vanuit dat alle handelingen en mentale gebeurtenissen veroorzaakt worden. Psychoanalytici vinden het interessant te weten in hoeverre wij vrij zijn, als we überhaupt vrij zijn.

De betrouwbaarheid van wetenschappelijke verslagen en de invloed van het onbewuste en ons brein, wanneer moet worden gepresteerd

T.I. Oei

How reliable are scientific studies? Marcus R. Munafò and Jonathan Flint, editorial, *British Journal of Psychiatry*, 2010, 197, p. 257-258.

Why is so much scientific research likely to be false?

‘A number of factors are empirically known to introduce bias into the literature and contribute to the risk of false-positive results:

1.Publication bias; 2.Longer time to publish for results which do not achieve statistical significance; 3.The trend for effect sizes to decrease with year of publication; 4.The poor predictive value of initial reports; 5. The *post hoc* study of further subgroups defined by gender or environmental factors; 6. Source of funding. There is evidence that all of these frequently occur. (...) Further: We found, perhaps paradoxically, that studies published in journals with a low impact are more likely to give an accurate effect size estimate than those published in journals with a high impact factor (Munafò MR, Stothart G, Flint, J. Bias in genetic association studies and impact factor. *Mol Psychiatry* 2009, 14, p. 119-120).’

Elke menselijke bezigheid kent sterke en zwakke kanten, bevat eerlijkheid en valsheid, legale aspecten, maar ook illegale. Dat is inherent aan het mens zijn. We kunnen gelukkig de laatste jaren wat opener hierover zijn, hoewel geld natuurlijk vaak een taboegebied blijkt. Waar wetenschap moet worden vertaald in geld, in de zin van subsidies, en dergelijke, zullen de menselijke factoren van eerlijkheid maar ook van oneerlijkheid tevoorschijn komen.¹ We hoeven ons daar niet over te verbazen of over

¹ ‘Een groot aantal jaren geleden spitte zich een conflict over een manuscript zich plotseling toe op de vraag of cannabisgebruik dan wel persoonlijkheidskenmerken bepalend zijn in een psychoserecidive. De toenmalige statistieken gaven te zien dat beide sterk gerelateerde variabelen zijn in de uitkomst. In mijn vraag wat te doen stuurde ik het manuscript, geanonimiseerd, naar een aantal externe collega's met de vraag om advies. Dit werd als een casus belli beschouwd door de hoogleraar. Er werd een interne *inquisitiecommissie* benoemd en het eindigde er mee dat ondergetekende in het ongelijk werd gesteld op basis van het argument dat in de “cannabissteekproef” meer proefpersonen (5) van de totale steekproef zaten dan in de “persoonlijkheidssteekproef” en dus representatiever en valider was. En of ik maar naar een nieuwe baan wilde uitzien...In de jaren na 1990 publiceert/de deze onderzoeksgroep onderzoeksartikelen waarin van twee vaste steekproeven van 200 respectievelijk 79 artikelen verschijnen met steekproefgroottes van 20-200, respectievelijk 10 tot 79. Ik heb mijn verbazing daarover intern weleens verwoord, o.a. bij de ex-leden van genoemde *inquisitiecommissie* onder wie inmiddels

te ergeren want presteren op basis van eigenbelang is een heikel terrein.² De recente kredietcrisis spreekt boekdelen: het ging velen er om zoveel mogelijk winst binnen te halen, ten koste van wat eigenlijk en rechtvaardig is. Freud heeft al heel vroeg in zijn wetenschappelijke arbeid met dit soort zaken van doen gehad.³ Hij vond dat geld met emotie te maken had en waar dat een rol speelt zal het onbewuste een forse duit in het zakje doen. In de zin van vasthouden, loslaten, geen krimp geven, achter de hand houden, je troeven niet uitspelen, goede sier maken of pronken met andermans veren, enzovoort. In de politiek zien we dat natuurlijk dagelijks aan ons voorbijgaan, maar ook in de wetenschap. Wetenschap en politiek hebben net zoveel met elkaar te maken, als bijen met honing. De een kan niet zonder de ander. De een wil of moet indruk maken op de ander, en dat vaak op grond van onbewuste agressie.

Ook bij andere menselijk handelen spelen onbewuste, duistere gevoelens. De Duitser die door zijn baas was afgefallen, kwam gefrustreerd doelloos rondrijden, pikte uiteindelijk een jongen van 10 jaar, Mirco op. Ten slotte resulteerde deze ontvoering in een waarschijnlijk complexe explosief mengsel van handelingen en emoties, zoals seksueel misbruik, angst, schuld, schaamte, wroeging, dat wel uiteindelijk heeft kun-

hoogleraren, en werd daarover - en in de loop van de jaren met naar het zich liet aanvoelen toenemende - weemoed, zo leek het, aangekeken. Ik heb mijn bezwaard gemoed weleens meegenomen naar de voorzitter van de universitaire wetenschapscommissie, die me aankeek en stelde dat ik door mijn copublicatie had ingestemd met deze realiteit...', aldus een collega/hoogleraar.

² Een gefrustreerde collega/patiënt over een andere collega: 'Deze collega heeft zijn hele carrière inbreuken gepleegd tegen de good publication practice en heeft dus voortdurend intellectuele oneerlijkheid in wetenschappelijke artikelen duidelijk gedefinieerd. In de periode dat ik als assistent voor Z werkzaam was en ook erna en ook ten opzichte van andere collega's, heeft Z zichzelf opgedrongen als eerste auteur op artikelen waar hij geen enkele contributie heeft aangeleverd.

³ In 1908 Freud identified money with feces and made a connection of money to anal eroticism. He also wrote (1917) of the unconscious, symbolic connection of money, through transformation of the instincts, with penises, babies and gifts. According to Turkel (1988) Fenichel enlarged on Freud's linkage of money with feces 'by declaring that money can symbolize anything one can give or take: milk breast, baby, sperm, penis, protection, gift, power, anger, degradation. He viewed money as a source of narcissistic supply originating in an instinctual need for food and for omnipotence.' (p.525) In Turkel's own more recent view, money in our culture 'is also a symbol of worth, competence, freedom, prestige, masculinity, control, and security, all of which can become areas of conflict.' (p.525) The connection of money with psychopathology was established by Freud, who linked it with anal character traits and obsessional neurosis in the Rat Man case.(1909). Zie Freud, Sigmund. (1909) Notes on a case of obsessional neurosis. *Standard Edition*, Vol. 10. (p. 155-318). London, Hogarth Press; Freud, Sigmund. (1917) On transformation of instincts as exemplified in anal eroticism. *Standard Edition*, Vol. 17. (p. 127-133). London, Hogarth Press; Turkel, Ruth Ann. 1988. 'Money as a mirror of marriage.' *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 16: 525-535.

nen/moeten voeren tot de gewelddadige dood van de jongen.⁴ Zo stel ik mij dat ongeveer voor.⁵ Diezelfde emoties en gevoelens die ieder mens meemaakt als hij zich

⁴ 'Een ander feit dat tot het zo probleemrijke gebied van de ethiek behoort is dat tegenwoordig, dus frustratie van buitenaf, de macht van het geweten in het Boven-Ik buitengewoon versterkt. Zolang het de mens goed gaat, is ook zijn geweten mild en staat het zijn Ik van alles toe; zodra hem een ongeluk overkomt, onderwerpt hij zich aan een zelfonderzoek, ziet in dat hij zondig is, verscherpt de eisen van zijn geweten, legt zichzelf onthoudingen op en bestraft zich door boetedoening. (...) Het is opmerkelijk hoe anders de primitieve mens zich gedraagt! Als hem een ongeluk is overkomen geeft hij niet zichzelf de schuld maar de fetisj, die blijkbaar zijn plicht niet heeft gedaan, en ranselt hem af in plaats zichzelf te bestraffen.' Zie S. Freud, Het onbehagen in de cultuur, in: *Cultuur en religie* 3, p. 152-153. Boom, Meppel/Amsterdam, 1984; Sigm. Freud, *Gesammelte Werke*, XIV: 485-486 Imago, Publ. Co, London, 1948.

⁵ De Duitse man die is aangehouden wegens moord op en misbruik van de Duitse Mirco Schlitter (10), heeft bekend. De justitie in de Duitse stad Krefeld heeft dat vrijdag bekendgemaakt op een persconferentie (ANP, 28-01-2011). De verdachte is de 45-jarige Olaf H. uit Schwalmthal, tien kilometer over de grens bij Roermond. Hij is vader van drie kinderen van 2, 14 en 17 jaar, en voor de derde maal gehuwd.

Hij was woensdagochtend om 6 uur door de politie van zijn bed gelicht. Zijn gezin was totaal verrast en geschokt door de aanhouding. De man werkte in Bonn bij een groot telecombedrijf.

Willekeurig slachtoffer

Hij zei tot zijn daad te zijn gekomen wegens stress op het werk. (Wat een leugen bleek te zijn, later gaf hij aan ook als kind misbruikt te zijn, wat niet goed te verifiëren valt). Zijn chef had hem die dag hard aangepakt. Na zijn werk doolde hij urenlang in zijn auto door de omgeving van Grefrath, vlak over de Duitse grens bij Venlo.

Rond 10 uur had hij de fietsende jongen uit Grefrath ingehaald. Hij stapte uit en beval Mirco in de auto te gaan zitten. De jongen was voor hem een geheel willekeurig slachtoffer.

Niet begraven

De man heeft de jongen ontvoerd en hem ontkleed. Daarna heeft hij geprobeerd seksuele handelingen te verrichten. Hij was totaal drie uur met hem bezig en dacht toen: 'Die kan ik niet meer naar huis laten gaan', vertelde onderzoeksleider Ingo Thiel. De politie wil niet zeggen hoe Mirco is gedood.

Na zijn aanhouding was de vermoedelijke dader opgelucht. 'Hij was zeer rustig en verklaarde: oké, dan zeg ik jullie waar de jongen ligt', aldus de onderzoeksleider. Verdachte Olaf H. had zijn slachtoffer niet begraven, maar neergelegd op een beschutte plek.

Duizend agenten

overgeeft aan een doelloze zaak of activiteit, die samengaat met geld, misbruik van vertrouwen, macht/onmacht in een relatie en dan het scoren in de zin van het uitleven van een seksuele en/of gewelddadige drift. Vreemd gaan vindt zijn oorsprong, zo blijkt uit onderzoek, in de hersenen. Natuurlijk: Zonder hoofd lukt ons niets, maar het gaat tenslotte om de vraag of datgene wat in oorsprong ergens ontbrandt, in beeld is te brengen (in en door ons brein) en in hoeverre zoiets nog valt te temperen of te beheersen. En wat dat laatste betreft zijn overweging en overleg, dat wil zeggen innerlijke dialoog en wilskracht van belang, factoren die helaas niet goed in beeld zijn te brengen, vrees ik. Daarvoor lijkt het brein te grof gebouwd en te weinig transparant voor ons mensen. Niets onder de zon verloopt zonder meer vanzelf.

Olaf H. had geen strafblad. Van pedofiele neigingen was niets bekend. De man had maandenlang gezwegen over zijn daad, die al plaatsvond op 3 september. De politie heeft na de vermissing van de jongen een van de grootste zoekacties uit de Duitse geschiedenis gehouden. Bij één actie zijn duizend agenten ingezet.

Spoor

Anders dan gedacht bracht niet de Volkswagen Passat Kombi de politie op het spoor van de verdachte. De man had zijn auto snel verkocht, waardoor die niet meer geregistreerd stond. De politie kreeg de verdachte in het vizier dankzij andere aanwijzingen, aldus de onderzoeksleider.

De wagen is inmiddels met een Luxemburgs kenteken weer in gebruik. Hij is aangetroffen bij de luchthaven van Frankfurt. In de auto zijn sporen van Mirco gevonden.

Hier ben ik het nu helemaal mee eens

T.I. Oei

Het succes van een goed onderzoeksinstituut schuilt hem in de onbaatzuchtigheid van de onderzoeksleider. Prof. Dr. Peter Nijkamp, VU Amsterdam: 'Scouting van getalenteerde en creatieve onderzoekers is enorm belangrijk. Vaak zie je dat een onderzoeksleider bang is om mensen aan te stellen die beter zijn dan hijzelf. Maar als zo'n man of vrouw met pensioen gaat, zakt het onderzoeksinstituut kort daarna meestal als een pudding in elkaar.'

Dit is een mooie en ware uitspraak van een groot onderzoeker, econoom, en (zeer zeker) mens. Ik ken hem allerminst, maar de wijze waarop hij in het gezegde zijn eigenheid uitdrukt, spreekt voor mij boekdelen. Ik hoef hem niet persoonlijk te kennen, al zou ik dat zeer wensen, maar soms weet je al intuïtief of er sprake is van betrouwbaar menselijk handelen. Dat is iets waar je niet al te veel en al te lang bij hoeft stil te staan. De ware aard van een persoon of de schoonheid van een uitspraak dringt zich aan je zelf op, alsof de evidentie ervan afstraalt.

Soms schieten inderdaad woorden tekort of hoeft het geen tijd te kosten om duidelijk te maken dat het goed zit. Mensen kunnen elkaar daarin snel vinden. Vooral wanneer het klikt in het contact met een ander mens.

Beter is de vijand van het goede

T.I. Oei

Early improvement in positive rather than negative emotion predicts remission from depression after pharmacotherapy

European Neuropsychopharmacology Volume 21, Issue 3 , Pages 241-247, March 2011.

Abstract

Knowledge on mechanisms involved in early prediction of response to antidepressant medication may help optimize clinical decision making. Recent studies regarding response to pharmacotherapy implicate resilience-like mechanisms and involvement of positive, rather than negative emotions. The aim of the current study is to examine the contribution of early change in positive affect to the prediction of response to pharmacotherapy. Positive and negative emotions were measured at baseline and during the first week of pharmacotherapy, using experience sampling techniques. The association between early change in positive and negative emotions and severity of depressive symptoms at week six was examined in a sample of 49 depressed patients. The added benefits of measuring early change in positive emotions compared to early Hamilton Depression Rating Scale (HDRS) change alone were evaluated through model comparisons. Early improvement in positive affect during the first week of treatment predicted the continuous HDRS score ($\beta = -0.64$, $p < 0.001$), response (50% reduction; $OR = 4.32$, $p < 0.01$), and remission ($HDRS \leq 7$; $OR = 9.29$, $p < 0.001$) at week six with moderate to large effect sizes. Effects of early change in negative emotions were only half as large and disappeared when evaluated simultaneously with early change in positive emotions. When early change in positive emotions was added to the models including early HDRS change only, all three models improved significantly. In conclusion, early change in positive rather than negative emotions best predicted response to treatment, supporting the notion that antidepressants activate resilience-like mechanisms. Moreover, monitoring of positive emotions in early stages of treatment may improve clinical decision making.

Dit is een even zo helder als praktisch herhaalbaar klinisch onderzoek, met behulp van de HDRS. Je zou als onderzoeker wensen dat er meer van dit soort onderzoek plaats vond. Bij de herinnering aan die onderzoeksgerichte, goed klinisch denkende Max Hamilton (de geestelijke vader van de Hamilton Depression Rating Scale -

HDRS), moet ik terugdenken aan de jaren zeventig/tachtig. Herman van Praag¹ introduceerde mij als aankomend psychiater bij de IGSAD vrienden in 1979: International Group for the Study of Affective Disorders. De groep bestond uit eerbiedwaardige klinici/onderzoekers uit vele landen: ondermeer Bernie J. Carroll (bekend vanwege zijn studies met de dexamethasonsuppressietest als diagnostisch middel bij depressie), Fred K. Goodwin en George Winokur uit de VS, Paul Grof uit Canada, Jules Angst uit Zwitserland, Max Hamilton uit de UK, Ole Rafaelsen uit Denemarken, Julien Mendlewicz uit België, en vertegenwoordigers uit Zweden, Duitsland en Israël. Allen hadden ze sinds jaren hun sporen verdiend in de klinische psychiatrie en werkten ze aan de toen opkomende biologische psychiatrie. Voor mij als beginnend psychiater, maar ook aankomend onderzoeker was het een bijzondere ervaring enkele dagen deel te mogen nemen aan de intensieve besprekingen over recent onderzoek in een plezierige ambiance van hooggeleerde en geleerde collega's en onderzoekers. Maar vooral ook waren ze fascinerend als mens. Het paradijs voor een beginnend onderzoeker. Ik maakte me op voor zo'n loopbaan, maar wist nog niet goed of het wel iets zou worden. Later bleek dat Herman van Praag te groot was geworden voor de universitaire provinciestad Utrecht. Hij zou een eervolle aanbieding ontvangen om in the Bronx in New York twee instituten te laten samenwerken, en het onderzoek en onderwijs uit te breiden. Hij heeft daarover geschreven, onder meer in het voorwoord van het handboek J.E. Hovens, A.J.M. Loonen & L. Timmerman (red.), *Neurobiologische psychiatrie, de Tijdstroom* Uitgeverij, Utrecht, 2004, p. 7-13. Ik weet nog goed dat Herman mij vroeg of ik niet ook wilde schrijven. Ik was weliswaar al enkele jaren tevoren gepromoveerd in het westelijke gedeelte van Berlijn, Freie Universität, - maar was op dat moment nog bezig met de leeranalyse, en had het er maar druk mee. Dagelijks op en neer reizen van Zeist naar Amsterdam, waar de analyse plaats vond. Dat kostte me zowat een dagdeel. Ik was toen nog vrijgezel. En dat kwam toen wel goed uit zo, want tijdens de analyse werd verteld dat het beter ware even met de huwelijkske beslommeringen te wachten, dwz. te wachten met zaken die teveel energie zouden vergen. Energie die hard nodig is voor een goede analyse. Dit soort afspraken geldt thans al lang niet meer, want de mens weet wel beter.² 'Natuurlijk wil ik graag schrijven', zei ik tegen Herman, maar ik legde hem uit dat het mij aan energie ontbrak. En vervolgens meende ik ook niet te kunnen voldoen aan de kwali-

¹ Wetenschapper X: ' (...) ik heb wel goede herinneringen aan hem uit mijn Utrechtse tijd. Dat was de periode van de Antipsychiatrie, de tijd van de 'reis naar binnen' die patiënten met schizofrenie aan het maken zouden zijn. In deze periode vroeg ik hem weleens om college over psychosen en stemmingstoornissen te geven en dat deed hij altijd. Hij ging de discussie niet uit de weg en probeerde bij die heethoofden van ideologisch gemotiveerden ('de fascist van morgen' zou Che Guevara zeggen) toch nog in gesprek te blijven, te proberen te laten zien dat er ook nog een andere kant aan de medaille zat en zit. Ik heb voor hem als academicus altijd en veel waardering kunnen opbrengen.'

² 'La mejor es lo que más te guste', het betere is dat waar je meer van houdt.

teit van goed auteurschap. Hij antwoordde laconiek: 'Wat is beter, als het maar goed is!'. Dit uitgangspunt heeft hij zijn gehele loopbaan volgehouden (al zal hij zelf vinden dat het altijd beter kan), en niet zonder succes! In die zin voel ik me ook een echte leerling van hem, want dat uitgangspunt heb ik met volle overtuiging sindsdien aangehangen, al wist ik ook dat er vele valkuilen waren.

Terugkeer in de samenleving

T.I. Oei

Het afscheid (4-03-2011) op de 65^e verjaardag van Prof. Dr. Mr. M. Moerings, hoogleraar Penologie (de leer van het straffen) aan de Universiteit Leiden vond plaats te midden van een indrukwekkend gehoor in het Groot Auditorium van het Academieggebouw, Rapenburg 73, Leiden. Indrukwekkend om twee redenen:

1. De ruimte was tot aan de laatste plaats bezet: hoogleraren, bestuur van de faculteit en van de vakgroep strafrecht en criminologie, collegae, studenten, belangstellenden.
2. Onder hen een dame die zich niet kon inhouden tijdens het boeiende college. Ze uitte vrij plotseling luidruchtig: Zedendelicten, dat is allemaal zo oppervlakkig, daar ben ik niet voor gekomen, - of iets dergelijks. De spreker stond als aan de grond genageld, hernam zich echter kort daarna en liet zich vrij zachtjes ontvallen: ik ga toch door met mijn verhaal. Enig gesputter kwam uit de hoek waar de dame was gezeten, consequent ingrijpen volgde door een van de omstanders, en inderdaad, dat hielp. Het was weer stil in de zaal.

Het betoog concentreerde zich om het onderwerp: terugkeer naar de samenleving, hoe veilig kan dat zijn. De spreker lardeerde zijn betoog met instructieve dia's, en iedereen leek geïnteresseerd. Aan het eind van zijn college eindigde hij met grote letters in een dia: DANK!, en verbond dat plaatje met zijn erkentelijkheid aan universiteit, faculteit, collega's, medewerkers en studenten.

Zijn communicatieve eigenschappen werden door de decaan Prof. Mr. C.J.J.M. Stolker breed uitgemeten. Dit, omdat de jubilaris in nauwe samenwerking met anderen binnen tien jaar een opleiding criminologie van de grond tilde, naast het vele werk hiervoor ook tijd had om promovendi te begeleiden en allerlei projecten tot een goed einde te brengen. Eén van zijn promoti bevestigde de zojuist beschreven schets van de persoon en diens betekenis voor de sfeer en de productiviteit in de vakgroep. Zijn positieve instelling, zijn bereidheid met iedereen zich te verstaan en de betekenisvolle indruk van iemand die van mannen hield, maar zich omringde met vrouwen. Hij was dus een vriend van en voor allen.

Ik dankte hem voor de eer dat hij mij had uitgenodigd. Ik ken hem sinds ik wat bijdragen aan Proces, waar hij toen redactievoorzitter van was, mocht plaatsen. Dat zo'n samenwerking aanleiding gaf tot een jarenlange betrekking op dit niveau - hij nodigde me ook uit voor zijn intrede - toont duidelijk aan hoe belangrijk Martin het contact met mensen vindt. Ik roemde zijn loyale vriendschap, al beschouw ik hem niet als collega/vriend in engere zin.

Toch kan vriendschap meer betekenen dan alleen het uitnodigen van mensen. Het gaat dan om de grondhouding van hoe mensen met (ook criminele of op een of

andere wijze gehandicapte) mensen wensen om te gaan: ze laten terugkeren in de samenleving als volledige burgers en hen ook zo bejegenen. In deze zin vond ik de gelegenheid die ik kreeg om me ter plekke te verstaan met een ex-psihiatrische patiënt (die ik voorheen niet kende), een schoolgenoot van de jubilaris, een illustratie van deze attitude. Het gaat er dan om dat de burger als hij gestraft is, ook weer verder kan met zijn leven, zoals hij voorheen zou hebben gedaan, ware het niet dat de criminele daad roet in het eten gooide. De straf moet dan niet betekenen dat een justitiabele zodanig in zijn ziel wordt getroffen, dat hij een mentaal gebroken mens zou kunnen worden: niet alleen gestraft door uitbanning of lichamelijke beperkingsvrijheid, maar ook door mentale vernedering.¹

¹ Michel Foucault heeft dit verschijnsel briljant uitgewerkt in zijn boek, *Discipline, Toezicht en Straf*, Groningen: Historische Uitgeverij, 6^e druk, 2010.

Verevening van gevoelens van dankbaarheid, schuld en schaamte*

T.I. Oei

Article Says Researchers Know Little About How To Treat People Contemplating Suicide.

Forbes (10/8/26, Langreth, Ruiz) reported, 'Roughly 35,000 Americans commit suicide each year -- more than die from prostate cancer or Parkinson's disease.' In young people aged 15 to 25, suicide 'is the third leading cause of death. Yet, researchers know astonishingly little about how to treat people who contemplate killing themselves.' According to Forbes, 'fear, logistics, low research funding, and more risk than reward for drug companies all conspire to make suicide the neglected disease,' and points out that 'the National Institutes of Health is spending a paltry \$40 million in 2010 studying suicide, versus \$3.1 billion for research on aids, which kills half the number of Americans.'

Suicide vormt een groot probleem, wanneer die onverwacht plaatsvindt (wat meestal het geval is), en in het bijzonder wanneer die gemotiveerd wordt door een onderliggend persoonlijk probleem. Goethes 'Die Leiden des jungen Werthers', was niet voor niets een overdonderende aanleiding voor vele adolescenten in die tijd (1774) om aan hun leven een eind te maken. Het liefdesverdriet, dat jonge mensen treft, komt vaak als een bliksemschicht op hen af, en als je als jonge adolescent daardoor getroffen wordt, lijkt zo'n pijnlijke ervaring moeilijk, zo niet te trotseren.

In *Trauer und Melancholie* beschrijft Sigmund Freud de in korte tijd tot enorme hoogte gestegen wanhoop (en onbewuste woede) die vaak ten grondslag ligt aan het feit zelf: een gelukte, sthenische (weloverwogen) suïcidepoging. Psychiaters lopen als beroepsgroep het grootste risico op zelfmoord, maar ook hulpverleners in het geestelijke gezondheidscircuit lopen een verhoogd risico. Wie met pek omgaat... Maar ook: depressie en gevoelens van zinloosheid vergroten de kans op zelfmoord.

De despoot en de denker is de interessante studie van Anton van Hooff van de relatie tussen de Romeinse keizer Nero die wreedheid tot kunst verhief, en zijn filosofische meester Seneca. Hun dood als begin: beide mannen stierven zoals zij geleefd hebben. De laatste uren van Seneca's (door Keizer Nero bevolen) 'voluntaria mors' (zelfverkozen dood) waren uren van stoïcijnse waardigheid en te midden van trouwe geliefden. Nero daarentegen stierf door man en muis verlaten, gehaat, op de vlucht, laf en uitstel zoekend: de grootste vernedering die een Romein zichzelf kon aandoen. Pas

* Verschenen in: *Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2011, 26, 1, p. 36-37.

toen hij zich in het miserabelste uithoekje had gemanoeuvreerd, waagde hij de oversteek naar het dodenrijk en dan nog met behulp van een ander.

In Japan is de *suppoku* (hara kiri) een cultureel verschijnsel van zelfmoord, waarin op traditionele manier de dood wordt gezocht door het zwaard in de buik te stoten (zie bijv. de opera *Madame Butterfly*), omdat oneer door de persoon in kwestie en door de maatschappij als ondraaglijk wordt ervaren. Men is als het ware ertoe gedrongen om zichzelf wat aan te doen, wanneer de eer van het land, of van het volk in het geding is. Maar ook wanneer eigen tekortschieten en de eer van de familie dat vergt. De duizenden kamikazes in de Tweede Wereldoorlog vonden het zelf een grote eer hun leven te kunnen geven voor volk en vaderland.

Hoewel de eigen gekozen dood in andere culturen, zoals bij de Eskimo's bij ouderen vaak voorkomt (zij willen een einde maken aan hun leven dat - door ziekte of handicap bijkans nutteloos geworden is voor de gemeenschap of de *extended family* en zien in dat ze plaats moeten maken voor de jongeren), - is de tendens in de westerse maatschappij heel anders. In geval van nood kan men een dergelijke oplossing zoeken, maar alleen via de euthanasieprocedure. Daarbij wordt (althans in Nederland) ervan uitgegaan dat er sprake is van uitzichtloosheid door ziekte of gebrek in de laatste fase van iemands ziekteproces. Op het moment dat alle hoop op verbetering of essentiële verandering onmogelijk lijkt, heeft men nog wel het advies van een onafhankelijke psychiater/deskundige nodig.

Toch moeten we stilstaan bij het feit dat recht doen aan¹ personen in het algemeen altijd berust op wederkerigheid van genoegdoening. Dit hangt samen met de inwendige behoefte, - al of niet door de cultuur benadrukt, - aan verevening van gevoelens van dankbaarheid, schuld, schaamte. Zulke gevoelens doemen altijd op als er sprake is van hulp van anderen bij het verwerven van posities, dan wel rechten, of mogelijkheden in de maatschappij. Immers gevoelens van dankbaarheid, schuld en schaamte blijven als een ballast bewust dan wel onbewust bestaan, als er geen verevening plaatsvindt. Aardig zijn voor elkaar berust gewoonlijk op een vorm van verevening.² In het Westen horen kinderen hun ouders zolang mogelijk eer en steun te verlenen, maar ze zijn daar wettelijk niet toe verplicht (behalve in Frankrijk, waar financiële steun aan de ouders wettelijk is geregeld) en kunnen zich aan de morele verplichting onttrekken. In oosterse culturen gaat men ervan uit dat het kind zijn/haar ouders tot in de dood blijft ondersteunen zowel in materiële als in immateriële zin, ongeacht hun motivatie of eigen mening ter zake. Het gevoel dat men anderen iets verschuldigd is, - op straffe van of bevreesd voor onverdraaglijke schaamte en wroeging, - vervalt niet

¹ 'To be entitled to,' term van Iván Böszörményi-Nagy (1920-2007), Hongaars-Amerikaans gezinstherapeut, met zijn contextuele therapie.

² Zorg, hulp, steun, attenties en geschenken houden relaties in stand. Dorien Pessers deed onderzoek naar het begrip wederkerigheid: 'Als wij bereid zijn de vreemdelingen en de zwakken genereus te geven, krijgen we goede burgers die zich inzetten voor de samenleving.'

of wordt niet geneutraliseerd door eigen inschatting of argumentatie.³ Weliswaar kunnen er verstandelijk gezien grenzen gesteld worden aan de verplichting anderen iets terug te doen of terug te geven voor wat men in zijn/haar leven dank zij die anderen heeft verworven. Toch moet van de weldoener (i.c. ouders) in eigenlijke zin worden verwacht dat die aangeeft in en tot hoeverre zo'n teruggave als dankbaar gebaar gaat of moet reiken. Dat lijkt vanzelfsprekend, maar is het in de praktijk niet. Want een dosis moed en onafhankelijkheid, alsook een onthechte levensinstelling, lijkt nodig om aan te kunnen geven waar de grens moet liggen voor het gevoel van dankbaarheid. Zo'n onafhankelijke instelling lijkt ook in het Westen de doorslaggevende factor te zijn om te bepalen in hoeverre ouders of mensen in het algemeen hun kinderen dan wel elkaar grenzen kunnen en soms moeten stellen ten aanzien van gevoelens van steun en dankbaarheid.

Hoe moeilijk het grenzen stellen is aan gevoelens van dankbaarheid/loyaliteit blijkt duidelijk bij scheiding tussen geliefden of bij verlies door overlijden van ouders, zoals bijvoorbeeld in het relaas van een patiënt (uit Wikipedia):

‘Als ervaringsdeskundige, toen mijn ouders jaren geleden kort na elkaar het leven lieten, heb ik de problematiek aan den lijve ervaren, legde ik mijn handjes prompt relaxed op het stuur. Eens kijken wat Else-Marie (de gezinstherapeut, to) daarover zoal te melden had. Mijn fietstochtje werd op slag bijzaak, want aan de bonte optocht schrijnende anekdotes wilde amper een eind komen. Zo'n familietherapeut maakt wat mee, dat was duidelijk.

Zelf kwam ik ook nog uiterst herkenbaar in beeld. Want had ik in een genereuze bui bij de verdeling van onze nalatenschap niet ooit gemeld dat ik buiten “*dat ene boekje*” werkelijk helemaal niets verlangde? Een valkuil, volgens Else-Marie, want na een jaar of wat duikt het soort types als ik toch uiteindelijk nog eens onverwacht op bij de bloedverwanten om als spijtoptant alsnog wat materieels op te eisen. No way, wat mij betreft, maar ik wil onze familietherapeut met haar schat aan ervaring graag geloven.’

³ In sociaaleconomische zin houdt schuld armoede in stand. Dat immigranten dit als centraal probleem moeten zien, beschreef bijvoorbeeld Ayaan Hirsi Ali in het boek, *Nomade*, Uitgeverij Augustus, Amsterdam/Antwerpen, 2010, p. 193 e.v.

Grenzen aan wat mensen behoren te weten

Behoeftes aan sterke leiderschap, als neerslag van de behoefte aan regelgeving

T.I. Oei

1. In een instructieve bijdrage van H.G. van de Bunt¹ laat de schrijver duidelijk weten dat het maar de vraag is of 'alles van elkaar weten' (zoals in de VS) of partiële transparantie (zoals in Nederland) bij ex-zedendelinquenten echt preventief werkt.
2. Politie of reclassering komen vaak in de problemen, wanneer bekend wordt dat een ex-zedendelinquent op vrije voeten is, en misschien zich wil laten inschrijven in een voetbalclub voor jeugdigen, of regelmatig in een bepaald zwembad zijn zwemoefeningen houdt. Wat dan te doen? Datzelfde probleem hebben behandelaars met ex-patiënten die ze ergens tegenkomen, en bij wie duidelijk de kans bestaat dat ze over de schreef kunnen gaan: bijvoorbeeld pedofielen of exhibitionisten die zich melden als docent of als trainer. Wat dan als het priesters betreft die vanuit het biechtgeheim weten dat medepriesters over de schreef gaan in sexualibus (pedofiele contacten, sadomasochistische scènes, enzovoort), en ze dat nergens kwijt kunnen, dan alleen op het altaar of in het gebed tot de Heer?
3. Is het beroepsgeheim, zo men wil het biechtgeheim, in deze tijd in zijn volle omvang nog vol te houden? ² Aan de ene kant geldt: 'Big Brother is watching

¹ H.G. van de Bunt, Niet alles hoeft voor iedereen transparant te zijn, *DD* 2011, 8.

² Dat het beroepsgeheim soms een mantel blijkt om criminaliteit toe te dekken bewijst de volgende casus: Twee Turkse psychiaters uit Rotterdam hebben vele gezonde patiënten geestesziek verklaard, zodat zij royale uitkeringen konden aanvragen. Onderzoek werd bemoeilijkt door het medisch beroepsgeheim. Het UWV vermoedde al langer dat er fraude werd gepleegd, maar kon daar niets mee. Dat meldt *De Telegraaf*, 26-03-2011. Fraude: Het Openbaar Ministerie in Rotterdam en de bovenregionale recherche hebben onderzoek gedaan naar *de omvangrijke fraude* met uitkeringen. Keuringsartsen van het UWV vermoedden al langer dat er *fraude* werd gepleegd. De rechter verbood het de uitkeringsinstantie echter een patiënt, van wie vermoed werd dat hij de ziekte simuleerde, opnieuw te onderzoeken. De behandelend psychiater vond dit onnodig. Ook kon de uitkeringsinstantie eigen medische gegevens pas na een rechtszaak aan het OM overdragen, zegt UWV-woordvoerder Wessel Agterhof tegen elsevier.nl. 'Het medisch beroepsgeheim is krachtige wetgeving waar je niet zomaar omheen kunt.' Betaling in natura: De psychiaters vroegen hun 'patiënten', vaak uit de Turkse gemeenschap, een paar duizend euro voor een verklaring van arbeidsongeschiktheid. Sommige vrouwelijke patiënten betaalden een van de psychiaters in natura. De mensen kregen daarna *een uitkering*, een persoonlijk budget en in sommige gevallen zelfs een invalidenparkeerplaats. Van een gezin waren alle vier de personen 'ziek'. Mogelijk zijn tientallen miljoenen euro's met de

you', aan de andere kant blijkt dat via internetsites en webcams vele perversen zich kunnen te goed doen aan actieve dan wel passieve bevrediging. In hoeverre kan men zich dan nog houden aan regels van goed fatsoen en van medeleven? We hoeven ons niet te ontveinzen dat vele, vroeger als pervers seksueel wellustig bekend staande gedragingen, zich thans vaak onder het mom van ondernemende acties (het streaken), dan wel trainingen (body building) of andersoortige beroepen (doping in de sport) enzovoort voordoen. Daarmee kunnen mensen hun perverse behoeften bevredigen, waarbij schade aan anderen moeilijk kan worden voorkomen. Valt nog overall een vrijheid van godsdienst en van meningsuiting te handhaven, als blijkt dat men elkaar gerust over en weer voor rotte vis kan uitmaken dan wel de meest onzinnige beschuldigingen naar het hoofd kan slingeren, zonder dat het veel oplevert als men zich tot de rechter wendt?

4. Het zou best eens kunnen dat we in de naaste toekomst op een geheel andere wijze moeten omgaan met discretie of met regels van fatsoen, respect en eerbiedwaardigheid. Als er in een quiz wordt gegiecheld omdat het woord *cumshot* voor velen amper bekend is, maar voor diegenen die het weten, een reden tot een zekere exhibitionistische opwindings? Het moet toch kunnen allemaal, denkt men dan? Wellicht is het goed om pas op de plaats te maken, om duidelijkheid te scheppen in wat voor taal en met welke woorden wij elkaar wensen te bejegenen en dat er ook zekere grenzen in de omgang gerespecteerd moeten worden.
5. Freud heeft indertijd bedacht dat de censuurfunctie van het geweten niet alleen sociale taboes kan instandhouden, maar ook taboes kan doorbreken. Als voorbeeld het taboe op de openbaarheid van seksualiteit en de praktijk ervan in het algemeen. Volgens het goed gevormde geweten van weleer mocht denken aan seksualiteit of erover spreken en ermee praktiseren nooit worden toegestaan bij het individu, want dat was zondig en laakbaar. Later werd dat taboe doorbroken ondermeer door de psychoanalytische visie van Freud,

fraude gemoeid. De psychiaters en twee bemiddelaars zijn onlangs *gearresteerd*. Bij de bemiddelaars werden ook nog twee vuurwapens en 100.000 euro aan contant geld aangetroffen. Op huizen, sieraden en auto's is beslag gelegd. Het medisch beroepsgeheim is hier echter helemaal niet het probleem. Er zit blijkbaar een gat in het systeem. Het UWV zou helemaal geen diagnose moeten accepteren van een arts die door de aanvrager van de uitkering wordt betaald. Je eigen huisarts mag je immers ook niet lichamelijk afkeuren voor het UWV. Daar zijn speciale keuringsartsen voor. Daarnaast is het ook beter om niet van de mening van één psychiater uit te gaan. Het UWV had minimaal één of twee andere psychiaters om een tweede opinie moeten vragen. Het probleem is dus dat psychische klachten anders worden behandeld dan lichamelijke klachten

met uitwassen naar de vrije seksualiteit (sekspol van Reich). Freuds psychoanalytische visie werd zelfs tot een groot schandaal uitvergroot onder intellectuelen en bij kerkelijke instituten. Zijn bevindingen werden getaboëiseerd. Maar gaandeweg de strijd om het wel of niet toestaan van zulke taboes werd ook de waarde van zijn visie, dat het onbewuste per slot van rekening moeilijk is te bestrijden, meer en meer gemeengoed.

6. In hoeverre kunnen wij thans de grenzen van het toelaatbare in geval van discretie en privacy nog volhouden? Discretie ten aanzien van gevoelige, persoonlijke visies of houdingen, het geheim tijdens sollicitaties en komende benoemingen? Waarom mag Wilders wel 'idiot' roepen en een ander niet? Die vraag legde de Amsterdamse advocaat Sander Janssen woensdag voor aan het Openbaar Ministerie in de hoofdstad. Janssen staat een meneer X bij en hoorde Wilders, die fel tegen Buruma's aanstaande benoeming tot raadsheer in de Hoge Raad is, woensdagmorgen (16-03-11) op de NOS-radio zeggen: 'Zo'n idiot hoort niet thuis in de Hoge Raad.' Uit de vervolging van zijn cliënt voor het roepen van de woorden 'stelletje idioten' maakt Janssen op dat het bezigen van de term 'idiot' het misdrijf belediging oplevert. Is het OM van plan om Wilders te vervolgen voor de kwalificatie 'idiot' aan het adres van Buruma?, vraagt de raadsman in zijn brief aan de officier van justitie.
7. Misschien hebben wij in plaats van of naast een persoonlijke censuur op wat het geweten mag vinden, behoefte aan censuur door de samenleving.^{3,4,5,6}

³ In dit geval gebruik ik de term censuur in plaats van verbod. Ik denk dan ondermeer aan proactief beleid, zoals het verbieden van de verkoop van alcohol aan jongeren, of het lik op stuk beleid bij voetbalvandalisme, het actieve opsporingsbeleid ten aanzien van het bezit van kinderporno en het strafbaar zijn van de ontkenning van de Holocaust.

⁴ Dat er altijd behoefte was aan een onafhankelijke beoordeling door een ander of de samenleving als geheel, kan men in de geschiedenis terugvinden. In de tijd dat de vorst alleenheerser was, vormde een delict niet alleen een overtreding van de wet met eventuele schade, en werd er genoegdoening geëist door de samenleving (vergoeding van de schade), maar was het recht van de soeverein, die de wet moest handhaven, daarmee ook aangetast en diende een deel van de bestraffing direct afkomstig te zijn van de koning. Zie Michel Foucault, *Discipline, Toezicht en Straf*, Historische Uitgeverij, Groningen, 2010, zesde druk, p. 71 en verder.

⁵ Inderdaad, doorgaans liggen de fouten niet bij de wet zelf, maar door de verkeerde interpretatie of misbruik ervan. Soms ligt het aan de traagheid van het ambtelijk gebeuren, dat het zo lang fout kon gaan. Ik had een collega die al twee jaren in de VUT was en nog steeds het volle pond kreeg gesalarieerd. Rara, maar het komt (kwam) voor en misschien ook regelmatig. Indertijd was een door de chef op een zijspoor gezette collega, in staat om via zijn arbo arts gedaan te krijgen dat hij 'situationeel arbeidsongeschikt' werd verklaard, namelijk dat hij op zijn werk als het ware allerlei psychische problemen ervoer:

Zeker nu de geboden en verboden van de religie en de kerkelijke vormgeving ervan steeds minder opgeld doen. In de voordracht van Mark Bovens op de KNAW bijeenkomst over *Populisme: verrijking of bedreiging voor democratie?*, 14-03-11, werd zichtbaar dat onder laag opgeleiden de gevoelens van onveiligheid en onzekerheid (ondermeer wegvallen van het geloof in de kerk) het stemmen op rechtse partijen, zoals de PVV (met een sterk en duidelijk profiel), bevordert kan hebben. Wie weet dat daarom de sterke hand (want hij maakt gebruik van de vrijheid van meningsuiting zonder weerga)⁷ van een

autoriteitsconflicten met de baas, - kort door de bocht gezegd. Deze collega bestond het om met een opgeheven gezicht jarenlang thuis te mogen werken in de baas zijn tijd en zag ook nog kans te promoveren op een onderwerp dat ging over collaboratie in de WOII, terwijl de door hem vermaledijde baas een Jood was. Hij gaf er wel symbolisch mee aan, hoe vreselijk moeilijk hij het had met zijn baas. M. Chayes spreekt hier van een 'spagaat'.

- ⁶ Volendamse school mag hoofddoek verbieden, 4-04-2011(ANP): 'Het Don Bosco College in Volendam mag leerlingen verbieden een hoofddoek te dragen. Dat heeft de rechtbank in Haarlem maandag bepaald. De 15-jarige leerlinge Imane Mahssan had de school voor de rechter gedaagd omdat ze op school geen hoofddoek mag dragen. De kantonrechter buigt zich de komende tijd over de vraag of het Don Bosco College in Volendam terecht een hoofddoekjesverbod oplegt. Een 15-jarige leerlinge daagde de school voor de rechter. Volgens de rechter past het hoofddoekjesverbod binnen het katholieke karakter van de school waarbij andere geloofsuitingen niet zijn toegestaan. De rechter vindt dat het hoofddoekjesverbod de vrijheid van meningsuiting niet beperkt en dat de school niet discrimineert op basis van geloof. Het Don Bosco College stelde in september vorig jaar een hoofddoekverbod in, enkele maanden nadat Imane een verzoek had ingediend tot het dragen ervan. Omdat het meisje maandenlang geen reactie kreeg op haar verzoek, was ze de hoofddoek in de tussentijd gaan dragen. Haar advocaat Jelle Klaas noemde het eind maart tijdens de zitting schandalig dat het Don Bosco College haar vervolgens heeft geschorst. „De school heeft speciaal voor Imane de regels aangepast, maar hoort juist voor haar leerlingen op te komen.” Het Don Bosco College liet weten dat de school tot het verzoek van Imane weliswaar geen hoofddoekbeleid kende, maar dat wel in de schoolregels was opgenomen dat leerlingen de katholieke grondslag van de school moeten respecteren. Imane had kunnen weten dat het dragen van een hoofddoek zou worden opgevat als een uiting waarmee ze afstand neemt van de katholieke grondslag van de school, aldus het college. Imane was eerder door de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) in het gelijk gesteld. Deze uitspraak was echter niet bindend, waardoor de school besloot de uitspraak niet op te volgen. PVV-leider Wilders is erg enthousiast over de beslissing van de rechter. „Gefeliciteerd Don Bosco college in Volendam!”, laat hij in een reactie weten. „Terechte uitspraak! Ik hoop dat veel christelijke scholen dit voorbeeld gaan volgen.”

- ⁷ Buiten de orde, Jaap Bakker; *Sommige dingen doe je niet*.

‘Mijn moeder, een Rotterdamse zeemannsdochter met een hoge intelligentie maar met een afkeer van nuances, moest in haar eentje haar enig kind opvoeden. Mijn vader was al

opgepakt voordat ik geboren was. Hij stierf drie jaar later in het Jappenkamp. Mijn moeder hertrouwde niet.

Een goede vriendin vertelde mij eens dat ze was grootgebracht met spreekwoorden. Daarvan had mijn moeder er ook heel wat voorradig, naast allerlei bruikbare gezegdes. Eén zo'n gezegde was: "Sommige dingen doe je niet, punt uit." Het was een aspect van een veel breder begrip dat regelmatig door haar werd gehanteerd. Als ik als kind vroeg waarom ze zo boos was over het een of ander, dan werd dit breder begrip direct in stelling gebracht: 'Het gaat om innerlijke beschaving.'

Wat mijn moeder daarmee bedoelde heb ik, geloof ik, altijd wel aangevoeld. Maar met het analyseren van het begrip heb ik lange tijd moeite gehad. Wat is nu de kern van "innerlijke beschaving"? Zonder twijfel heeft het iets met genen te maken. Hoe zou je anders het plezierige, aangename en uiterst correcte gedrag kunnen verklaren van mensen, van wie je weet dat ze een vreselijke jeugd hebben gehad, vol verwaarlozing en geweld? Maar een genetische dispositie speelt niet de hoofdrol. Veeleer gaat het om een verworven mentaliteit, een zelfverzekerd besef van hoe je wilt zijn, in je omgang met anderen, in je beslissingen, in je keuzes. Dat komt van binnenuit. Het is niet ingegeven door gehoorzaamheid aan wetten, regels en codes of de vrees voor sancties als je die zou overtreden. Ook niet ingegeven door de actuele omstandigheden, zoals in het voorbeeld van de man die een dame voor liet gaan. "Dat doet u zeker omdat ik een vrouw ben?," vroeg zij. "Nee," zei hij, "dat doe ik omdat ik een heer ben."

Het huidige kabinet startte met het regelmatig gebruiken van de slogan "normen en waarden". De laatste tijd is dat naar mijn indruk wat minder geworden, maar misschien ben ik er al zo aan gewend dat het me niet meer opvalt. En, u weet het, als een woord telkens weer wordt gebruikt, raakt het ontzield. Het wordt een stopwoord. Terwijl "normen en waarden" verwijzen naar innerlijke beschaving, verwijzen wetten, regels en codes naar uiterlijke beschaving. Buitenkantbeschaving, om precies te zijn.

Momenteel lijkt het erop dat er in onze samenleving met het beschavingspeil heel wat aan de hand is. Vrijwel dagelijks zijn er de ontluisterende berichten over graaiende bestuurders, laffe belastingambtenaren en intimiderende leidinggevend. Als symptomen van verval allemaal goed herkenbaar. Een verval dat overigens al tientallen jaren geleden is ingezet. Als zodanig veel minder herkenbaar is de schijnbaar zo integere verschuiving van innerlijke naar uiterlijke beschaving. Steeds meer zaken, waarin het individuele beschavingspeil de doorslag behoort te geven, worden onderworpen aan regels en wetten. Beledigen van de monarchie door cabaretiers? Minister Donner reageert in het Tv-programma Buitenhof met mogelijke wetgeving als antwoord daarop. Wangedrag van topmensen in het bedrijfsleven? De code Tabaksblatt biedt de oplossing. En zo proberen we ons met z'n allen te ontslaan van elke persoonlijke verantwoordelijkheid. "Ik doe alles wat de wet niet verbiedt," stelde een ABP-directeur jaren geleden. Wetten, regels en codes maken het de slechteriken wat moeilijker maar beschaafd worden dezen er niet door. Kortom, met de uitdijende regelgeving komt de innerlijke beschaving in het gedrang. Ben ik een cultuurpessimist? In het geheel niet. De wereld, inclusief ons landje, wordt steeds beter. Intensieve communicatie en miljoenen vliegkilometers per dag doen het

PVV leider zo'n indruk maakt, nu de censuurfunctie van het geweten, als uitdrukking van wat normen en waarden behoren te zijn, lijkt uitgespeeld.

“onbekend maakt onbemind” in rap tempo verbleken en men gaat voelen wat vrede betekent. Hoort u mij over “de goede oude tijden”? In het geheel niet. De starre vanzelfsprekendheden van weleer hebben plaatsgemaakt voor de kleurrijke bewegelijkheid die vooruitgang betekent. Maar juist in die beweeglijkheid moet je veel beter opletten dan vroeger en veel eerder en duidelijker je mond opendoen. In de grijze traagheid van vóór de Rock 'n Roll kon je aandachtig kijken naar wat er maatschappelijk gebeurde en hoefde je niet meteen te reageren. Door bisschoppen werd het lidmaatschap van een socialistische vakbond voor hun parochianen verboden. Een onverhulde vanzelfsprekendheid waar je voor of tegen kon zijn. Ook na verloop van tijd. Op dit moment is er een nauwelijks opvallende wildgroei van regels voor uiterlijke beschaving. Regels, die de schijn wekken dat het daarmee met het beschavingspeil vanzelf weer goedkomt. Over die risikante illusie heb ik gauw mijn mond opengedaan. Het gaat tenslotte om innerlijke beschaving. Mijn moeder zal er geen weet meer van hebben. Ze leeft nog wel, maar na tien jaar Alzheimer bestaat ze niet meer. In het door Surinaams en Marokkaans personeel bemande en bevrouwde verpleeghuis gaat zij haar levenseinde tegemoet, omringd door warmte, respect en serieuze betrokkenheid. Innerlijke beschaving kent vele gezichten.’

Problemen stellen is één, het bevredigend oplossen ervan is twee

Psychische vatbaarheid voor tegenoverdrachtsgevoelens in een casus

T.I. Oei

Hans Visser, emeritus predikant PKN te Rotterdam, verbonden aan Stichting Ondersteuning Stemlozen, die bezoek van vrijwilligers aan pedofielen ondersteunt, zegt in het dagblad Trouw, 19-02-2011:

‘Pedofielen moeten seksuele grenzen leren verstaan, met het oog op de kwetsbaarheid van kinderen. Pedofielen moeten hulp krijgen. Wie leert ze met respect om te gaan met kinderen? Nu kunnen ze nergens terecht.

In zijn studie “Wij zijn ons brein” zet neurobioloog Dick Swaab uiteen dat de oorzaak van de fascinatie voor kinderen bij pedofielen gezocht moet worden in de hersenontwikkeling in de baarmoeder en de vroege ontwikkeling na de geboorte. De seksuele oriëntatie wordt bepaald door onze genetische achtergrond en de zich voor de geboorte ontwikkelende hersenen. Deze genetische verklaring van pedofilie zou ik willen relativeren. Psychiater Frank van Ree schreef dat er stellig genetische factoren zijn, maar een ding is duidelijk: genen zijn volgens Van Ree niet meer dan de tekst van een toneelstuk. Hoe dat stuk gespeeld wordt, verschilt per voorstelling. Het taboe op pedofilie heeft geleid tot volstrekte afwijzing ervan. Met als gevolg dat mensen met een pedofiele geaardheid aan hun lot worden overgelaten. De overheid beschouwt pedofilie als een gestoorde seksuele geaardheid. Pedofielen kunnen nergens terecht en worden geacht zelf hun problemen op te lossen. Wat het volk wil, is doorslaggevend geworden. Hier en daar klinkt de roep om pedofielen chemisch te castreren. Het is te gemakkelijk pedofilie als stoornis weg te wuiven. Ik pleit voor het zoeken naar dat smalle pad tussen de twee onwenselijke situaties. Er moet een middenweg zijn tussen enerzijds de vrije autonomie van mensen die zich de vrijheid voorbehouden om te doen wat ze lekker vinden met kinderen, en anderzijds de volstrekte afwijzing van de pedofiel door de samenleving.’

‘We moeten eerlijk zijn,’ gaat Visser verder. ‘Voor iedereen is seksualiteit een drift die niet zomaar bestuurbaar is met moralistische regelgeving. Mensen zoeken nu eenmaal mogelijkheden om aan deze drift vorm en inhoud te geven. Zelfs kinderen hebben erotische gevoelens. Zij zoeken warmte en genegenheid. Een pedofiel moet die gevoelens echter niet met grotmensenseks beantwoorden, en hij moet scherp naar kinderen luisteren. Pedofielen hebben daarbij steun en advies nodig. De samenleving moet hen niet aan hun lot overlaten. De samenleving moet leren zo verstandelijk mogelijk om te

gaan met mensen die een andere seksuele geaardheid hebben. Emotioneel leeft men wellicht op grote afstand van deze mensen. Maar het zijn medeburgers, die zich ook vaak verantwoordelijk gedragen. Uiteraard zal pedoseksualiteit waarbij het kind als object wordt behandeld binnen het kader van volwassen seksualiteit, schadelijk kunnen zijn. Nu wordt deze schade soms overdreven en gedramatiseerd. Een kind wordt automatisch als slachtoffer beschouwd en behandeld, wat leidt tot een selffulfilling prophecy. Het kind zal het slachtoffer worden dat het geacht wordt te zijn. Onlangs zijn we in de Amsterdamse zedenzaak geconfronteerd met verdachte Robert M. Duidelijk is dat deze man zijn boekje te buiten is gegaan. Zorgvuldig onderzoek is vereist. Maar de reacties van autoriteiten zijn soms wel buitenproportioneel. Het woord "monster" wordt gehanteerd. Hoe staat het dan met een man die zijn vrouw in bijzijn van de kinderen bijna doodslaagt? Hoe staat het met de homo die een relatie gebruikt en dumpt? Vaak zullen mensen de factor macht naar voren brengen. In alle seksuele relaties speelt macht een rol. Er wordt in de wereld van seks verschrikkelijk gemanipuleerd. Wat vooral noodzakelijk is: pedofielen moeten een beroep kunnen doen op hun huisarts en GGZ-instellingen voor goed advies. Vroeger kende de NVSH pedogroepen waar mensen elkaar ontmoetten en steunden. Dergelijke groepen zijn opnieuw noodzakelijk. De genetische factoren die een rol spelen in het leven van pedofielen mogen niet een noodlot worden. Zoals Van Ree terecht zei: deze genen zijn de tekst van een toneelstuk. Laat de samenleving de pedofiel de kans geven om te leren met respect om te gaan met kinderen. De media moeten niet vervallen in moralistische gelijkhebbertij. Pedofilie is geen ziekte, maar een geaardheid die niet met wetten en regels kan worden uitgeroeid. Pedofielen zijn niet bij voorbaat delinquenten. In alle seksuele relaties moet je leren grenzen te kennen. Ook de pedofiel moet deze grenzen leren verstaan – met het oog op de kwetsbaarheid van kinderen. Behandeling van pedofielen is noodzakelijk. Velen belanden nu in de tbs of levenslang in de longstay, een maatregel die vaak niet in verhouding staat tot de gepleegde misdrijven. Justitie en politiek moeten zich niet laten leiden door de publieke opinie, die alleen maar afwijst. Als pedofielen hebben geleerd wat wel en niet mag met kinderen, moeten zij een herkansing krijgen in de samenleving en begeleid worden door deskundigen en vrijwilligers', aldus ds. Visser.

Dit pleidooi kan ik als psychoanalyticus/psychotherapeut goed begrijpen. Dat Visser behandeling voorstaat vind ik juist. En ook dat veroordeelde pedofielen, zoals iedere justitiabele, een herkansing moeten krijgen en recht hebben op resocialisatie. Pedofilie betreft een genetische kwetsbaarheid, waar je met goede wil en discipline alleen van de betrokken pedofiel er echter niet uitkomt, vrees ik. Als voorbeeld noem ik de indruk die de schrijver wekt dat een pedofiel goed moet kunnen luisteren naar een kind.

Ik denk dat een vriendschap tussen pedofielen en kinderen niet moet worden aangewakkerd, noch getolereerd. Dat ze met kinderen te maken kunnen hebben, is wat anders, maar het moet voor de samenleving duidelijk zijn dat een vriendschap tussen twee totaal verschillende subjecten (ongelijk in leeftijd – kind/volwassene – , psychische rijpingsproces, en machtspositie) is uitgesloten. Ik ben het wel met hem eens dat pedofielen per definitie en louter alleen op basis van hun geaardheid geen delinquenten zijn, netzomin als dat geldt voor mensen met andere seksuele preoccupaties (exhibitionisten, sadomasochisten, gerontofielen, enzovoort). Ik ben het met hem (als psychotherapeut) oneens als hij pedofielen over een kam scheert met pedoseksuelen. Een pedofiel is een doorgaans volwassen persoon die emotioneel/seksuele fantasieën en handelingen kan beleven met kinderen en minderjarigen. Pedofilie is te onderscheiden in algemene en kernpedofilie. De algemene vorm is dan wel te onderscheiden in latente en in manifeste pedofilie. In geval van latente pedofilie is geen sprake van feitelijke emotioneel seksuele contacten, maar wel spelen erotische gevoelens (intimiteit, geborgenheid, veiligheid) in het contact met kinderen en minderjarigen een zekere rol. Er is dan sprake van een latente pedofilie, in tegenstelling tot de manifeste pedofilie waarbij behalve de erotiek ook de seksualiteit een rol speelt (foto's van kinderen verzamelen, en dergelijke meer, waarbij de pedofiel erecties en seksuele opwindning ervaart), zonder dat er feitelijke contacten met kinderen plaatsvinden. Het hebben of verzamelen van kinderporno (afbeeldingen of foto's) is wettelijk strafbaar. Gedifferentieerd moet worden van de pedoseksueel, die zijn behoeften *dwangmatig* (in fantasieën en in feitelijke seksuele handelingen) uit, zonder de persoon van het kind nodig te hebben. Het kind is dan een puur object geworden, dat als het ware ook geblinddoekt voor de pedoseksueel een functie kan hebben. Een kernpedofiel of pedoseksueel kan alleen maar met kinderen en minderjarigen de eigen erotische en/of seksuele verlangens delen, dan wel wordt hij slechts door kinderen en minderjarigen erotisch/seksueel geprikkeld. Zowel pedoseksualiteit als kernpedofilie delen het bedenkelijke gegeven, dat er geen kruid tegen gewassen lijkt. Patiënten met deze gestoordheid (niet alleen maar geaardheid) dienen dus wellicht permanent door behandelaars en sociale hulpverleners te worden gemonitord. Dat doet een extra appel op de samenleving op burgerzin en tolerantie.

Ik heb jarenlang een manifeste pedofiel (maar geen pedoseksueel) in psychoanalytische behandeling gehad. Na jaren bleek dat de verleiding om met jonge meisjes (zijn kwetsbaarheid) om te gaan was gesublimeerd in zijn werk als leraar tekenen (hij werd van een manifeste pedofiel een latente). Ze deden samen mooie dingen in het tekenen, en meer was het niet, 'and that's it'. Het was mogelijk zijn geneigdheid (tot manifeste pedofiele handelingen, zoals het aangaan van emotionele vriendschappen met kinderen) te kanaliseren (abstinentie van zijn pedofiele neigingen) in de wijze waarop hij met kinderen en anderen omging.

Een voorbeeld uit het leven van de journalist en schrijver/dichter Boudewijn Büch: Hij liet zich eens ontvallen dat hij zijn pedofiele neigingen had afgezworen, nadat hij voor zijn gevoel te vaak op het politiebureau moest komen. Zijn interesse voor het

bezoeken van verre gebieden, ondermeer onbekende eilandjes en zijn fascinatie voor het (kinder)boek, leek zo een sublimatie ervan.¹

Terugkomend op mijn patiënt. Zijn jeugdliefde ontmoette hij later weer en de relatie, die, nadat hij haar vele jaren niet meer had gesproken, toen opbloeide, was stabiel. Hij was zich ervan bewust dat hij een zwak bleef houden voor jongeren, met name die van het andere geslacht, maar hij wist ook altijd een weg te vinden om geen problemen te veroorzaken. Anticiperend daarop wees hij nieuwe potentiële contacten af, of hij leerde er professioneel mee om te gaan. Blijvende coaching door een vertrouwenspersoon leek hem goed te helpen,² nadat de psychoanalytische behandeling was afgerond.

Zoals het met alle professionals gaat: bezint eer gij begint! Ik heb als bestuurslid/consulent van verenigingen op het gebied van de psychotherapie in de praktijk ook wel te maken gehad met behandelaars die met een probleem op het gebied van erotiek en seksualiteit met jongeren, maar ook met volwassenen zaten. Als je als collega vermoedt, dat er mogelijk problemen kunnen voortvloeien uit een relatie in de zin van al of niet hechte vriendschap met een patiënt(je), zijn evaluatie en oriëntatie op je doelen hard nodig. Want dan lijkt de grens van het tolererabele dicht genaderd of al overschreden. Deze evaluatie en oriëntatie dienen ook regelmatig terug te komen, als hulpmiddelen bij de vraag wat je doet en waaraan je begonnen bent. Vroeg of laat dient zich de vraag aan of de lopende contacten (zoals feitelijk in een verliefdheidsgevoel met je patiënten zitten, met sterke tegenoverdrachtsgevoelens) nog wel zinvol zijn, of ze voldoende bevredigend verlopen naar de aard en de doelen van je uitgangssituatie. Deze situatie doet zich voor bijvoorbeeld als je als behandelaar gemacht wordt op een patiënt die (te) aantrekkelijk, (te) naïef/jeugdig of anderszins trekken heeft, waar je moeite mee hebt om er mee om te gaan, vanwege je eigen kwetsbaarheid ter zake.

¹ Persoonlijke mededeling Leiden, 1976. Later, met name na zijn vroegtijdig overlijden, bleek dat hij een 'grote duim' had. Hij kon verhalen en gebeurtenissen uit het niets doen ontstaan.

² Bericht met dank aan J.A. van Vliet (20-02-11): It must be possible to place TBS-convicted persons who were previously convicted for a sex crime under supervision for the rest of their life. State Secretary for Security and Justice Teeven (14-02-11) will prepare a legislative amendment for this purpose. Currently, supervision is limited to a period of at most nine years. Serious sex crimes are very dramatic for victims and their immediate surroundings. The suffering sustained – both physically and mentally – is often great. Moreover, this sort of offence shocks society's trust in the rule of law. By introducing a measure that enables sex offenders to be supervised for a longer period of time, it becomes possible to more effectively monitor the compliance with conditions that should prevent recidivism. The legislative amendment is an elaboration of the investigation into permanent supervision of sex offenders that was already announced in the coalition agreement. The investigation will also focus on the manner in which supervision should be implemented, and the specification of the categories of sex offenders to which the measure should apply. This investigation will commence later this month.

Dit betreft niet alleen collegae die pedofiele neigingen/zwakten hebben, maar ook collegae die anderszins (snel in een erotisch-seksuele tegenoverdracht geraken) kwetsbaar zijn. Bijvoorbeeld zij die zelf relatieproblemen hebben, en dan wel worden geacht een patiënt met relatieproblemen te gaan behandelen. Afscheid nemen kost altijd moeite en zeker wanneer het zaken betreft waar je als persoon geheel bij betrokken bent, zoals in een behandelrelatie of een diepe vriendschap. Vandaar de noodzaak om als je als behandelaar het niet meer goed ziet, - zowel in de behandelrelatie, als daarbuiten³ - je af te vragen of niet elke vriendschappelijke relatie met minderjarigen door volwassenen een reden zou zijn om er vraagtekens bij te zetten. Zo'n situatie lijkt in ieder geval rijp voor het pas op de plaats maken door supervisie en intervisie.⁴ Hulp van collega's kan veel helpen en ook nieuwe problemen voorkomen.

Overigens eist de Inspectie voor de Gezondheidszorg - Gehandicaptenzorg (IGZ), als zo'n sterke overdracht/tegenoverdrachtsproblematiek of een te vriendschappelijke relatie tussen behandelaar en patiënt, als dit soort zaken haar ter ore komt doorgaans, dat een collega met zulke problemen (al of niet vanwege eigen problemen of vanwege problemen met de patiënt⁵) zowel zelf in behandeling gaat alsook supervisie krijgt, - ervan uitgaande dat elk contact met de betrokken patiënt/cliënt

³ Ook op middelbare scholen is het een betrekkelijk vaak voorkomend probleem tussen docenten en leerlingen. Bij veel scholen in het voortgezet onderwijs is in de afgelopen tien jaar 1 of meerdere keren seks geweest tussen een docent en een leerling.(11-03-11) Dit blijkt uit een onderzoek van KRO Brandpunt in samenwerking met EDG media onder 700 leraren van het voortgezet onderwijs. Uit de officiële gegevens van de onderwijsinspectie staat dat het slechts sporadisch aan de orde zou zijn. Uit het onderzoek van KRO Brandpunt blijkt dus dat het vaker voor komt. Zondag 13 maart liet KRO Brandpunt een reportage zien over regels die niet worden nageleefd en scholen die de situatie liever in de doofpot stoppen dan imagoschade op te lopen. Directies van scholen zijn wettelijk verplicht om relaties te melden bij de onderwijsinspectie en de politie. Hoe dit genuanceerd ligt, zie J.C.W. Gooren, 'Ongelijkwaardige seks. Enkele reflecties op de strafrechtelijke handhaving van ontucht met jongeren', *DD* 2011, 10.

⁴ Hoe gevoelig zulke zaken liggen en zwaar op de ziel drukken illustreert het volgende drama (08-03-11): Een verdachte in de Amsterdamse zedenzaak die onlangs uit voorarrest werd vrijgelaten, heeft zelfmoord gepleegd. Dat zei zijn advocate Heleen Bos maandagavond in het televisieprogramma Nieuwsuur. De verdachte, volgens Nieuwsuur een vijftigjarige man zonder strafblad, ontkende iedere betrokkenheid. Hij zat twee weken in voorarrest, toen de rechtbank oordeelde dat er geen aanleiding was om hem langer vast te houden. Een week na zijn vrijlating maakte de man een eind aan zijn leven. 'Ik kan mij niet voorstellen dat er geen verband is tussen de verdenking en de dood van mijn cliënt. De beschuldigingen kwamen hard bij hem aan', zei zijn advocaat in Nieuwsuur.

⁵ Deze problemen kunnen zijn vanwege uit de hand gelopen verliefdheid, zelfs overwegen om een relatie met de patiënt aan te gaan, of een uit de hand gelopen erotische relatie en/of dat de problematiek van de patiënt daarom te zwaar is voor de behandelaar. De Inspectie dient zekerheidshalve door de behandelaar te worden ingelicht als de grenzen van het oorbare zowel materieel als formeel zijn overschreden. De patiënt kan altijd een klacht indienen.

dient te worden verbroken. Afzien van problemen, in de zin van het ontlopen er van, is één, het bevredigend oplossen van problemen is twee.

Conclusie: ‘Het begrip “pedofilie” is nog te zeer verweven met straf en uitsluiting, alsmede met onduidelijke definiëring, dat het nog een tijd zal duren voordat iets zin-nigs hierover valt te zeggen. Zowel in behandeltechnisch als in diagnostisch opzicht valt er nog veel te doen. De pedofiel kan er weinig aan doen dat hij is zoals hij is, zegt bijvoorbeeld neurobioloog Dick Swaab die recentelijk aanwijzingen vond voor aan-geboren hersenafwijkingen bij sommige pedofielen. Echt genezen is er dan ook eigen-lijk niet bij. Er moet daarom juist onderzoek gedaan worden in dit onontgonnen gebied zodat we de beste methoden kunnen ontwikkelen om pedofielen te leren hun impulsen te beheersen. Ook hoogleraar forensische psychiatrie Hjalmar van Marle pleit ervoor om het probleem te confronteren en meent dat misdaden mogelijk voor-komen kunnen worden door er vroeg bij te zijn. Groepspsychotherapie waarbij pedo-fielen zich veilig voelen om over hun gevoelens te praten blijken bijvoorbeeld wel degelijk te kunnen leiden tot inzicht en controle. Maar daar is helaas nog lang niet alles mee gezegd, want ook wanneer er meer onderzoek komt blijft een eenduidig ant-woord onmogelijk. Pedofielen heb je namelijk in allerlei soorten en maten en de oor-zaken van de aandoening, want de meeste deskundigen beschouwen het als zodanig, zijn gecompliceerd en variëren enorm. Ze over een kam te scheren, zoals dat in het maatschappelijk debat vaak gebeurt, is dus niet alleen contraproductief maar ook onjuist.’⁶

⁶ Bron: onbekend.

Moed en pionierszin kan de cultuur doen veranderen

T.I. Oei

1. Bij een trouwerij in het Zuidoost-Turkse dorp Akcagoze heeft de bruidegom zondag (begin augustus 2010) per ongeluk zijn vader en twee tantes doodgeschoten.
De man had als uiting van vreugde met een kalasnikov in de lucht geschoten, maar verloor de controle over het wapen. Zijn vader en tantes overleden in het ziekenhuis aan hun verwondingen. Naast de drie doden vielen acht gewonden. De bruidegom is aangehouden, aldus het persbureau Anatolia. Turken schieten geregeld in de lucht bij bruiloften en na gewonnen sportwedstrijden. Die gewoonte heeft al veel mensenlevens geëist. De regering slaagt er niet in de traditie uit te roeien.
2. Terwijl iedereen dit weekend (8-08-10) volop de Gay Pride aan het vieren was, was er een man in Nederland niet zo blij met homo's. Vrijdag zei rapper Kempfi op Twitter namelijk dat scholen kinderen juist moeten leren dat homoseksualiteit onnatuurlijk is! Na een stormvloed van kritiek nam de Nederlandse artiest al snel afstand van zijn uitspraken.

Zijn eerste bericht (*fouten zijn er voor het sfeerbeeld zo veel mogelijk ingelaten*) luidde als volgt: 'Ik vind dat je kinderen moet leren dat homo zijn onnatuurlijk is en verboden van God...(Het is niet dat je iets steelt omdat je honger heb)'. Hiermee reageerde Kempfi op het nieuws dat voorlichting over homo's verplicht moet worden op Nederlandse basisscholen.

Opdonderen

Toen een van zijn 'followers' er iets van zei reageerde Kempfi geagiteerd: 'Donder op met je hele homovoorlichting; ELK geloof verbied Homos; dit land prijs ze, geef ze feesten. En nu nog homoles!'

God komt

De rapper, die christelijk is en gelooft in de wederopstanding van Jezus, vervolgde zijn verhaal, door tegen iedereen die het maar wilde horen te roepen dat 'er maar één God is en dat Deze "komt"'. Hij genoot in elk geval van de discussie: 'Ik vind 't leuk om deze discussie te houden; al die mannen die doodflippen om een gesprek, eat a dick, aangezien je toch gay bent.'

Spijt

Even later, waarschijnlijk na een telefoontje van zijn manager, besloot de rapper alles terug te nemen en zijn Twitervrienden te vragen om vergiffenis. Hij bood zijn excuses aan en zei dat hij homo's wel ziet als mensen, maar hun acties alleen niet goedkeurt. Verder liet hij weten dat God van iedereen houdt.

Kempi is een rapper wiens echte naam Jerrelly Slijger is. Hij is van Antilliaanse afkomst en is opgegroeid in Eindhoven. In 2010 is zijn 'Du Gangsta Tape' uitgekomen.

Of een traditie zo verankerd ligt in een cultuur of niet, het gaat om de interpretatie van wat er gebeurt. Is het Gods wil dat zulks (1) plaatsvindt, hoe erg en dramatisch ook? Als buitenstaander of atheïst zou je kunnen zeggen dat al of niet archaisch geloof wel degelijk vooruitgang in de zin van adequate realiteitstoetsing in de weg kan staan (1 en 2). Het moet toch mogelijk zijn dat mensen zichzelf kritisch afvragen: wat is wel of niet meer redelijk. Het denken moet niet ophouden, wanneer er geloofspunten aan te pas komen. Als dat inderdaad een niet uit elkaar te houden wijze van handelen is, dan moet voor het ergste worden gevreesd. Ingrijpen van buitenaf kan dan eigenlijk moeilijk iets verhelpen. Immers ja zeggen en nee doen (in geval van een gelovige, dan wel bij een ongelovige) is niet hetzelfde als nee zeggen en ja doen (in geval van een ongelovige of bij een gelovige), zeker wanneer het om wezenlijke dingen gaat. Wel het met geduld blijven uitleggen dat de eigen verantwoordelijkheid nemen juist kan betekenen vooruitgang in het leven van/voor iedereen, hoe moeilijk ook.¹ Degene die het eerst zoiets zou doen, - zelf de verantwoordelijkheid nemen voor eigen (al of niet atypisch of ongewoon) handelen, - mag kritiek alom vrezen. Maar wat is belangrijker dan zoeken naar een stukje waarheid? Moed en pionierszin hebben in de historie altijd als motor gefungeerd voor vooruitgang en voorspoed.

¹ Een collega heeft een therapie gedaan met een gezin, waarvan de ouders zeer religieus waren en die hun problemen niet konden oplossen, zolang zij alle verantwoordelijkheid afschoven op de therapeut. Hij werd beschouwd als een autoriteit, die te vergelijken was met God. De therapie is gunstig verlopen, nadat de ouders zelf verantwoordelijkheid konden nemen voor hun gedrag. Onze opgave als behandelaar is om bij mensen, die zich verschuilen achter religieuze motieven, die volgens hen hun handelen bepalen, in de buurt te komen van hun eigen verantwoordelijkheden, ondanks de aanwezigheid van religieuze motieven.

Reactie van collega

Interessant thema dat een bepaald gebruik of geloofsleer het denken doet stoppen. Professor Kuitert, emeritus hoogleraar van de VU, gereformeerd tot in het bot, is blijven doordenken over het bestaan van God en de bewijzen daarvoor. Hij komt uiteindelijk tot de conclusie dat God niet bestaat maar gebruikt wordt voor antwoorden op vragen waarvoor geen antwoord is. De Oostenrijkse bisschop die zegt dat de doden op de love-parade in Duisburg een straf van God is omdat de feestgangers allen zondig waren.

Antwoord (als gedragsdeskundige)

Wat de bisschop betreft: ik denk, in alle bescheidenheid, dat hij een zogeheten attributiemechanisme heeft toegepast. Het is een interpretatie ten opzichte van een gevoel van ongelof of onbehagen en tegelijkertijd een gevoel van schaamte en schuld. Het zou kunnen dat hij die gevoelens heeft willen doen uiten in de hellestrafuitspraak. Heiligen, bijvoorbeeld de H. Theresia van Avila of St. Jan van het Kruis, en ook meesters van protestantse zijde, zoals Zwingli en anderen die respect verdienen, zoals Martin Luther King, Nelson Mandela, ten onzent, zouden eerder de mantel der liefde gebruiken, - schijnt mij toe. Het voorbeeld van Zuid-Afrika met zijn Waarheidscommissie ter verzoening vormt een historisch feit van generositeit en menselijke grootheid.

En als genoemden zich zouden schamen of schuldig voelen vanwege andermans daden, dan zouden ze geneigd zijn (geweest), zo vermoed ik, eerst eigen falen in ogenschouw te nemen, dan wel trachten constructief in te grijpen. Immers, een rechtstreeks contact met de Allerhoogste is niemand gegeven, tenzij vanuit pathologische overtuigingen. En al zou iemand vanuit extatische ervaringen tot een diep religieus besef zijn gekomen, dan nog is de rol van de rechter hem/haar niet gegeven. Ook Freud, hoewel niet religieus, of zelfs ongelovig, agnost of atheïst (precies weet ik het niet, want ik kan niet in zijn ziel kijken), was niet in handelingen rancuneus, maar probeerde zijn emoties en zijn hartstochten (die fel konden zijn) in psychoanalytische taal te kanaliseren, - een vorm van rationaliseren eerder dan van (ver)oordelen.

Ik moet zeggen dat iedere uitspraak in de richting van een geselen naar anderen, voor mij een reden is zulks te relativiseren. Want niets menselijks is de mens vreemd. En als rechters kunnen dwalen, - wie zijn wij dan?

Moet je altijd je geweten volgen?*

T.I. Oei

De wereld wil bedrogen worden, De zin van: Hendrik Jan Korterink, misdaad-journalist, *Trouw*, juli 2010.

‘Leven met een motto is niets voor mij. Er zijn zoveel dingen die je ontdekt in de loop van je leven en die je overtuiging doen veranderen. In mijn werk als journalist heb ik gezien dat mensen zich heel erg makkelijk laten belazeren. Dat men gelooft in verhalen zonder er zelf over na te denken. Ik ben journalist. Ik zoek mensen op en doe mijn waarnemingen. Op een bepaald moment denk je te weten hoe het in elkaar steekt, maar je kan je altijd vergissen. Dus sta ik open voor verbetering. Dat wordt nog al eens moeilijk gevonden. Ik zag dat in de reacties op mijn boek “Echte mannen eten wél kaas,” waarin ik het verhaal van Maria Mosterd en haar loverboy ontmasker. Sommige collega’s vonden het ontzettend lastig om toe te geven dat ze er naast zaten. Ze lieten zich door Maria Mosterd op sleeptouw nemen. Dat kan je alleen voorkomen door onderzoek, door het boven water halen van de feiten. Als ik een motto zou moeten kiezen is het: *Mundus vult decipi, ergo decipiatur*. Deze Latijnse spreuk die toegeschreven wordt aan Petronius, luidt vertaald: “De wereld wil bedrogen worden, dus wordt zij bedrogen.” Sommigen leggen het ook wel uit met “dus laat zij zich bedriegen”. Ik hoorde deze uitspraak in mijn eerste jaar op de mulo. Ik was toen erg nieuwsgierig naar lastige spreuken of moeilijke woorden. Het licht cynische van dit motto past wel bij mij. Als mensen toch zo stom zijn, bedonder ze dan maar. Iets waar ik dus zelf niet aan mee wil doen. Sterker nog, ik heb een hekel aan leugens en bedrog. Dat zal ik wel meegekregen hebben uit mijn gereformeerde opvoeding. Waarom gedragen mensen zich zoals ze doen? Waar is het fout gegaan? Het zijn die vragen die mijn werk interessant maken. In Duitsland is er een seriemoordenaar van jonge meisjes, die een eenëiige tweeling is. Maar zijn broer heeft een normale kantoorbaan. Genetisch zijn ze hetzelfde. Waarom is de ene fout en de andere niet? Daarbij spelen zoveel factoren, je kan er geen voorspelling over doen. Ik raak er steeds meer van overtuigd dat het vrijwel onmogelijk is menselijk gedrag structureel te veranderen. Tussen het einde van de negentiende eeuw en nu heeft de forensische psychiatrie een hele ontwikkeling meegemaakt. Zo was er een periode waarin ze dachten aan het uiterlijk van mensen te kunnen zien of iemand crimineel is. Momenteel is er veel aandacht voor genetisch en biologisch onderzoek. Door wetenschappers als Dick Swaab wordt de mens wel gezien als een speelbal van zijn eigen genen. En dat zou betekenen dat iemand niets aan zijn of haar daden kan doen. Ik beschouw mijn werk als liefhebberij. Ik vind het interessant om dingen uit te zoeken en om te kunnen schrijven. Ik ben opgegroeid op een boerderij. Elke ochtend het weiland in om de koeien te halen en ze te

* Verschenen in: *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2011, 26, 3, p. 81.

gaan melken. Dat is niets voor mij, ik vind het te primitief. Collega's verbazen zich er nog wel eens over dat ik dagelijks mijn website bijhoud. Ik zie het als een kwestie van discipline, zoals de boer elke dag zijn koeien moet melken. Alleen vind ik mijn werk leuker. Zoals bouwvakkers of chirurgen nuttige dingen doen, zo zie ik dat van mezelf niet. Mijn werk is tot vermaak van mensen. Het is niet een primaire levensbehoefte. Je kunt als journalist het nobele doel nastreven om feiten te achterhalen waar mensen baat bij hebben. Zoals in de zaak Maria Mosterd. Het leverde de Thorbecke Scholengemeenschap enorme schade op en deed "loverboy" Manou onterecht voorkomen als een verkrachter en moordenaar. Ik vind het belangrijk om de waarheid naar buiten te brengen, maar daar blijft het dan bij. Ik hoef geen wereldverbeteraar te zijn.'

Ik had een patiënt A die al jaren last had van pijn in de ledematen en gewrichten. Daarnaast moest hij zijn bedrijf sluiten en had hij een fikse schuld. Er werd gesaneerd door een bepaald Orgaan. Dat Orgaan eiste van A dat hij bleef solliciteren. Hij deed dat al 1,5 jaar en telkens kreeg hij nul op het rekest. Het Orgaan zag zijn sollicitatiebrieven en gaf hem het dringend advies om vooral niet te noemen dat hij aan fibromyalgie leed, de aandoening die hij had. Het Orgaan vreesde anders dat hij moeilijk aan de bak kon komen. A kreeg last van zijn geweten: ik kan de boel toch niet gaan belazeren, vond hij. Vroeg of laat zullen ze het weten, en dan sta ik na een paar weken weer op straat. Ik begreep dat goed en vertelde hem dat je eigen verantwoordelijkheid nemen ook wel zo iets inhield: je eigen principes handhaven, maar toch ook rekening houden met de noden van je gezin. Ik hoop maar dat het Orgaan hem dat ook laat weten: hoe om te gaan met je geweten, als dat last krijgt van adviezen van officiële instanties om er ethisch soms met de pet naar te gooien. Zo begreep A het althans.

Waar een wil is, is een weg

T.I. Oei

Eveline de Ruiter

BAARN – ‘Motivatie en intelligentie zijn even belangrijk bij het maken van een IQ-test. Amerikaans onderzoek wijst uit dat een goede score betekent dat een hoge intelligentie samenhangt met de motivatie een goede score neer te zetten.

Wetenschappers van de University of Pennsylvania komen tot de conclusie dat slimheid niet altijd tot een goede score leidt. Wanneer de wil er niet is om de test te maken, kan de uitkomst lager uitvallen dan aanvankelijk misschien gedacht werd. En zo kan een hoge score het resultaat zijn van een goede motivatie, ook al is de testmaker niet bovenmatig intelligent.

Motivatie

Voor de studie werden 250 jongens in hun jaren van puber tot jongvolwassene gevolgd. De onderzoekers vergeleken onder meer de uitslagen van verschillende IQ-testen en kwamen tot de conclusie dat sommige mensen nu eenmaal beter hun best doen dan anderen wanneer er niets op het spel staat.

Ook werd onderzocht hoe testmateriaal stimuleert en wat de invloed hiervan is op de resultaten. Wat bleek? Stimulerend materiaal is voor iedereen belangrijk, maar helemaal voor mensen met scores onder het gemiddelde.

Overgewaardeerd

Het is hierdoor dat de onderzoekers zeggen dat IQ-scores soms ‘overgewaardeerd’ worden om intelligentie te meten. Een hoge IQ-score vraagt om zowel een hoge intelligentie als competitieve tendensen, die de testmaker motiveren om zijn capaciteit beter te benutten.

Persoonlijkheid

Professor in de psychologie, James Thompson, verbonden aan het University College London vergelijkt het leven met een IQ-test en persoonlijkheidstest. “Wanneer een IQ-test de maker niet motiveert, zegt dat iets over zijn persoonlijkheid.”

Bronnen: Proceedings of the National Academy of Sciences - 26-04-2011.

De wil is een eigenschap, waarmee ieder mens zijn voordeel kan doen. De wil bepaalt zowel iemands bewuste als onbewuste inzet om een bezigheid tot een goed einde te brengen. Maar ook hangt het van de wil af, of er iets gebeurt tussen mensen. Samenwerken, of elkaar naar het leven staan, op basis van persoonlijke, veelal onbewuste, motieven. Het gaat vaak zover dat mensen hun succes (moeten) laten afhangen van de mate van hun wilsvermogen¹. De wil is een geduchte mede- of tegenstander in het dagelijkse gevecht om het bestaan. Willen is kunnen. In de dagelijkse psychologie² spreekt men over het temperament (genetische drive) dat de wil meebepaalt. De filosoof Harry Frankfurt heeft het over willen willen: Vrij zijn betekent willen wat je wilt. Willen imponeren, willen presteren, mooie muziek willen maken, willen weten en kennen. IQ test goed maken is dus een ding. Meisjes maken die over het algemeen beter dan jongens, terwijl de laatste meer competitief zijn ingesteld. Te goed willen maken, teveel je best doen, werkt overigens weer negatief voor de resultaten omdat de faalangst dan kan toenemen. ‘Teveel willen’ is ook weer niet goed.³

De wil is niet alleen maar voorwaarde van menselijk handelen maar bepaalt ook of er iets werkelijk tot stand komt. Willen is voorwaarde van iets – een dier, of iemand – een persoon te zijn dan wel nodig om te worden. Dit in de betekenis van existentie en zijnde. Willen heeft met motivatie te maken, maar ook met gedrevenheid, met bevologenheid, passie en bereidheid onbaatzuchtig te handelen. Wanneer een mens iets wil bereiken dan gebeurt dit doorgaans ook, tenzij natuurkrachten (rampen), onverwachte gebeurtenissen en/of life events het onmogelijk maken. Filosofen als Nietzsche (der Wille zur Macht) en Schopenhauer (will to live) hebben de Wil als uitgangspunt van hun filosofie gemaakt. En psychotherapeuten als Alfred Adler (individualpsychologie, will to power), Viktor Frankl (logotherapie, will to meaning) en Sigmund Freud (psychoanalyse, will to pleasure) vonden de wil als principe belangrijk in hun psychologische zienswijze. Willen betekent niet alleen maar vermogen, maar ook er zijn, het tot een einde brengen.

Wilskracht maakt van een middelmatig, ja zelfs gehandicapt, mens een succesverhaal in sport (Lance Armstrong), zoals telkens blijkt in de Olympiade voor gehandicapten. Vergeet echter niet literatuur, wetenschap en kunst. Denk aan Helen Keller, de doofstomme taalwetenschapper die het later tot een doctoraat bracht. Of aan Stephen Hawking: Ondanks een progressieve neurologische aandoening - *amyotrofische late-*

¹ Vergelijk het begrip wilsbekwaamheid uit de medische ethiek. *Wilsbekwaamheid* is, in tegenstelling tot wat soms wordt gedacht, geen *juridische term*; *handelingsbekwaamheid* is dat wel. Wilsbekwaamheid is een *praktische* term die met name wordt gebruikt in relatie tot *medische* beslissingen. Een *arts* dient de wilsbekwaamheid van de *patiënt* te *toetsen* alvorens deze de patiënt vraagt een beslissing te nemen aangaande een behandeling.

² Met dank aan Anne van den Berg.

³ Vergelijk: Marc Chavannes, *NRC.nl*, zaterdag 30 april 2011, ‘André Rouvoet, de makke van te graag het goede willen doen: (...) Het is een hinderlijke paradox: wie te graag het goede wil, riskeert gebroken snaren.’

rale sclerose -, waardoor hij rolstoelgebonden is en slechts via een spraakcomputer kan communiceren, heeft hij zich bewezen als een vooraanstaand theoretisch natuurkundige. Maar ook aan de blinde Ray Charles (volgens Frank Sinatra, 'the only true genius in show business'), die tot icoon van de moderne popmuziek werd. En de blinde, later meervoudig gehandicapte (zonder reukzin), *singer-songwriter*, *multi-instrumentalist*, *record producer* en *activist*, Stevie Wonder. Uit de voorgaande voorbeelden moge wel blijken dat, naarmate de zelfverwezenlijking in de weg gestaan wordt door gebreken, de wil in toenemende mate een rol van betekenis speelt.

Willen is kortom onmisbaar voor mensen die verlangen in hun leven (er) te zijn en hun bestaan vorm te geven.

Het monisme is een mooi ideaal, maar telt soms alleen maar verliezers

T.I. Oei

Raadsheer Tom Schalken (67) van het Amsterdamse gerechtshof heeft ontslag genomen. Hij vindt dat de Amsterdamse rechtbank hem 'schandalig' heeft behandeld tijdens de strafzaak tegen PVV-leider Geert Wilders. Hij zegt dat zaterdag (2 juli 2011) in NRC Handelsblad.

Schalken was een van de raadsheren die namens het hof de strafvervolgning van de PVV-voorman bevolen, onder meer voor haat zaaien. Volgens Wilders zou Schalken tijdens een etentje hebben geprobeerd getuige-deskundige Hans Jansen, een islamkenner, te beïnvloeden.

Schalken werd vervolgens urenlang door de rechtbank aan een verhoor onderworpen, hoewel de rijksrecherche al had geconcludeerd dat van poging tot beïnvloeding van een getuige geen sprake was geweest. Dat steekt hem.

'Ik ben opgeofferd aan de honger van de publieke opinie. Ik was het zoenoffer voor Wilders en zijn advocaat. Het diner werd gemaakt tot het hoofdmenu van de strafzaak', aldus Schalken in de krant. De rechtbank maakte volgens hem 'een knieval voor de beeldvorming in de media'. (ANP)

Bovengenoemd verhaal bevestigt maar weer eens te meer dat het onbewuste altijd meespeelt in ons handelen, voelen en denken, kortom in ons gedrag.

Isaiah Berlin heeft geopperd¹ dat er globaal twee typen menselijk gedrag voorkomen:

- A. Het monisme is dat gedrag grof weg gezegd, dat bepaalt dat een mens zoveel mogelijk handelt, voelt en denkt volgens een bepaald systeem, een bepaald ideaal, een bepaalde levensvisie. Aan dat ideaal wordt zoveel mogelijk gevolg gegeven, soms net iets over de grenzen van het haalbare, of het mogelijke.
- B. Het pluralisme is het zoveel mogelijk rekening houden met het praktisch haalbare of mogelijke.
- C. Er is altijd vermenging mogelijk van beide typen gedrag.

In het onderhavige verhaal van raadsheer Schalken² speelt zichtbaar door dat hij handelde uit een bepaald rechtsideaal. Er moet zoals hij heeft laten weten plaats zijn voor

¹ Zie T.I. Oei, *Persoonlijke snippers*, WLP, Nijmegen, 2011, p. 61 e.v.

een zo duidelijk mogelijke uitleg van wat de wet erover zegt. De wet bespreekt in het wetboek het menselijk toelaatbare gedrag in artikelen en andere teksten. De juiste interpretatie van de wet ligt bij de rechter en bij een rechtscollege. Deze uitspraken worden samengevat in de levende jurisprudentie. Die vormt een belangrijk onderdeel van het rechtsdenken en de rechtsontwikkeling. Schalken had, zo liet hij weten alleen dat voor ogen, toen hij als lid van het Hof oordeelde dat Wilders moest worden vervolgd. Maar de media en de politiek en collegae juristen, zoals Theo de Roos en andere vooraanstaande wetenschappers, rechters en advocaten hadden echter een tegenovergestelde mening. Men vond dat niet nodig en zelfs contraproductief.

Tot zover zou je als leek zeggen, is er niets bijzonders aan de hand. Maar het geweten of het onbewuste bleek zoals gewoonlijk toch een rol te spelen in het menselijk gedrag. De nodige spanning en frustratie die zoals begrijpelijk elk nieuw vuur (van verontwaardiging, tumult, tegenstand, kritiek, depreciatie en dergelijke meer) in de publieke opinie kan teweegbrengen zochten een weg. Een van de wegen is het tonen van emotie, het stillen van de - figuurlijke, maar ook materiële - honger (naar aandacht) en het hunkeren naar bevrediging als compensatie voor het gebrek aan de nodige sociale en collegiale steun.

Een combinatie van sociale aandacht, intellectueel samenzijn en materieel genoegenvormt bijvoorbeeld een eetclub van intellectuelen. Dat gebeurde dan ook, toen Schalken zich tegoed deed aan zo'n bijeenkomst, waaraan hij willens en wetens deelnam, in de aanwezigheid van een getuige in dat proces tegen Wilders: dichterbij het vuur van het ambivalente gebeuren van monistisch genoegenvormen en pluralistische aandacht kun je dan niet zijn.

Schalken heeft bewezen een mens van vlees en bloed te zijn. Dat hij het monistische ideaal ten slotte opgaf voor de menselijke teleurstelling, is volstrekt begrijpelijk. Maar daarmee bevestigt hij ook weer eens dat een zuivere monistische grondhouding amper levensvatbaarheid heeft, zolang niet door zelfanalyse en zelfinzicht duidelijk wordt waarom de mens handelt zoals hij doet, namelijk het volgen van een pluralistische houding, met soms de behoefte aan een monistische achtergrond.

² Schalken was raadsheerplaatsvervanger in het gerechtshof Amsterdam en hij had zitting in de combinatie (gevormd door 3 raadsheren) die de uitspraak Wilders heeft gedaan; niet namens het hof.

Ontspanning als mogelijkheid tot inspanning*

T.I. Oei

Toen ik nog student in Amsterdam was, heb ik enkele keren een groepsreis met jaargenoten ondernomen naar verschillende Europese landen. Soms was het liftend, in de jaren zestig een gewoon verschijnsel, soms een tent meezeulend, ook als ruggensteun, een andere keer op uitnodiging van kennissen, familie of vrienden elders. Altijd betekende in die tijd het je ontspannen vooral je zodanig inspannen, dat je iedere avond lichamelijk en mentaal gebroken je kon overgeven in de armen van Morpheus. Ik heb toen veel gezien, gehoord, gesproken en vooral gedronken en gegeten. In de huidige tijd, waar een ieder zich kan tooien met iPhone, iPod, iPad en wat dies meer zij, betekent een vakantie vaak je bezighouden met de alledaagse zaken van je activiteiten, vooral in exotische gebieden. Bijvoorbeeld een bergtocht in het junglegebied van Sumatra, of op een muilezel de Himalaya bewonderen. En wat mij betreft gewoon op een zonnig eiland, in dit geval Tenerife/ Gran Canaria. In de bussen waar wij dagelijks ijverig gebruik van maakten, kon je zo de wereld van alledag aan je voorbij zien gaan.

Van huilende kinderen tot kretende bakvisjes, kibbelende stoere getatoeëerde jonge mannen, en bedeesde oudere vrouwen, om de wat bedaagde, soms lichamelijk beperkte mannen niet te vergeten. Van de buschauffeur wordt nogal wat menselijk inzicht gevraagd: vaak deed de automatische kaartjesstempelaar het niet, waardoor hij telkens op de ticket moest schrijven hoeveel de rit gekost had. Wat uiteindelijk geen effect sorteerde, want een stempelautomaat kan geen handschrift lezen, en met zo'n bono van dertig euro moest je toch een tijd (1,5 euro van dorp tot dorp) kunnen reizen. Ondanks het gemak van airco, prachtige zittingen, en andere comfort in de bus, blijft het menselijk handelen afhankelijk van pen en papier, en een dosis geduld en inlevingsvermogen. Stoppen op reguliere tijden lukte vaak wonderwel, en je kon als passagier beleven, dat na afloop van de rit de chauffeur op het eindstation samen met wat collega's zich ontspannen en amicaal kon gedragen met een cortado natural bij het locale koffiekraampje, - alwaar hongerigen zich ook konden te goed doen aan een perrito (hotdog). Wat mij opviel was de culturele veelkleurigheid van de bevolking van Tenerife: Europeanen, zoals Spanjaarden van het vaste land, Scandinaviërs, Duitsers, Engelsen, Fransen, Italianen, Russen, Balkanders, Nederlanders en Belgen. Ook sommige Afrikanen, - met hun tableaux opzichtige zonnebrillen in de hand manoeuvrerend langs de touristen, terwijl ze zich realiseerden dat zulks illegaal was, want zodra de politie aankwam waren ze in een oogwenk vertrokken, - en sommige Chinezen met hun tienda's: snuisterijenwinkeltjes, restaurants of bedrijfjes. Je voelt je als wereldbewoner er thuis, zo dacht ik. En deze culturele veelkleurigheid bepaalt ook in zekere zin de locale gewoonten en gebruiken. Mij trof het verschil in woordbetekenis

* Verschenen in: *Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2011, 26, 5, p. 117.

bijvoorbeeld van een gewoon gebruik als koffie met melk: café con leche, of capucino (met geklopte melk). Café cortado natural (café expreso met geklopte melk). De wat chiquere vorm van cortado met gecondenseerde melk heet café con leche y leche, of kortweg leche y leche. En voorzien van een fragmentschilletje limón, een vleugje canèl en een laagje licor 43 heette het barraquito. In plaats van licor kon je jenever erbij vragen, wat de elegante naam had van carajillo. Doch in de hoofdstad van Tenerife, Santa Cruz, was dat drankje (barraquito) bekend onder de naam barraquito especial.

Waarmee ik maar wil zeggen, dat je als toerist en koffieliefhebber dat goed in de gaten moet hebben.

Enfin, goed gemutst zoals ik was, inspireerde het verblijf aldaar en het lezen van een boek van Arthur Schopenhauer over de vrijheid van de wil mij tot enkele opmerkingen, die vooral zijn idee van de wil betreffen. In hoeverre die zijn invloed op de wereld heeft bepaald, - tot zijn bewonderaars behoren zowel Gerard Reve als Willem Frederik Hermans, zowel Marcel Proust als Richard Wagner, zowel Leo Tolstoj als Charly Chaplin, - verhaalt Thomas Mann in een literair essay aan het eind van het boek.

Hoe een onbewuste frustratie kan voeren tot een meesterwerk*

Over vrije wil, volgens Arthur Schopenhauer

T.I. Oei

Naar aanleiding van de studiedag op 20 januari 2011 over toerekeningsvatbaarheid in Amsterdam, heb ik mij onder meer gebogen over de literatuur aangaande de begrippen vrije wil en toerekeningsvatbaarheid, in relatie tot recht en wetenschap. Eén van de door mij bestudeerde referenties betrof het nog steeds (voor recht en gedragskunde) actuele geschrift van Arthur Schopenhauer uit 1839 (zie Arthur Schopenhauer, *De vrijheid van de wil*, Wereldbibliotheek Amsterdam, 6^e druk, 2007), waarmee hij de prijs won die was uitgeschreven door de Noorse Koninklijke Academie van Wetenschappen. Het geschrift is een gedegen bijdrage aan de al eeuwenlang heersende vraag onder vooral filosofen of de vrije wil (=Liberum arbitrium) überhaupt een hanteerbaar begrip is, en wat het voor consequenties heeft voor de wetenschapper. Is de vrije wil wel zo 'vrij'? Wat is de wil eigenlijk? Hoe verhouden oorzaak en gevolg zich tot de wil? Beschikken dieren over een wil? Wat is de betekenis van de wil voor de gemiddelde burger? En wat voor consequenties heeft het gebruik ervan voor het strafrecht? Hij had, bekeken met de bril van de huidige situatie, met deze verhandeling ruimschoots voldaan om er een proefschrift mee te vullen, al was het alleen maar vanwege de overtuigende systematiek en de stilistische vormgeving die is neergezet. Ook had in de huidige tijd een prijs voor dit werk niet misstaan. Zeer gedegen van opzet en uitstraling. Eerlijk en doordacht, en daar waar nodig scherp in zijn bewoordingen.

Geschreven in een overtuigende stijl en met een aantrekkelijke woordkeuze kon ik hem, wat mij enigszins verraste, betrappen op een enkele emotionele, wat aangedikte kritische beoordeling van Hegels filosofie en denkrichting, in het Berlijn van de eerste helft van de negentiende eeuw. Ik dacht: deze wat overtrokken reactie is mogelijk gebaseerd op een ernstige teleurstelling over een mislukte academische loopbaan, of een persoonlijke vete met Hegel zelf, of zal er op een of andere manier verband mee hebben.

In de aanloop naar de gewraakte passages ad hominem jegens Hegel, bekritiseert hij Friedrich Wilhelm von Schelling, - na hem eerst te loven over diens 'Untersuchungen über die menschliche Freiheit', - op diens oppervlakkig denken. Maar ook op de vooringenomenheid waarmee Schelling zijn eigen gedachten op de voorgrond plaatst ten koste van Kants ontdekkingen, die hij maskeert door alleen te spreken over het 'idealisme', als hij aan Kant refereert, terwijl hij zijn naam niet noemt. Daarmee loochende hij volgens Schopenhauer de pioniersarbeid van Immanuel Kant, die het idealisme juist verwierp als benaming voor zijn magistrale filosofische levenswerk.

* Verschenen in: *Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2011, 26, 5, p. 118-121.

Ik citeer enkele passages.

Hij (Schelling, to) drukt zich daarentegen op een zodanige wijze uit, dat de meeste lezers, die niet precies op de hoogte zijn van de inhoud van de breedvoerige en moeilijke werken van de grote man (Kant, to), wel moeten geloven dat ze Schellings eigen gedachten voor zich hebben. (Ibid. p. 90/91)

Hij noemt concrete voorbeelden die zijn stelling moeten onderbouwen. En daarna: *Schelling zou zich evenmin hebben geschaamd om zich de gedachten, ja zelfs de woorden van Jakob Böhme toe te eigenen, zonder zijn bron prijs te geven. (Ibid. p. 92)*

Hij meent dat er sinds die tijd en als gevolg van dit soort geschriften en gedachten een problematische situatie in de Duitse filosofie is ontstaan. Zo (---) *hebben de ‘intellectuele aanschouwing’ en het ‘absolute denken’ in de Duitse filosofie duidelijke begrippen en eerlijk onderzoek verdrongen. Het imponeren, overdonderen, mystificeren, de lezer door allerhande foefjes zand in de ogen strooien, is tot methode geworden, en doorgaans wordt het betoog gedomineerd door de bedoeling die men ermee heeft en niet door het inzicht in de zaak zelf. Door dit alles moest de filosofie – als ze die naam tenminste nog verdient – wel steeds dieper in aanzien dalen, totdat ze ten slotte haar beschamende dieptepunt bereikte in de figuur van Hegel. Om de door Kant bevochten vrijheid van denken weer de kop in te drukken, maakte deze gunsteling van het ministerie de filosofie – de dochter van de rede en de aanstaande moeder van de waarheid – vanaf dat moment tot werktuig van staatsbelangen, van obscurantisme en protestants jezuïtisme. (Ibid. p. 92-93)*

Over sommige Duitse filosofische tijdgenoten schrijft hij: *‘...de liberum arbitrium indifferentiae, - elk gevolg van een grond is noodzakelijk, en elke noodzakelijkheid is het gevolg van een grond, - presenteert zich bij hen onder de naam van “morele vrijheid” als een uitgemaakte zaak, alsof al die bovengenoemde grote mannen (onder wie Kant, Spinoza, Goethe, Voltaire, Aristoteles enzovoort, to) nooit geleefd hebben. Ze verklaren dat de vrijheid van de wil een onmiddellijk gegeven is van het zelfbewustzijn, en dat ze als zodanig zó onwankelbaar vaststaat, dat alle argumenten voor het tegendeel louter sofismen zouden zijn.(...) Dit tekent nu precies het stadium der onschuld, waarin de Hegeliaanse filosofie, na zoveel grote voorgangers, het Duitse denken heeft teruggeplaatst.’*

Mijn vermoeden bleek op realiteit te berusten toen ik ergens las waarom Schopenhauer over een portie emotioneel gif kon beschikken om karaktermoord op een collega te kunnen plegen. Er was sprake van een persoonlijke achtergrond. Die werd bevestigd toen bleek dat Hegel een rivaal was van Schopenhauer. Deze laatste wachtte jarenlang tevergeefs op een leerstoel die hij maar niet kreeg, terwijl Hegel de gevierde hoogleraar filosofie was in het Berlijn van het machtige Pruisen, waar de Duitse poli-

tiek werd bepaald. Bovendien was hem de Hegeliaanse staatsverheerlijking een doorn in het oog.

Maar los van (of dank zij?) deze emotionele weerstand, hij hield zich opvallend afzijdig, beschouwde de staat als een noodzakelijk kwaad, tegen alles wat de overheid placht te doen, i.c. een in de ogen van Schopenhauer ondersteunen van een ingenue als Hegel, heeft Schopenhauer wel een punt als hij in ieder geval de waarde van Kants opstelling naar voren haalt.

Deze is vrij door mij overgenomen: De door Kant ontwikkelde theorie over de verhouding tussen het empirische en het intelligibele karakter berust geheel en al op datgene wat als een rode lijn door zijn hele filosofie loopt, namelijk op het onderscheid tussen verschijning en ding op zich. En net als voor hem de volmaakte empirische realiteit van de ervaringswereld samen gaat met haar transcendentale idealiteit, zo gaat ook de strenge empirische noodzakelijkheid van het handelen samen met zijn transcendentale vrijheid. (Ibid. p. 105)

In een woord: de mens doet altijd wat hij wil, en doet dat niettemin noodzakelijk. (Ibid. p. 107)

Ten slotte bespreekt Schopenhauer de intellectuele vrijheid. {Eerder had hij al de fysieke vrijheid (=de afwezigheid van materiële belemmeringen van welke aard dan ook, de vrijheid in relatie tot het kunnen) en de morele vrijheid (=liberum arbitrium, de vrije wil, de vrijheid in relatie tot het willen) behandeld, Ibid. tot aan p. 108}. Ook daar heeft hij uitgesproken opvattingen. Zijn gedachten volg ik min op meer op de voet. (Ibid. p. 109 e.v.)

De intellectuele vrijheid van de mens krijgt vorm in het resultaat van de reactie van zijn wil op de motieven, die in de buitenwereld aanwezig zijn. Deze zijn zowel geldig voor hem zelf als voor andere mensen. Hij is voor die handelingen moreel en juridisch aansprakelijk. Bijvoorbeeld kan door externe omstandigheden het kenvermogen, het medium van de motieven, voorgoed of tijdelijk ontwricht zijn (bijvoorbeeld door waanzin dan wel door overmacht, wanneer in plaats van een medicijn een gif wordt toegediend, of wanneer men de bediende in de nacht voor een dief aanziet en doodschiet), waardoor de interpretatie van die motieven wordt aangetast of vervalst. In beide gevallen zijn namelijk de motieven vervalst, waardoor de wil niet kan oordelen, zoals hij zou hebben geoordeeld wanneer het intellect hem de betreffende omstandigheden correct zou hebben weergegeven. De misstappen die onder zulke omstandigheden worden begaan, zijn dan ook wettelijk niet strafbaar. Want de wet gaat uit van de veronderstelling dat de wil in moreel opzicht niet vrij is – hetgeen betekent dat men hem niet kan sturen – maar daarentegen overgeleverd is aan de dwang van motieven. Dienovereenkomstig wil de wetgever tegenover alle eventuele criminele motieven, sterkere tegenmotieven stellen, in de vorm van sancties, aldus Schopenhauer. (Ibid. p. 109-110)

Het intellect is echter niet aan straf onderhevig; de wet heeft, evenals de moraal alléén te maken met de wil. Hij alleen vormt de eigenlijke mens: het intellect is slechts

zijn werktuig, zijn voelhorens naar buiten toe, dat wil zeggen het medium waardoor de motieven op hem inwerken.

De intellectuele vrijheid kan ook (slechts ten dele) opgeheven zijn. Dit is met name het geval wanneer er sprake is van een gemoedsaandoening of een roes. Een gemoedsaandoening is een plotselinge, hevige opwinding van de wil, veroorzaakt door een voorstelling die van buitenaf binnendringt en tot motief wordt, en die zó levendig is, dat ze alle andere voorstellingen die als tegenmotief zouden kunnen dienst doen, versluiert en niet tot het bewustzijn laat doordringen. (Zie ons Wetboek van Strafrecht, oorspronkelijk 1886, in de tekst betreffende psychische overmacht, wat hierop lijkt).¹ Deze laatste zijn meestal abstract van aard, louter gedachten, terwijl de eerste concreet en tastbaar is – en komen als het ware niet aan bod.

Ook in dit geheel wordt de juridische en de morele verantwoordelijkheid, al naar gelang de omstandigheden in meerdere of mindere mate, maar altijd ten dele teniet gedaan.

De roes is een toestand die bevorderlijk is voor het ontstaan van gemoedsaandoeningen, doordat hij de levendigheid van de aanschouwelijke voorstellingen versterkt, het abstracte denken daarentegen verzwakt en bovendien de wilsenergie opvoert. In plaats van verantwoordelijk te zijn voor de handelingen, is men in dit geval verantwoordelijk voor de roes zelf (*culpa in causa*). Daarom is de roes in juridisch opzicht niet te verontschuldigen, hoewel daarbij de intellectuele vrijheid voor een deel wordt opgeheven. Het gaat over deze intellectuele vrijheid, (die Aristoteles al heeft beschreven), wanneer er in de forensische geneeskunde en in de strafrechtspleging gevraagd wordt, of de delinquent in een staat van vrijheid verkeerde en bijgevolg toerekeningsvatbaar was.

Schopenhauer is het niet met Kant eens als hij vindt dat bij het niet bestaan van morele vrijheid en vanwege de daaruit voortvloeiende onvermijdelijkheid van alle handelingen van een gegeven persoon, geen enkele delinquent gestraft zou mogen worden. Hij vindt dat Kant van een verkeerde opvatting van straf uitgaat. Schopenhauer dicht Kant toe dat hij vindt dat de straf een teistering is van het delict omwille van het delict, een vergelding van kwaad met kwaad, en wel op morele gronden. Zulks zou echter, hoewel het een leerstelling is van Kant, absurd, zinloos en volstrekt onterecht zijn. Want waar zou een mens het recht vandaan halen om zich in moreel opzicht als absolute rechter van een ander op te werpen, en hem uit dien hoofde vanwege zijn zonden te pijnigen! Veeleer heeft de wet, met andere woorden, het dreigen met straf, tot doel, het tegenmotief te vormen voor nog niet begane delicten (als afschrikking). Mist de wet in een enkel geval haar uitwerking, dan moet de straf ten

¹ Voor een geslaagd beroep op psychische overmacht is vereist een van buiten komende drang waaraan de verdachte redelijkerwijze geen weerstand kon en ook niet behoefde te bieden (HR 30-11-2004, NJ 2005, 94, LJN AR2067). Zie ook M.M. Dolman, *Het stelsel van strafuitsluitingsgronden*, Dissertatie Universiteit van Amsterdam, 2006.

uitvoer gelegd worden (rechtshandhaving), anders zou ze in alle toekomstige gevallen eveneens haar uitwerking missen.

Het is opmerkelijk wat Schopenhauer in zijn verhandeling over de vrijheid van de wil neerzet. Hij volgt de houding van Kant, wanneer hij enerzijds de vrije wil erkent als een aspect van het zijn (esse), en de mogelijkheden van het determinisme als aspect van het kunnen (operari), dan wel in de mate van uitvoerbaarheid van ons handelen. Maar hij gaat niet mee met Kant, wanneer die de vrije wil dusdanig essentieel acht dat straf geen plaats meer in het onderlinge menselijk verkeer zou hebben indien de mens geen morele vrijheid meer zou bezitten, en feitelijk speelbal zou zijn van zijn motieven. Schopenhauer onthoudt de mens de mogelijkheid om uiteindelijk (absoloute) rechter te zijn over een ander mens op grond van de afwezigheid van morele vrijheid of van morele motieven. Hij vindt dat de wet wel degelijk mensen kan straffen, als in de praktijk zou blijken dat de sanctiedreiging die als tegenmotief fungeert voor het delict geen doel zou treffen. Uit wat we doen, kunnen we afleiden wat we zijn, is dan ook zijn adagium. En hiermee bevestigt hij zijn werkwijze, die als doel had om de vrijheid van de wil te beschrijven, te beargumenteren, en deze te vergelijken met standpunten van andere historisch belangrijke filosofen. Maar tegelijkertijd rekent hij ook af met zijn al of niet vermeende tegenstanders en opponenten en tijdgenoten (Fichte, Schelling, Hegel) in het Duitse taalgebied, tegen wie hij moest optreden, gezien zijn diepe persoonlijke frustraties jegens de overheid en meelopers/filosofen van zijn tijd. In zoverre wilde hij de maatschappij ook laten weten hoe betrokken hij zich voelde met het door hem gewenste reilen en zeilen van een in zijn ogen humaan bestuur.²

Reactie van een collega

‘Beste Karel,

Leuk om te lezen hoe je hebt genoten van de vakantie en de inspiratie vond om je te verdiepen in het gedachtegoed van Schopenhauer m.n. voor wat betreft de vrije wil.

² Veel van wat Schopenhauer vond, vindt erkenning in de psychoanalytische leer en het is opmerkelijk dat Freud ontkende dat hij afwist van Schopenhauers geschriften, tot op latere leeftijd. ‘Schopenhauer’s concept of the will contains the foundations of what in Freud became the concepts of the unconscious and the id. Schopenhauer’s writings on madness anticipate Freud’s theory of repression and his first theory of the etiology of neurosis. Schopenhauer’s work contains aspects of what become the theory of free association. And most importantly, Schopenhauer articulates major parts of the Freudian theory of sexuality.’ Zie SCHOPENHAUER AND FREUD, Christopher Young & Andrew Brook, Essay by Christopher Young & Andrew Brook from ‘International Journal of Psychoanalysis’, 1994, p. 101-118; en verder, Christopher Young & Andrew Brook, Schopenhauer, Arthur (1788-1860), in: E. Erwin (Ed.), *The FREUD Encyclopedia, theory, therapy and culture*, 2002, Routledge, New York and London, p. 504-506.

Treffend is de titel van jouw verhandeling “hoe een onbewuste frustratie kan voeren tot een meesterwerk”. Een doordenker. Een oppervlakkige beschouwing van zijn jeugd levert al meteen hypothesen op over de onbewuste voedingsbodem van zijn latere heftige narcistisch getinte frustraties of krenkingen (vader pleegt suïcide wanneer Arthur 17 jaar is - moeder gaat dan haar eigen weg - er is geen vrouw die deugt aldus Arthur). Vrije wil en frustratie. Even de rauwe werkelijkheid. Enkele weken terug is mijn zoon X van 19 jaar zonder aanleiding (nou ja, hij was op de plaats van het delict zou je kunnen aanvoeren) in elkaar getimmerd. Eerst onverwachts tegen de grond geslagen, toen hij weer overeind kwam ongezien van opzij opnieuw k.o. geslagen en tot slot dizzy op de grond liggend tegen zijn hoofd geschopt (enkele centimeters naast zijn slaap). De dader (die overigens niet alleen was) dacht hij te kennen. Weer helder van geest beseft X dat het een medestudent is. Er was hem op gewezen dat een jaar geleden diens tweelingbroer door onbekenden was doodgereden toen hij van een feestje door de donkere polder naar huis fietste. Frustratie en vrije wil?! X reageerde zoals nuchtere jongens van zijn leeftijd dat doen: een gefrustreerde psycho maar dat is geen excuus! De onmiddellijke wraakgevoelens van zoon en vader hebben inmiddels plaatsgemaakt voor relatieve onverschilligheid. En dat laatste voedt de tendens tot cultuurpessimisme die mogelijk destructiever is dan de maatschappelijke oorzaken van het pessimisme.’

Elkaar de maat nemen

T.I. Oei

Steven de Jong, NRC Handelsblad 4-04-11: ‘De scheiding der machten is niet absoluut, want de wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht moeten elkaar controleren. Daartoe behoort ook het functioneren van een rechter. Levenslange benoeming staat controle daarop in de weg.

Dat betogen PVV-leider Geert Wilders en PVV-Kamerlid Lilian Helder (tevens oud-advocaat) vandaag op de opiniepagina van *NRC Handelsblad*. Zij willen dat rechters daarom maximaal voor vijf á zes jaar benoemd worden en niet voor het leven, zoals nu gebruikelijk. Daarvoor is een grondwetswijziging nodig. Wilders en Helder overwegen een initiatiefwetsvoorstel in te dienen. Zij benadrukken dat hun voorstel niet betekent dat de regering rechters moet kunnen ontslaan. Het gaat hen uitsluitend om het afschaffen van de levenslange benoeming.

“De ambtstermijn zou van bepaalde duur moeten zijn en moeten eindigen van rechtswege – zonder ontslag, alleen door tijdsverloop. Na afloop van de termijn is plaats voor een evaluatie van de werkzaamheden van de desbetreffende rechter, als hij of zij in aanmerking wenst te komen voor herbenoeming.”

De politici geven niet aan wie de evaluatie zou moeten doen, maar Wilders heeft al wel ideeën over de toetsingscriteria. In het actualiteitenprogramma *Uitgesproken WNL* lichtte hij die op 16 februari in een interview met Joost Eerdmans toe. “Kijk of ze zwaar hebben gestraft. Hebben ze alleen maar taakstraffen uitgedeeld, laat ze dan bij de sociale dienst gaan werken of bij het RIAGG. Hebben ze stevige straffen uitgedeeld, dan komen ze voor herbenoeming in aanmerking.”

De Raad voor de Rechtspraak houdt een ander functieprofiel voor rechters aan. Enkele essentiële vaardigheden zijn volgens de Raad ‘knopen doorhakken’, ‘kritische oordeelvorming’ en ‘regievoering’. Onlangs tekende Wilders bezwaar aan tegen de benoeming van Ybo Burumu tot rechter bij de Hoge Raad, omdat de hoogleraar zich eerder negatief had uitgelaten over de PVV. Ook in de zaak tegen Wilders zelf is de neutraliteit van de rechters meermalen onderwerp van discussie geweest. Vorig jaar kwam het tot een wraking van de rechtbank Amsterdam. Minister Opstelten (Veiligheid en Justitie, VVD) ziet niets in het afschaffen van de levenslange benoeming. “Wij leven gelukkig in een land met de scheiding der machten”, zei hij op 18 februari in het interviewprogramma *Pauw en Witteman*. “Een onafhankelijke rechter, die gewoon voor het leven is benoemd, dat moet absoluut zo blijven.” Ook uit de hoek van de Nederlandse Orde van Advocaten kwam kritiek. “Als je dit doet, heb je de goede, oude trias politica helemaal aan gort gespeeld”, zei deken Jan Loorbach. De term ‘onafhan-

kelijkheid' heeft betrekking op de verhouding tussen de rechter en de andere twee staatsmachten, de wetgever en de regering, doceren de PVV'ers in hun opiniestuk.

“Deze onafhankelijkheid bestaat uit twee onderdelen. Ten eerste de zakelijke onafhankelijkheid, ofwel de beslissingsvrijheid – de wetgever mag in een individuele zaak niet een bepaalde uitspraak afdwingen. Ten tweede de persoonlijke of de rechtspositionele onafhankelijkheid – de regering mag een rechter niet ontslaan. Die persoonlijke onafhankelijkheid is vastgelegd in artikel 117 van de Grondwet.”

Bovendien, schrijven Helder en Wilders, heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens al in de jaren zeventig bepaald dat een tijdelijke benoeming de onafhankelijkheid niet in de weg staat. Aanpassing van de arbeidsvoorwaarden is daarom op zijn plaats, aldus de politici. “Niet valt in te zien waarom iedere werknemer een functionerings- en beoordelingsgesprek heeft en de heren en dames van de rechterlijke macht hiervan gevrijwaard zouden moeten zijn.” Ook rechters zijn mensen, besluiten Wilders en Helder. En mensen maken fouten. “Kijk maar naar de uitspraken in de zaak-Lucia de Berk en de zaak die bekend staat als de Schiedamse Parkmoord.”

Als niet-jurist heb ik geen uitgesproken mening over de zaak of rechters al of niet tijdelijk dienen te worden benoemd en indien gewenst kunnen aanblijven. Als zoiets met de gemiddelde burger kan, waarom niet, zou ik zeggen. Daar helpen allerlei rationalisaties niet voor.¹ Als het goed is zou alleen het koningschap een leeftijdsonafhankelijke bezigheid moeten zijn.

¹ Overigens blijkt job hopping zo slecht nog niet. Zie het volgende dd. 4-04-2011: Van baan wisselen is goed voor elk (maandag 4 april 2011 11:26). Wie vaker een nieuwe baan zoekt, werkt langer en blijft productiever én gezonder, volgens de Sociaal-Economische Raad (SER). Ook neemt met elke nieuwe baan de kans toe dat die optimaal aansluit bij de talenten van een werknemer. Tijd voor actie dus! In opdracht van het vorige kabinet, Balkenende IV, boog de **SER** zich over het onderwerp arbeidsmarkt en mobiliteit. Conclusie van de adviesraad is dat werknemers en werkgevers zich allebei meer zouden moeten inspannen om overstappen naar een andere baan normaal en makkelijk te maken. Werknemers die regelmatig van baan veranderen, presteren beter en kunnen langer gezond blijven werken, aldus de SER in haar *conceptadvies*, dat zij enkele dagen geleden publiceerde. Niet onhandig, gezien de vergrijzinggolf die eraan zit te komen. Bijkomend voordeel van *een nieuwe baan* is dat die vaak beter aansluit bij iemands talenten en capaciteiten. Dat laatste is nu vaak een probleem, met als gevolg gedemotiveerde werknemers. Omdat ook de werkgever baat heeft bij employees die regelmatig *van functie wisselen*, moet hij zich meer inspannen om zijn werknemers in beweging te krijgen, vindt de SER blijkens haar rapport, dat luistert naar de tenenkromme titel ‘Werk maken van baan-baan-mobiliteit’. Zo moet de baas meer zijn best doen om personeel bij- of zelfs omscholingscursussen aan te bieden. De SER heeft een punt: al eerder bleek uit wetenschappelijk onderzoek dat veel te winnen valt als een baan echt goed aansluit bij

Wat mij thans meer bezighoudt, is hoe het evaluatieproces tussen professionals zou moeten zijn. Hoe werkt het leerling-meester model? Hoe gelijkwaardig zijn de twee actoren: kandidaat – lid en gewoon lid van een professionele organisatie/beroepsvereniging. Als er geen verschil is van professionele insteek, dan zouden ze met elkaar dienen om te gaan als twee volwassen mensen. Er zou een vorm van uitwisseling van meningen en vaardigheden moeten zijn, waardoor ze beiden van elkaar iets kunnen opsteken. Dat zou betekenen dat de evaluatie van elkaar een hoogst ernstige zaak zou dienen te zijn, waarin beiden elkaar ter verantwoording kunnen roepen. En waarop beiden, elk in hun eigen intervisiegroepen, zouden kunnen trainen en oefenen om de nodige competenties te kunnen opbrengen en aan te leren. Zo behoort een ieder zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen. En dan is het waarschijnlijk niet meer zo gauw aan de orde, waarom er mensen zijn die levenslang ergens in willen blijven functioneren. Want waar de verantwoordelijkheid zwaarder weegt dan de officiële status, zal een ieder al snel de realiteit onder ogen kunnen/moeten zien. Eens komt de tijd dat de jongere of de meer actieve collega het beter doet. Zo kan de senior met een gerust hart zijn taken volledig overdragen, en hoeft hij geen zorg meer te besteden aan wat hij achterlaat: een bloeiend bedrijf.

wat een werknemer kan. Voor een onderzoek onder het personeel van een autofabrikant werden eerst de sterke kanten van elke werknemer in kaart gebracht, en vervolgens werden in twee werkploegen de werktaken opnieuw verdeeld, op basis van de uitkomsten. Wat bleek? Toen iedereen mocht doen waar hij goed in was, steeg de productiviteit in de twee herziene ploegen binnen een half jaar met maar liefst 50 procent, vergeleken met de afdelingen, waar niks veranderd was! Dat memoreren Wilmar Schaufeli en Pieter Dijkstra in hun boek *'Bevlogen aan het werk'*, dat afgelopen jaar uitkwam. In deze publicatie breken zij, mede om die reden, een lans voor bevlogen werknemers. 'Wie bevlogen is, heeft passie voor zijn werk, loopt er warm voor en werkt met plezier,' schrijven Schaufeli en Dijkstra, respectievelijk hoogleraar arbeidspsychologie aan de Universiteit Utrecht en psycholoog en auteur van populairwetenschappelijke boeken. 'Maar bevlogenheid doet meer,' vervolgen de twee hun pleidooi. 'Bevlogen werknemers voelen zich beter en gelukkiger. Daarmee draagt bevlogenheid dus bij aan onze psychische en lichamelijke gezondheid. Net zo belangrijk is dat bevlogenheid productiever maakt. Door bevlogen werknemers verdient een organisatie dan ook meer geld.'

Ambivalenties en collusies in relaties*

T.I. Oei

'Burgemeester Thierry de Bourmonville van het Waalse plaatsje Stavelot is donderdag door een van zijn zonen neergestoken. Op het moment verkeert hij nog in kritieke toestand. Nadat hij meerdere malen met een mes in zijn rug, gezicht en armen is gestoken, is hij met een traumahelikopter overgebracht naar het ziekenhuis van Bras-sur-Lienne. Volgens het parket van Verviers is de jongen na zijn misdaad op het dak van het huis geklommen om vervolgens te dreigen zichzelf van het leven te beroven. Dit werd later weer tegengesproken. Waarom de jongen zijn vader heeft aangevallen is nog niet duidelijk.'

Bovenstaand verhaal dat op waarheid berust (12-08-10 in België gepubliceerd), laat vermoeden hoe de ernstige collusie tussen vader en zoon tot een pathologische ontknoping, i.c. gewelddadigheid, kan leiden. De collusie is de psychische wurggreep waarin twee mensen elkaar gedurende langere perioden in het leven positioneren en elkaar onbewust nodig hebben, juist in de vertolkte rollen. Escalatie naar aanleiding van een afwijzing, dan wel een sadomasochistische interactie (verleiding, uitdaging, effect van een roes, ernstig gezichtsverlies, en dergelijke), kan tot een drama voeren. Het betreft vaak psychodynamische duale, veelal onbewuste, mechanismen waarin twee individuen elkaar zoeken enerzijds en elkaar mijden anderzijds volgens de volgende lijnen:

1. macht/onmacht;
2. afhankelijkheid/onafhankelijkheid;
3. seksualiteit/erotiek;
4. drang/dwang;
5. vasthouden/loslaten.

Het zijn naar mijn inzichten onderling los van elkaar opererende, en soms ook in diverse combinaties (bijvoorbeeld 1 en 3, 2 en 5, 3 en 4) de boventoon voerende ambivalente posities. Naarmate er meer combinaties tegelijk aan de orde zijn en in de psychische problematiek bij de persoon of het personenpaar in kwestie wezenlijk lijken, is er sprake van ernstiger pathologische ontwikkeling.

Ad 1. Het parenstel: macht/onmacht heeft tot doel de positie ten opzichte van elkaar te vestigen op basis van autoriteit/onderdanigheid.

Ad 2. Het paar: afhankelijkheid/onafhankelijkheid heeft als kenmerk dat twee personen elkaar niet kunnen missen, noch elkaars nabijheid kunnen velen.

Ad 3. Het stel: seksualiteit/erotiek heeft als verschijnsel dat twee mensen elkaar alleen maar kunnen positioneren in de mate waarin de een de ander weet te verleiden,

* Verschenen in: *Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse*, 2011, 2, p. 61-62.

respectievelijk te overmeesteren of te veroveren.

Ad 4. Het duo: drang/dwang is gebaseerd op de manier waarop twee mensen elkaar in de tang houden (de een actief, - dader -, de ander passief, - slachtoffer -), door te willen provoceren/intimideren enerzijds, en anderzijds een zelfzuchtig/narcistisch doel te willen afdwingen.

Ad 5. Ten slotte het contrast: vasthouden/loslaten vormt het niet opgeloste probleem van het loskomen van het ouderlijke nest, waarin de ouderlijke macht maar ook veiligheid wordt gezocht enerzijds, en tegelijkertijd het zich afzetten tegen juist die ouderlijke status van gevestigd zijn in de maatschappelijke orde anderzijds.

Gedragingen met dergelijke mechanismen als wezenlijk kenmerk kunnen soms worden gezien en beschouwd binnen het maatschappelijke terrein en de wijze waarop mensen elkaar onderling bejegenen. Het is interessant te bezien hoe gedragingen verder zijn te analyseren op dergelijke basismechanismen. Het begrip collusie vond in de jaren zeventig een kristallisatiepunt in de relatietherapie volgens Jürg Willi, een Zwitserse relatietherapeut/psychoanalyticus. Duidelijk is ook dat interpretaties volgens psychodynamische mechanismen (te duiden als narcistische, orale, anale en oedipale collusies) hierbij een rol kunnen spelen.

Zie als voorbeeld voor ambivalenties en collusies in een relatie het hieronderstaande.

Ad Fransen, *Leven met Reve, Het onmogelijke huwelijk van Gerard Reve en Hanny Michaelis*. Uitgeverij Podium, Amsterdam 2010, p. 35 e.v., in het bijzonder p. 86, 87 en 88.

Hoe een onmogelijk huwelijk, een relatie die voornamelijk bestaat uit de onderlinge strijd (en psychische knock-outs) tussen de partners ook liefdevolle elementen heeft toont het onlangs aandoenlijk geschreven verhaal over de laatste ontmoeting tussen twee ex-echtelingen midden jaren negentig, beiden bekend als schrijver/dichter, Gerard Reve en Hanny Michaelis. Het paar illustreert aan de hand van vitale dialogen hoe pijnlijk, en tegelijkertijd balsemend mensen op elkaar kunnen inwerken. Ik zal een stukje citeren, dat naar mijn smaak het volle licht laat zien van de kwellingen en troostvolle momenten die zo'n relatie kunnen opleveren, -ook al zijn beiden al tientallen jaren niet meer bij elkaar.

‘Gerard, ik (Hanny, to) schaam me nog altijd dat ik zo gezeurd heb. Ik misdroeg me niet, maar ik ben je erg dankbaar dat je zoveel van me gepikt hebt.’ Gerard: ‘Ik heb jóú in de weg gestaan, ik voel me zeer schuldig. Maar je moet tot een besluit komen dat het zus of zo is. En dan zet je er een handtekening onder.’ Hanny: ‘Dat was nog niet zo makkelijk, het was best verdrietig om uit elkaar te gaan. Ik heb geen spijt van ons huwelijk. De laatste jaren waren erg moeilijk, maar we bleven toch bij elkaar omdat we erg aan elkaar gehecht waren. Gerard wilde eigenlijk niet weg, hij was bang, waarschijnlijk omdat homoseksualiteit in die tijd nog helemaal niet zo geaccepteerd was (anno 1950, to). Hij wilde allebei: mij en een vriend. Maar mijn psychiater heeft gezegd dat het beter was om toch te scheiden. Het was ook beter, anders waren we

gefrustreerd geraakt. Maar hij is de enige ex-minnaar met wie ik goed bevriend ben gebleven. De genegenheid is gebleven.' Gerard: 'We zijn nog steeds op elkaar gesteld. Maar kijk, we kunnen niet met elkaar praten, want zij kan niets overdrachtelijks zien of spiritueel. Verlossing, genade, dat zijn geen definieerbare begrippen. Maar een mens moet tevreden kunnen zijn. Je kan dingen willen, maar je krijgt niet alles gedaan wat je wilt.' Hanny: 'Ik heb achteraf wel het idee dat ik nooit iets van je heb begrepen. Dat gevoel kreeg ik vooral toen je een tijdje geleden *De avonden* voorlas voor de radio. Ik had dat boek al zes keer gelezen en toen drong pas echt tot me door wat je bewoog, wat je dwarszat, wat er in je leefde. En daar heb ik vroeger altijd langs geleefd.' Hanny krijgt bijval van haar opvolger Joop Schafthuizen. Hij probeert haar te troosten: 'Gerard is gewoon een moeilijke gozer om mee te leven en je wordt al heel snel een zeurpiet als je met Gerard Reve omgaat. Gerard is een masochist, die van het ene op het andere moment kan veranderen in een sadist. Maar hij is ook eerlijk. Als Gerard niet die eerlijkheid bezat, dan zou het een compleet zwijn zijn en zou je het geen uur met hem uithouden. Gerard leeft eigenlijk alleen maar voor zijn werk, naast zijn werk is eigenlijk alles theater. Zo simpel ligt dat. Hoor je het ook eens van iemand anders, Wolf (troetelnaam van Gerard, to)' De schrijver grinnikt weer eens in zijn vuistje en knikt instemmend: "'Sadist", dat klinkt wel chic.'

Wij zullen doorgaan...*

T.I. Oei

*‘Als je door iedereen geliefd wilt zijn, moet je dit vak niet kiezen. Of je moet niet succesvol zijn’. Wetenschapper Titia de Lange: ‘Kanker is mijn leven’.*¹

Hoe merk je dat je niet populair bent? *‘Soms kom je iemand tegen die eerlijk is, en dat gewoon tegen je zegt. Dat gebeurt niet vaak. Maar je kunt het opmaken uit verhalen over anderen. Bij iedere succesvolle wetenschapper hoort een pakket aan verhalen. Over wat voor verschrikkelijke vent het wel niet is en dat hij alles heeft gestolen. Zou dan over mij anders worden gepraat? Ik neem aan van niet.’*

Zoals U over Uw werk praat: dat is liefde. *‘Het is zoals met kunstenaars, of schrijvers, die zijn ook 24 uur per dag met hun werk bezig. Dat kun je niet afzetten, dat gaat altijd maar door. Het is nu natuurlijk nog erger, met al die computers. Als ik op reis ben, kan ik nog steeds overal in, in de data van mijn mensen, in alle literatuur, en heb ik de neiging te blijven doorgaan.’*

Want dat geld (van diverse prijzen, to) kunt U dan in nieuw onderzoek stoppen. *‘Ben je gek. Dat is persoonlijk geld. Ik woon in Amerika, ik moet zelf voor mijn ouwe dag zorgen. Het is hard hier, Derde Wereld soms.’*

Weer borstkanker? *‘Maar veel ingrijpender dit keer. De behandeling was een ontzettende ellende. Chemotherapie en alles eruit en eraf. Daarna is het wachten geblazen. Ik ben er nog. Maar je kunt nooit zeggen: het komt niet meer terug.’*

Toen Uw moeder ziek werd, moet U erg snel volwassen zijn geworden. *‘Ik zou dat niet volwassen willen noemen. Ik denk dat ik tough was. In de Amerikaanse zin. Alles op orde houden. Flink stofzuigen. Dweilen. Grit. True grit. Niet opgeven.’*

Zoals U ook bezig bent in de wetenschap. *‘Niet opgeven. Doorgaan.’*

Titia de Lange, een researcher van wereldfaam, die in Amerika furore maakte door als eerste vrouwelijke hoogleraar ooit te worden aangesteld aan de Rockefeller University. Daarna sleepte zij talloze prijzen in de wacht vanwege haar baanbrekend kankeronderzoek. Zelf bleek ze een familiale genafwijking te hebben. Haar moeder overleed aan ovariumkanker. Zij had borstkanker. Intussen heeft ze al een recidief

* Titel van een bekend lied dat Ramses Shaffy zo meeslepend kon zingen.

¹ Steffie Kouters, ‘Kanker is mijn leven’, *Volkskrant magazine*, nr. 556, 28-05-2011, p.10-16.

ervan doorgemaakt. Aan beide vormen van kanker ligt hetzelfde gen ten grondslag. Een taaie, dappere, innemende vrouw die een grote mate van zelfinzicht paart aan een relativiseringsvermogen, waar iedere lezer van kan leren.²

Het is opvallend dat bij vele ervaren mensen die op oudere leeftijd naar zichzelf in de spiegel durven kijken, er sprake is van zelfinzicht en een positieve levensinstelling die niet van wijken weet.

Zelf heb ik de ervaring bij patiënten en vrienden meegemaakt dat naarmate je jezelf meer weet te relativeren, er meer ruimte komt voor energie waar je uit kunt putten, voor je eigen doelen, je eigen gemak en plezier.

Degenen die zichzelf zien als slachtoffer van de natuur of het leven, lijden dusdanig daaraan, dat ze als het ware 's ochtends vroeg, al bij het wakker worden, het liefst zich zouden willen verbergen onder hun eigen bed, om maar niets te hoeven.

Het besef dat men als mens beperkingen heeft is een wijsheid die niet genoeg kan worden herhaald. Dit bewustzijn is vanzelfsprekend een manier om je eigen werkzaamheden beter te kunnen plannen: op haalbaarheid en op doelmatigheid. Mijn ervaring is dan ook om het vooral niet te hebben over drukte of over volzitten, want dat leidt tot niets. Er als het ware telkens tegen opzien, voordat je aan een activiteit

² In mijn psychoanalytische behandelingen pleeg ik voorbeelden te geven van zaken en handelingen die 'anderen' hebben gedaan of uitgevoerd. Dit brengt de analysant vaak tot associaties en reflecties die zich aan de realiteit van de analytische ruimte opdringen. Zie zo'n voorbeeld naar aanleiding van het lezen van de tekst van deze column. Reactie van een collega: 'Nog dichter kwam je bij toen je schreef over de borstkanker van de door jou bewonderde Amerikaanse hoogleraar. Mijn Moeder kreeg na de geboorte van mijn jongste broer (een nakomertje) in 1950 een knobbeltje in haar borst. De oude goeroe die bij ons de huisarts was (en huisvriend!) vond dat dit een ontstoken melkklier was en niets verontrustends. Ook na meerdere consulten. Tenslotte is moeder maar eens naar haar broer gegaan die chirurg was en die heeft na een onderzoek van 3 minuten ge-Godverd zoals zelden is vertoond. Tegen alle gebruikelijke regels in heeft hij zelf met spoed zijn zus geopereerd en dit werd een amputatie met "groot toilet" zoals dat heette als ik me dat goed herinner. Er was toen net een nieuwe therapie mogelijk: Bestralen en dat moest in Amsterdam in het AVL. Maar daar wisten ze er ook nog niet zoveel van en moeder is daaruit gekomen met forse brandwonden. Maar dan: Wat ik je nu zo schrijf is het allergrootste geheim in moeders leven en in ons gezin. Niemand mocht dit weten. En dan moet je bij "geheim" en "niemand" dat echt letterlijk opvatten. Moeder zocht een arts buiten W. Het onderwerp was thuis een absoluut taboe. Tegelijk ook: Wat heeft moeder het moeilijk gehad, helemaal alleen hiermee om te gaan en er met niemand over te kunnen praten. Kan daar nog vele concrete verhalen over vertellen, maar je kunt je voorstellen dat ik de openheid van nu en concreet van die Amerikaanse dame goed noteer, en me "vroeger" goed herinner. Moeder is hier overigens niet aan overleden. Twee-eneveertig jaar later kreeg zij een hersenbloeding. Wat ik hiervan heb overgehouden? In elk geval nooit verstoppertje spelen over je gezondheid/ziektes. Zo, dat was dan een ontboezeming van feiten, waar je Amerikaanse contact de aanleiding voor was.'

begint, bezorgt je als vanzelf de gele of rode kaart, waardoor een wedstrijd bij voorbaat tot mislukking is gedoemd.

Of we het nu over Titia de Lange of Hans Keilson³ hebben, mensen met een positieve geest en ontembare werklust zullen het lang kunnen volhouden.

³ Dr. Hans Keilson, psychiater/psychoanalyticus, die tot zijn 96^e jaar nog als zodanig werkzaam was, en als schrijver wereldfaam verwierf door zijn literaire boeken over de Tweede Wereldoorlog, maar pas echt doorbrak in zijn 100^e levensjaar. Toen werd hij in de VS als genie erkend in de New York Times. 31 mei 2011 overleed hij.

